

МІНІСТЕРСТВО МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

**УЧАСТЬ МОЛОДІ
В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ:
ЕКОНОМІЧНА АКТИВНІСТЬ**

**ЩОРІЧНА ДОПОВІДЬ ПРЕЗИДЕНТУ УКРАЇНИ,
ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ, КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ПРО СТАНОВИЩЕ МОЛОДІ В УКРАЇНІ
(за підсумками 2012 року)**

Київ – 2013

УДК 316.3: 316.621.003.1–053.81

ББК 66.75

Доповідь підготовлена на виконання Декларації Верховної Ради України від 15.12.1992 № 2859-ХІІ «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» та відповідно до Державної соціальної програми «Молодь України на 2009–2015 роки».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Р.С. Сафіуллін, голова редакційної колегії;
С.В. Глущенко, А.І. Білий, В.В. Близнюк, к.е.н.,
С.М. Жовнір, к.геогр.н., О.В. Кравченко, І.М. Хохич

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ:

О.М. Балакірева, В.В. Близнюк, Т.В. Бондар, Є.І. Бородін, Т.В. Бурлай,
Ю.М. Галустян, Л.П. Гук, С.М. Жовнір, О.В. Кравченко, Л.М. Лавриненко,
Г.В. Монастирська, Н.О. Рингач, Т.М. Тарасенко, І.М. Хохич,
І.В. Хохрякова, О.П. Шестаковський, Я.І. Юрик

Редактор

С.М. Жовнір

У 90

УЧАСТЬ молоді в суспільному житті: економічна активність: щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2012 року) / Міністерство молоді та спорту України. – К., 2013. – 226 с.

ISBN 978 966 8396 04 5

ISBN 978 966 8396 04 5

© Міністерство молоді та спорту України, 2013

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Економічна активність молоді у світі – основні виклики і тенденції розвитку	7
Розділ 2. Економічна активність молоді за умов трансформації українського суспільства	32
2.1. Медико-демографічні детермінанти економічної активності молоді	32
2.2. Освітньо-професійні ресурси і потенціал молоді	42
2.3. Стан і детермінанти розвитку молодіжного сегменту ринку праці	52
2.4. Економічна культура і економічні орієнтації молоді у формуванні її економічної поведінки	65
2.5. Залученість української молоді до процесів трудової міграції	86
2.6. Гендерні особливості молодіжного ринку праці	98
2.7. Молодь як інноваційний ресурс модернізації національної економіки	113
Розділ 3. Державна політика щодо підтримки економічної активності молоді	117
3.1. Інституційні структури і координація у сфері забезпечення молодіжної зайнятості	117
3.2. Державна політика, спрямована на покращення стану здоров'я молоді	126
3.3. Державна політика у сфері освіти і сприяння професійному становленню, професійній перепідготовці та підвищенню кваліфікації молоді	135
3.4. Державна політика і програми у сфері молодіжної зайнятості та сприяння молодіжному підприємництву	141
3.5. Розвиток системи соціальної підтримки і діяльність органів влади щодо залучення вразливих категорій молоді до економічної активності	148
3.6. Розвиток партнерства держави і громадських організацій як важливий чинник сприяння участі молоді в економічному житті суспільства	158
Висновки та пропозиції	163
Додатки	170

ВСТУП

Молодіжна зайнятість нині стоїть одним з найголовніших питань на порядку денному міжнародної спільноти. Викликом для суспільства на глобальному рівні є забезпечення можливостей для молоді отримати продуктивну зайнятість та гідну працю, адже за останні два десятиріччя рівень безробіття серед молоді залишався втри вищим порівняно з аналогічним показником у дорослого населення.

Глобальною проблемою сьогодення стала подвійна криза переходу від навчання до роботи: існує проблема високого рівня безробіття серед молодих людей, водночас, існує проблема пошуку роботодавцями фахівців з необхідними знаннями і кваліфікацією. Тривале безробіття чи відсутність зайнятості за причинами, не пов'язаними з отриманням освіти або професійним навчанням, представляють серйозну загрозу для молодих людей, оскільки виникає висока ймовірність того, що це негативно позначиться на їхній інтеграції у ринок праці, якості їх працевлаштування та перспективах доходів упродовж усієї подальшої кар'єри.

Слід зазначити, що проблеми молодіжного ринку праці не є новими, а глобальна економічна криза лише наочно продемонструвала та поглибила існуючі у молодіжному сегменті ринку праці проблеми, пов'язані з економічною активністю молоді, недоліки функціонування ринків праці, невідповідність потреб роботодавців та системи освіти, недостатність зусиль держави у боротьбі з молодіжним безробіттям.

Державна молодіжна політика покликана сприяти самоорганізації та самореалізації молоді, соціальній інтеграції молодих людей, розвитку їх економічної і громадянської активності, творчого та наукового потенціалу, запровадженню ініціатив у різних сферах діяльності, залученню до процесів реформування і модернізації українського суспільства, у тому числі соціально-економічної сфери, формуванню відповідальності молоді за сьогодення та майбутнє, запровадженню принципу співуправління, включенню молодих людей до участі в процесах прийняття рішень на усіх рівнях державно-громадського управління, прозорості виконавчих процедур та рівних можливостей.

З огляду на рівень уваги, що нині приділяється світовою спільнотою проблемам участі молодих людей в економічному житті і розвитку, а також актуальність проблем, характерних для нинішнього способу життя української молоді, необхідність посилення її залучення до реалізації державної молодіжної політики, прийнято рішення цього річчя доповідь Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді за підсумками 2012 р. назвати «Участь молоді в суспільному житті: економічна активність».

Українська влада приділяє увагу молодіжним питанням. Упродовж двох десятиліть в країні формується розгалужена нормативно-правова база, яка забезпечує участь молоді в суспільному житті, створена розгалужена мережа інституцій – суб'єктів системи державного управління та державної політики, що опікуються питаннями молоді, у тому числі пов'язаними з підтримкою економічної активності молоді. Визначним кроком на цьому шляху, вперше за історію неза-

лежної України, стало затвердження Указом Президента України від 27 вересня 2013 року Стратегії розвитку державної молодіжної політики до 2020 року. Дана стратегія є цілісним, комплексним документом, що обумовлює спільні стратегічні зусилля держави, всіх її складових (суб'єктів процесу державотворення) в роботі з молоддю, молодим поколінням. Причому одним із головних напрямів визначено забезпечення зайнятості молоді на ринку праці.

Слід визнати, що в Україні зберігаються певні недоліки у діяльності інституційних структур та координації у сфері молодіжної зайнятості. Перш за все, це недосконалість правового регулювання даного питання. Крім того, взаємодія центральних і місцевих органів виконавчої влади та громадських об'єднань, які представляють інтереси молоді, поки що знаходиться на невисокому рівні.

Вирішенню багатьох проблем молодіжної зайнятості може сприяти впровадження державного прогнозування потреб економіки у молодих спеціалістах, подальше впровадження профорієнтаційної роботи на рівні навчальних закладів різного рівня, забезпечення більш широкого залучення громадськості до контролю за виконанням інформаційної роботи служб зайнятості, закріплення на законодавчому рівні права вузів створювати свої бізнес-інкубатори, які ведуть інноваційну діяльність, забезпечуючи зв'язок теорії і практики, які були б звільнені від податків, або мали пільги, розробка мотиваційних програм для «пасивної» молоді. Дуже важливим інструментом активної політики зайнятості є соціально-психологічна адаптація безробітних до зміни професії або самозайнятості, мета якої – виявлення закономірностей, механізмів процесу переходу людини до нової діяльності, визначення форм і методів допомоги безробітному в пошуках нового професійного шляху службою зайнятості.

При підготовці Доповіді використано дані державної статистики, центральних та місцевих органів державної влади, наукових організацій, зокрема аналітичні та статистичні матеріали, надані авторському колективу Міністерством молоді та спорту України, Міністерством освіти і науки України, Міністерством соціальної політики України, Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством внутрішніх справ України, Міністерством культури України, Міністерством економічного розвитку і торгівлі, Державною службою України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва, Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України, Державною службою України з питань протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та інших соціально небезпечних захворювань, Державною службою статистики України, Державною службою зайнятості України, Міністерством освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, структурними підрозділами, які реалізують державну молодіжну політику, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, громадських молодіжних організацій.

Використано матеріали таких міжнародних організацій і статистичних служб, як ООН, Міжнародна організація праці, Організація економічного співробітництва і розвитку, Всесвітня організація охорони здоров'я СНД, Велика двадцятка, Всесвітній економічний форум, Евростат, наукових, соціологічних досліджень Інституту економіки та прогнозування НАН України, Інституту демографії

та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, Інституту соціології НАН України, а також інших вітчизняних і зарубіжних науково-дослідних установ.

Доповідь базується на результатах соціологічного опитування «Формування економічної активності молоді України», яке проводилося Українським інститутом соціальних досліджень ім. О.О. Яременка у серпні – вересні 2013 р. у 24-х областях України, АР Крим та м. Києві.

Основні параметри соціологічного дослідження:

- Соціологічне дослідження проводилося в рамках програми «Формування економічної активності молоді України», яка реалізується ВМГО «Рада молодих підприємців України» з метою аналізу включення молодого покоління до реалізації молодіжної політики в Україні, підвищення рівня обізнаності щодо економічних перспектив та створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості молоді.

- *Цільовою групою* соціологічного опитування «Формування економічної активності молоді» виступила молодь віком 15–35 років: *усього опитано* 2509 представників молоді у віці 15–35 років (з них 1247 чол., 1262 жін. статі).

- *Метод збору первинної інформації* – індивідуальне інтерв'ю «віч-на-віч» за місцем проживання респондента.

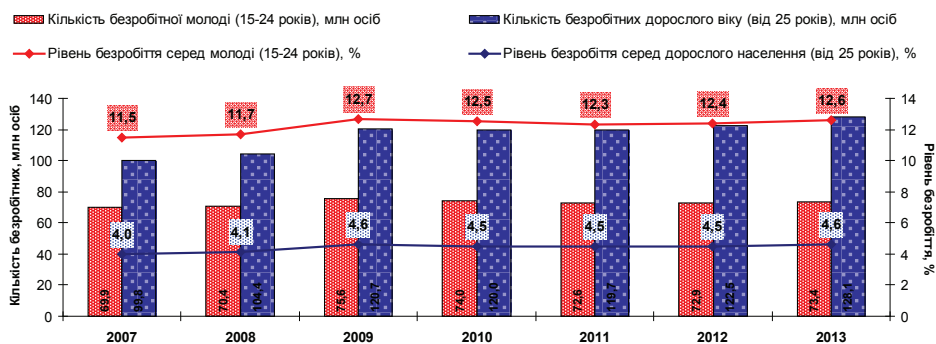
- *Вибіркова сукупність*: національна, багатоступенева, територіально-поселенська (випадкова), стратифікована, репрезентативна для населення України віком від 15 до 35 років.

- *Регіони опитування*: 26 територіально-обласних одиниць України – 24 області (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області), АР Крим та м. Київ.

Доповідь підготовлено авторським колективом у складі: **Балакірєва О.М.**, к.соц.н. (підрозд. 2.5, вступ); **Близнюк В.В.**, к.е.н., ст.н.с. (розд. 1; підрозд. 2.2, 2.3, висновки та рекомендації); **Бондар Т.В.**, к.соц.н. (підрозд. 3.1); **Бородін Є.І.**, д.і.н., проф. (підрозд. 3.1, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6, висновки та рекомендації); **Бурлай Т.В.**, к.е.н. (розд. 1); **Галустян Ю.М.**, к.соц.н. (підрозд. 2.6); **Гук Л.П.** (підрозд. 2.7); **Жовнір С.М.**, к.геогр.н. (розд. 1; підрозд. 2.3, вступ, висновки та рекомендації); **Кравченко О.В.** (підрозд. 3.4); **Лавриненко Л.М.**, к.е.н., ст.н.с. (підрозд. 2.2); **Монастирська Г.В.** (підрозд. 2.4); **Рингач Н.О.**, д.н.держ.упр. (підрозд. 2.1, 3.2, висновки та рекомендації); **Тарасенко Т.М.**, к.н.держ.упр. (підрозд. 3.3, 3.6); **Хохич І.М.** (підрозд. 3.4, 3.5, висновки та рекомендації); **Хохрякова І.В.**, к.н.держ.упр. (підрозд. 3.1); **Шестаковський О.П.**, к.соц.н. (підрозд. 2.5, висновки та рекомендації); **Юрик Я.І.** (підрозд. 2.7).

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА АКТИВНІСТЬ МОЛОДІ У СВІТІ – ОСНОВНІ ВИКЛИКИ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Молодь є головним людським ресурсом, потенціалом економічного та інноваційного розвитку будь-якої держави. Будучи значною і перспективною частиною економічно активного населення й виконуючи притаманні їй важливі соціально-економічні функції, молодь виступає специфічним суб'єктом ринку праці, на шляху якого виникають значні перепони до продуктивної зайнятості. Це породжує цілу низку соціально-економічних проблем, насамперед, непропорційно високий рівень безробіття серед молоді порівняно з аналогічним показником серед дорослого населення (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Кількість безробітних і рівні безробіття серед молоді (15–24 років) і дорослого населення (від 25 років) у світі у 2007–2013 роках

Джерело: Побудовано за Global Employment Trends for Youth 2013: A generation at risk / International Labour Office – Geneva: ILO, 2013.

За даними Міжнародної організації праці (далі – МОП), у 2013 році рівень молодіжного безробіття у світі перевищує рівень безробіття серед дорослого населення у 2,7 рази, і це співвідношення зберігається вже упродовж тривалого періоду¹. Отже, молоді люди стають безробітними майже втричі частіше, ніж дорослі, а тенденція зростання глобального безробіття продовжує погіршувати їхнє становище.

«Стабільно високий рівень молодіжного безробіття у довгостроковій перспективі позначатиметься на отриманні цінного досвіду і негативно впливатиме на розвиток професійних навичок. Більш того, відсутність роботи у молодому віці вдарить у подальшому по зарплатних перспективах людини та її статках», – вказує виконавчий директор з питань зайнятості МОП Хосе М. Салазар-Ксрінакс. Його слова підтверджують численні експерти. Так, згідно з дослідженням економістів Девіда Белла і Девіда Бланчфлауера, британець, який потрапив до числа

¹ Global Employment Trends for Youth 2013: A generation at risk / International Labour Office – Geneva: ILO, 2013.

безробітних у молодому віці, може згодом недорахуватися до 20% від суми доходу, який він би мав при сприятливому розвитку кар'єри².

У більшості країн, що розвиваються, руйнівні наслідки зростання відкритого безробіття посилюються й іншими негативними тенденціями. Найбільш болючими питаннями є збільшення серед молоді числа працюючих бідних, освічених, але безробітних, а також тих, які знаходяться поза навчанням, зайнятістю і професійною підготовкою. У таких країнах значна кількість молодих людей не мають допомоги по безробіттю або соціального захисту, вони повинні будь-що працювати, аби вижити і підтримувати свої сім'ї. «За нашими оцінками, більше 200 мільйонів молодих людей працюють, заробляючи 2 дол. США на день, в основному в неформальному секторі країн, що розвиваються», – зазначив у своїй доповіді Хосе М. Салазар-Ксирінакс, виконавчий директор з питань зайнятості МОП³.

Комісія з культури, науки, освіти та ЗМІ Парламентської асамблеї Ради Європи виражає глибоку стурбованість збільшенням темпів підліткових самогубств та вмісного самоушкодження серед молоді. Як зазначено у повідомленні Комісії, принаймні 100 000 молодих людей вбивають себе щороку в усьому світі, і в більшості європейських країн рівень молодіжних самогубств зростає. Багато підліткових самогубств пов'язані зі страхом невдачі. Наркоманія підлітків відіграє роль у 70% самогубств. У молодих людей, яким загрожували насильство і знущання однолітків, у 3,3 раза більше шансів мати суїцидальні думки, а попередня історія депресії збільшує у п'ять разів ризик спроби самогубств серед молоді. У Сполученому Королівстві щороку в середньому по 16 дітей здійснюють самогубства унаслідок цькування у школі⁴.

Отже, викликом для суспільства на глобальному рівні є забезпечення можливостей для молоді отримати продуктивну зайнятість та гідну працю. При цьому фундаментальне значення для розширення можливостей молоді та самореалізації особистості має освіта, спрямована на працевлаштування і виховання здатності брати участь у стійкому розвитку суспільства.

Саме тому молодіжна зайнятість стоїть одним із найголовніших питань на порядку денному міжнародної спільноти. Проблемі молодіжної зайнятості приділяється серйозна увага в програмах міжнародного розвитку, вона посідає одне з центральних місць у Цілях розвитку тисячоліття, ухвалених ООН.

Криза зайнятості молоді та безпрецедентне зростання молодіжного безробіття сприяли включенню цього актуального питання Адміністративною Радою Міжнародного бюро праці до порядку денного 101 сесії Міжнародної конференції у 2011 році. Відкриваючи 101-шу сесію Міжнародної конференції праці, голова

---

2 Молодежная безработица: «потерянное поколение» век спустя. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://top.rbc.ru/economics/08/10/2013/881075.shtml>

3 Jose M. Salazar-Xirinachs. What Does the World of Work for 1.2 billion Youth Look Like? – Global Youth Economic Opportunities Conference, 2012. – Washington DC, September 11, 2012.

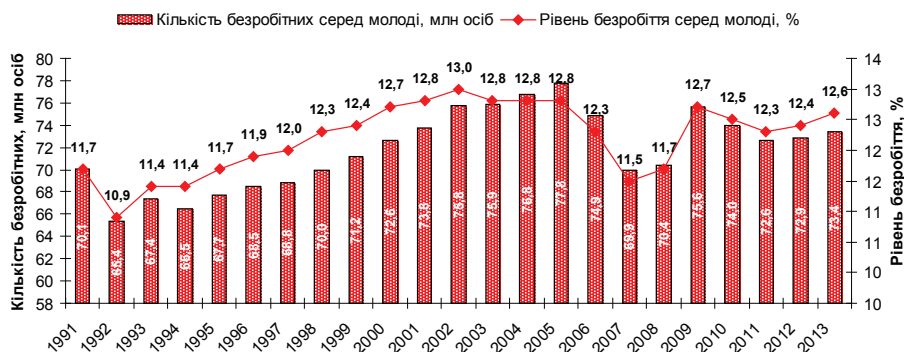
4 Young Europeans: an urgent educational challenge. – Parliamentary Assembly Council of Europe. – Report Committee on Culture, Science, Education and Media 02 April 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/EKCYP/Youth_Policy/docs/Education_Training_Learning/Policy/PACE-Resolution-_Young-Europeans-an-urgent-educational-challenge.pdf

МОП Хуан Сомавія заявив, що заходи реагування на глобальну економічну кризу не вирішують проблему працевлаштування молодих людей⁵.

Глобальна фінансово-економічна криза значно загострила ситуацію з безробіттям, рівень якого не лише продовжує залишатися стабільно високим у більшості регіонів світу, але й досяг критичної межі в окремих країнах. Це доводять численні дослідження ситуації у сфері зайнятості Міжнародної організації праці. Так, у щорічній доповіді МОП «Глобальні тенденції зайнятості – 2013»⁶ відзначається, що на глобальних ринках праці вже чотири роки зберігаються критичні умови, а число безробітних у світі досягло у 2012 році 197,3 мільйона осіб, збільшившись на 4,2 мільйона осіб порівняно з попереднім роком або на 28,4 мільйона осіб порівняно з докризовим періодом.

За прогнозами МОП, рівень безробіття досягне у 2013 році 6 відсотків, і до 2014 року близько 205 мільйонів осіб залишаться без роботи. Кількість шукаючих роботу надалі продовжуватиме зростати і, як очікується, досягне 214 мільйонів до 2018 року⁷.

При цьому молодь залишається серед тих, кого криза робочих місць уражає найбільше. У 2012 році у світі налічувалося 72,9 мільйона безробітних серед молодих людей віком 15–24 роки. Зважаючи на світові тенденції зростання безробіття, очікується, що до кінця 2013 року на планеті шукатимуть роботу 73,4 мільйона молодих людей, що на 3,5 мільйона більше, ніж у докризовому 2007 році. Глобальний рівень безробіття серед молоді може сягнути позначки 12,6 відсотка, що на 1,1 в.п. більше рівня 2007 року (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Динаміка молодіжного безробіття у світі в 1991–2013 роках

Джерело: Побудовано за Global Employment Trends for Youth 2013: A generation at risk / International Labour Ofce – Geneva: ILO, 2013

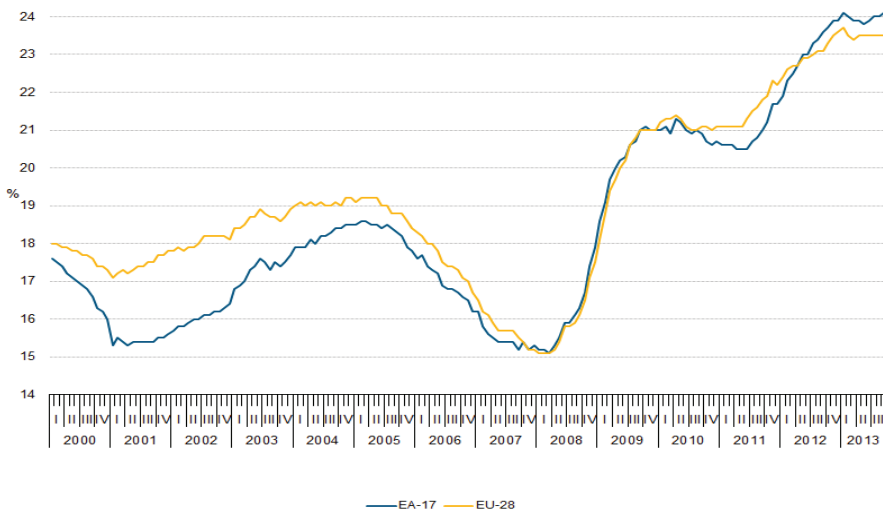
5 MOT: молодежная безработица почти в три раза превышает взрослую – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unmultimedia.org/radio/russian/archives/114250/>

6 Global employment trends 2013: Recovering from a second jobs dip / International Labour Office. Geneva: ILO, 2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-employment-trends/2013/lang--en/index.htm>

7 World of work report 2013: Repairing the economic and social fabric / International Labour Office, International Institute for Labour Studies. – Geneva: ILO, 2013. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.ilo.org/global/research/global-reports/world-of-work/2013/WCMS_214476/lang--en/index.htm

У регіональному розрізі переважна більшість непрацюючої молоді у світі традиційно зосереджена в країнах Північної Африки і Близького Сходу. Однією з характеристик глобальної економічної кризи стало збільшення кількості незайнятої молоді у розвинених країнах. Так, у 2008 – 2012 роках у країнах з розвинутою економікою число безробітної молоді зросло більш ніж на 2 мільйони (зростання майже на 25 відсотків), а рівень безробіття серед молоді у 2012 році оцінено у 18,1 відсотка. Якщо врахувати 3,1 відсотка зневірених, то рівень безробіття серед молоді сягне 21,2 відсотка.

Сьогодні країни-члени Європейського Союзу – безпосередні сусіди України – повною мірою відчувають кризу молодіжної зайнятості (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Динаміка рівня молодіжного безробіття в країнах Євросоюзу і Єврозони, січень 2000 – вересень 2013 років, %

Джерело: Eurostat: Unemployment statistics. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics

Експерти констатують, що основний тягар кризи робочих місць ліг на плечі молодих людей, при цьому з 2009 року у справі скорочення молодіжного безробіття в розвинених країнах і державах ЄС в цілому не було досягнуто значного прогресу. За прогнозами, рівень безробіття серед молоді залишиться на рівні понад 17 відсотків до 2015 року і знизиться до 15,9 відсотка до 2018 року⁸.

У доповіді Генерального директора Міжнародного бюро праці на 9-й Європейській регіональній нараді наголошується, що перспективи зайнятості в Європейському регіоні залишаються безраднісними. Згідно з останніми даними, країни Європейського Союзу і ряд західно-балканських країн досягли рекордних рівнів безробіття, особливо серед молоді: в ЄС майже кожна четверта молода особа не має роботи, а в постраждалих від кризи країнах Південної і Південно-Східної

⁸ Global Employment Trends for Youth 2013: A generation at risk / International Labour Ofce – Geneva: ILO, 2013.

Європи цей показник ще вище – кожен другий є безробітним⁹. Враховуючи скорочення частки молоді на ринку праці і прогресивне старіння населення у більшості країн цього регіону, ситуація виглядає парадоксальною.

Ситуація ускладнюється зростаючою нерівністю доходів, збільшенням чисельності працюючої бідноти та ігноруванням основоположних принципів і прав у сфері праці. Усі ці фактори спричиняють ріст протестних настроїв у суспільстві та соціальні заворушення, що створює загрозу для Європейської соціальної моделі і негативно впливає на стійкість економічного зростання. Хоча молодь – це майбутнє економіки і суспільства, але вона може перетворитися на втрачене покоління, якщо в молодих людей не буде можливості набути необхідних професійних навичок, отримати доступ до робочих місць, на яких можна застосовувати ці навички, і до заробітків, що дозволять незалежно жити.

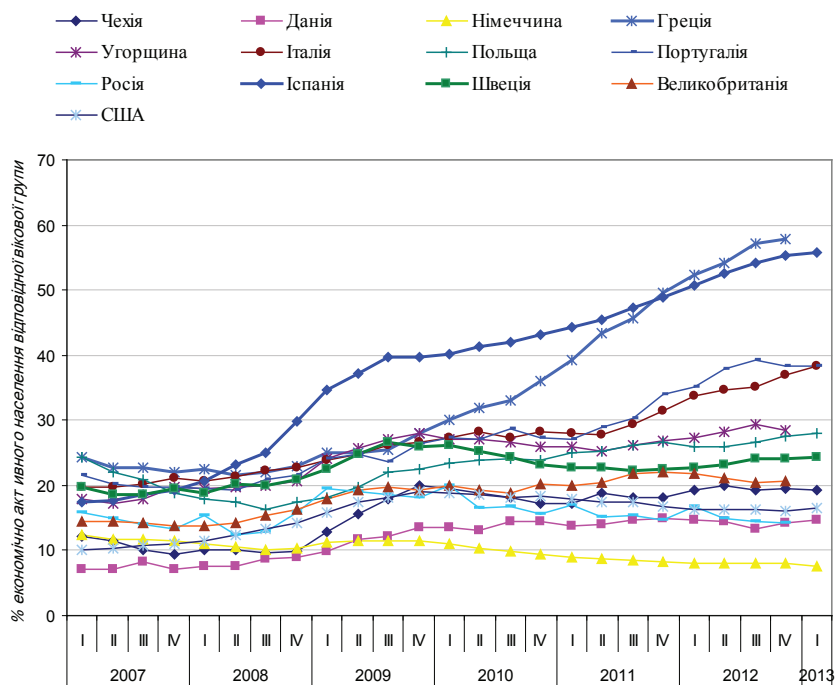
На думку провідних експертів, поряд із фінансовою кризою, саме проблема молодіжного безробіття є одним з ключових викликів для Старої Європи. Водночас, становище молоді по всій Європі є дуже нерівномірним. Криза практично паралізувала держави південної частини континенту, в яких чисельність незайнятої молоді перевищує усі можливі межі. В окремих державах-членах ЄС, таких як Греція і Іспанія, рівень молодіжного безробіття у 2012 році перевищив 50 відсотків, зрісши порівняно з докризовим рівнем на 35,8 і 36,6 відсоткові пункти відповідно (рис. 1.4). Молодіжне безробіття також суттєво збільшилося в Італії (+17,2 в.п.), Португалії (+18,4 в.п.), Чехії (+9,8 в.п.), Польщі (+9,2 в.п.). Разом з тим, рівень безробіття залишається нижчим 10-ти відсоткової позначки у Нідерландах, Австрії, Норвегії, а також у Німеччині, де порівняно із докризовим періодом рівень молодіжного безробіття знизився на 3,9 в.п.

Слід брати до уваги суттєві відмінності становища молоді у світі. Так, на загальному фоні зростання безробіття, у світі виділяється група країн, де рівень молодіжного безробіття істотно знизився порівняно із докризовим періодом: Бразилія – зниження на 7,7 в.п., Індонезія – 6,1 в.п., Ізраїль – 4,4 в.п., Турція і Чилі – на 1,5 в.п. Очевидно, що такі відмінності між країнами у зайнятості молоді також обумовлені економічною спрямованістю країн, (а саме – розвитком трудомістких галузей).

В країнах СНД рівень молодіжного безробіття досі не повернувся на докризові показники (за оцінкою МОП, 17,0% у 2008 році, у т.ч. серед дівчат – 17,5%, юнаків – 16,7%), є досить високим і в подальшому матиме тенденцію до зростання: з 17,9% у 2012 році до 18,0% у 2018 році. При цьому рівень безробіття серед дівчат за вказаний період дещо знизиться – з 18,6% до 18,3%, тоді як серед юнаків зросте з 17,4% до 17,7%¹⁰, що пояснюється впливом загальносвітового тренду підвищення рівня освіченості жінок.

⁹ Занятость, рост и социальная справедливость // Доклад Генерального директора Международного бюро труда. 9-е Европейское региональное совещание. Осло, апрель 2013 г. – Осло: Международная организация труда, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ilo.org/publns

¹⁰ Global Employment Trends for Youth 2013: A generation at risk / International Labour Office. – Geneva: ILO, 2013. – P.80.

Рис. 1.4. Динаміка рівнів молодіжного безробіття в окремих країнах світу

Джерело: Складено за OECD estimates based on national labour force surveys

Проблеми працевлаштування молоді в країнах СНД мають різну гостроту, залежно від динаміки економічного розвитку та ефективності підходів державної політики до їх вирішення. Зокрема, за підсумками 2012 року, якщо у Казахстані рівень молодіжного безробіття склав 3,9% (знизився з 4,6% у 2011 році), то у Вірменії – майже 39%, перевищивши у 2,2 рази середній по регіону показник. Питома вага молоді (віком 16–29 років) у загальній чисельності офіційно зареєстрованих безробітних також варіюється: у 2012 році для Молдови цей показник складав 35%, Білорусі – 42%, Росії – 43%, Казахстану та Азербайджану – майже 60%¹¹. В Україні, за офіційними даними, серед незайнятих громадян, що перебували на обліку в державній службі зайнятості за вказаний період, 48,6% припадало на осіб у віці до 35 років.

Безпрецедентно високий рівень молодіжного безробіття негативно впливає на стан національних економік. З одного боку, відсутність роботи у продуктивному віці призводить до негативних психологічних наслідків та втрати освітньо-кваліфікаційного потенціалу, з іншого – до зниження платоспроможного попиту в країні та зменшення податкових надходжень, що гальмує економічне зростання.

Світова криза значно погіршила можливості працевлаштування молодих осіб, посиливши їхні ризики на ринку праці. Абсолютна різниця (розрив) між

¹¹ Global Employment Trends for Youth 2013: A generation at risk / International Labour Office. – Geneva: ILO, 2013. – P.80.

рівнями безробіття серед молоді та дорослого населення є особливо вражаючою (більше 25 відсоткових пункти) у Греції, Іспанії, Італії. Розрив між рівнями безробіття молоді та дорослого населення суттєво збільшився за період 2007–2012 років у більшості країн: в Іспанії – у 2,7 рази, Чехії – 2,3 рази, Греції – 2,1 рази, у Росії, Швеції, Польщі, США зростання розриву було менш суттєвим і не перевищувало 1,5 раза. Серед обраних для аналізу країн зменшення розриву спостерігалося лише в Німеччині: в 2007 році цей розрив склав 3,6 в.п., в 2012 році – 2,9 в.п. Зменшення розриву може пояснюватися як достатньо ефективною молодіжною політикою на ринку праці, так і загостренням проблем у сфері зайнятості дорослого населення.

Особливу тривогу викликають ті молоді люди, які перебувають у статусі безробітного досить тривалий період часу – це суспільне явище довгострокового або застійного молодіжного безробіття. У середньому в країнах-членах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) на кінець 2012 року частка молодих довгострокових безробітних склала 22,7 відсотка економічно активного населення, у країнах-членах Європейського Союзу – 31,2 відсотка (рис. 1.5).

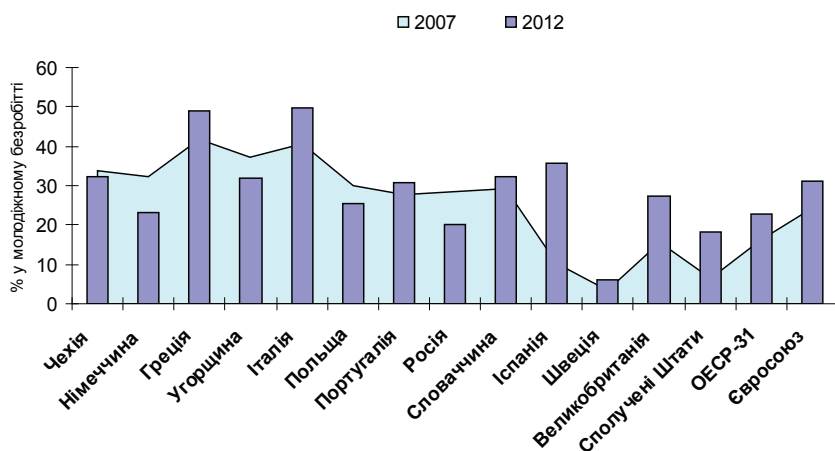

Рис. 1.5. Довготривале безробіття серед молоді віком 15–24 роки в окремих країнах світу в 2007 і 2012 роках

Джерело: Складено за OECD estimates based on national labour force surveys

Показник тривалості безробіття є дуже важливою характеристикою, оскільки за однаковим показником рівня безробіття можуть приховуватися різні тенденції та неоднорідна ситуація на ринку праці. Так, наприклад, у деяких країнах із відносно високим рівнем безробіття ринок праці може бути достатньо динамічним, характеризуватися постійною ротацією безробітних, тому їхня чисельність загалом не створює соціальної напруги. Разом з тим, існують країни, де за світовими критеріями рівні безробіття хоч і невисокі, але значна тривалість перебування у цьому статусі породжує серйозні проблеми.

Тривале або застійне безробіття призводить до соціальної дезорієнтації громадянина – втрати надії і зневіри людини, а також до професійної дезорієнтації

– знецінення отриманих професійних навиків, декваліфікації робітників. Тому зростання чисельності довготривалої безробітної молоді збільшує як економічні, так і соціально-психологічні ризики у світі.

Вагомою проблемою на ринку праці для молоді є наявність бар'єрів щодо входження на ринок. Останнім часом приділяється значна увага тим молодим особам, які ніде не працюють і не вчаться – так зване покоління «NEET» (Not in Education, Employment or Training), – і які мають високий ризик маргіналізації та виключення з ринку праці, особливо якщо вони довгий час залишалися поза межами сфери праці.

У Японії таких молодих людей називають «хікікоморі» або «хіккі» (буквально означає знаходження в усамітненні, гостра соціальна самоізоляція) – японський термін, що визначає підлітків і молодь, які відмовляються від соціального життя і часто прагнуть до крайнього ступеня ізоляції і самоти внаслідок різних особистих і соціальних факторів. Такі люди не мають роботи, живуть на утриманні родичів, можуть взагалі роками не виходити з дому. За експертними оцінками, у благополучній Японії налічується 650 – 800 тисяч таких молодих людей. У США подібних людей називають «basement dwellers» – «мешканці підвалів».

За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), у розвинених країнах Європи сьогодні категорія молоді «NEET» складає майже 21,7 мільйона осіб. З цієї кількості Старий Світ нараховує більше 8 мільйонів осіб, тобто кожен сьомий молодий європейець. Найскладніша ситуація в Італії та Греції, де можливості працювати, навчатися та стажуватися немає у кожного п'ятого жителя у віці 15–24 років.

Неактивність багатьох молодих осіб на ринку праці є наслідком їх розчарування та маргіналізації внаслідок низького рівня кваліфікації, стану здоров'я, бідності та інших форм соціальної ізоляції. Формування у молодих людей, які ніде не працюють і не вчаться, а також у тривалих безробітних так званої «культури безробіття» вимагає активізації діяльності держави на ринку праці, а зазначені категорії молоді потребують професійно-трудової реабілітації, адаптації, навчання та працевлаштування. Процес соціально-професійної реабілітації потребує профконсультаційних та профорієнтаційних послуг, які сприятимуть пошуку відповідності між особистісними та професійними якостями кандидата і вимогами професії.

Одночасно з посиленням психологічного дискомфорту та занепадницьких настроїв існують і протилежні стратегії поведінки на ринку праці осіб, які перебувають у статусі безробітного досить тривалий період. За умови наявності високих державних соціальних гарантій для безробітних з'являється прошарок осіб, котрих влаштовує перебування у статусі безробітного і для яких характерна утриманська пасивна поведінка на ринку праці. Причиною можуть слугувати як індивідуальні психологічні особливості людини, рівень її соціальної свідомості, так і розповсюдженість патерналістських настроїв у суспільстві.

Для економіки країн ЄС утримання категорії молоді «NEET» коштує 153 млрд євро на рік або 1,2 відсотка ВВП єдиної Європи. Такі дані представлені

агентством Eurofound¹² за результатами масштабного дослідження, присвяченого проблемам молодіжного ринку праці. Зниження обсягів виробництва і зростання соціальних видатків на утримання молодіжного безробіття приносить ЄС 3 млрд євро видатків щотижня. Видатки на утримання «втраченого покоління» молоді, яка не працює і не навчається, за даними 2011 року, склали для Італії 32,6 млрд євро, Франції – 22,2 млрд євро, Великобританії – 18,4 млрд євро¹³.

Тривале безробіття чи відсутність зайнятості за причинами, не пов'язаними з отриманням освіти або професійним навчанням, представляють серйозну загрозу для молодих людей, оскільки виникає висока ймовірність того, що це негативно позначиться на їхній інтеграції у ринок праці, якості їх працевлаштування та перспективи щодо доходів протягом всієї кар'єри. За результатами наукових досліджень, один рік безробіття у молодому віці може призвести до скорочення рівня річного доходу до 42 років на 13–21 відсоток¹⁴.

Тому дуже важливим інструментом активної політики зайнятості є соціально-психологічна адаптація безробітних до зміни професії або самозайнятості. Її мета – виявлення закономірностей, механізмів процесу переходу людини до нової діяльності, визначення форм і методів допомоги безробітному в пошуках нового професійного шляху службою зайнятості.

Молодь на шляху до працевлаштування змушена долати серйозні перешкоди, враховуючи також і проблеми в освітній сфері, які лише посилилися під час кризи. Глобальною проблемою сьогодення стала подвійна криза переходу від навчання до роботи: існує проблема безробіття серед молодих людей, водночас, існує проблема пошуку роботодавцями фахівців з необхідними знаннями і кваліфікацією. За результатами дослідження міжнародної консалтингової компанії McKinsey, 57% роботодавців заявили, що не можуть знайти достатньо кваліфіковану робочу силу¹⁵. За оцінками аналітиків McKinsey & Company, до 2020 року в світі буде середній недолік висококваліфікованої сили у кількості 85 мільйонів осіб.

Виступаючи на Петербурзькому міжнародному економічному форумі у червні цього року, керуючий партнер McKinsey & Company по Росії В.Клінцов проілюстрував це кількома показовими цифрами з досліджень: менше 50% роботодавців та випускників вважають, що випускники підготовлені до роботи, коли вони закінчують навчальні заклади; у той же час, більше 70% навчальних закладів переконані, що вони підготували випускників до роботи¹⁶. На думку експерта,

12 NEETs: Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe / European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012. – p. 2 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2012/54/en/1/EF1254EN.pdf>

13 Там же (p.79)

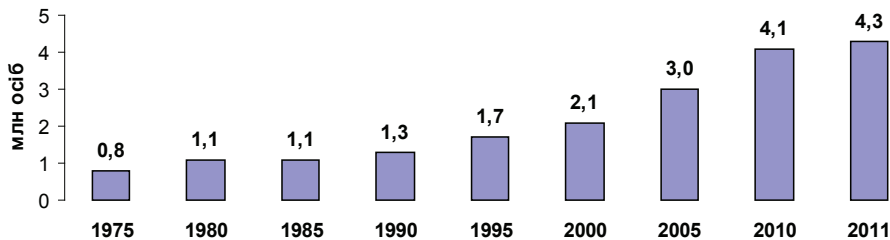
14 Gregg, P. and Tominey, E. The wage scar from youth unemployment, CMPO Working Paper Series No. 04/097, University of Bristol /forthcoming in Labour Economics. – 2004, pp. 487–509.

15 Актуальные вопросы занятости: создание базы квалифицированных работников для будущего. Петербургский международный экономический форум – 2013, Санкт-Петербург, 20–22 июня 2013 года. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.forumspb.com/ru/2013/sections/19/materials/190/sessions/395>

16 Там же.

університети дуже сильно помиляються щодо рівня успішності своїх випускників у працевлаштуванні, адже при опитуванні університетів виявилось, що більшість з них упевнені, що протягом трьох місяців випускники знаходять роботу, але це не відповідає дійсності. Отже, студенти в момент вибору професії діють практично наосліп. Більше половини випускників говорили, що якби вони зараз вибирали професію, то вибрали б іншу. Усі ці факти підтверджують складність цього питання.

Одним із способів для молоді розширити свої знання, вивчити інші мови і таким чином поліпшити свої перспективи в умовах глобалізації ринку праці є навчання у вищих навчальних закладах інших країн. За даними ОЕСР¹⁷, за останні три десятиліття число студентів, які навчаються за межами країни свого громадянства, різко зросло з 0,8 мільйона по всьому світу в 1975 році до 4,3 мільйона у 2011 році – це більш ніж п'ятикратний ріст. Зростання інтернаціоналізації вищої освіти ілюструє рисунок 1.6.

Рис. 1.6. Динаміка кількості студентів, які навчаються за межами країни свого громадянства у 1975 – 2011 роках, млн осіб

Джерело: Education at a Glance 2013: OECD Indicators

Отже, усе більша кількість студентів обирають для себе здобуття освіти за межами рідної країни. Це відбувається внаслідок інтенсифікації взаємодії між країнами у різних сферах двостороннього співробітництва, посилення міжлюдських контактів і мобільності громадян, пов'язане з зацікавленістю у розвитку наукових, культурних, соціальних і політичних зв'язків між країнами. Зокрема, в ЄС зроблено чимало для значного зростання глобального доступу до вищої освіти, а також до зниження транспортних витрат. Інтернаціоналізація ринку праці для висококваліфікованих фахівців також дає студентам стимули отримувати вищу освіту закордоном в якості міжнародного досвіду.

За даними ОЕСР, Австралія, Канада, Франція, Німеччина, Великобританія і Сполучені Штати разом отримують більше половини всіх іноземних студентів з всього світу. Найвищою є частка іноземних студентів серед усіх учнів у системі вищої освіти в Австралії, Великобританії, Швейцарії, Новій Зеландії і Австрії. Азіатські студенти складають 53 відсотки іноземних студентів, що навчаються в усьому світі. Найбільша кількість іноземних студентів з Китаю, Індії та Кореї. Іноземні студенти з країн ОЕСР в основному прибувають з Канади, Франції,

¹⁷ OECD (2013), Education at a Glance 2013: OECD Indicators, OECD Publishing. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>

Німеччини, Італії, Японії, Кореї, Словаччини, Туреччини і Сполучених Штатів¹⁸. Те, що більшість нових іноземних студентів вищих навчальних закладів прибувають з країн за межами зони ОЕСР, ймовірно, сприятиме поступовому розширенню частки іноземних студентів у передових науково-дослідних програмах у країнах ОЕСР та інших країн G20 у найближчі роки.

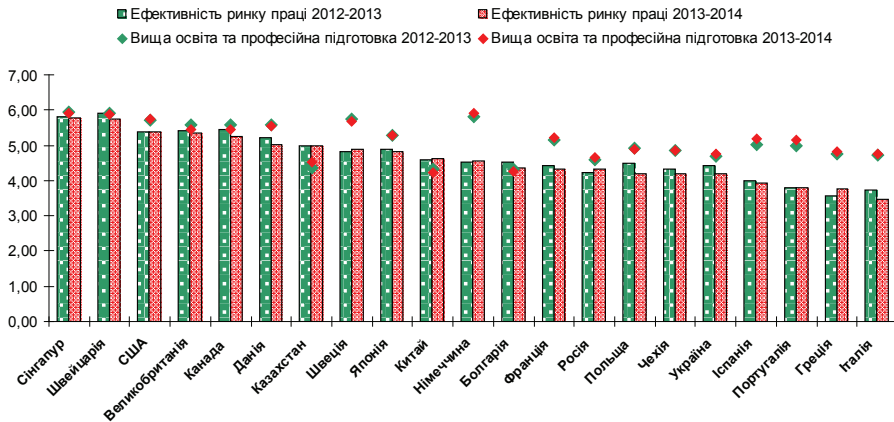
Глобалізація сучасної економіки країни вимагає виховання добре освічених працівників, які у змозі виконувати складні завдання та швидко адаптуватися до змін навколишнього середовища і потреб у виробничій системі. Важливим критерієм якості системи освіти також є створення сприятливих умов розвитку для талановитої молоді і виховання бізнес-лідерів. Ступінь підготовки кадрів також має враховувати важливість професійного та безперервного навчання за місцем роботи (чим, на жаль, нехтують у багатьох країнах) для забезпечення постійного підвищення кваліфікації працівників. Забезпечення підготовки робочої сили, професійно-кваліфікаційні параметри якої відповідають потребам соціально-економічного розвитку суспільства, виступає як визначальний чинник росту конкурентоспроможності людських ресурсів.

Це підтверджує рейтинг конкурентоспроможності країн світу, що складається з метою детальної оцінки продуктивного потенціалу націй у всьому світі, обчислюється за методикою Всесвітнього економічного форуму і публікується у щорічному звіті. У «Глобальному звіті про конкурентоспроможність за 2013–2014 роки» до ТОП-10 країн-лідерів інноваційного розвитку увійшли Швейцарія, Сінгапур, Фінляндія, Німеччина, США, Швеція, Гонконг, Нідерланди, Японія, Великобританія¹⁹. Показово, що більшість цих держав входять також до першої двадцятки країн за індикаторами, які характеризують систему вищої освіти і підвищення кваліфікації. Натомість, країни пострадянського простору характеризуються недостатнім рівнем адаптованості освітніх систем до інноваційних змін. Зокрема, за таким індикатором, як відповідність освітньої системи вимогам конкурентоспроможної економіки, Україна, Російська Федерація і Казахстан з посіли у цьому рейтингу 79, 85 і 88 місця відповідно.

Отримання якісної освіти у багатьох країнах стає недоступним для молоді через зростання її вартості. У тих же країнах, де вступити до вузів набагато простіше, освітній процес дуже часто відірваний від об'єктивних потреб ринку праці. Ефективність і гнучкість ринку праці мають вирішальне значення для забезпечення найбільш ефективного розподілу і використання працівників в економіці та надання працівникам стимулів для максимізації зусиль у своїй роботі. Тому ринки праці повинні мати гнучкість для швидкої і невагітної переорієнтації працівників з однієї економічної діяльності до іншої, а також створювати умови для коливання заробітної плати без особливих соціальних потрясінь.

18 OECD (2013), Education at a Glance 2013: OECD Indicators, OECD Publishing. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en>

19 The Global Competitiveness Report 2013–2014: Full Data Edition is published by the World Economic Forum. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>

Рис. 1.7. Країни світу за індикаторами «Вища освіта та професійна підготовка» і «Ефективність ринку праці» в рейтингу глобальної конкурентоспроможності за 2012–2013 і 2013–2014 роки

Джерело: Побудовано за The Global Competitiveness Report 2012–2013; The Global Competitiveness Report 2013–2014.

Можливість отримання роботи передбачає наявність високого професійно-кваліфікаційного рівня. У розвинених країнах підвищення освітнього рівня збільшує шанси на працевлаштування на ринку праці майже у 2 рази, за даними ОЕСР, а в США – у 4,6 рази. Це – ціна отриманих знань у розвинених державах світу, що підкріплено високими технологіями та впровадженням інновацій. Однак і в США, і у Великобританії освічена молодь відчуває складнощі у пошуку роботи.

Насамперед складнощі з працевлаштуванням відчувають випускники гуманітарних спеціальностей. Наприклад, у Греції це стосується юристів та спеціалістів з державного управління. Система освіти Греції останні роки випускала значну кількість фахівців, які після випуску поповнювали ряди неефективного державного сектору, що найбільше постраждав від кризи.

Найбільш ефективною є взаємодія ринків праці та освіти у Німеччині, Австрії, Швейцарії і Нідерландах – країнах із найнижчим рівнем молодіжного безробіття. Саме ці країни характеризуються розвинутою системою професійної освіти і стажування, яка передбачає тісну кооперацію між навчальними закладами і компаніями. Отримання робітничої спеціальності дозволяє молодим людям розпочати свій кар'єрний шлях. Розуміє це і сама молодь: у Німеччині професійно-технічну освіту обирають майже половина юнаків і дівчат у віці 16–24 років, в Австрії і Нідерландах – 75% і 70% відповідно.

Аналізуючи динаміку зайнятості молоді у XXI столітті, можна констатувати, що у переважній більшості країн світу можливості працевлаштування для молоді значно погіршилися. Так, за період 2000–2012 років рівень молодіжної зайнятості суттєво знизився у Португалії (на 18,2 в.п.), Іспанії (16,3 в.п.), Угорщині (13,9 в.п.), США (13,7 в.п.), Греції (13,8 в.п.). Незначні зміни у рівнях зайнятості

зафіксовані на молодіжному ринку праці Німеччини (-0,6 в.п.), Росії (-0,6 в.п.), Польщі (+0,2 в.п.) (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Динаміка рівнів зайнятості молоді у світі, за статтю

	Рівні зайнятості молоді (зайнята молодь у віці 15–24 роки до населення відповідної вікової групи, %)								
	обидві статі			чоловіки			жінки		
	2000	2007	2012	2000	2007	2012	2000	2007	2012
Чехія	38,3	28,5	25,2	42,8	32,8	29,2	33,6	23,9	21,0
Німеччина	47,2	45,9	46,6	49,7	48,2	48,6	44,6	43,5	44,6
Греція	26,9	24,0	13,1	31,9	29,2	16,1	22,0	18,7	10,0
Угорщина	32,5	21,0	18,6	36,0	24,2	20,0	28,8	17,8	17,2
Італія	27,8	24,7	20,5	33,2	29,6	24,2	22,1	19,5	16,6
Польща	24,5	25,8	24,7	27,3	29,2	29,2	21,8	22,4	19,9
Португалія	41,8	34,9	23,6	47,4	39,2	25,5	36,0	30,6	21,6
Словаччина	29,0	27,6	20,1	29,8	30,9	24,1	28,2	24,1	15,9
Іспанія	36,3	42,9	20,0	43,2	48,5	20,3	29,0	37,0	19,8
Швеція	46,7	42,1	40,0	47,9	41,9	38,7	45,4	42,2	41,5
Велика Британія	61,5	56,5	50,0	64,0	58,0	50,4	59,1	54,8	49,6
США	59,7	53,1	46,0	61,9	54,4	46,6	57,4	51,8	45,4
ОЕСР	45,5	43,1	39,7	50,2	47,0	42,9	40,8	39,2	36,4
Росія	34,3	33,7	33,7	37,8	36,6	37,5	30,6	30,8	29,8

Джерело: Складено за даними OECD Employment: www.oecd.org

Як свідчать статистичні дані, найбільш постраждали під час кризи молоді чоловіки, оскільки саме для них зменшилися можливості працевлаштування. Так, в Іспанії рівень зайнятості молодих чоловіків зменшився за останні дванадцять років на 22,9 в.п., а жінок – лише на 9,2; у Португалії це співвідношення склало 21,9 в.п. та 14,4 в.п. відповідно. Більш рівномірно у гендерному аспекті зменшувалася зайнятість у Чехії (на 13,6 та 12,6 в.п. для чоловіків і жінок відповідно), Греції (на 15,8 та 12 в.п.),

Росії (-0,3 в.п. та -0,8 в.п.), Німеччині (-1,1 в.п. та 0 в.п.). Натомість у Словаччині і Росії зайнятість жінок зменшилася помітніше, ніж зайнятість чоловіків, у Польщі взагалі рівень зайнятості чоловіків зріс на 1,9 в.п., а жінок – зменшився на 1,9 в.п.

Зменшення попиту на працю, а отже, значне обмеження доступу молоді, бажаної працювати, до джерел підвищення добробуту, є чинником соціальної апатії та потрапляння у «пастку» соціального виключення: безробіття, бідності, зневіри у власних силах і байдужості до оточуючого світу. В контексті соціального виключення відсутність реального доступу до ефективної зайнятості виступає

не лише фактором скорочення споживчих можливостей молоді людини, а й виключенням її зі сфери праці.

Сьогодні на ринку праці молодь наражається на ризик не лише втрати робочого місця або ускладнень щодо його пошуку, а й отримання заробітку у розмірі меншому, ніж старші працівники. У більшості країн використовуються два показники мінімальної заробітної плати, що посилює ризик потрапляння молоді до лав працюючих бідних.

Навіть ті, хто знайшов роботу, працюють меншу кількість годин (адже досить часто для молодих працівників застосовують режими тимчасової та неповної зайнятості) і на менш безпечних робочих місцях. Більше того, в останні роки спостерігається тенденція зростання частки зайнятої на тимчасових робочих місцях молоді.

Наприклад, у 2009 році 40,2% молодих співробітників до 25 років в країнах ОЕСР мали тимчасовий контракт, порівняно з 10,3% дорослих працівників. Проте в силу різних політичних заходів і змін у структурі ринку праці ситуація сильно варіює у різних країнах. У другому кварталі 2010 року рівень молодіжної тимчасової зайнятості (за строковими контрактами) був більшим за 60% у Словенії і Польщі, більшим за 50% у Франції, Німеччині, Португалії, Іспанії і Швеції та більшим за 40% в Італії, Фінляндії і Нідерландах. Слід зазначити, що природа тимчасової роботи також може бути різною. У той час, як в деяких країнах студенти часто поєднують навчання з роботою, в інших – тимчасові контракти все частіше використовуються для молодих штатних співробітників.

Поширеність нестандартних форм зайнятості серед молоді дуже висока: у 2011 році в ЄС близько 42,5% усіх молодих працівників були зайняті на тимчасових робочих місцях (що у три рази вище, ніж в цілому для працездатного населення), причому третина з них – всупереч власному бажанню. Наприклад, у Словенії троє з чотирьох молодих людей працюють за тимчасовим трудовим договором. Крім того, у 2011 році 29,7% молодих людей працювали на умовах неповного робочого часу. У деяких випадках це результат добровільного вибору, при якому роботу можна поєднувати з навчанням або сімейним життям, однак частка тих, хто зайнятий на умовах неповного робочого часу не з власної волі, за час кризи збільшилася на 5 відсоткових пунктів. Найбільш помітне зростання частки зайнятих частково молодих працівників – на 20 процентних пунктів з 2007 року – відбулося в Ірландії. Це зростання свідчить про прагнення до такої форми зайнятості серед студентів, а також про спроби з боку роботодавців заощадити під час кризи на трудових витратах. Нещодавно проведений аналіз показав, що в ЄС частка молодих працівників, зайнятих у неформальній економіці, складає близько 17% проти 7% для працівників основного працездатного віку (від 25 до 54 років)²⁰. Аналіз неформальної зайнятості молоді, яка проживає у восьми країнах Східної Європи та Кавказу, показав, що в 2009 році у неформальній економіці була зайнята одна третина всієї працевлаштованої молоді²¹.

²⁰ Hazans, M. 2011. *Informal workers across Europe: Evidence from 30 countries*, IZA Discussion Paper No. 5871 (Бонн).

²¹ *Youth employment in Eastern Europe: Crisis within the crisis*, справочная публикация МБТ для неформального совещания министров труда и социальных дел, Международная конференция

Для підтримки і зміцнення консультаційного процесу напередодні загального обговорення кризи зайнятості серед молоді у ході 101-ї сесії Міжнародної конференції праці у 2012 році була організована серія з 11-ти національних форумів, які пройшли у Брюсселі (регіональний форум ЄС), Вірменії, Азербайджані, Франції, Грузії, Італії, Сербії, Іспанії, колишній Югославській Республіці Македонії, Туреччині та Україні за участю молоді, представників урядів, соціальних партнерів та громадянського суспільства. Учасники цих форумів вказали на п'ять основних проблем, з якими стикаються молоді люди в пошуку гідної зайнятості, і для вирішення яких необхідно невідкладно вжити відповідні політичні заходи:

- 1) низький рівень попиту на робочу силу і брак гідних робочих місць;
  - 2) сегментація ринків праці, що ущемлює інтереси молодих людей у плані заробітної плати, перспектив кар'єрного зростання, професійного навчання та стабільності працевлаштування;
  - 3) невідповідність між освітою і професійним навчанням, яке отримує молодь, і затребуваними на ринку праці кваліфікаціями і навичками;
  - 4) труднощі при переході від навчання до трудової діяльності часто пов'язані з відсутністю досвіду роботи;
  - 5) відсутність у молодих людей інформації про те, де і як шукати роботу²².
- Приміром, у Франції молоді люди вказували на те, що ціле покоління було змушене знизити планку і зробити вибір на користь пошуку стабільності, а не кар'єрних устремлінь²³.

Як свідчить статистика, вимушено за умовами тимчасової зайнятості працювало на кінець 2012 року 31,7% усіх тимчасово зайнятих в країнах Єврозони та 36,7% тимчасово зайнятих у країнах Євросоюзу. Як видно з таблиці 1.2, більшість молоді Словаччини, Іспанії, Чехії, Португалії, а також понад половини у Греції, Угорщині, Польщі зайняті на тимчасових робочих місцях не за власним вибором, а лише тому, що так склалися економічні умови.

Безвихідь штовхає молодь на рішучі дії, у тому числі до міграції.

Державна політика зайнятості та інструменти, які використовуються (насамперед заходи жорсткої економії), також підштовхують молодь до переїзду. Так, у Греції в 2012 році мінімальна зарплата була на рівні 586 євро (для працівників-початківців і того менше – 511 євро), в Іспанії – 748 євро, Португалії – 566 євро. Мінімальні зарплати продовжують зменшуватися і впритул наближаються до докризового рівня допомоги по безробіттю. Основна проблема для молоді – досить низький розмір мінімальної заробітної плати у перші роки роботи, що залишає їх без додаткових стимулів упродовж декількох років. Результатом є зростаючі обсяги трудової міграції серед молоді за вищою зарплатою до більш розвинених країн ЄС або до країн Америки та Південної півкулі. Відбувається постійна ротація кадрів, в результаті якої збитки несуть економіка та освітня система найбільш постраждалих від кризи країн.

труда, 100-я сесія, Женева, 15 июня 2011 г.

22 Deganis, I.; Künzel, S. Young people as agents of change: Report on national and regional events on youth employment in Europe and Central Asia (Женева, МБТ), 2012, p. 1.

23 Там же (p. 13).

Таблиця 1.2

Частка молодих працівників у віці 15–24 роки, вимушено зайнятих тимчасово, у % до зайнятих тимчасово молодих людей

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Чехія	66,5	73,4	69,2	72,1	69	63,2	70,4	65,5	70,9	75,8	78,5
Німеччина	3,9	4,9	5,2	7,4	8,5	9,1	8,1	5,3	6,6	8,2	6,7
Греція	68,1	70,3	71	66,5	64,4	62,9	67,6	66,2	68,3	68,2	64,7
Угорщина	58,8	63	61,7	57,3	58,5	55,3	50	59,5	62,5	54,8	61,4
Італія	23,4	26,2	28,9	33,7	31,9	32,6	35,3	34,8	39,5	41,7	44,9
Польща	49	51,6	60,1	54,2	60,6	59,5	57,7	59,7	60,4	53,4	56,3
Португалія	73,2	74,5	75,2	77,7	71,4	72,8	73,7	73,9	75,9	77,3	76,6
Словаччина	86,1	90,8	88,8	83	75	66,7	70,7	77,2	77,5	85,8	86,7
Іспанія	88	86	85,8	*	74,5	71,8	73,4	81,4	81	82,3	81,3
Швеція	32,6	21,5	26,2	44,7	44,2	42,9	40,9	47,2	46,8	45,8	45,6
Великобританія	37,2	35,3	35,1	37,2	32,4	34,7	33,6	42,5	46,7	47,7	47,4

* дані недоступні

Джерело: Складено за OECD estimates based on national labour force surveys

Першою залишає рідні країни найосвіченіша та найактивніша частина молоді. За даними Університету Аристотеля в Салоніках, починаючи з 2010 року з Греції виїхало близько 120 тисяч молодих людей з вищою освітою. Важкі економічні реалії не залишають вибору і населенню Іспанії, що вступає у доросле життя: з січня 2012 року по березень 2013 року країну покинули більше 350 тисяч жителів у віці 16–29 років²⁴.

В Італії кожен третій віком до 30 років не працює, а кількість тих, хто протягом останнього року емігрував з метою працевлаштуватися за межі своєї країни, сягає 60 тисяч. «Втеча мізків» сягнула серйозних масштабів. За офіційними даними паспортних відділів Італії, упродовж останнього десятиліття за кордон виїхало 300 тисяч осіб віком до 30 років, і щороку їхня кількість збільшується на 60 тисяч. Однак чимало людей не повідомляють державу про те, що вирушають на роботу до іншої країни, тому реальні цифри, ймовірно, вищі. До найпопулярніших напрямків – Німеччини, Великобританії, Швейцарії – останнім часом додалися Бразилія та ОАЕ. Дослідження свідчать, що внаслідок «втечі мізків» Італія протягом останніх 20 років втратила близько 4 млрд євро. Соціолог Джорджо Марсілья так змальовує портрет сучасного італійського трудового мігранта: молода людина, високоосвічена, зі знанням іноземної мови, обізнана щодо своїх можливостей і того, що пропонує глобалізований світ. «Це люди, у вихованні і навчання яких держава інвестувала чималі гроші та які мали би стати рушієм її зростання. Натомість ми їх втрачаємо. Однак навіть якщо вони залишаються в Італії, то часто виконують роботи, що не відповідають рівню їхньої кваліфіка-

²⁴ Молодежная безработица: «потерянное поколение» век спустя. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://top.rbc.ru/economics/08/10/2013/881075.shtml>

ції», – констатує вчений, додаючи, що найбільші труднощі з працевлаштуванням у країні відчувають висококваліфіковані фахівці: фізики, хіміки, біологи. За даними Європейського статистичного бюро, держава інвестує в розвиток науки лише 1,2% свого ВВП – мізер порівняно, приміром, із Німеччиною (2,8%) чи Фінляндією (3,8%). Тож не дивно, що чимало молодих науковців емігрують з метою навчання в аспірантурі чи пошуку роботи²⁵.

Як зазначають фахівці, основні проблеми молодіжного ринку праці в Італії лежать у площині структури економіки, яка є надто традиційною, а переважна більшість підприємств в Італії – це малий сімейний бізнес, у якому в 95% випадків задіяно до десяти осіб. «Комусь із-зовні пробитися на таке підприємство практично неможливо, там усе вирішують зв'язки. Роботодавець набагато охочіше візьме працювати родича або знайомого, а не людину з вулиці незалежно від її навичок і вмінь», – пояснює професор соціології університету Флоренції Лаура Леонарді. За даними опитувань, 61% італійських компаній відбирають кадри за рекомендаціями, а не за результатами відкритого конкурсу. Відсутність меритократії, тобто системи, в якій здібності й заслуги кожного належно винагороджуються, – проблема, на котрій наголошує більшість молодих «утікачів» із Італії. Друга проблема теж має суто економічний характер – низький рівень інвестицій у нові високотехнологічні галузі економіки, держава не має можливості створювати нові робочі місця. Справді, за даними Італійського статистичного інституту, кількість робочих місць у державі щороку зменшується. «Країна не розвивається впродовж багатьох років, – каже Леонарді. – Експортний бум, завдяки якому вона зростала в 1950-х–1980-х, через підвищення конкуренції з боку Азії залишився в минулому. А модернізувати економіку ми поки що не спромоглися». Останній блок проблем носить суто демографічний характер. П'ята частина населення є старшою за 65 років, а середній вік тамтешнього керівника – 62 роки. Більш як половину соціальних видатків Італії спрямовують на виплату пенсій, а на допомогу з безробіття виділяють менше ніж 2%. Зрештою, емігрувати молодь спонукає порівняно невисока, як для країн ЄС, оплата праці: середня зарплата випускника університету в Італії через рік після отримання диплома становить 1004 євро на місяць. Нemoжливiсть знайти робоче місце, найвiрогiднiше тимчасовий характер роботи – все це є економічними причинами формування утриманських настроїв італійської молоді. Але, як зазначають експерти, ситуація на італійському ринку праці є іншою саме для іноземної молоді. Як свідчать дослідження, іммігранти віком до 30 років частіше, ніж італійці, мають постійне місце роботи. Рівень безробіття поміж них також нижчий. Це пояснюється тим, що іммігранти працюють на малокваліфікованих роботах, погоджуються на незручний графік і меншу зарплату²⁶.

25 Молодим тут не місце: безробіття виштовхує перспективну італійську молодь з батьківщини // Газета Тиждень – Електронний ресурс Постійне посилання: <http://tyzhden.ua/World/46161>

26 Молодим тут не місце: безробіття виштовхує перспективну італійську молодь з батьківщини // Газета Тиждень – Електронний ресурс Постійне посилання: <http://tyzhden.ua/World/46161>

Складним є стан молодіжного ринку праці США, де частка незайнятих у віці 16–24 роки в середньому в два рази перевищує загальний рівень безробіття в країні. За даними дослідницької організації Center for American Progress, знайти роботу на повний трудовий день не можуть більше 10 мільйонів молодих американців. За підрахунками, проблема молодіжного безробіття у найближче десятиліття принесе країні збитки близько 18 млрд дол. США. Експерти вказують, що якщо протягом тривалого часу поза трудової діяльності продовжать перебувати 3,2 мільйона усієї безробітної молоді Америки, втрати країни стануть ще суттєвішими – 44 млрд дол. США за 10 років²⁷.

Слід зазначити, що проблеми молодіжного ринку праці не є новими, а глобальна економічна криза не є каталізатором проблем у молодіжному сегменті ринку праці, вона лише наочно продемонструвала та поглибила існуючі проблеми, пов'язані з економічною активністю молоді, недоліки функціонування ринків праці, невідповідність потреб роботодавців та системи освіти, недостатність зусиль держави у боротьбі з молодіжним безробіттям. Переважна більшість країн, у яких на сьогодні спостерігається достатньо високий рівень молодіжного безробіття, навіть за часів економічного підйому відчували складнощі із працевлаштуванням незайнятої молоді. Ця проблема є актуальною, насамперед, для держав із негнучким та зарегульованим ринком праці. Шанси молоді на отримання робочого місця зменшують високі податки з роботодавців, жорсткі санкції при їх звільненні та високий рівень мінімальної заробітної плати.

Структурні зміни у світі на початку XXI сторіччя та кризові явища в економіках переважної більшості країн демонструють кризу масової культури «неконтрольованого споживання і швидких грошей». Хиби монетарної політики, нерозумність банківських ризиків є джерелом розвитку віртуальної економіки та виникнення покоління нових соціальних акторів, яких можна назвати «безвідповідальними споживачами», яким притаманно неконтрольоване використання ресурсів, деградація офіційної моралі і традиційних ідеологій, виникнення нових політичних течій і масових субкультур. Все це провокує системні громадянські конфлікти, у вигляді контрольованого хаосу, де традиційно основною рушійною силою виступає молоде покоління.

Стикаючись з радикальною зміною гуманітарних пріоритетів, у молодого покоління втрачаються традиційні суспільні зв'язки і комунікації між державними, громадськими, політичними інституціями. Вивільнена ж агресія спрямовується на формування нелегітимних груп, які прагнуть інтегруватися у політико-економічний простір сучасного світу через негативні канали комунікацій: транснаціональну корупцію, злочинність, тероризм, наркотрафік, кіберзлочинність тощо. Відсутність можливості самореалізації у трудовій діяльності лише посилює молодіжний нігілізм і спрямовує соціальну активність у русло політичних та етнічних суперечок. Протестні молодіжні рухи набувають глобального масштабу. «Рух обурених» та «Оккупай» охопили у 2011–2012 роках більше

---

27 Молодежная безработица: «потерянное поколение» век спустя – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://top.rbc.ru/economics/08/10/2013/881075.shtml>

тисячі міст у 82 країнах світу. Свобода, соціальна справедливість та робочі місця – такі основні вимоги протестуючої молоді²⁸.

Отже, проблеми молодіжного ринку праці для світу не є новими, а тому загальновідомо: не існує швидких рішень у вирішенні проблем, які потребують дуального підходу. Вирішення проблеми потребує дуального підходу. З одного боку, слід унеможливити основні структурні бар'єри, які заважають молоді закріпитися на ринку праці, з іншого – вирішити проблему зростання чисельності молодих осіб, які внаслідок кризи і не навчаються, і не зайняті на ринку праці. Також одним із дієвих інструментів вирішення цієї проблеми є ефективна політика створення нових робочих місць у постраждалих від кризи країнах в частині відмови від перенесення виробництва до бідніших країн, що розвиваються.

Перш за все, необхідно створити сприятливі умови для виходу молодої людини на ринок праці. Для цього слід особливу увагу приділити шкільній освіті дітей, зокрема дітей із малозабезпечених сімей, з метою мінімізації ризику завчасного завершення шкільної освіти. Однією з важливих реформ в освіті має стати реформа професійного навчання та профпідготовки, головною метою якої є подолання розриву між ринком праці та ринком освітніх послуг.

Мають бути ліквідовані (принаймні мінімізовані) існуючі перешкоди для сприяння працевлаштуванню молоді. Так, наприклад, занадто жорсткі правила укладання постійних трудових угод вимагають від роботодавців значних витрат і унеможливають працевлаштування молодих людей без досвіду роботи. Найбільш ефективною підтримкою для молодих людей, які шукають роботу, є програми допомоги у пошуках, що започатковуються органами соціального захисту населення.

Деякі країни не мають спеціальних *активних програм щодо сприяння зайнятості* для молодих людей, хоча вони можуть бути визначені як специфічна (пріоритетна) цільова група у межах більш широких програмних продуктів. Це стосується, наприклад, Чехії, Естонії, Литви, Словенії, Македонії та Норвегії. Наприклад, у Бельгії «план Маршалла» було затверджено на регіональному рівні у Валлонії. План включає в себе низку заходів, що стосуються навчання молоді та її зайнятості. Планом виділено різні пріоритетні теми: сприяння мотивації і доступу до зайнятості для тих груп населення, які постраждали від кризи, особливо молоді, надаючи молодим людям можливість отримати кваліфікацію за допомогою сендвіч-курсів та стажування, підвищення ефективності схем професійної переорієнтації для людей із вищим рівнем конкурентоспроможності на ринку праці.

Досвід деяких країн показав, що для стимулювання роботодавців до найму низькокваліфікованої безробітної молоді можуть бути використані субсидії щодо заробітної плати. Субсидії необхідно надавати, наприклад, малим і середнім підприємствам, або вони мають покривати витрати підприємців на професійне навчання та підвищення кваліфікації молодих людей – це покращить для них перспективи працевлаштування.

28 Молодежь не у дел: глобальный кризис занятости молодежи достиг беспрецедентных масштабов //Русский репортер. – ноябрь 2012. – с.66 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://issuu.com/andreysitnikov/docs/rr_info_selected_2012

Низка країн запровадили такі стимули, як надання субсидій і зниження витрат на працю, не пов'язаних із заробітною платою, з метою *заохочення компаній приймати на роботу молодих людей* та/або створення додаткових робочих місць для молоді. Так, програма «Досвід роботи для молоді», що впроваджується у Болгарії, пропонує гранти для роботодавців, які наймають молодих людей із середньою і вищою освітою, які не знайшли роботу після закінчення навчання. Випробувальний термін складає шість місяців або менше. Допомога виплачується на заробітну плату стажистів (300 болгарських левів або 150 євро на місяць), а також виплачується додаткова винагорода для наставників (у розмірі 50% мінімальної заробітної плати).

У Франції, Іспанії, Ірландії та Португалії держава вдалася до скорочення податків, пов'язаних із наймуванням нових працівників. В Іспанії така практика обмежилася першими двома роками наймування безробітних у випадку, якщо знову найняті працівники мали дітей і переводилися на постійні контракти. Тим часом у Австрії та Швеції держава підвищила розмір субсидій, призначених для прямого стимулювання зайнятості молоді, яка ще не виходила на ринок праці, і довготривалих безробітних, чії перспективи щодо працевлаштування особливо низькі.

Служба зайнятості Словенії субсидує зарплату тим, хто вперше шукає роботу, закінчивши навчання протягом останніх двох років, і пропонує контракт на повний робочий день принаймні на один рік.

Новий інструмент недавно використано у Фінляндії – ваучер на субсидування робочого місця, доступний для тих молодих людей, хто недавно закінчив професійно-технічну освіту та шукає роботу. Роботодавці, які надають робочі місця для молодих людей із шанс-картами, мають право на субсидію заробітної плати до 550 євро на місяць упродовж максимум 10 місяців. До кінця серпня 2010 року претендентам було надано 13500 ваучерів, із них 1800 осіб були працевлаштовані.

У деяких країнах було реалізовано заходи з розвитку та підтримки самозайнятості, що характерна для молодих людей. Ці заходи, між іншим, включають фінансову допомогу та кредити на створення бізнесу та підприємництва, освіти/навчання. Деякі країни запровадили нові заходи щодо сприяння і підтримки самозайнятості, характерної для молодих людей (наприклад, Бельгія, Греція, Румунія, Сербія), тоді як в інших країнах молоді люди мають право на отримання або включення в одну з декількох цільових груп у рамках більш загальної схеми (наприклад, у Болгарії, Латвії, Литві, Словенії, Словаччині). Ці заходи, між іншим, включають фінансову допомогу і кредити для створення бізнесу (наприклад, Бельгія, Греція, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина) і отримання освіти/навчання (наприклад, Болгарія, Сербія).

Таким чином, пріоритетним для прийняття рішень у сфері молодіжної політики має бути забезпечення для молоді сприятливих стартових можливостей на ринку праці. Без дієвої підтримки молодь, яка має проблеми щодо пошуку роботи або працює за мінімальну заробітну плату, в будь-який момент може опинитися в статусі економічної неактивності. Результатом такого розвитку подій буде збільшення соціально-економічних витрат, що в умовах демографічної та фінансової кризи суспільство не може собі дозволити.

Шанси молоді на отримання роботи зменшують високі податки, що стягуються з роботодавця за найм співробітників, жорсткі санкції через їх звільнення і високий розмір мінімальної оплати праці. Через це, зокрема, страждає одна з найбільш динамічних країн, що розвивається – Південно-Африканська Республіка. Значний тиск профспілок, а також жорсткість трудового законодавства по відношенню до роботодавців при наймі та звільненні призводять до того, що ПАР займає одне з лідируючих місць за рівнем молодіжного безробіття серед зростаючих економік світу. Чималі складнощі, викликані надмірною участю держави в різних процесах ринку праці, відчуває й Індія: кількість законів, якими регулюються відносини між роботодавцем і працівником, в країні перевищує 200.

Лібералізація ринку праці – найважливіша складова у боротьбі з молодіжним безробіттям, але цього видається замало. Великобританія, що славиться гнучким ринком праці, вже довгий час страждає від великої кількості непрацевлаштованих молодих людей. У Сполученому Королівстві проживає більше 15% молоді, яка ніде не працює, не вчиться і не проходить професійну підготовку. За даними профспілок, сьогодні у Великобританії без роботи перебувають близько 1 мільйона молодих юнаків та дівчат – рекордний показник з 1971 року, коли вперше була складена подібна статистика.

У країнах з низьким рівнем молодіжного безробіття функціонування гнучкого ринку праці успішно поєднується з активною допомогою тим, хто шукає роботу, з боку держави. Наприклад, у Німеччині (один зі світових лідерів за часткою зайнятої молоді) жителі, які довгий час не можуть працевлаштуватися, протягом декількох років отримують спеціальну допомогу за умови активного пошуку роботи. Ефективно діє система державної підтримки і в Скандинавії. У соціально орієнтованих країнах Північної Європи держава складає для нужденних випускників спеціальні індивідуальні плани, які допомагають їм знайти підходящу роботу або стажування. Останнім часом поширюється практика субсидіювання роботодавців, які наймають молодь. Так, у Великій Британії, починаючи з квітня 2012 року, запроваджена програма, яка зветься «контракт для молоді» і згідно якої передбачені державні виплати в адрес компаній, які наймають молодь строком не менше 26 тижнів, тобто за умов тимчасової зайнятості молоді роботодавець отримує субсидію у розмірі 1,1 тис. фунтів стерлінгів, за умов постійної зайнятості – її розмір зростає до 2,3 тис. фунтів стерлінгів²⁹.

Всебічність проблем молодіжної зайнятості вимагає комплексного підходу, тому на початку літа 2013 року лідери країн-учасниць Євросоюзу домовилися про запуск спеціальної програми підтримки – так званої «гарантії для молоді», яка розрахована на найбільш проблемні регіони і гарантує отримання зайнятості, стажування або вищої освіти молодим європейцям, які не працюють або не навчаються у вузі протягом чотирьох місяців. На підтримку молоді буде переорієнтовано і низку структурних фондів ЄС. Крім того, частину коштів Євросоюз спрямує малому бізнесу для працевлаштування недосвідчених співробітників. Але, на

²⁹ Молодым не везде дорога: почему юноши и девушки не могут найти работу – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://top.rbc.ru/economics/10/10/2013/881422.shtml>

думку експертів, фінансування «молодіжної гарантії» (близько 8 млрд євро у найближчі два роки) недостатньо для вирішення ситуації, що склалася.

Не залишається поза увагою проблема зайнятості і для країн-членів Об'єднання економічного та соціального розвитку. Так, на засіданні ОЕСР у травні поточного року погоджено прийняти широкий спектр заходів, викладених у Плані дій ОЕСР у справах молоді³⁰. Основною метою цього Плану дій є вирішення поточної проблеми високого рівня безробіття та неповної зайнятості молоді. Друга мета полягає у створенні кращих умов для молоді в довгостроковій перспективі шляхом надання їм відповідних навичок та усунення бар'єрів для їх працевлаштування.

Ключовими елементами плану дій ОЕСР, що стосуються молоді, є:

- стимулювання сукупного попиту і як наслідок збільшення створення робочих місць;
- забезпечення матеріальної підтримки безробітної молоді, поки умови на ринку праці не покращаться, але за умови обміну взаємних зобов'язань;
- розширення економічно ефективних активних заходів на ринку праці;
- зниження бар'єрів працевлаштування низькокваліфікованої молоді;
- заохочення роботодавців продовжувати або розширювати програми учнівства та стажування, що покращуватиме довгострокові перспективи працевлаштування молоді;
- покращення системи освіти і підготовки всіх молодих людей до трудової діяльності; зміцнення ролі та ефективності професійної освіти і навчання;
- полегшення входження на ринок праці і вирішення проблеми соціального виключення.

У даному Плані дій визнано, що особливу увагу слід приділяти найбільш вразливим групам молоді, таким, як низькокваліфіковані або тим, хто наражається на ризик ізоляції на ринку праці, а також низку соціальних проблем. ОЕСР планує дії, що стосуються молоді і покликані створювати і підтримувати існуючі національні та місцеві ініціативи, в межах документа МОП «Криза зайнятості молоді: заклик до дії», зобов'язань країн G-20 щодо забезпечення зайнятості молоді та згоду Ради ЄС на забезпечення гарантій молоді у сфері зайнятості.

Насамперед, необхідно вжити заходів по боротьбі з кризою робочих місць і зайнятості молоді, що матиме вплив на поліпшення становища молоді в короткостроковій перспективі. Таким чином, рішення, спрямовані на стимуляцію сукупного попиту і створення нових робочих місць за допомогою правильної макроекономічної політики, має стати пріоритетом для дії. Однак це має супроводжуватися дією з боку політики зайнятості в частині забезпечення належної підтримки доходів, у поєднанні з ефективною зайнятістю, а також інших активних заходів на ринку праці або забезпечення умовно-грошових трансфертів, охоплення молоді, що потребує допомоги активними заходами та механізмами соціального захисту. Ці термінові заходи повинні бути підкріплені діями, які спрямовані на подолання структурних бар'єрів для молоді і забезпечення продуктивними та ефективними

---

30 The Oecd Action Plan For Youth / OECD. – June 2013 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/els/emp/Youth-Action-Plan.pdf>

робочими місцями і які будуть мати суттєвий вплив на середньо- та довгострокові перспективи ринку праці молоді. У цьому зв'язку план дій має вирішальне значення і повинен включати: більш ефективні інвестиції в галузі освіти та професійної підготовки для навчання всіх молодих людей з відповідними навичками, краще поєднає світи освіти та трудової діяльності і, реалізувавши заходи ринку праці на місцях, дозволить молоді отримати доступ до гідної зайнятості на стабільних та високооплачуваних робочих місцях.

Питання забезпечення молоді гідними робочими місцями та прискорення її інтеграції у середовище ринку праці є надзвичайно актуальними для і урядів держав СНД. Упродовж останніх років практично всі країни-учасниці об'єднання реалізують цілеспрямовану політику сприяння молодіжній зайнятості за такими основними напрямками³¹:

- реалізація програм працевлаштування молоді, в т.ч. випускників вищих навчальних закладів;
- протидія масовим звільненням молодих спеціалістів;
- підвищення престижності професійно-технічної освіти;
- удосконалення національних освітніх систем, запровадження нових освітніх технологій у освітній процес з урахуванням світового досвіду підготовки кваліфікованих робітників;
- навчання професійним і підприємницьким навичкам;
- підтримка і розвиток молодіжного підприємництва;
- стимулювання потенційних роботодавців молоді.

Особливу роль у реалізації політики сприяння працевлаштуванню молоді в країнах СНД відіграють національні та субнаціональні програми зайнятості. Зокрема, у *Російській Федерації* реалізується державна програма «Сприяння зайнятості населення на період 2013–2020 років», а також відповідні федеральні програми, що передбачають додаткові заходи зі зниження напруги на місцевих ринках праці. У *Казахстані* з 2011 року впроваджується національна «Програма зайнятості – 2020», пріоритетне право на участь у якій відведено молоді та жінкам на селі. У *Вірменії* реалізується декілька програм, орієнтованих на зниження молодіжного безробіття шляхом: 1) організації у роботодавця проходження практики для безробітних інвалідів, які мають спеціальність, але не мають трудового стажу; 2) пристосування у роботодавця робочих місць для незайнятих інвалідів, що шукають роботу; 3) компенсації зарплат роботодавцю при прийнятті на роботу представників неконкурентоспроможних на ринку праці категорій населення; 4) організація оплачуваних громадських робіт. У *Молдові* задля сприяння самозайнятості молоді впроваджується національна програма економічної підтримки молодих людей віком 18–30 років³².

31 Сводная информация о выполнении пунктов Плана мероприятий на 2012-2013 годы по реализации Стратегии международного молодежного сотрудничества государств – участников СНГ на период до 2020 года, исполнителем которых является Консультативный Совет / Интернет-портал СНГ. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.e-cis.info/page.php?id=23559>

32 Сводная информация о выполнении пунктов Плана мероприятий на 2012-2013 годы по реализации Стратегии международного молодежного сотрудничества государств – участников СНГ на период до 2020 года, исполнителем которых является Консультативный Совет / Интернет-портал СНГ. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.e-cis.info/page.php?id=23559>

Зниженню гостроти проблеми молодіжного безробіття в даному регіоні сприятиме також і реалізація спеціального проекту МОП «Партнерство у сфері зайнятості молоді в країнах СНД», започаткованого у вересні 2013 року, та спрямованого, насамперед, на розв'язання проблем, пов'язаних з недостатністю інституціонального потенціалу для скорочення молодіжного безробіття³³.

Молодь – це майбутній шлях розвитку світу. Цінності та установки, якими керуються молоді люди, визначатимуть майбутнє цивілізації. Світ поступово опиняється у «посткомп'ютерній ері», коли наша персональна інформація стає все більш публічною і контрольованою, а громадяни можуть стати об'єктом масових маніпуляцій через систему «контексного інтелекту» з боку третьої сторони. Все це разом формує пул системних загроз, особливо для молодого покоління, яке буде формувати наступну політику співіснування. Адекватна ж інтелектуальна реакція з боку національних еліт на виклики сьогодення зможе запобігти соціальним катаклізмам і допоможе не втратити молоде покоління як для власних держав, так і для Європи і всього світу. Мова, насамперед, йде про загрози соціально-економічного характеру для молоді:

- дорогі кредити для навчання і житла;
- нестійкі ціни на продукти харчування;
- нестабільність світових валют;
- недостатній рівень професійної і освітньої підготовки;
- неконкурентність на ринку праці;
- недостатній доступ до правових і владних механізмів впливу на прийняття суспільно значущих рішень;
- залучення до актів міжнародного тероризму, транснаціональної злочинності і корупції;
- пандемії, інфекційні захворювання;
- наркоманія та різні види технологічних залежностей;
- втрата сімейних цінностей та гуманітарний нігілізм.

Все це та багато іншого вимагає від суспільства чіткого бачення проблем і відкритої розмови про них насамперед серед тих, від кого залежить наше майбутнє. Моральний виклик перед різними поколіннями, етнічними групами, конфесіями, політиками, бізнесом полягає у тому, щоб бути соціально відповідальними за власні вчинки і узгоджувати власні інтереси з суспільною правдою, яка не повинна стати заручницею політичної чи економічної доцільності. Тільки тоді наш соціальний, історичний і приватний досвід може бути корисний у формуванні нових культурних засад і традицій, а національні і державні амбіції будуть свідчити про освітній, моральний рівень і авторитет наших народів.

У фінальній декларації саміту G-20, що відбувся у Росії у Санкт-Петербурзі 5–6 вересня 2013 року³⁴, лідери «Групи двадцяти» констатували, що «усунення

---

33 МОТ запускает проект «Партнерство в сфере занятости молодежи в странах СНГ» / Группа технической поддержки по вопросам достойного труда и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ilo.org/public/russian/region/europro/moscow/news/2013/0930.htm>

34 Санкт-Петербургская декларация лидеров «Группы двадцати», сентябрь 2013. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ru.g20russia.ru/events_summit/20130905/780953374.html

глобальних дисбалансів ще не завершено, зберігаються значні регіональні відмінності у темпах зростання», «відновлення занадто крихке і ризики, як і раніше, зміщені у бік гіршого сценарію», а безробіття серед молоді залишається неприпустимо високим і належить до числа головних викликів світової економіки. У декларації наголошується, що «сприяння молодіжній зайнятості – пріоритет для всього світу». Тому політичним лідерам, представникам бізнесу, освітнім установам та багаточисельним експертам слід серйозно працювати з метою забезпечення шансів для молодих людей на сприятливе майбутнє.

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНА АКТИВНІСТЬ МОЛОДІ ЗА УМОВ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. МЕДИКО-ДЕМОГРАФІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

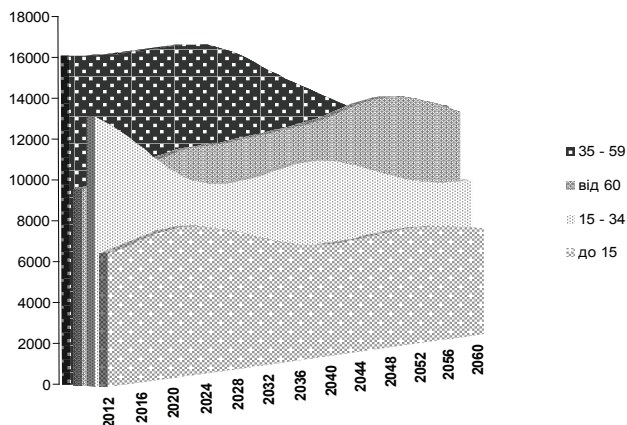
Молодь є запорукою, резервом і рушієм розвитку будь-якої країни, її майбутнього. Перспективи розвитку і самого існування держави значною мірою залежать від того, як відбувається процес відтворення основи продуктивних сил – людських ресурсів. Мають значення як кількісні, так і якісні характеристики молодого населення, що детермінують економічну активність наступних поколінь. Важливо, з одного боку, наскільки достатньою є чисельність молодих людей, що досягають того віку, коли стають економічно активними для компенсації відтоку старших поколінь, які з віком таку діяльність припиняють. З іншого – не менш вагомим є спроможність молодих українців до здійснення того або іншого виду економічної активності через обмеження, які накладає стан їх здоров'я (фізичного, психічного, соціального).

Загальновідомо, що старіння населення стало глобальною тенденцією, яка охопила всі країни і регіони, хоча демографічні зміни відбуваються з різною швидкістю і в різному часовому діапазоні. За прогнозами, у світі до 2050 року чисельність населення перевищить 9 мільярдів осіб, а частка населення старше 60 років зросте втричі. Відповідно, зросте частка утриманців похилого віку: якщо у 2000 році на кожну людину старше 65 років доводилося дев'ять осіб працездатного віку, то до 2050 року їх число скоротиться до чотирьох³⁵.

Тенденції демографічного старіння, притаманні Україні, як і багатьом розвиненим країнам світу, обумовлюють збільшення числа людей похилого віку і зменшення контингенту працездатного населення. Починаючи з 2009 року частка населення у віці 60 років і старше щорічно збільшується (на початок 2009 року – 20,4%, 2012 року – 21,2%, 2013 року – 21,4%). Згідно з прогнозами, питома вага старшої вікової групи (особи похилого віку) у структурі населення й надалі зростатиме.

За прогнозами Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, упродовж найближчих п'ятдесяти років чисельність населення України віком 15–34 роки зменшиться з майже 13,2 до 8,1 мільйона осіб. Водночас, частка молоді у віковій структурі населення зменшиться з 29 до 22 відсотків (рис. 2.1).

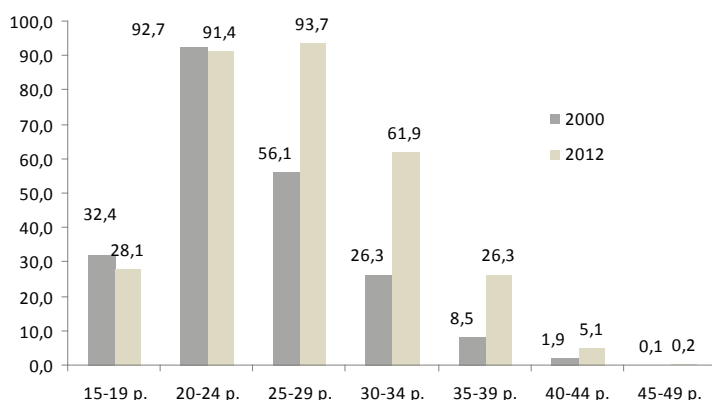
³⁵ Резолюція МОП щодо зайнятості і соціального захисту у новому демографічному контексті. – Прийнята 19 червня 2013 року на 102-й сесії Міжнародної конференції праці (Женева, червень 2013).

Рис. 2.1. Прогнозна чисельність населення в Україні за віковими групами, на 1 січня відповідного року, тис. осіб³⁶

Попри позитивну ознаку того, що люди стали жити довше, старіння може негативно впливати на економічне зростання не тільки через уповільнення темпів зростання продуктивності праці, а й через зміни внутрішнього ринку споживання. Таким чином, сам розвиток демографічної ситуації буде надавати гальмівного впливу на економіку та її модернізацію, в свою чергу, ще більш обмежуючи можливості економічної відповіді на демографічні виклики.

Тому в умовах прогресуючого старіння як населення в цілому, так і його працездатної частини, особливо на тлі скорочення їх загальної чисельності, посилюється значення збереження здоров'я молоді. Адже саме молодь у віці до 35 років в Україні відіграє головну роль у відтворенні населення, народжуючи дітей. Основна кількість дітей у нашій країні, як видно з рисунка 2.2, народжується матерями у віці від 20 до 30 років.

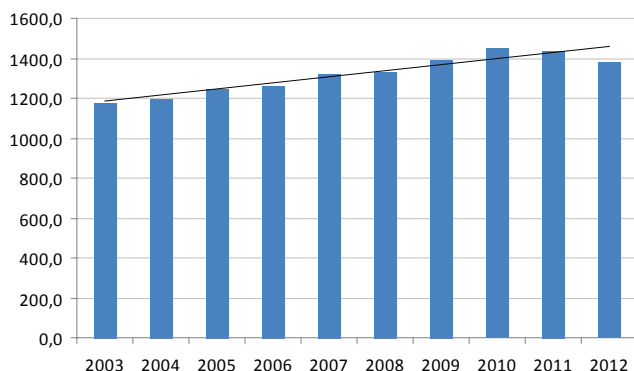
Рис. 2.2. Народжуваність в Україні у 2000 і 2012 роках за віком матері, тис. народжених за рік на 1000 жінок відповідної вікової групи

³⁶ Розраховано за даними Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.idss.org.ua>

Аналіз динаміки і структури народжуваності засвідчив, що порівняно з 2000 роком спостерігається зростання частки народжень у жінок в інтервалі 25–29 років. Також вдвічі зросли показники народжуваності у групі жінок у віці 30–34 роки, тобто молоді жінки частіше стали народжувати у відносно старшому віці. Явище більш зрілого материнства несе у собі багато позитивних рис. Це більш відповідальне ставлення матері до дітонародження і виховання дитини, у більшості випадків – вища освіченість, соціальна реалізованість і добробут, позитивний вплив вагітності і пологів на репродуктивне здоров'я жінки у подальшому житті, особливо якщо вона вигодовує немовля груддю. Водночас існують і певні застереги – адже зі зростанням віку жінки (особливо при народженні первістка) може зростати ризик генетичних вад і ускладнень при вагітності і пологах.

Збереження та зміцнення здоров'я, виховання здорового покоління – завдання, від вирішення яких значною мірою залежить стан виробничих сил країни в майбутньому, її оборонний, промислово-економічний, інтелектуальний потенціал. Стан здоров'я є чинником, який безпосередньо впливає на економічну активність молоді, зокрема на можливості отримання освіти і вибору професії, працездатність, мобільність, здатність удосконалюватися, навчатися впродовж життя, спроможність і мотивацію до соціальної реалізації.

Витоки здоров'я молодого покоління – у здоровому дитинстві. Статистика останніх років свідчить про загальну тенденцію погіршення стану здоров'я дітей і підлітків. Так, у 2012 році захворюваність дітей (0–17 років) в Україні становила 1385,03 на 1 тис. осіб відповідного віку.

Рис. 2.3. Захворюваність дітей віком 0-17 років на 1000 населення відповідного віку

Джерело: Дані МОЗ України

Щодо змін у структурі захворюваності, то спостерігається збільшення рівня захворюваності на новоутворення (хоча показник не досягає 4 на 1000, це викликає серйозне занепокоєння), частіше реєструються вроджені аномалії. На 20,3% зросла захворюваність на хвороби органів дихання, натомість позитивною ознакою можна назвати зниження рівня травм і отруєнь на 17,1% (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Захворюваність дітей віком 0–17 років за окремими класами хвороб в Україні у 2003 і 2012 роках, на 1000 населення відповідного віку

Найменування класів хвороб	2003	2012	Приріст/зменшення, %
Усього хвороб	1175,46	1385,03	15,1
- деякі інфекційні та паразитарні хвороби	53,25	56,14	5,1
- новоутворення	2,68	3,62	26,0
- хвороби крові та кровотворних органів	16,20	15,01	-7,9
- хвороби ендокринної системи	25,84	19,45	-32,9
- розлади психіки та поведінки	6,18	5,34	-15,7
- хвороби нервової системи	19,26	21,28	9,5
- хвороби ока та придаткового апарату	41,53	47,57	12,7
- хвороби вуха та сосковидного відростка	35,44	42,62	16,8
- хвороби системи кровообігу	8,56	10,41	17,8
- хвороби органів дихання	721,89	905,25	20,3
- хвороби органів травлення	49,44	50,22	1,6
- хвороби шкіри	68,42	74,31	7,9
- хвороби кістково-м'язової системи	30,57	30,17	-1,3
- хвороби сечостатевої системи	28,77	28,75	-0,1
- уроджені аномалії	4,82	6,16	21,8
- симптоми, ознаки, відхилення від норми	3,30	2,02	-63,4
- травми та отруєння	47,17	57,27	17,6

Джерело: Дані МОЗ України

Відбувається процес накопичення патології, і вже у молодому віці значна частина українців має одне або кілька хронічних захворювань. На думку фахівців, кількість хронічно хворих дітей збільшується за роки навчання у школі у 2,5 рази. Однією з причин цього називають те, що сьогодні школа висуває високі вимоги до дитини, що нерідко не відповідають її фізіологічним можливостям.

Окремої уваги потребує аналіз поширеності серед молоді соціально небезпечних та соціально значущих захворювань.

Наявність наркологічної залежності значною мірою обмежує як можливість професійної і соціальної реалізації молодої людини, так і мотивації до неї. Дані офіційної статистики свідчать про зменшення в Україні кількості поставленої на диспансерний облік наркологічними закладами молоді віком 15–34 роки з уперше в житті встановленим діагнозом наркологічного розладу (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Захворюваність на наркологічні розлади серед молоді віком 15–34 роки
в Україні, 2012 р.**

Роки	Число хворих з уперше в житті встановленим діагнозом, узятих під диспансерний нагляд наркологічними закладами						
	Усього		у тому числі				
	Диспансерна і профілактична групи на-гляду	Диспансерна група	Гострі психотичні алко-гольні розлади та хронічні алко-гольні синдро-ми	з них		розлади психіки від уживання:	
				Гострі психотичні алко-гольні розлади	Хронічні алко-гольні синдроми (алкоголізм)	Наркотичних речовин (наркоманії)	Ненаркотичних пси-хоактивних речовин (токсикоманії)
2008	658,3	181,6	145,8	22,5	145,8	33,1	2,6
2009	638,1	155,8	117,9	14,6	103,4	35,7	2,2
2010	624,5	140,4	103,3	11,2	103,3	35,1	1,9
2011	610,9	136,4	102,0	10,0	91,9	32,8	1,6
2012	568,4	127,2	94,3	8,5	85,7	31,9	1,1

Однак потрібно усвідомлювати, що певна частина молоді з наркотичними проблемами різного генезу не потрапляє під нагляд як медичних закладів, так і соціальних структур і правоохоронної сфери.

У теперішній час в Україні *епідемічна ситуація з ВІЛ-інфекції* залишається напруженою – продовжується поширення ВІЛ серед населення, зростає кумулятивна кількість ВІЛ-інфікованих осіб і хворих на СНІД. Разом з тим на шляху обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу досягнуто успіхів: вперше у 2012 році знижено кількість нових випадків ВІЛ-інфекції на 1,6% порівняно з попереднім роком, що свідчить про зменшення інтенсивності епідемічного процесу ВІЛ-інфекції.

Діти та молодь є особливо уразливими до інфікування ВІЛ, оскільки рівень застосування ризикованих практик серед них є вищим, ніж серед дорослих. Відповідно до рекомендацій ЮНЕЙДС та ВООЗ реєстрація випадків ВІЛ-інфекції серед осіб молодшого віку (у віці 15–19, 20–24 років) до певної міри відображає рівень так званих «нових випадків» зараження, оскільки загроза інфікування ВІЛ для цієї групи виникла недавно. Кількість осіб з вперше встановленим діагнозом ВІЛ-інфекції у 2012 році становила 45,5 на 100 тисяч населення. Сталу тенденцію до зменшення зафіксовано і щодо частки випадків захворювання на ВІЛ-інфекцію у віковій групі від 15 до 24 років. В Україні спостерігається зниження кількості офіційно зареєстрованих ВІЛ-інфікованих осіб віком 15–24 роки – з 2 775 осіб у 2005 році до 1 907 осіб у 2011 році та до 1647 осіб у 2012 році. Станом на

01.01.2013 року під диспансерним наглядом перебувало 14 328 ВІЛ-інфікованих осіб віком 15–24 років, з них – 270 хворих на СНІД.

Однак потрібно усвідомлювати неповне відображення офіційною статистикою реальної епідеміологічної ситуації. У зв'язку з тим, що тестування на наявність ВІЛ добровільне, наявні дані не відображають дійсний рівень поширеності ВІЛ серед підлітків та молоді уразливих груп – таких, як споживачі ін'єкційних наркотиків (СІН), працівники комерційного секс-бізнесу (ПКС), чоловіки, які мають секс з чоловіками (ЧСЧ), оскільки збудник інфекції продовжує активно поширюватися серед представників зазначених груп.

Найбільші позитивні зрушення щодо зниження захворюваності на ВІЛ-інфекцію серед молодих людей, які належать до груп підвищеного ризику, було зафіксовано серед споживачів ін'єкційних наркотиків: дані дозорних епідеміологічних досліджень показали, що за останні три роки в Україні поширеність ВІЛ серед СІН віком до 25 років поступово знижується (однак серед молодих ПКС та ЧСЧ продовжує зростати).

Рівень передачі ВІЛ-інфекції від матері до дитини не перевищує 5%, тобто вдалося забезпечити його зменшення майже у 6 разів (з 27,8% у 2001 році до 4,9% у 2010 році). Розподіл випадків уперше встановленого діагнозу ВІЛ-інфекції залежно від шляху передачі представлено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Розподіл випадків інфікування ВІЛ серед молоді віком 15–34 роки з уперше встановленим діагнозом, які перебувають на медичному обліку, залежно від шляху інфікування, абс., 2000–2012 рр.

Роки	Всього	Гомосексуальні зв'язки	Гетеросексуальні зв'язки	Уведення ін'єкційних наркотичних речовин	Не встановлено
2000	4700	4	1079	3467	150
2005	9131	15	3732	5090	294
2010	12181	72	6962	4976	171
2011	12328	116	7489	4626	97
2012	11550	126	7307	4038	79

Успіхів досягнуто завдяки профілактичним заходам серед молоді, груп підвищеного ризику інфікування, насамперед серед споживачів ін'єкційних наркотиків, поліпшенню організації відповіді на епідемію та впровадженню відповідних загальнодержавних програм.

Кількість вперше виявлених хворих на *туберкульоз* дітей віком 0–14 років у 2012 році дещо збільшилася і становила 550 випадків проти 520 випадків у 2011 році, а показник захворюваності зріс з 8,0 до 8,4 на 100 тисяч населення відповідного віку. Серед підлітків віком 15–17 років вперше виявлено 404 хворих на туберкульоз, що на 13 менше, ніж у 2011 році. Серед осіб, які вперше захворіли на активний туберкульоз, 3,2% складають представники учнівської молоді, з них 1,4 %, або 431 особа – студенти, 1,8 %, або 543 особи – учні навчальних закладів.

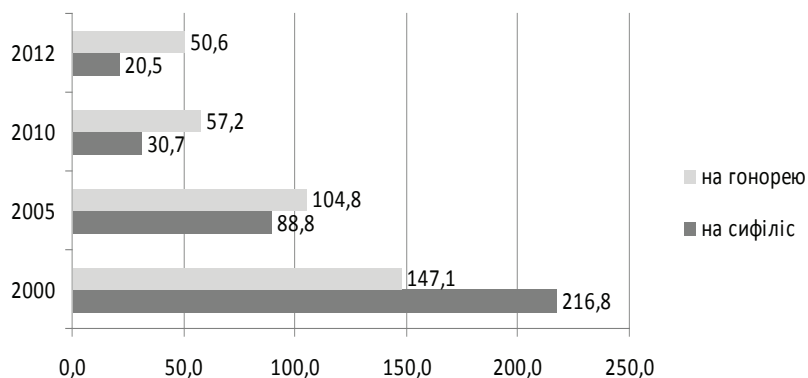
Спостерігається значна гендерна відмінність як серед тих, у кого вперше діагностовано цю хворобу, так і серед померлих, причому перевага юнаків і молодих чоловіків з віком зростає. Так, якщо у 2012 році серед тих, хто захворів вперше, юнаків у віці 18–24 роки було більше майже на третину, то у віці 25–34 роки сильна стать переважала вдвічі. Серед померлих від туберкульозу статева диспропорція стає ще виразнішою: переважання становило у відповідних вікових групах 1,8 та 3,1 раза (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Розподіл молоді з уперше встановленим діагнозом активного туберкульозу та померлих від туберкульозу у 2007, 2009, 2011 роках, за віком і статтю, осіб

Вік, років	Чоловіки			Жінки		
	2007	2009	2012	2007	2009	2012
уперше встановлено діагноз активного туберкульозу						
15–17	300	258	193	303	276	211
18–24	2445	2288	1 543	1707	1464	1 159
25–34	6195	5893	5 467	2821	2746	2 700
померло від туберкульозу						
15–17	1	1	2	1	0	0
18–24	162	125	85	91	79	46
25–34	1365	1064	781	464	343	252

Попри тенденцію до зниження офіційно зареєстрованої *захворюваності на гонорею і сифіліс* молоді в Україні (зниження порівняно з початком тисячоліття показника для сифілісу у 10 разів, гонореї – втричі), потрібно акцентувати увагу на наблизненні розподілу нових випадків цих венеричних хвороб (насамперед на гонорею) до ситуації, що відповідає реальному епідеміологічному процесу серед населення (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Динаміка захворюваності молоді у віці 15–34 роки на гонорею і сифіліс, на 100 тис. населення відповідного віку

Джерело: Складено за даними МОЗ України

Якщо раніше в Україні спостерігалась явище вищої захворюваності на сифіліс, що різко відрізнялось від епідситуації в розвинених країнах і свідчило скоріше про неповні виявлення і реєстрацію гонококової інфекції, то з 2003 року коефіцієнти зрівнялись, а до 2012 року уже відмічалось більш правдоподібне переважання рівня захворюваності на гонорею (у 2,5 рази). Однак факт захворювання вперше понад 9 тисяч молодих людей на ці небезпечні хвороби у 2012 році не додає оптимізму.

Сексуальна поведінка є важливим чинником, що впливає на здоров'я молоді, особливо з огляду ризику поширення хвороб, що передаються статевим шляхом та настання небажаної вагітності. Серед факторів, що впливають на рівні захворюваності на хвороби, які передаються статевим шляхом, необхідно зазначити значне соціальне розшарування населення, більш ранній початок статевого життя, зростаючу лібералізацію сексуальних відносин.

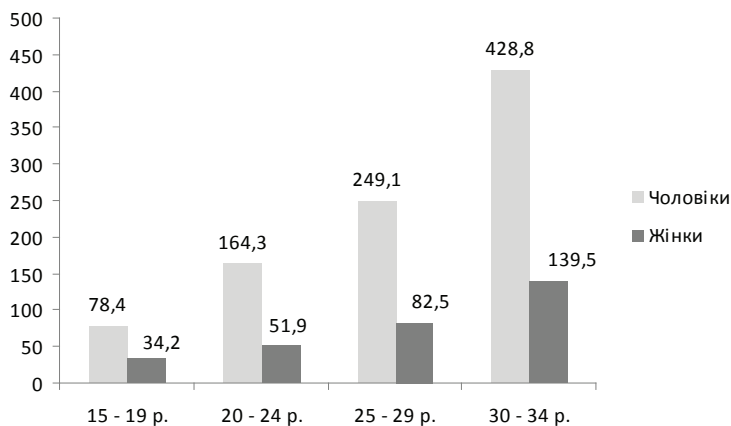
Викликає значну тривогу той факт, що, за даними численних опитувань, все більша частина української молоді отримує перший сексуальний досвід до повноліття. За даними дослідження ціннісних орієнтацій сучасної української молоді відносно сексуальної й сімейно-шлюбної поведінки, проведеного у 2012 році, більша частина опитаних вважає прийнятним інтервал початку статевих відносин від 16 до 18 років. Відзначимо, що вікові рамки, визначені респондентами як прийнятні для початку шлюбних і сексуальних відносин, відрізнялися: середнє значення величини віку, назване оптимальним для вступу в шлюб, становило 21,2 року для дівчини і 24,5 року для хлопця, тоді як для початку статевого життя був визнаний прийнятним більш ранній вік – 17,6 року для дівчат і 17,5 року для юнаків³⁷.

Існують гендерні відмінності ставлення до дошлюбних статевих зв'язків – беззастережно позитивну позицію займала майже половина опитаних чоловіків (46,8%) і трохи менше третини жінок (30,3%). Чим раніше респонденти починали сексуальні відносини, тим частіше вони погоджувалися з тим, що людина повинна мати можливість насолоджуватися сексуальною свободою без будь-яких обмежень.

В усіх розвинених країнах спостерігаються досить низькі порівняно з більш старшим населенням *рівні захворюваності і смертності у молодому віці*, що цілком закономірно для суспільства у мирний час. З переходом у кожну старшу вікову групу рівень смертності зростає з 56,8 на 100 тисяч населення у віці 15–19 років до 284,8 на 100 тисяч населення у віці 30–34 роки.

Характерно, що значне перевищення смертності чоловіків починає спостерігатися з 15-річного віку. Так, якщо у попередньому віковому інтервалі 10–14 років перевищення не досягає 1,5 раза, то з наступного п'ятирічного проміжку воно стрибкоподібно зростає і досягає 2,3 раза (рис. 2.5), а в старшому віці навіть перевищує втричі і більше.

37 Ценностные ориентации современной украинской молодежи в сфере сексуального и семейно-брачного поведения: аналитический отчет / Под ред. О.Н. Балакиревой // Персона-Л. – 2013. – №2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://persona-l.pp.ua/rubrics/poznavatelno/seks-v-ukraine-mnenie-molodogo-pokoleniya>

Рис. 2.5. Смертність в окремих вікових групах в інтервалі 15–34 роки, чоловіки і жінки, на 100 тис. населення, 2012 р.

Джерело: Складено за даними Держстату України

Для міжнародних порівнянь було обрано основні причини смертності молоді (зовнішні причини, інфекційні та паразитарні хвороби та новоутворення). Зауважимо, ЮНЕСКО використовує універсальне визначення, розроблене ООН, згідно якого до молоді відносяться люди у віці від 15 до 24 років. Аналіз динаміки, рівнів і структури смертності молоді в Україні та компаративний аналіз з країнами ЄС дозволяє виокремити такі особливості:

- найбільш частою причиною смерті молодих людей як в Україні, так і в Європі є зовнішні причини;

- в Україні екзогенна патологія спричиняє більшу частку смертей – близько 60% смертних випадків серед молоді у віці 15–34 роки припадає на зовнішні причини та інфекційні і паразитарні хвороби. При цьому потрібно зауважити, що якщо для всього населення основну частину смертності внаслідок цих причин формує туберкульоз, то для молоді майже 2/3 смертей обумовлено СНІДом;

- смертність молоді в Україні є більш ніж у 2,5 раза вищою, ніж у країнах Європейського Союзу, причому в розрізі окремих причин переважання сягає катастрофічних цифр (так, отруєння алкоголем спричиняють летальні наслідки більш ніж у 15 разів частіше);

- надсмертність чоловіків у віці 15–34 роки досягає трьох разів, а серед причин, які обумовлюють вищий рівень смертності молодих чоловіків, переважають соціально зумовлені причини.

Окрім офіційної статистики показників здоров'я, велике значення має суб'єктивне самооцінювання стану здоров'я населенням. За результатами соціологічного моніторингу³⁸, в 2012 році 9,8% молодих людей у віці до 30 років вважали здоров'я поганим або дуже поганим, а 41,6% – добрим або відмінним. При

³⁸ Венгерчук І. Здоров'я і чинники, що на нього впливають, за оцінками громадян / І. Венгерчук / Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред.. В.Ворони, М. Шульги. –К. : Ін-т соціології НАНУ, 2012. – С. 496–502.

цьому 28,8% молодих людей вказало, що їм бракує здоров'я, а частка тих, хто повідомив про те, що їм не вистачає необхідної медичної допомоги, сягала 43,9%.

Попри те, що здоров'я посідає одну з основних позицій в системі соціальних цінностей (78,6% респондентів вважає здоров'я дуже важливим), значна частина українців не дотримується здорового способу життя. Так, за результатами згаданого соціологічного моніторингу, в 2012 році серед молоді до 30 років палили 46,1% опитаних (це вікова група з найбільшою поширеністю тютюнопаління). Зазначимо, що згідно з даними опитування палять 32,4% дівчат (майже кожна третя) та 60% юнаків і молодих чоловіків. Небезпечним є те, що про факт куріння дещо частіше повідомляли представниці прекрасної статі, тобто майбутні і теперішні матері. Чоловіки частіше практикують інтенсивний режим паління: більше пачки на день викурюють 6,4% опитаних, найчастіше звична «доза» коливається від 8 до 20 цигарок щоденно – у 35,1% випадків (серед жінок, що палять, такої практики дотримуються лише 11,4%). А серед курців частка тих, хто викурює до 7 цигарок на день, практично однакова (12,3% чоловіків та 10,8% жінок).

Лише кожен десятий молодий чоловік та кожна п'ята жінка до 30 років повідомили про те, що вони не вживають спиртного. Натомість 29,2% чоловіків та 23,8% жінок цього віку вживали спиртні напої 1–2 рази на місяць, для 18% чоловіків та 13,5% жінок звичним є режим майже щотижневого вживання (3–4 рази на місяць), а для 9,9% чоловіків та 5,4% жінок частота досягає 3–4 разів на тиждень. Лише 2,3% молодих чоловіків повідомили про щоденне вживання алкоголю.

За результатами Британського когортного дослідження³⁹ (British birth cohort study), щасливі роки дитинства і юності сприяють благополуччю в середньому віці. Вчені з Кембриджу спираються на те, що поведінка та звички, притаманні підліткам, здійснюють неабиякий вплив на майбутнє здоров'я та довголіття людини. Щасливим чи ні був цей період життя досліджуваних, визначалося не через ретроспективний умовивід самих дорослих, а шляхом аналізу оцінювання різних аспектів життя і поведінки їх викладачами у віці 13–15 років. Оцінки 1946 року співставлялись з ментальним здоров'ям цих людей, професійними успіхами, наявністю і міцністю родинних та товариських стосунків і суспільною активністю через десятки років потому. Результати дослідження показали, що позитивно оцінені своїми викладачами учні мали більше шансів на благополуччя в житті, у тому числі на задоволення від роботи, частіший контакт з сім'єю і друзями, активний відпочинок та суспільну діяльність, а ризик виникнення психічних розладів упродовж життя був на 60% меншим, ніж у підлітків, які не отримали позитивних оцінок.

39 Marcus R. Do positive children become positive adults? Evidence from a longitudinal birth cohort study / Marcus Richards, Felicia A. Huppert // J. Positive. Psychology. – 2011. – Vol. 6. – Is. 1. – P. 75 – 87.

2.2. ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНІ РЕСУРСИ І ПОТЕНЦІАЛ МОЛОДІ

Входженню молоді на ринок праці передує тривала фаза допрофесійної соціалізації, значна роль реалізації якої належить освітнім закладам. Докорінні зміни, що відбуваються у сучасному українському суспільстві у зв'язку з розвитком ринкових відносин, стосуються всіх аспектів суспільного життя, у тому числі підготовки молодих кадрів у навчальних закладах системи освіти та їхньої подальшої зайнятості. Сьогодні гострою соціально-економічною проблемою в Україні є ефективне включення молодих фахівців до трудового життя після набуття певного рівня освіти.

Диплом фахівця, отриманий в межах освітніх закладів, є своєрідним сигналом роботодавцю щодо того, на яку позицію претендує індивід при входженні на ринок праці. Це теоретичний механізм взаємодії двох основних ринків: праці і освітніх послуг. Практичний же механізм є значно складнішим і формується особливістю економічних відносин в країні, що визначає попит на робочу силу, вимоги до набутих компетенцій та кваліфікації. Відповідно існує і зворотний вплив на економіку з боку якості освітніх послуг та обсягів підготовки тих чи інших фахівців.

Від рівня технологічного розвитку кожної країни залежить не тільки її економічна могутність і рівень життя населення, але й становище цієї країни у світовій спільноті, можливості економічної і політичної інтеграції з іншими країнами, а також розв'язання проблем національної безпеки. У той же час, рівень розвитку і використання сучасних технологій у тій або іншій країні визначається не тільки розвитком матеріальної бази, але головним чином рівнем інтелектуалізації суспільства, його здатністю проводити, засвоювати і застосовувати нові знання. Все це має тісний зв'язок з рівнем розвитку освіти в країні⁴⁰.

В сучасних умовах, в умовах реалізації євроінтеграційних пріоритетів України, виникає необхідність взаємодії освіти і науки з реальним економічним простором, налагодження форм та механізмів зв'язків з фінансовими, соціальними інститутами задля вирішення нових ринкових завдань – підготовки висококваліфікованих кадрів відповідно до потреб ринку праці, впровадження наукових досліджень у сучасне виробництво тощо⁴¹.

Модернізація української освіти безпосередньо пов'язана з виконанням Болонських домовленостей, її інтеграцією в європейський освітній простір. Щоб вийти на один рівень із розвинутими країнами Європи і світу, українська освіта має пройти «європейський шлях», запозичити з діяльності європейських університетів все те найкраще, що робить європейську освіту найбільш визнаною

40 Актуальні освітянські проблеми сьогодення. Інформатизація освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z809_page_7.html.

41 Буличова Н.А., Пивовар Ю. І. Сучасні правові та організаційні проблеми фінансування вищої освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/255-finpr/3593-2010-01-29-18-50-22.html>.

і конкурентоспроможною у світі⁴². В Україні активний розвиток Болонського процесу розпочався фактично з прийняття МОН наказу №49 від 23.01.2004 р. «Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004–2005 рр.».

Розвиток системи освіти в Україні впродовж останніх років характеризується тенденціями зменшення мережі професійно-технічних навчальних закладів і ВНЗ I – II рівнів акредитації й водночас зростання кількості ВНЗ III – IV рівня акредитації. Це пов'язано з тим, що українська молодь демонструє стійкий попит на отримання вищої освіти у ВНЗ III – IV рівнів акредитації. На початок 2012–2013 навчального року освітні послуги в Україні надавали 972 ПТНЗ, 489 ВНЗ I – II рівнів акредитації, 334 ВНЗ III – IV рівнів акредитації.

Середньорічний темп зростання контингенту студентів ВНЗ III – IV рівнів акредитації, який за останнє п'ятиріччя становив у нашій країні 120,5%, перевищує аналогічний показник прийому в університети розвинутих європейських країн (приміром, у Франції або Німеччині – близько 110%). З метою приведення мережі вищих навчальних закладів до європейських норм, усунення дублювання підготовки фахівців за окремими напрямками і спеціальностями протягом 2011–2012 рр. утворено 9 регіо-нальних університетських центрів на базі 22 вищих навчальних закладів.

Станом на початок 2012/2013 навчального року в розрахунку на 10 тисяч населення України припадали 401 студент ВНЗ III–IV рівнів акредитації та 76 студентів ВНЗ I–II рівнів акредитації.

За останні роки удосконалено систему конкурсного відбору до університетів найбільш здібної молоді на основі зовнішнього незалежного оцінювання. Найважливішою новацією стала робота в цьому році всіх вищих навчальних закладів в Єдиній державній електронній базі з питань освіти (ЄДЕБО), що забезпечило прозорість, демократичність та доступність вступної кампанії, оперативність отримання даних про хід вступної кампанії.

Вперше у 2012 р. ЄДЕБО було запроваджено у повному форматі, за допомогою чого вступники могли подати електронну заяву на вступ. Всього у 2012 р. на програму молодшого спеціаліста у цій системі було зареєстровано майже 316 тис. заяв, на програму бакалавра – майже 1 млн 320 тис. заяв, на програму спеціаліста – майже 276 тис. заяв, на програму майстра – біля 127 тис. заяв. За всіма освітньо-кваліфікаційними рівнями у системі було зареєстровано майже 2 млн 40 тис. заяв вступників.

Відповідно до Умов прийому кожен вступник міг подати заяви на вступ до п'яти вищих навчальних закладів і в кожному – на три напрями підготовки. Саме цим пояснюється така кількість заяв. Водночас на програму бакалавра цього року вступало 299 312 вступників, на програму молодшого спеціаліста – 197 940, на програму спеціаліста – 197 940 та на програму магістра – 107 875 вступників.

Загалом електронною системою подачі документів скористалося 67 232 особи, які відправили до вищих навчальних закладів 282 070 електронних

42 Кудрявцева О.А. Тестування як засіб перевірки якості знань з дошкільної педагогіки студентів педагогічного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NiO/2009_7/2_rozdil/Kudryavtseva.htm

заяв, що складає майже третину серед бажаючих вступити на навчання за освітньо-кваліфікаційною програмою бакалавра.

Найактивнішими учасниками вступної кампанії 2012 стали мешканці таких областей: Донецька область – 167 719 заяв; Дніпропетровська область – 156 380 заяв; м. Київ – 118 137 заяв; Львівська область – 113 481 заява; Харківська область – 92 450 заяв; Київська область – 75 645 заяв; Одеська область – 75 444 заяви; Луганська область – 73 013 заяв; Вінницька область – 64 924 заяви; Запорізька область – 63 740 заяв.

Найбільше електронних заяв надійшло до Київського національного університету імені Тараса Шевченка (понад 45 тис.), Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (понад 41 тис.), Львівського національного університету імені Івана Франка (понад 40 тис.), Національного авіаційного університету (понад 35 тис.) та Національного університету «Львівська політехніка» (понад 32 тис.).

Всього до ЄДЕБО було підключено 1 078 вищих навчальних закладів та їх структурних підрозділів. За кількістю поданих заяв вступна кампанія 2012 р. стала рекордною за весь час незалежності України. Так, було зареєстровано:

- на програму молодшого спеціаліста у цій системі майже 316 тис. заяв;
- на програму бакалавра майже 1 млн. 320 тис. заяв;
- на програму спеціаліста майже 276 тис. заяв;
- на програму магістра майже 127 тис. заяв.

За всіма освітньо-кваліфікаційними рівнями у системі було зареєстровано майже 2 млн 40 тис. заяв вступників. Системою було ідентифіковано 1 817 населених пунктів України.

Вступну кампанію 2012 р. супроводжували п'ять інформаційних програмних комплексів, що були інтегровані в єдину електронну базу (сайт МОНмолодьспорту, сайти Українського центру оцінювання якості (УЦОЯ), інформаційно-пошукової системи «Конкурс», системи «Електронний вступ» та Державного центру прикладних інформаційних технологій).

Водночас на інформаційній системі «Конкурс» було зафіксовано рекордну за всі роки кількість переглядів сторінок вищих навчальних закладів – понад 122 млн, громадянами з 113 країн світу. Всього ж скористалися системою «Конкурс» 4 млн 855 тисяч осіб.

Стабільно високий попит на отримання освітніх послуг пов'язаний не стільки з потребами економіки у фахівцях із високим рівнем освіти, скільки з переконанням студентів та їх батьків, що отриманий диплом гарантуватиме швидке працевлаштування на високооплачувану, престижну і цікаву роботу.

Одержаний у межах опитування «Формування економічної активності молоді України», проведеного УІСД ім. О.О.Яременка у серпні-вересні 2013 р., розподіл молодих людей за здобутими освітньо-кваліфікаційними рівнями, подано у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Розподіл відповідей на запитання: «Який Ви маєте рівень освіти?»

	За статтю		За віком				Серед усіх
	Чоловіча	Жіноча	15–19 років	20–24 років	25–29 років	30–35 років	
Початкова загальна середня освіта	0,9	1,3	5,4	0,0	0,0	0,3	1,1
Базова загальна середня освіта	10,3	9,6	36,9	4,5	3,1	3,2	9,9
Повна загальна середня освіта	24,9	23,3	46,5	32,0	14,1	12,0	24,1
Професійно-технічна освіта (на основі базової або повної загально-середньої освіти)	20,9	13,1	6,5	18,1	18,5	21,5	17,0
Базова та неповна вища освіта (технікум, ВНЗ I–II та ВНЗ III–IV рівнів акредитації (бакалавр)	16,5	17,3	4,8	22,0	17,0	20,4	16,9
Повна вища освіта (ВНЗ III–IV рівнів акредитації (спеціаліст або магістр)	26,1	35,2	0,0	23,3	46,5	42,5	30,7
Вчений ступінь (кандидат, доктор, Phd)	0,3	0,2	0,0	0,0	0,9	0,1	0,3

Так, серед усіх опитаних, майже 31% опитаних молодих людей мають повну вищу освіту, в цій групі молоді переважають молоді люди у віці 25–29 років та 30–35 років жіночої статі – 35,2% серед опитаних. Наведені дані переконливо доводять значну цінність вищої освіти для молоді у віці 20–24 років, так частка тих, хто має базову та повну вищу освіту у цьому віці складає 45,3 %, оскільки найбільш поширена у цій віковій категорії освітня стратегія пов'язана саме з її здобуттям.

На виконання доручення Президента України впроваджено Національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів України як інструмент моніторингу якості освіти та освітніх послуг. Крім того, Національний рейтинг допомагає абітурієнту більш ґрунтовно обрати вищий навчальний заклад та стимулює університети до розвитку і здійснення активної дослідницької та освітньої діяльності.

Так, три вітчизняні університети у 2012 р. вже були представлені в міжнародному рейтингу університетів світу QS World University Rankings (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Донецький національний університет).

Економічна криза істотно не вплинула на освітню галузь, однак на сьогодні спостерігається помірне зменшення кількості студентів у навчальних закладах, що безпосередньо пов'язано з демографічною ситуацією в Україні. На думку багатьох

науковців і фахівців, останніми роками втрачаються такі пріоритетні якісні характеристики національної вищої освіти як фундаментальність, системність і практична спрямованість. Це значною мірою впливає на конкурентоспроможність випускників ВНЗ на ринку праці.

Особливою проблемою для молоді є отримання першого робочого місця та практичного професійного досвіду. Перевагу на ринку мають ті випускники закладів освіти, які протягом навчання отримали професійний досвід. Як доводять результати соціопитування «Формування економічної активності молоді України», проведеного УІСД ім. О.О.Яременка у серпні-вересні 2013 р., лише 28,4% респондентів працювали протягом навчального періоду, віковий розподіл показує, що поєднання професійної та освітньої діяльності більш притаманно молодим особам у віці 20-24 роки, позитивно на це питання відповіли 33,4% опитаних у цій віковій категорії. Плавний перехід від освіти до роботи як стратегію поведінки найчастіше обирають чоловіки (33,4%), ніж жінки (23,5%). Але розподіл відповідей на запитання, чи відповідав цей підробіток спеціальності, за якою ви навчаєтесь, показав, що переважна більшість (56%) відповіла негативно (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Розподіл відповідей на запитання: «Чи була Ваша робота, підробіток за спеціальністю, за якою Ви навчаєтесь/навчалися?»

	За статтю		За віком				Серед усіх
	Чоловіча	Жіноча	15–19 років	20–24 років	25–29 років	30–35 років	
Так	37,3	43,4	17,6	37,7	37,5	51,4	39,8
Ні	56,7	54,9	63,2	56,5	60,3	48,6	56,0
В мене ще немає спеціальності	6,0	1,7	19,1	5,8	2,2	0	4,2

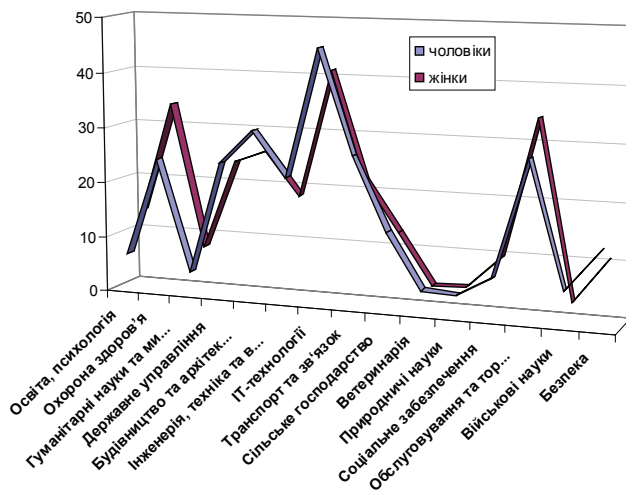
Водночас для жінок більш характерним було мати підробіток саме за обраним фахом, ніж для чоловіків, особливо це стосується молоді старшої когорти у віці 30–35 років.

Підкреслимо, що молодіжний сегмент є найбільш проблемною складовою загальнонаціонального ринку праці. Пошуки першого робочого місця, відсутність досвіду роботи, перенасиченість ринку праці фахівцями одних спеціальностей та недостатність інших — усі ці фактори підвищують напруженість на молодіжному ринку праці. Крім того, слід зазначити, що в сучасному суспільстві вже досить давно спостерігається значна невідповідність між професійною підготовкою кадрів у ВНЗ та дійсними вимогами на ринку праці України.

В цьому контексті проблемою сучасної вищої освіти в Україні стає її нерідко надмірна гуманітаризація: випускники вузів мають широкі теоретичні знання, але не набувають практичних навичок, яких вимагають роботодавці. Через це значна частина випускників не може знайти роботу, відповідну до своєї освіти, чимала кількість молоді з вищою освітою працює нижче своїх кваліфікацій. Результати соціопитування УІСД ім. О.О.Яременка свідчать про існування традиційного розподілу освітніх пріоритетів у гендерному розрізі. Так, молоді жінки

віддають перевагу в отриманні освіти за такими напрямками як: бізнес, економіка та підприємництво, освіта, фізичне виховання та спорт, охорона здоров'я, сфера обслуговування; чоловіки орієнтуються на інженерний напрям освіти: транспорт та інфраструктура, будівництво та архітектура, машинобудування та матеріалообробка, а також бізнес, економіка та підприємництво.

Вибір освітнього напрямку підготовки безпосередньо залежить від уявлень молоді щодо престижності професії та її затребуваності на ринку праці. На думку опитаної молоді, найбільшим попитом в Україні користуються фахівці у сфері ІТ-технологій, 31,2% опитаних відзначили, що найвищий попит на фахівців у сфері обслуговування та торгівлі, від 24 до 29% опитаних відзначили, що найбільш затребуваними в Україні є професії у галузі державного управління, будівництва та архітектури, охорони здоров'я.

Рис. 2.6. Розподіл відповідей молодих респондентів на запитання: «Яка освіта на сьогодні є найбільш перспективною та затребуваною на ринку праці в Україні?»

На думку респондентів, найнижчим є попит на спеціалістів, які отримали освіту за такими освітніми напрямками як природничі науки, ветеринарія, військові, гуманітарні науки та мистецтво.

Основне завдання освіти не обмежується максимальним охопленням молоді навчанням, її основна місія полягає у підготовці молоді до активної поведінки на ринку праці, участі в житті громади і суспільства. У більш широкому розумінні, завдання освіти полягає у сприянні формування необхідної робочої сили відповідної якості для забезпечення економічного росту в умовах глобальної економіки.

Сьогодні ринок праці потребує освіченого працівника, який отримав підготовку за декількома суміжними напрямками освіти, відвідує тренінги та курси підвищення кваліфікації. Тому фахівці з вищою освітою виявляються більш конкурентоспроможними на ринку праці. Так, показники рівнів зайнятості за освітою свідчать про те, що роботодавці позитивно реагують на сигнали ринку освіт-

ніх послуг у вигляді диплому та віддають перевагу на особам з вищою освітою (рис. 2.7).

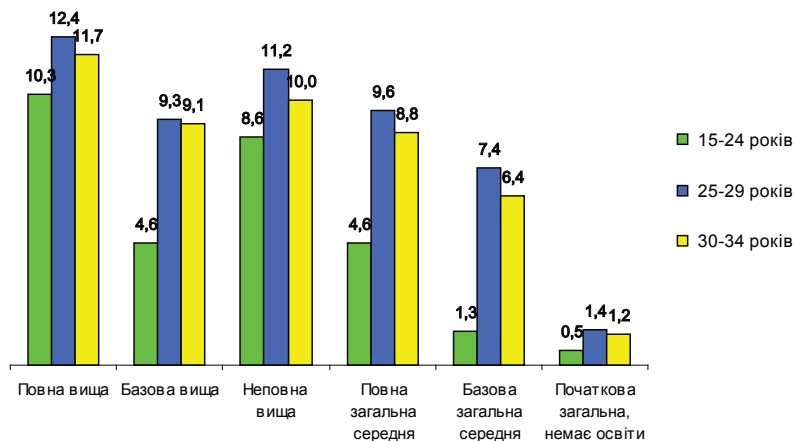

Рис. 2.7. Рівень зайнятості молоді України за освітніми рівнями у 2012 р., %

Окрім формального сигналу щодо наявних компетенцій, роботодавець бере до уваги й наявність у претендентів на робоче місце умінь, які високо цінуються у працівниках, як-от: навички роботи на комп'ютері, знання іноземних мов, водійські навички, вміння вести бізнес, комунікабельність тощо (рис. 2.8).

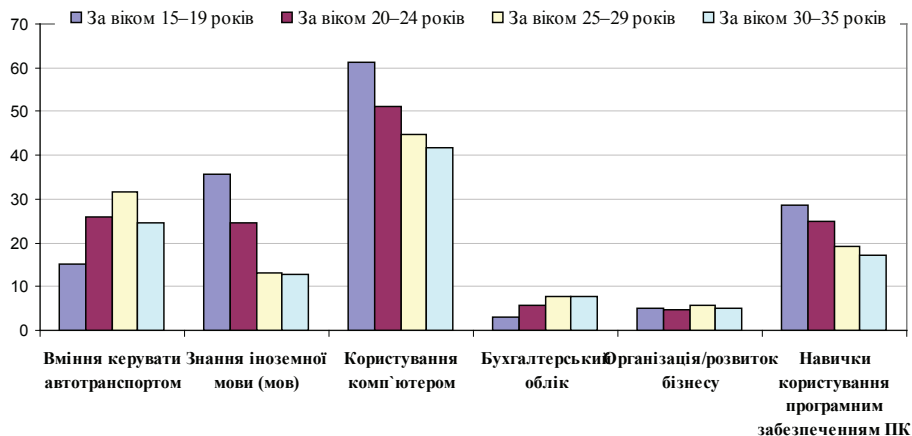
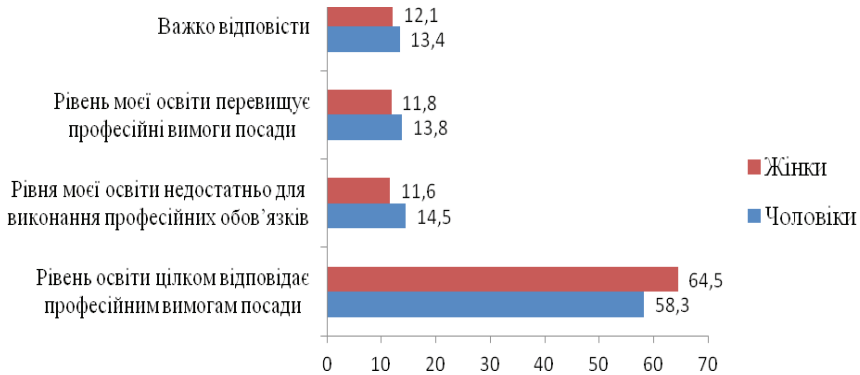

Рис. 2.8. Уміння і навички, які цінуються роботодавцями

Як бачимо, всупереч розповсюдженій думці, ступінь поширеності володіння навичками, які за умов інтеграційних спрямувань країни є конче необхідними, насамперед володіння іноземними мовами, навіть у молодіжному середовищі в Україні є недостатнім. Знання іноземної мови переважає у наймолодшій віковій групі, більш дорослі особи вирізняються недостатнім рівнем володіння мовою,

майже для всіх молодіжних груп простежується недостатність навичок у веденні бізнесу та бухгалтерського обліку.

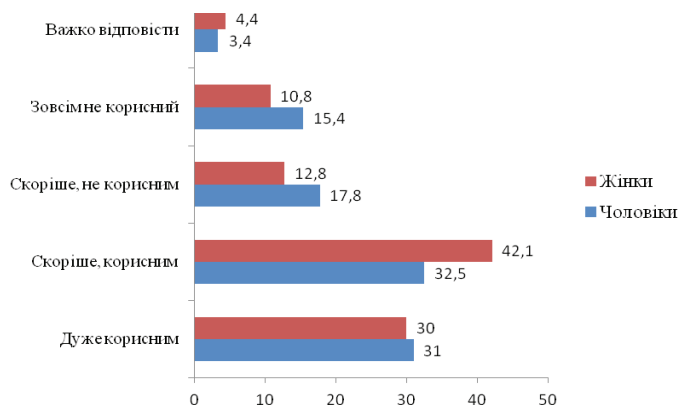
В Україні жінки і чоловіки користуються рівними правами щодо доступу до освіти. Як показують результати соціопитування, молоді жінки більш схильні до думки, що їхній рівень освіти цілком відповідає професійним вимогам посади, яку вони займають (64,5% ствердних відповідей серед молодих жінок). Молодих чоловіків, хто поділяє таку думку, також більшість – 58,3% відповідей. Тих молодих респондентів, хто вважає свій рівень освіти недостатнім для виконання професійних обов'язків, серед чоловіків – 14,5%, серед жінок – 11,6% (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Розподіл відповідей молодих жінок та чоловіків на запитання: «Як співвідноситься рівень Вашої освіти з тими професійними вимогами, що необхідні на Вашій посаді?», у %

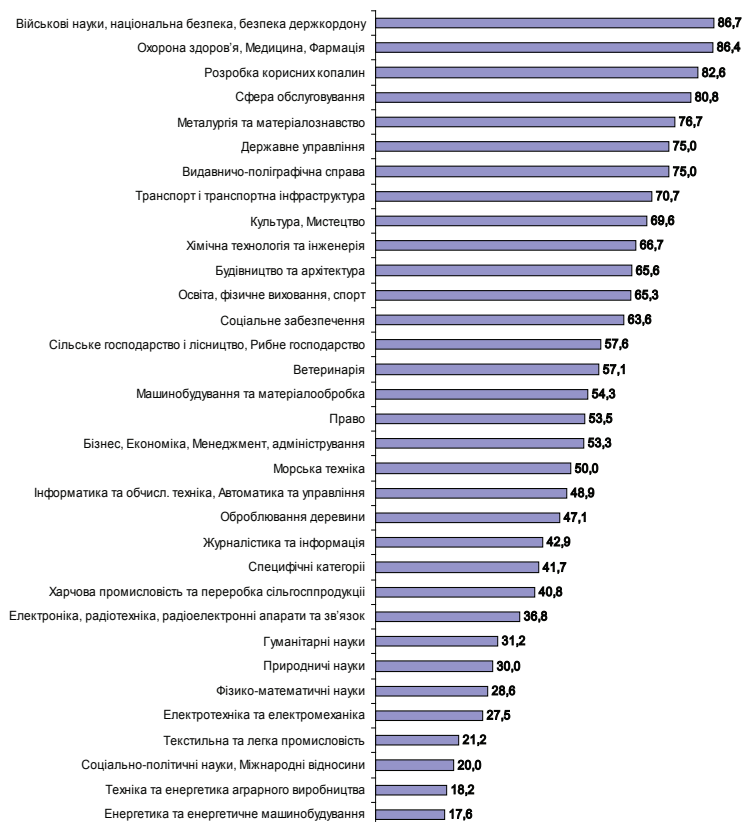
Кожна четверта молода людина протягом останніх 12 місяців проходила професійно-кваліфікаційну підготовку в межах трудової діяльності без відриву від виробництва, але більшість як молодих жінок, так і чоловіків такої підготовки не проходили. Більше того, для деяких з них тривалість робочого тижня перевищує встановлений державою норматив у 40 годин: для 16,6% молодих чоловіків та 11,8% молодих жінок робочий тиждень дорівнює більше 50 годин. Слід відмітити, що, незважаючи на молодий вік, кожна четверта молода людина (як чоловік, так і жінка) на останньому місці роботи були зайняті більше 10 років, що говорить про сформованість і чіткість професійної орієнтації. Майже стільки ж респондентів (і знову обох статей) на останньому місці роботи пропрацювали від 5 до 10 років.

Як свідчить досвід, наявність вищої освіти не гарантує молоді гідної зайнятості. Нерідко молоді фахівці влаштовуються на роботу не за фахом або нижче своїх кваліфікацій. Так, за результатами соціологічного опитування, проведеного УІСД ім. О. Яременка у серпні-вересні 2013 року, найменша частка тих, хто отримував освіту за такими освітніми напрямками як енергетика та енергетичне машинобудування, техніка та енергетика аграрного виробництва, міжнародні відносини, текстильна та легка промисловість, працює за отриманим фахом. Вузькоспеціалізовані фахівці, які отримали освіту у сфері медицини, розробки корисних копалин, військових наук, металургії та матеріалознавства, застосовують отримані знання переважно за спеціальністю (рис. 2.11).

Рис. 2.10. Розподіл відповідей молодих респондентів на запитання: «Наскільки набутий досвід роботи під час навчання є корисним для подальшої професійної діяльності?»,

у % (серед тих, хто працює/працював коли-небудь під час навчального року)

Рис. 2.11. Частка молодих людей до 35 років, які працюють у тій самій галузі знань, за якою отримали освіту, %⁴³

⁴³ За даними опитування «Формування економічної активності молоді України», яке проводилося Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка у серпні – вересні 2013 р.

З метою формування ринкової економічної культури та економічних орієнтацій молоді у навчальні програми майже всіх спеціальностей, які викладаються у ВНЗ I – IV рівнів акредитації, запроваджуються дисципліни економічного профілю. Серед дієвих механізмів – розробка та впровадження ВНЗ реальних бізнес-проектів, існування на базах ВНЗ бізнес-інкубаторів, консультаційних бізнес-центрів, центрів підтримки підприємництва тощо.

Вирішення проблеми відповідності освіти потребам ринку праці є надзвичайно актуальним для держави, адже саме забезпечення ефективної зайнятості молодих фахівців є одним із шляхів до створення та утвордження інноваційної моделі розвитку економіки України.

2.3. СТАН І ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО СЕГМЕНТА РИНКУ ПРАЦІ

Молодіжний сегмент ринку праці є одним із найбільш складних елементів ринкової економіки. Відповідно до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» сьогодні до молоді віднесено громадян України віком від 14 до 35 років. Український ринок праці має значний молодіжний потенціал. Насамперед український молодіжний ринок праці характеризується зростанням пропозиції за рахунок випускників навчальних закладів різних рівнів.

Показники пропозиції на ринку праці визначаються обсягами економічно активного населення, так на кінець 2012 р. чисельність економічно активної молоді віком від 15 до 34 років становила 8387,2 тис. осіб, що складає 38,1% загальної чисельності економічно активного населення у віці 15–70 років та 41,1% економічно активного населення працездатного віку.

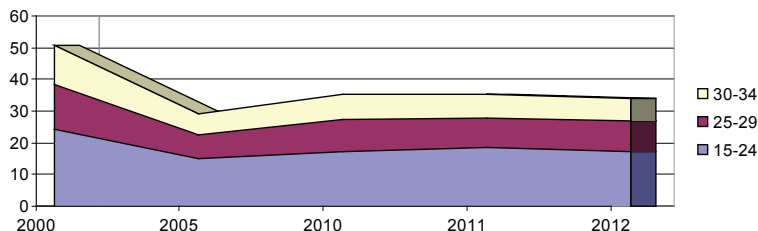

Рис. 2.12. Динаміка економічної активності молоді за віковими рівнями

Рівень економічної активності найвищий у віковій групі молоді 30–34 роки і сягає, за даними 2012 року, 83,3 відсотка населення даної вікової групи, достатньо високим є рівень економічної активності і у віковій категорії 25–29 років і складає 81,5 відсотка загальної чисельності даної вікової категорії. Динаміка рівнів економічної активності свідчить, що у вікових групах 25–29 та 30–34 роки рівні активності зросли порівняно з 2010 роком за рахунок зростання рівнів зайнятості у цій віковій категорії.

Економічна активність молоді різниться і за типом поселень. Економічна активність молодих у віці 15–24 роки, які мешкають у сільських населених пунктах, перевищує економічну активність міських молодих мешканців на 9,6 в.п., за даними 2012 р., із зростанням віку, рівень економічної активності мешканців сільських населених пунктів є нижчою порівняно із рівнями економічної активності мешканців міст.

Порівняльний аналіз тенденцій рівня економічної активності серед молодих жінок та чоловіків, за даними Державної служби статистики, України дає підстави спостерігати тенденції до збереження незначних коливань у рівні економічної активності серед молодих жінок і чоловіків за віковими групами: найбільш активною групою є жінки й чоловіки віком 30–34 роки. Причому найвищий рівень зайнятості населення спостерігається у чоловіків віком 30–34 років, а найнижчий –

у жінок віком 15–24 років. Це природно, оскільки до цього віку молоді жінки й чоловіки закінчують навчання, як правило, створюють сім'ї і активно включаються до професійної діяльності. Слід вказати на те, що чоловіки випереджають жінок за рівнем економічної активності по кожній віковій групі.

Таблиця 2.7

Рівень економічної активності молодих жінок та чоловіків, %

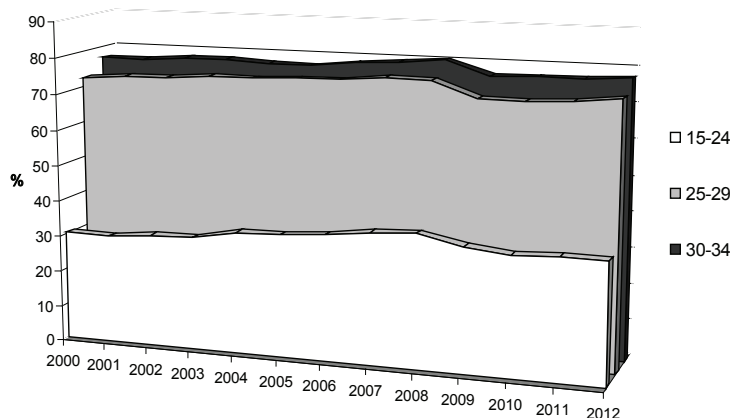
Роки	Жінки				Чоловіки			
	15–24 років	25–29 років	30–34 років	Усього	15–24 років	25–29 років	30–34 років	Усього
2005	35,5	73,5	77,3	57	44,7	89,2	88,6	69,2
2009	36,5	72,3	77,7	58,1	47,1	88,6	89,6	69,2
2010	35,2	70,9	77,5	58,4	45,6	88,6	89,3	69,6
2011	36,6	69	75,2	58,5	46,5	90,1	90,9	70,7
2012	35	71	75,4	58,6	46,3	91,7	91,1	71,3

Джерело: Дані Держстату – Статистичний збірник «Жінки і чоловіки в Україні», – К., 2013. – С. 66.

За даними Держстату, чисельність зайнятої молоді віком 15–24 роки у середньому за 2012 рік становила 1995,7 тис. осіб, що на 124 тис. осіб менше, ніж у 2011 році (2119,7 тис. осіб). Рівень зайнятості молоді становив 33,7%, що на 0,2 в.п. менше, ніж у 2011 році.

Майже третина працюючої молоді зайнята у неформальному секторі економіки. Серед сільської молоді віком 15–24 роки, зайнятої економічною діяльністю, майже 60% зайняті саме в неформальному секторі економіки.

Молодіжна зайнятість характеризується певними віковими відмінностями (рис. 2.13).

Рис. 2.13. Динаміка рівнів зайнятості молоді за віковими групами, у відсотках до населення відповідної вікової групи

Найвищий рівень зайнятості характерний для осіб у віці 30–34 роки, коли вирішена проблема першого робочого місця і особа вже досягла певного профе-

сійного рівня. Несуттєво меншими є показники рівнів зайнятості у віковій групі 25–29 років. Для наймолодшої вікової категорії 15–19 років характерним є найнижчі рівні зайнятості, що є позитивним моментом, оскільки для цього віку важливіше навчатися та отримувати фах, що дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності. Порівняння рівнів зайнятості молоді за типом населених пунктів доводить, що сільська молодь раніше виходить на ринок праці, але в подальшому віддає перевагу або пасивній стратегії поведінки на ринку праці, або віддає перевагу переїзду до міських населених пунктів, де можливостей щодо працевлаштування більше.

Так, на рисунку 2.14 наочно представлено динаміку різниці у рівнях зайнятості міського та сільського населення за різними віковими групами.

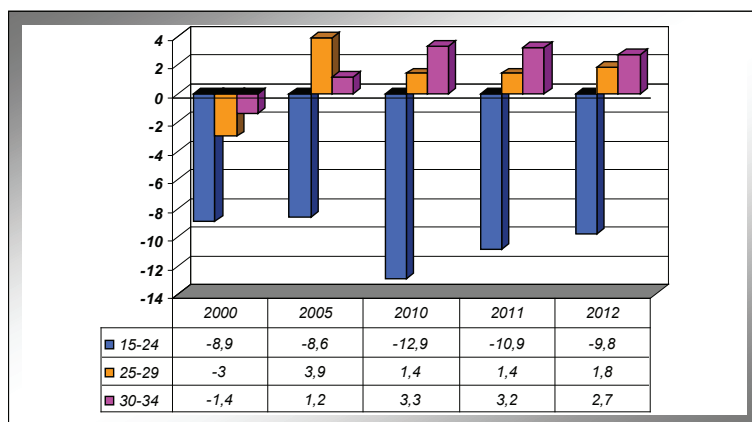

Рис. 2.14. Різниця між рівнями зайнятості міської та сільської молоді України

Як видно, позитивний розрив у рівнях зайнятості міської молоді та сільської у віці 30–34 роки та 25–29 років. Особливістю нинішньої зайнятості сільського населення є робота поза місцем проживання. За даними обстеження сільських населених пунктів 2005 р., майже чверть усіх зайнятих (включаючи зайнятих в особистому селянському господарстві) сільських жителів працює за межами свого села⁴⁴. Однак ці дані не відображають реальних масштабів трудової міграції сільського населення, зокрема, практично не враховують тих, хто нелегально працює за кордоном, на міських будовах чи виконує ремонтно-будівельні роботи у квартирах, будинках чи на дачах для приватних осіб. У матеріалах обстеження сіл зафіксовано 1,5 млн осіб, які працювали на підприємствах і в організаціях поза межами свого населеного пункту, тобто йдеться про формальну зайнятість.

На відміну від поширеної в минулому «маятникової» міграції, нині трудова міграція сільського населення пов'язана з тривалими виїздами на заробітки, що має дуже негативні соціальні наслідки. Значну частину сільських трудових мігрантів можна вважати вилученою з трудового потенціалу села. Їх можливе повернення залежатиме не просто від створення робочих місць на селі, але й від їх

44 Після 2005 р. суцільне обстеження сільських населених пунктів Державною службою статистики не проводилося. Дані наведено за: Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України: стат. збірник / Держкомстат України. – К., 2006.

якості: ці місця повинні відповідати стандартам щодо умов і оплати праці, поширеним у міських поселеннях.

Проблема зайнятості сільської молоді є дуже актуальною, тому уряд ініціює низку заходів щодо стимулювання зайнятості молоді на селі. Зокрема очікується, що Закон про зайнятість стимулюватиме молодих спеціалістів, які вирішили поїхати працювати у сільську місцевість. Із метою залучення до роботи за відповідною професією (спеціальністю) в селах і селищах молодому працівнику, який уклав трудовий договір на строк не менш як три роки з підприємствами, установами та організаціями, розташованими в таких населених пунктах, надаються житло на строк його роботи та одноразова адресна допомога в десятикратному розмірі мінімальної заробітної плати за рахунок коштів Державного бюджету України. Якщо ж молодий працівник пропрацює в такому населеному пункті не менш ніж десять років, житло передається йому у власність.

Детермінанти розвитку молодіжного сегмента ринку праці зумовлені певними особливостями соціального стану і трудової поведінки молодих людей:

- якісним та кількісним дисбалансом попиту та пропозиції робочої сили на фоні досить високого освітнього рівня;
- низькою адаптованістю до навколишнього економічного й соціального середовища та підвищеною уразливістю;
- підвищеними вимогами щодо працевлаштування (престижу, заробітку), змісту, характеру й умов праці;
- високою професійною та територіальною мобільністю, що зумовлена неусталеністю та слабкістю економічних і соціальних зв'язків молодого людини.

Загальні тенденції зайнятості молоді свідчать, що, хоча рівні зайнятості ще не досягли докризових значень, потенціал працевлаштування у посткризовий період зростає. Найбільше молодих людей зайнято у промисловості, де облікова кількість найманих працівників у віці 15–35 років на 31 грудня 2012 року становила 939,3 тисяч осіб, або 27% у структурі молодіжної зайнятості (рис. 2.15). Пріоритетними сферами прикладання праці для молоді також є торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги.

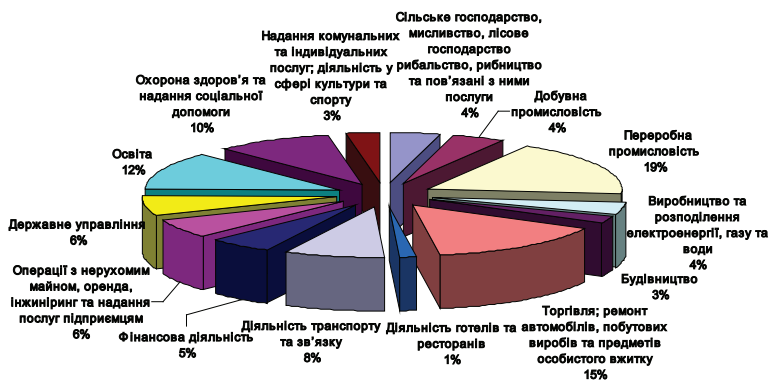

Рис. 2.15. Структура зайнятості молоді за видами економічної діяльності на 31 грудня 2012 року, %

Найбільшою питомою вагою найманих працівників у віці 15–35 років у обліковій кількості штатних працівників характеризуються фінансова діяльність (60%) і торгівля (53,8%) – це, так би мовити, «молодіжні сфери зайнятості», а найменшою – освіта і сільське господарство (лише 25% найманих працівників). За результатами соціологічного опитування молоді УІСД ім. О.О.Яременка, «молодіжними» галузями стали торгівля, будівництво, діяльність готелів та ресторанів, причому спостерігаються певні відмінності у розрізі вікових груп опитаної молоді. Серед більш дорослої молоді зростає вага зайнятих в освіті та охороні здоров'я (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Вкажіть основну галузь економічної діяльності підприємства, на якому Ви працюєте/Вашої останньої роботи

	За віком			
	15–19 років	20–24 років	25–29 років	30–35 років
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	8,1	6,1	4,7	5,1
Добувна промисловість	1,8	1,9	1,9	3,2
Переробна промисловість	1,8	4,6	6,0	6,9
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	1,8	1,9	1,6	1,5
Будівництво	14,4	12,6	11,2	9,1
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	33,3	23,3	24,2	19,0
Діяльність готелів та ресторанів	9,9	6,8	3,7	2,6
Діяльність транспорту та зв'язку	1,8	7,0	6,7	6,6
Фінансова діяльність	0,0	3,9	3,7	5,4
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	1,8	0,2	1,5	2,1
Державне управління	3,6	5,3	3,7	7,6
Освіта	4,5	7,0	8,6	10,6
Охорона здоров'я та соціальна допомога	0,9	8,3	7,0	8,1

Важливим викликом у сфері зайнятості є подолання професійної сегрегації традиційно прийнятих «чоловічих» і «жіночих» видів робіт та подолання бар'єрів у відкритті професій для працівників будь-якої статі. Необізнаність щодо своїх юридичних прав та відсутність достатньої кількості рольових моделей призводить до того, що жінки дуже повільно опановують професії, де традиційно домінують чоловіки.

За даними Держстату України, у структурі зайнятих протягом останніх трьох років спостерігалось зменшення питомої ваги найманих працівників і збільшення частки працюючих у секторі самостійної зайнятості. Серед працюючих за

наймом переважали чоловіки (51,9%), а в секторі самозайнятості перевага жінок була незначною (50,6%).

Крім того, слід відзначити, що достатньо часто молодь залучається до неформальної зайнятості, що несе низку загроз. Зокрема, це призводить до дезінтеграції молодшої людини на ринку праці, молодь залишається поза межами соціальних гарантій, поступово знижується її конкурентоспроможність. Основними причинами поширення неформальної зайнятості серед молоді є відсутність досвіду роботи та небажання роботодавців офіційно працевлаштовувати молодь на робочі місця.

Таблиця 2.17

Рівень участі молодих жінок і чоловіків у неформальному секторі економіки, у % до зайнятого населення відповідної вікової групи

	Усього	у т.ч. за віковими групами		
		15–24 років	25–29 років	30–34 років
Усе населення				
2005	21,5	29,1	18,1	17,2
2010	22,9	33,2	18,8	18,5
2011	23,1	32,6	19,8	18,4
2012	22,9	31,3	20	18,1
Жінки				
2005	21,7	28,7	17,8	16,9
2010	21,7	30,5	16,4	15,7
2011	22,2	31,3	17,5	16,7
2012	21,6	29,7	17,3	15,8
Чоловіки				
2005	21,2	29,4	18,4	17,6
2010	24,1	35,2	20,7	21
2011	24,1	33,6	21,5	19,8
2012	24	32,4	22,2	20,1

Неформальна зайнятість становить стихійну основу перерозподілу робочої сили по видах діяльності, що зумовлюється зміною попиту на товари та послуги. Якщо в офіційному секторі ринку праці традиційні робочі місця скорочуються, а нові створюються по вузькому колу професій, то неформальний сектор більш гнучко і оперативно реагує на зміни ринкового попиту на товари та послуги, тому неформальна зайнятість стала своєрідним полігоном формування ринкової поведінки у сфері трудових відносин для значної частини економічно активних молодих громадян, джерелом забезпечення доходу, який дозволяє компенсувати негативні наслідки спаду виробництва. Так, за даними Держстату, найвищий показник зайнятості у неформальному секторі економіки спостерігається серед молодих чоловіків віком 15–24 років, найменший – серед жінок вікової групи 25–29 років.

Окрім неформальної зайнятості, молодь частіше представлена у нестандартних формах зайнятості, таких як фріланс та віддалене робоче місце. Досить часто роботодавцями таких молодих людей виступають іноземні компанії, дослідницькі групи тощо. Розповсюдження таких нових форм зайнятості потребує законодавчого врегулювання та контролю.

Вихід молоді на ринок праці відбувається переважно після закінчення навчання. Новий час приніс важливі соціальні і психологічні зрушення. Ускладнення суспільно-трудової діяльності, у якій повинна брати участь людина, спричинило подовження необхідних термінів навчання. Разом з тим, після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів молодь стикається зі значними складнощами у працевлаштуванні, поповнюючи з часом лави безробітних.

В умовах значного перевищення пропозиції робочої сили над попитом вступають у дію суворі закони ринкової конкуренції – роботодавець має можливість вибору на ринку праці тих, хто відповідає його вимогам щодо кваліфікації, досвіду роботи. Це загальносвітова практика. Тому розвиток освітньої системи та її реформування мають бути спрямовані на досягнення максимальної відповідності між потребами ринку праці та обсягами підготовки кадрів у професійно-кваліфікаційному розрізі. За результатами проведеного соціологічного опитування, слід відзначити, що серед усієї опитаної молоді переважна частина – 30,5% – це фахівці, працівники сфери торгівлі та послуг – 17,7% та найпростіших професій (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Розподіл відповідей респондентів на запитання:

«До якої професійної групи ви належите на своїй роботі/підприємстві/?»

	За віком				Серед усіх
	15–19 років	20–24 років	25–29 років	30–35 років	
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	0,0	1,7	3,1	5,5	3,5
Професіонали	0,9	4,6	6,0	11,5	7,4
Фахівці	7,1	25,4	34,2	34,1	30,5
Технічні службовці	0,9	5,6	6,0	5,2	5,3
Працівники сфери торгівлі та послуг	25,0	22,0	17,6	13,9	17,7
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	1,8	2,2	2,0	2,2	2,1
Кваліфіковані робітники з інструментом	9,8	14,0	11,1	10,2	11,3
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	5,4	6,8	6,7	6,8	6,7
Найпростіші професії	49,1	17,9	13,4	10,6	15,6

Чверть зайнятої молоді у віці 15–19 років представлена у сфері торгівлі та послуг, а майже половина – це працівники найпростіших професій, оскільки у цьому віці працівник не має ні високого освітнього рівня, ні практичного досвіду. У віці від 25 до 35 років вагома частка зайнятих – фахівці та працівники сфери торгівлі та послуг. Законодавці, керівники та управителі – це переважно особи у віці 30–35 років, оскільки це найпродуктивніший вік, коли особа вже набула достатнього практичного досвіду, вона є енергійною та активною. Із зростанням віку частка працівників найпростіших професій поступово зменшується, оскільки отриманий освітній рівень збільшує шанси на покращання позицій на ринку праці.

Розглянувши дані про чисельність випускників всіх навчальних закладів України та випускників ВНЗ зокрема, які звернулись до служби зайнятості у 2008 – 2011 рр., за результатами статистичної звітності, можна виділити такі тенденції (табл. 2.19):

- фінансова криза призвела до швидкого зростання звернень випускників ВНЗ до державної служби зайнятості;
- серед випускників, які перебувають на обліку в службі зайнятості, роботу отримує тільки кожен п'ятий випускник ВНЗ, хоча до 2008 р. отримував кожен третій;
- із загальної кількості випускників навчальних закладів України (випускники середніх загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних закладів освіти та вищих навчальних закладів) кожен другий зареєстрований – випускник ВНЗ.

Таблиця 2.19

Випускники навчальних закладів на ринку праці України у 2008–2011 рр., які перебували на обліку у службі зайнятості

		Усього перебувало на обліку в службі зайнятості випускників навчальних закладів, осіб				Працевлаштовані службою зайнятості, осіб				Рівень працевлаштування, %			
		2008	2009	2010	2011	2008	2009	2010	2011	2008	2009	2010	2011
Усього, в тому числі	осіб	68940	81857	99772	100648	24903	18554	28456	27183	х	х	х	х
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	36,1	22,7	28,5	27,0
Випускник ВНЗ	осіб	37434	46285	55817	55603	12626	10216	15424	14310	х	х	х	х
		54,3	56,5	56,0	55,2	50,7	55,1	54,2	52,6	33,7	22,1	27,6	25,7

Джерело: складено за даним: Офіційний сайт Державної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list>

Однак чисельність зареєстрованого безробіття серед випускників вищих навчальних закладів значно менша, ніж за даними обстеження економічної активності населення. Така ситуація пояснюється тим, що переважна частина молодих фахівців не розраховує на державну підтримку в пошуках роботи, намагаючись працевлаштуватися самостійно. Тому організація державної інфраструктури ринку праці потребує подальшого вдосконалення, зокрема завдяки вільному доступу до банку вакансій через інформаційну мережу Державної служби зайнятості.

У 2012 році на обліку в Державній службі зайнятості перебувало 887,9 тис. незайнятих громадян у віці до 35 років (або 48,6% загальної чисельності осіб, які перебували на обліку), у тому числі 52,9 тис. випускників вищих навчальних закладів, 33,5 тис. випускників професійно-технічних закладів освіти, 6,3 тис. випускників середніх загальноосвітніх шкіл.

Серед незайнятих громадян у віці до 35 років, які перебували на обліку станом на кінець 2012 року та мали професійний досвід, майже кожен четвертий раніше працював у сільському господарстві, кожен п'ятий – у торгівлі та ремонті, 19% – у переробній промисловості, крім того, із загальної чисельності незайнятої молоді майже третину складали особи, що зареєструвалися у термін понад рік з моменту звільнення; випускники; демобілізовані з військової служби; звільнені з установ, що виконують покарання.

Крім надання допомоги у підборі підходящої роботи, молоді люди отримують профінформаційні та профконсультаційні послуги щодо вибору професії з урахуванням потреб ринку праці, залучаються до участі у семінарах та ярмарках вакансій, що проводяться службою зайнятості, навчаються складанню резюме тощо.

Державною службою зайнятості успішно реалізується Програма професійної орієнтації молоді на 2008–2013 роки. У першу чергу акцент робиться на профорієнтаційну роботу серед учнівської молоді. Так, у 2012 році профорієнтаційними послугами було охоплено 1,6 млн осіб, які навчаються в навчальних закладах різних типів. Зокрема, 1,5 млн учнів загальноосвітніх шкіл отримали 884,2 тис. профінформаційних послуг та 573,4 тис. – профконсультаційних.

Активно впроваджуються такі інноваційні форми профорієнтаційної роботи, які забезпечують оперативність, гнучкість, мобільність та доступність профорієнтаційних послуг, їх привабливість для молоді, а також передбачають широке використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Аналіз складу випускників вищих навчальних закладів, які звертаються до Державної служби зайнятості, показує, що молоді фахівці недостатньою мірою володіють практичними вміннями і навичками роботи в умовах конкретного робочого місця сучасного виробництва або офісу. Центри зайнятості направляють їх на стажування, тобто оволодіння практичними навичками, після чого підприємство приймає їх на роботу. Тому необхідно активізувати роботу спільно з бізнесом щодо проведення організації технологічної та переддипломної практики на базі сучасних підприємств, установ, організацій.

Зменшення можливостей для працевлаштування молодих фахівців пояснюється низкою чинників:

- невідповідність рівня кваліфікації випускників вимогам роботодавців (нині на ринок праці виходить професійно ненавчена та недостатньо навчена молодь; такий кваліфікаційний рівень випускників може задовольнити тих керівників, на підприємствах яких експлуатуються застарілі технології та обладнання, більшість роботодавців орієнтується на кадри, які володіють суміжними професіями чи спеціальностями, сучасними технологіями, спроможні до динамічної професійної мобільності);

- відсутність у молодих спеціалістів практичних навичок за отриманою спеціальністю;

- відсутність системи розподілу випускників, що забезпечувала б їх гарантоване працевлаштування, трудову адаптацію та соціальні гарантії;

- недостатня увага до питань працевлаштування в навчальному процесі;

- посилення конкуренції на ринку праці спеціальностей, за якими здійснюється підготовка у ВНЗ.

Можливість збалансування попиту та пропозиції на цьому сегменті ринку праці залежить від якості отриманої освіти, особистісних характеристик претендентів, наявності трудового досвіду, попиту роботодавців на отриманий освітній напрям, виправданості очікувань молоді умовам роботи.

Як і в інших країнах світу, в Україні молодь найбільше потерпає від безробіття. Це підтверджується достатньо вагомою часткою безробітної молоді на українському ринку праці. Так, у 2012 році безробітні у віці

15–34 роки складали 55,2% у загальній чисельності безробітних (за методологією МОП), що складає 914, 1 тис. осіб з числа молоді від загальної кількості безробітного населення (1657,2 тис. осіб у віці 15–70 років).

Таблиця 2.20

Рівень безробіття жінок та чоловіків (за методологією МОП), за віковими групами, % до економічно активного населення

	2005		2009		2010		2011		2012	
	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки
Безробітне населення, усього	6,8	7,5	7,3	10,3	6,8	9,3	6,8	8,8	6,4	8,5
15-24	14,4	15,2	15,1	19,8	16,7	17,8	18,7	18,6	16,1	18,1
25-29	7,7	7,5	9,8	10,9	8,1	11,2	8,2	9,9	8	10,6
30-34	7,3	6,4	7,1	9,7	6,9	8,8	6,2	8,3	6,3	7,6

Джерело: складено за даним: Офіційний сайт Державної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list>

Позитивною тенденцією національного ринку праці можна назвати зниження рівня молодіжного безробіття з 18,6% у 2011 році до 17,3% у 2012 році, хоч він був і залишається найвищим серед інших вікових груп. Статистичні дані свідчать про те, що загалом по Україні рівень безробіття чоловіків у 2012 р.

(за методологією МОП) у 1,3 раза перевищує відповідний рівень серед жінок (8,5 проти 6,7). Причому найвищі показники зафіксовані серед молоді віком 15–24 роки обох статей (16,1 – серед жінок та 18,1 – серед чоловіків).

Причин того, чому молоді жінки й чоловіки не можуть знайти роботу, багато, причому як об'єктивних, так і суб'єктивних. Серед них – невідповідність системи освітніх послуг кадровим потребам роботодавців, дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили, низький рівень пропонованої зарплати, тіньова зайнятість, неконкурентоспроможність молоді на ринку праці через відсутність виробничого досвіду чи необхідного стажу роботи та ін. Результати соціопитування УІСД ім. О.О.Яременка, свідчать, що серед тих молодих людей, хто не працює і не зареєстрований як безробітний у центрах зайнятості, втричі більше чоловіків (11,3%), аніж жінок (3,4%). Це пояснюється тим, що чоловіки, і не тільки молоді, неохоче йдуть у центри зайнятості з метою реєстрації. Вони віддають перевагу довготривалому очікуванню «кращої» роботи із високою зарплатнею, аніж погоджуються на реєстрацію чи роботу із зарплатою, яка нижче їхніх очікувань. Такий процес інколи може тривати декілька років, призводячи до повної втрати конкурентоспроможності на ринку праці.

Стрімко зростає безробіття серед сільської молоді, яке, насамперед, пов'язане з відсутністю концептуальних підходів розвитку сфери зайнятості на селі і стратегії розвитку українського села в цілому. Відмова держави від регулювання найважливіших соціальних і економічних завдань на селі призвела до різкого зниження рівня життя населення, рівня загальної і професійної освіти сільської молоді в цілому. Станом на 01.03.2013 р. серед 589,1 тис. безробітних, зареєстрованих у Державній службі зайнятості, 262,9 тис. становили особи, які мешкають у сільській місцевості, 44,6% відповідно; молодь складала 41,2%, – тобто 243 тис. осіб. При цьому найвищий рівень безробіття спостерігався серед молоді у віці 15–24 років – 11,5 %.

Незважаючи на зростання рівня зайнятості молодшої вікової групи молоді у сільській місцевості упродовж 2000–2010 років на 5,5%, говорити про кращі умови ринку праці на селі ще зарано. Це пояснюється тим, що значна частка сільської молоді залучена до неформальної зайнятості в особистих селянських господарствах з метою реалізації продукції. Так, за даними 2010 р., кожна друга (58,5 %) молода людина з села у віці 15–24 років зайнята у неформальному секторі, для осіб 25–29 років такі показники становлять 40,4 %; 30–34 років – 38,4 % відповідно. Зайнятість в особистих селянських господарствах, високий рівень безробіття призводять до того, що сільська молодь, яка не може себе реалізувати на вітчизняному ринку праці, шукає таких можливостей в інших країнах, поповнюючи лави трудових мігрантів. Тому в сучасних умовах однією з основних проблем є пошук найбільш ефективних способів управління зайнятістю сільської молоді, з'ясування особливостей надання соціальних послуг із працевлаштування у сільській місцевості.

У 2012 році збільшилася чисельність незайнятих громадян у віці до 35 років, охоплених заходами активної політики сприяння зайнятості. Так, за направленням Державної служби зайнятості у 2012 році було працевлаштовано 375,8 тис. таких

осіб, у громадських роботах брали участь 116,8 тис. осіб у віці до 35 років, що на 1,8 тис. осіб більше, ніж у 2011 році. Чисельність молодих людей, які проходили профнавчання, збільшилася та становила 99,0 тис. осіб. У січні–червні 2013 року послугами Державної служби зайнятості скористалося 422,3 тис. безробітних з числа молоді, зокрема отримали роботу 108,4 тис. осіб.

Молодь є специфічною соціально-економічною групою населення, яка потребує додаткових заходів підтримки, незважаючи на певну затребуваність на ринку праці. Державною службою зайнятості успішно реалізується Програма професійної орієнтації молоді на 2008–2013 роки. У першу чергу акцент робиться на профорієнтаційну роботу серед учнівської молоді. Так, у 2012 році профорієнтаційними послугами було охоплено 1,6 мільйона осіб, які навчаються в навчальних закладах різних типів. Зокрема 1,5 мільйона учнів загальноосвітніх шкіл отримали 884,2 тисяч профінформаційних та 573,4 тисяч профконсультаційних послуг.

Активно впроваджуються такі інноваційні форми профорієнтаційної роботи, які забезпечують оперативність, гнучкість, мобільність і доступність профорієнтаційних послуг, їх привабливість для молоді, а також передбачають широке використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Низка ефективних механізмів для залучення молоді до трудової діяльності передбачена у новій редакції Закону України «Про зайнятість населення». Це – стажування на виробництві студентів ще під час професійного вишколу у навчальних закладах, відшкодування роботодавцям витрат зі сплати єдиного соціального внеску в разі створення нових робочих місць і забезпечення роботою безробітних, у т. ч. молодих фахівців першим місцем роботи, заохочення до ведення бізнесу, зокрема в агропромисловому секторі, державні преференції для випускників навчальних закладів, котрі готові розпочати трудову біографію з праці у сільській місцевості тощо.

У Державному бюджеті України на 2013 рік передбачено 25 млн грн. для відшкодування витрат роботодавців за працевлаштованих на перше робоче місце молодих осіб, що дозволить компенсувати фактичні витрати в розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за працевлаштованих на перше робоче місце у 2013 році 800 осіб з числа молоді та виконати фінансові зобов'язання перед роботодавцями, які в минулому році працевлаштовували молодь на перше робоче місце з наданням дотації, а це – 1,6 тис. осіб.

Основною проблемою доступу молоді до робочих місць є відсутність досвіду роботи. Саме тому, згідно з новою редакцією Закону України «Про зайнятість населення», студенти останніх курсів професійно-технічних та вищих навчальних закладів мають право на стажування у роботодавців на умовах строкового трудового договору до шести місяців. Відтак до їхньої трудової книжки в обов'язковому порядку роботодавець буде вносити запис про проходження стажування, що свідчитиме про набуття певного досвіду роботи. Студенти проходитимуть стажування за індивідуальною програмою під керівництвом наставника. На період стажування на стажерів поширюються всі права і соціальні пільги, встановлені для працівників, які займають відповідні посади.

Роботодавцю, який протягом року забезпечував створення нових робочих місць та виплачував працевлаштованим на нові робочі місця заробітну плату в розмірі не нижчому, ніж 3 мінімальні заробітні плати, надається право на зменшення протягом наступного року розміру єдиного соціального внеску на 50% за кожного працевлаштованого на таке робоче місце у попередньому році.

Українське суспільство має зробити ставку на молоде покоління, більш освічене, вільне, мобільне і креативне. Це стосується передусім залучення молодих працівників на український ринок праці, щоб вони змогли виявити себе на батьківщині, а не за її межами. Для цього має бути спрощений перехід від освіти до праці, а також привабливість праці в українській економіці, особливо для талановитої, обдарованої молоді. Отже, суспільство повинно постійно опікуватися професійною підготовкою, навчанням і профорієнтацією молоді. Треба прогнозувати і планувати цю роботу з урахуванням потреб і попиту на конкретні професії зі сторони виробництва, бізнесу, управління і держави в цілому.

2.4. ЕКОНОМІЧНА КУЛЬТУРА ТА ЕКОНОМІЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ У ФОРМУВАННІ ЇЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

Сучасне суспільство вимагає високого рівня організації економічного життя й адекватного йому рівня професіоналізму всіх учасників соціально-економічного процесу. В умовах транзитивної економіки різко зростає роль економічної культури, особливо для покоління майбутнього – покоління молоді. Чи стане молодь адекватною сучасним задачам модернізації української економіки, розвитку українського суспільства, багато в чому залежить від того, яким буде рівень її економічної культури.

Економічна культура – це ступінь освоєння людиною вироблених знань в області економіки; рівень оволодіння економічними знаннями і категоріями, розуміння дії існуючих виробничих відносин у суспільстві і на цьому підґрунті – усвідомлення свого місця в процесі економічного розвитку. З іншого боку, економічну культуру можна визначити як сукупність соціальних норм і цінностей, що є регуляторами економічної поведінки і виконують роль підґрунтя економічного розвитку, функціонуючи у сфері економіки та орієнтуючи її суб'єктів на певні форми економічної активності.

Економічна культура людини визначає її мислення, вчинки, дії в економічній сфері, і не тільки в економічній. Вона є базисом для формування й апробації нових економічних ідей, спрямованих на підвищення ефективності економіки, і власне, усього суспільного розвитку. Позитивні показники стану економічної культури людини і суспільства свідчать про їхні потенційні можливості передусім у соціально-трудовій сфері, а також в інших сферах діяльності.

Економічна культура знаходиться в діалектичній єдності з економічною реальністю і поведінкою у цій реальності людей. Відповідно, сьогодні стан економічної культури в Україні характеризується невизначеністю і суперечливістю, що обумовлено змінами економічного курсу країни, нестабільністю державної економіки, низьким рівнем життя українців і спотворенням системи їх цінностей, поглибленням системної кризи українського суспільства на фоні глобальних економічних криз за останні роки.

Процес залучення молоді до економічної системи важливий і для самої молоді, і для суспільства в цілому. Для розвитку економіки і суспільства важлива позитивна, соціально значима мотивація молоді, її активна економічна поведінка, особливо на ринку праці, її здатність до інноваційної і адаптаційної професійної діяльності. Економічно і професійно освічена молодь здатна зробити помітний внесок у розвиток економіки, підвищення якості життя. Проте стан цієї соціальної групи сьогодні не дозволяє говорити про повну реалізацію її соціально-трудового потенціалу.

Зміни, що відбулися в житті українського суспільства за два десятиліття, суттєво вплинули на цінності, інтереси і мотивацію молоді. Вони перетерпіли значні зміни в порівнянні з цінностями й орієнтаціями не тільки радянської молоді, але й молоді часів «перебудови» 1990-х – 2000-х років.

За два останні десятиліття базові характеристики молоді як соціальної групи значно змінилися. В доросле життя входять вікові когорти, які вже народилися в нових умовах (у нашому дослідженні – вікова група 15–19 років, так зване покоління «незалежності»), або ті, інтенсивна фаза соціалізації яких припала на період розвитку ринкових відносин (інші вікові групи дослідження).

Сучасна система цінностей, незважаючи на існуючий зв'язок з ідеями попередніх періодів, має свій специфічний характер. Її особливості детерміновані суспільним буттям, складовими якого виступають «інформаційне суспільство», «віртуальна реальність», тенденції глобалізації, постмодерністські реалії і т.д. Ці реалії претендують на створення власної, якісно іншої економічної культури, носієм якої передусім є молоде покоління.

З іншого боку, молодь початку ХХІ століття – це молодь нової епохи, епохи криз і посткризових рецесій. Ринкові трансформації в економічній і духовній сферах викликали у ціннісно-мотиваційній сфері українських громадян суттєві зрушення, змінили їх традиційні цінності, установки і прагнення. А криза додала до цього погіршення економічного і соціального стану, особливо для молоді, збільшила ризики нереалізованих можливостей, що зв'язано з невизначеністю майбутнього, непередбачуваністю індивідуального життєвого шляху, проблематичністю самореалізації більшості молодих людей і т. п. Усе це не може не впливати на характер ціннісної орієнтації молоді, зумовлюючи її невдоволення, соціальну напругу, фрустрацію. Очевидно, що в таких умовах економічні орієнтації, економічна поведінка змінюються, отже, виникає необхідність їх вивчення в сучасному контексті.

Слід зазначити, що існують помітні розходження у економічних орієнтаціях і економічній поведінці відповідно до різних вікових груп, рівня освіти та інших характеристик поколінь. Якщо старше покоління є більш однорідним, то молодь у більшості різнорідна і не є цілісною соціальною групою: через швидкі зміни останніми роками молоді люди з різницею у віці в декілька років вже відрізняються своїми ціннісними орієнтаціями. Тому у дослідженні останні аналізувалися з врахуванням вікових, освітніх й інших характеристик: серед респондентів ми виокремили три вікові групи, сім – за рівнем освіти, дві – за гендерною ознакою. Проте, за справедливим зауваженням І. Кона, зрозуміти покоління можна, тільки розглядаючи їх у єдності: «У кожному поколінні були, є і будуть різні люди. ... Недоліки будь-якого покоління, як і індивідуума, – продовження його достоїнств, зрозуміти їх можна тільки в єдності»⁴⁵.

В економічній культурі науковці виділяють декілька взаємозалежних складових, що по-різному впливають на економічну поведінку:

- 1) цінності і трудова етика;
- 2) наукове й інструментальне знання (професійне, спеціалізоване);
- 3) стандарти, норми і нормативна регуляція поведінки.

Серед ціннісних стандартів економічної культури провідне місце належить цінностям праці і пов'язаних з ними трудовій мотивації, що зумовлюють

⁴⁵ Кон І.С. Понятие поколения в современном обществоведении. Актуальные проблемы этнографии и современная зарубежная наука. – Л.: Наука, 1979. – С. 209.

відношення людей до праці, залучення до економічної діяльності, моральні норми в економічній діяльності. Окремі соціологи вважають, що економічну культуру взагалі можна трактувати як ціннісно-нормативну систему, цінності якої поділяють більшість членів економічного співтовариства.

Другою складовою економічної культури є сукупність інструментальних і науково-теоретичних знань (основний показник економічної культури – рівень засвоєних знань, розвиненість економічного мислення). Економічна культура відбиває характер і рівень компетентності, свідомості й активності людини в його повсякденній діяльності. Вона виявляється в підході до вирішення тих або інших економічно значимих життєвих проблем, в умінні застосовувати економічні знання на практиці. Непідготовлене економічне мислення заважає формуванню активної економічної поведінки, а економічна неграмотність породжує конфлікти, негативно позначається на результатах господарювання. Знання ж, одержувані в процесі навчання і здатності раціонального мислення, повинні давати людині можливість швидко адаптуватися до вимог, пропонованих економічними і соціальними перетвореннями в суспільстві, грамотно здійснювати свій економічний вибір у різних життєвих і виробничих ситуаціях. Тому економічна культура, як і культура взагалі, – це передусім освіта, тобто накопичені знання, уявлення тощо. Вона розвивається у процесі навчання і виховання, синтезуючи у собі глибокі знання щодо функціонування економіки і вміння людини використовувати ці знання у житті.

Третя складова – це інституалізований ціннісно-нормативний комплекс, який регулює статусно-рольову поведінку різних соціальних і професійних груп (професійні норми і професійна етика; відповідні приписи для різних типів економічної поведінки та інші норми). Щодо цієї складової, то, на нашу думку, вона у нашому суспільстві знаходиться у процесі становлення і характеризується певною невизначеністю і некомплексністю.

Отже, завданням економічної культури є поєднання у собі таких різних, на перший погляд, понять, як моральність і меркантильність, трудова етика і конкурентна боротьба на ринку, широта економічного мислення і норми та стандарти економічного життя.

З огляду на викладене, під економічними орієнтаціями ми розуміємо сукупність інтересів, цінностей, мотивів, які є базою для формування суджень, оцінок, світоглядних позицій, на підставі яких приймаються рішення щодо економічної поведінки, участі в економічному житті та здійснюються відповідні дії. Економічні орієнтації обумовлюють економічну, у першу чергу, трудову поведінку та економічну культуру особи, що зумовлює їх важливість і актуальність вивчення.

При вивченні економічної культури молоді як сукупності правил, норм, традицій, обумовлених ціннісною системою економічної діяльності, важливо виявити умови і логіку переходу молодих людей від економічно орієнтованих дій до соціально орієнтованих. Для того щоб зрозуміти, як впливати на економічну активність молоді, ефективно застосовувати інструменти формування її економічної мотивації, необхідно спочатку визначити зміст її економічних орієнтацій, виявити стан ціннісно-мотиваційної сфери української молоді. Для цього ми з'ясували особливості структури ціннісних орієнтацій сучасної української

молоді на основі матеріалів наших емпіричних досліджень і встановили відповідні фактори впливу, що є базою для їх подальшого застосування.

Сформульовані нами визначення економічної культури, економічних орієнтацій потенційно окреслюють вельми широкий спектр факторів, що можуть впливати на економічну поведінку молоді. Тому ми дещо обмежимо область нашого наукового аналізу, акцентувавши увагу на основній для розуміння економічної поведінки молоді предметній сфері економічного життя – сфері трудової діяльності. Справедливість запропонованого підходу доводять результати нашого опитування, що показують реальний зв'язок (кореляцію) економічних орієнтацій й інших соціальних характеристик із трудовими цінностями і мотивацією виділених груп молоді.

Отже, наше завдання – виявлення й оцінка інтересів, установок, ціннісних орієнтацій щодо трудової діяльності і сформованої на їх підґрунті реальної економічної поведінки молоді.

Передусім наголосимо на тому, що у результатах даних соціологічного опитування постійно проглядалися соціально-економічне підґрунтя ціннісних орієнтацій молоді, отже, саме соціально-економічний розвиток України, його рівень має першочерговий вплив на економічні орієнтації, економічну культуру молоді, зумовлюючи її соціально-економічний статус і обмежуючи варіанти економічної поведінки. Тобто це – головний фактор впливу, детермінанта можливостей економічного буття молодих людей.

Базові ціннісні орієнтації у сфері праці.

Ціннісна орієнтація – вибіркове ставлення людини до матеріальних та духовних цінностей, система установок, переконань людини. Під базовими цінностями розуміються основні життєві сенси, якими особистості, включені в різні форми соціальної активності, керуються у своєму повсякденному житті і які значною мірою визначають ставлення індивідів до дійсності, детермінуючи основні моделі соціальної і економічної поведінки. Тобто економічна поведінка (її особливості) є похідною від наявної структури цінностей індивіда переважно у трудовій сфері.

Праця може виконувати в житті людини чисто прагматичні функції і бути винятково засобом заробітку, але з її допомогою можуть реалізуватися й інші потреби – в активності, спілкуванні, самореалізації і т.д.

Молодь з економічних поглядів не поділяє цінностей ані послідовного лібералізму, ані соціалізму: більшість вважає, що необхідно створити рівні умови державному керуванню економікою і розвитку приватного підприємництва (так вважають 45% молоді Азербайджану, 39% – Росії і 41% – України)⁴⁶.

Головним фактором, що обумовлює домінування матеріальної чи постматеріальної системи ціннісних орієнтацій сучасної молоді є ступінь задоволеності соціально-економічним статусом. Однак темпи й спрямованість цих змін істотно розрізняються, що визначається рівнем добробуту молоді в цих країнах.

⁴⁶ Громадська думка молоді України, Азербайджану та Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/polls/2010_oprosy/gromadska-dumka-molodi-ukraini_-azerbaidzhanu-ta-rosii.htm

Цю залежність уперше зафіксували у своїх дослідженнях на початку 90-х років П. Абрамсон і Р. Інглехарт⁴⁷.

У західних країнах сучасна молодь, чиє дитинство пройшло в комфортних умовах економічної безпеки, більше значення надає постматеріальним і духовним цінностям. Там відбувається зсув структури ціннісних орієнтацій молоді у бік так званої сучасної (постмодерністської) моделі, у якій індивідуальні свободи чинять опір традиційним (модерністським) цінностям. На зміну цінностям високого доходу й матеріального статку приходять духовні цінності людських взаємин, саморозвитку, якості життя.

В українському суспільстві з його численними підставами для деформації системи цінностей (негативні наслідки непродуманих реформ, невирішеність фундаментальних соціальних проблем, труднощі самореалізації тощо) інтереси і цінності молоді суттєво інші.

У цілому результати опитування свідчать про розвиненість економічних інтересів молодих працівників у сфері трудових відносин, а також про добре виражені інтереси в плані побудови кар'єри й відносно роботи над складними, цікавими проблемами. Що ж стосується основних характеристик привабливої для респондентів роботи, то вона в ідеалі повинна бути високооплачуваною, з комфортними умовами праці, у хорошому колективі, щоб можна було реалізовувати свої здатності, але при цьому не дуже напружуючись.

У молоді виявляється орієнтація на працю, але працю справедливо оплачувану. Високі вимоги до оплати праці зумовлюються низьким рівнем задоволеності фінансовим станом, який фіксується у молоді. Проте вимоги змістовної праці і високої його оплати дуже часто вступають у протиріччя одна з одною. Маючи цікаву роботу, люди не завжди мають можливість одержувати за неї гідну винагороду. Стосовно молоді слід нагадати й про структурні обмеження на саму можливість освоєння професії, що їх цікавить. Йдеться насамперед про фінансові можливості родини.

За результатами нашого дослідження рейтинг трудових цінностей молоді має такий вигляд (у табл. 2.21 наведені найбільш вагомі з них).

Таблиця 2.21

Рейтинг цінностей у трудовій сфері української молоді

<i>Трудові цінності</i>	<i>Розподіл відповідей, %</i>	<i>Ранг</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Хороша оплата праці	98,5	1
Високий рівень заробітної плати	97,7	2
Гарантії збереження робочого місця	92,1	3
Забезпечення соціальним пакетом	90,9	4
Приємний робочий колектив	90,5	5

47 Abramson, P and Inglehart, R. Generationak replacement and value change in eight West European societies // British Journal of Political Science, 1992, April, 22, p.183–228.

Продовження табл. 2.21

1	2	3
Офіційне працевлаштування (запис у трудовій книжці, офіційна зарплата)	89,2	6
Мати можливість повноцінно відпочивати (мати відпустку мінімум 24 робочі дні)	86,3	7
Робота, що відповідає здібностям	85,8	8
Цікава робота	85,7	9
Однакове ставлення до всіх співробітників	85,2	10
Бачити результат своєї роботи, бути впевненим, що виконана робота комусь потрібна	84,1	11
Мати нормований робочий день	81,9	12
Робота, де Ви відчуваєте, що можете чогось досягнути	80,0	13
Забезпечення побутовими умовами на робочому місці	80,0	14

Орієнтація на матеріальні цінності і матеріальне становище молоді.

Для переважної більшості опитаних матеріальне благополуччя, прагнення до високих заробітків має велике значення (див. табл. 2.21; табл. 2.25). Причиною звільнення (серед тих, хто зараз працює не на першому робочому місці) більшість представників молоді вказали на те, що їх не влаштовували умови праці (35,4%), а уточнюючи, серед іншого зазначили, що знайшли кращу роботу, з вищою оплатою (53,2%). Серед аспектів, які молоді люди вважають важливими у своїй роботі, найбільш вагомим є також хороша оплата праці: так вважають 98,5% опитаних. Це підтверджено й в іншому блоці опитування, де знов таки заробітна плата (97,7%) і рівень соціального забезпечення (90,9%) виявилися найбільш важливими у роботі факторами впливу, випередивши інші трудові орієнтації.

За результатами дослідження домогосподарств у 2012 році, яке провела Державна служба статистики України, українці віком від 15 до 24 років у цілому задоволені своїм життям, хоча висловлюють певні побажання саме щодо рівня власних доходів.

Цікаво, що згідно загальнонаціональному опитуванню молоді України, яке було проведене Фондом «Демократичні ініціативи» та фірмою «Ukrainian Sociology Service» 14–26 грудня 2009 року, а також у Росії – фірмою «Левада-центр» 15–27 січня 2010 року, в Азербайджані – FAR Центром у березні 2010 р.⁴⁸, ієрархія життєвих цінностей молоді Азербайджану, Росії та України дуже подібна: найбільш важливим в усіх трьох країнах є матеріальні цінності – право на роботу, наступним є право на житло (причому для молоді України і Росії воно таке ж вагомим, як і право на роботу). Третє місце у молоді Росії та України посідає право на освіту. Свобода слова, свобода пересування і віросповідання цінні для

48 Громадська думка молоді України, Азербайджану та Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/polls/2010_oprosy/gromadska-dumka-molodi-ukraini_-azerbaidzhanu-ta-gosii.htm Усього у кожній країні було опитано близько 500 респондентів віком 18–34 роки. Вибірка репрезентативна за такими параметрами, як вік (групи 18–24 і 25–34 роки), стать, рівень освіти, регіон та тип проживання. Статистична похибка не перевищує 4,6%.

молоді, але є цінностями другого порядку порівняно з матеріальними цінностями. У запропонованому виборі «свобода – добробут» азербайджанці (62%) висловили готовність терпіти певні матеріальні труднощі заради особистої свободи і дотримання всіх цивільних прав; натомість серед молодих росіян й українців думки поділилися: 40% росіян готові уступити частину своїх прав і свобод заради добробуту (проти 42% навпаки), а українці ж у більшості (39% проти 34%) готові обміняти частку своїх свобод на добробут.

Головною причиною орієнтації на матеріальні цінності слід назвати *матеріальне становище української молоді*. Так, матеріальне становище молодих росіян виглядає істотно кращим, ніж українців: кожен третій росіянин може дозволити собі купувати речі тривалого користування (серед українців таких удвічі менше – лише 16%). Натомість тих, кому грошей не вистачає навіть на продукти, виявилось у Росії та Україні по 4%, але тих, кому грошей вистачає лише на продукти, в Україні – 28%, в Росії – 16%. Загалом молоді росіяни найбільше задоволені своїм життям (67%, не задоволені – 32%). В Азербайджані задоволені життям 53% (не задоволені 45%), в Україні – 47% (не задоволені 49%).

Як бачимо, українська молодь виявилася найменш матеріально забезпеченою і, відповідно, найбільш орієнтованою на цінності добробуту.

Саме з цієї причини проблемою стало залучення молоді до роботи в певних пріоритетних сферах економіки, яка з кожним роком набуває дедалі більшого значення. Так, без молодого поповнення українська наука зазнає занепаду, адже нікому буде продовжувати існуючі наукові школи і відкривати нові наукові напрями. У зв'язку з тим, що протягом останніх років заробітна плата у вітчизняній науці практично заморожена, а обсяги фінансування з державного бюджету не перевищують 0,42% від ВВП, загострюється проблема вимивання з наукової сфери України її найбільш вразливого прошарку – молодих вчених, адже такий науковець, що прийшов творити науку, одержує платню на рівні прибиральниці приватної структури. Звісно, для підсилення мотивації здібної молоді до роботи у науковій сфері державою здійснюються заходи з фінансової підтримки молодих учених, зокрема шляхом надання їм щорічних премій Президента України, стипендій Президента України, грантів Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених, але це «крапля у морі».

Прагнення молоді поліпшити своє матеріальне становище цілком зрозуміле, адже нині без грошей людина втрачає можливість не тільки повноцінно розвиватися, а й створити сім'ю. Для молоді високі заробітки – не самоціль, а засіб для задоволення фундаментальних потреб.

Найгострішою проблемою молоді залишається забезпечення житлом. У місті Києві менше третини всіх молодих сімей забезпечені окремою квартирою або будинком, частка молодих сімей, які наймають квартиру, становить 39%, у гуртожитку проживає 14% молодих сімей, 12% – проживають у своїх батьків чи бабусь і дідусів або ж в інших родичів. При цьому з кожним роком спостерігається тенденція до зменшення кількості наданого житла молоді з числа таких категорій, як діти-сироти та діти позбавлені батьківського піклування: якщо у 2007 році 38 осіб отримали квартири, у 2008 році – 25 осіб, то у 2012 році лише 11 осіб

поліпшили свої житлові умови. У цілому в Україні у 2012 році лише 689 молодих сімей та однаків (0,6% тих, які перебували на квартирному обліку) одержали житло та поліпшили свої квартирні умови⁴⁹.

Зважаючи на те, що основними потребами молоді залишаються житло, навчання та робота, необхідним залишається система заходів, спрямована на вирішення цих проблем, зокрема розвиток молодіжних кооперативів, збільшення квот на навчання за держзамовленням, професійна орієнтація та підвищення конкурентноспроможності молоді на ринку праці тощо.

Оскільки звичайно молоді люди бажають отримати все й одразу, їх амбіції щодо заробітків є, як правило, завищеними і часто неадекватними ані їх власним можливостям (отриманій освіті, рівню кваліфікації тощо), ані можливостям роботодавців.

Так, дані, отримані в результаті аналізу бази даних вакансій і резюме Міжнародного кадрового порталу HeadHunter Україна в жовтні 2013 року⁵⁰, свідчать про те, що молоді фахівці, як правило, демонструють найбільш адекватну оцінку своєї ринкової вартості. Їх зарплатні очікування щодо мінімального і середнього рівня зарплат приблизно відповідають пропонованим. Середня мінімальна зарплата, з якої готові розпочати кар'єру молоді фахівці, – 1200 грн., середня очікувана зарплата – 2900 грн.

Для порівняння можна умовно розділити всіх здобувачів роботи на чотири частини, де першою частиною будуть фахівці з найнижчою очікуваною зарплатою (1200 – 2000 грн.), а четвертою – з найвищою (4000 – 6000 грн.). Найчастіше на високі зарплати претендують ті, хто уже встиг розпочати свою професійну діяльність і на момент розміщення резюме володіє досвідом роботи від року до трьох років. Серед регіонів лідирують за високими зарплатними побажанням найбільш активні гравці ринку праці – Київ і Донецьк.

Рівень зарплати, на яку розраховує молодий фахівець, суттєво залежить від професійної області, у якій він розпочинає діяльність. Найнижчі мінімальні зарплати зазначені в резюме юристів, а найвищі – у майбутніх інженерів і технологів (рис. 2.16).

Проте дослідження цього ж порталу свідчать і про високі амбіції значної частки українських студентів⁵¹, які відразу заявляють про свої претензії на чималу зарплату, вимагаючи при цьому ще й високі посади. Різниця між запитуваною новачками і реальною зарплатою досягає 50–60%. Утім, ці претензії вгасають у перші ж місяці пошуку роботи і молоді фахівці погоджуються на оклад у 2,5–3,5 тис. гривень, адже для новачків планку зарплати піднімати ніхто не збирається.

49 Квартирний облік та кількість наданих квартир в Україні у 2012 році. – Статистичний бюлетень Державна служба статистики України, 2013, 104 с.

50 Украинская молодежь готова работать за 1200 грн в месяц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.domik.net/novosti/ukrainskaya-molodezh-gotova-rabotat-za-1200-grn-v-mesyac-n208674.html>

51 Украинские студенты требуют кресло начальника и зарплату 8000 гривен [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vesti.ua/biznes-vesti/21880-sovremennye-studenty-trebujut-ot-rabotodatelej-kreslo-nachalnika-i-8-tysjach>

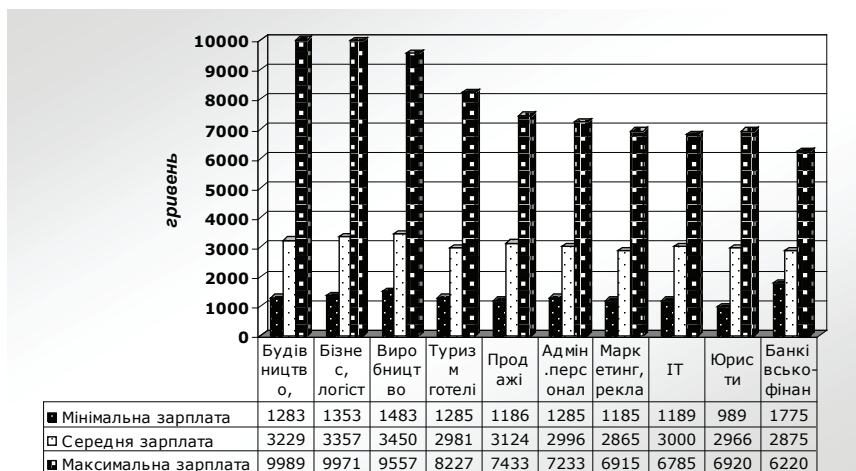

Рис. 2.16. Зарплатні очікування молодих спеціалістів

Орієнтація на високу зарплату сама по собі не є цілком негативною. Так, бажання молодих отримувати високу заробітну плату можна використовувати для стимулювання певних, необхідних економіці функцій, наприклад, формування прошарку кваліфікованих менеджерів і підприємців, а також висококваліфікованих робітників тощо. Можна прогнозувати, що представники молоді, незадоволені матеріальним станом і орієнтовані на цінність матеріального благополуччя, з великою ймовірністю зможуть зайняти згодом високі позиції у соціально-економічній структурі суспільства, що відбудеться внаслідок підвищеної мотивації їхньої економічної активності.

Якщо говорити про джерела особистого доходу (офіційні та неофіційні) молодих респондентів, то найбільш поширеним є матеріальна допомога батьків, родини (55,4%) і заробітна плата (51,3%) (рис. 2.17). При цьому, звісно, джерела доходу суттєво відрізняються і за віковими групами, і за освітніми: для наймолодших головним джерелом є матеріальна допомога батьків (83,9%), для старшого покоління молоді – заробітна плата (71,3%). Зауважимо, що при ринкових настроях молоді зовсім незначними є їхні доходи від ринкових інструментів одержання доходу (депозити, відсотки по акціях, цінні папери) та від індивідуальної, приватної діяльності. Це може говорити про розбіжність між заявленою ними підтримкою ринкових перетворень і реальним вмінням і можливостями користуватися цими перетвореннями, тобто про недостатньо раціональну економічну поведінку.

Проте слід зауважити, що серед відповідей працюючої молоді на питання: «Відчуття задоволеності – незадоволеності роботою» (рис. 2.18), заробітна плата посідає і як фактор задоволеності, і як фактор незадоволеності четверте місце, поступаючись термінальним і кар'єрним факторам задоволеності працею.

Більше того, серед української молоді (її старшої вікової групи) відзначена поява дауншифтингу, що є стилем життя людей, які відмовляються від таких цінностей, як матеріальний добробут та досягнення кар'єрного успіху, на користь життя заради себе та своєї родини.

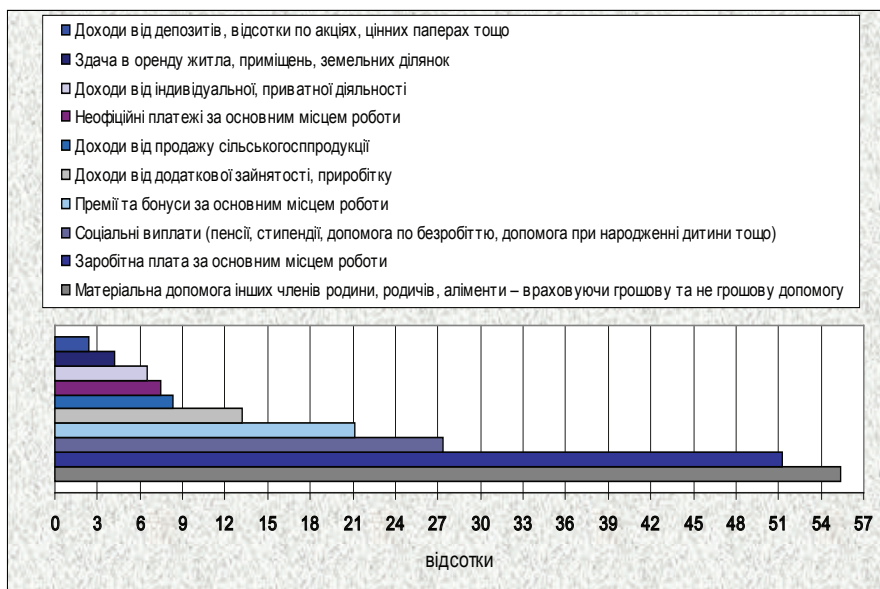

Рис. 2.17. Розподіл відповідей на питання щодо джерел доходів

І хоча дауншифтинг є інноваційним соціальним проявом, і такі стиліжиттєві практики досить поширені у західних суспільствах, на сьогодні простежуються тенденції їх розповсюдження і в Україні. Щодо соціально-демографічних параметрів дауншифтерів, то, за результатами досліджень К. Гамільтона у Великій Британії і Австралії, це здебільшого люди віком 30–40 років, які мають вищу освіту і є одруженими⁵².

Ці тенденції свідчать про поширення серед представників української молоді нових, термінальних ціннісних орієнтацій.

Орієнтація на працю. Прагнення самореалізації, саморозвитку, можливості прояву ініціативи, досягнення результатів усе частіше відслідковується в економічній поведінці української молоді і притаманне усім її представникам. У нашому дослідженні ці термінальні цінності знаходяться у сукупності на другому місці (табл. 2.25). Найбільше вони виражені у наймолодших, покоління «незалежності» (вікова група 15–19 років, і трохи менш виражені – у групі 20–24 років), а в освітньому розрізі – групі з повною вищою освітою (табл. 2.22).

Проте як фактор задоволення працею термінальні цінності виявилися на першому місці (рис. 2.18), завдяки цінності професійного досвіду, який стане у пригоді у подальшому житті молодих людей.

У цілому 28,4% представників молоді, за даними опитування, працювали або працюють під час навчання (незалежно від того, чи була це офіційна зайнятість, чи підробіток, постійна чи тимчасова зайнятість).

⁵² Hamilton C. Downshifting in Britain. A sea-change in the pursuit of happiness [Electronic resource] / C. Hamilton // The Australia Institute. - 2003. - Mode of access: https://www.tai.org.au/documents/dp_fulltext/DP58.pdf

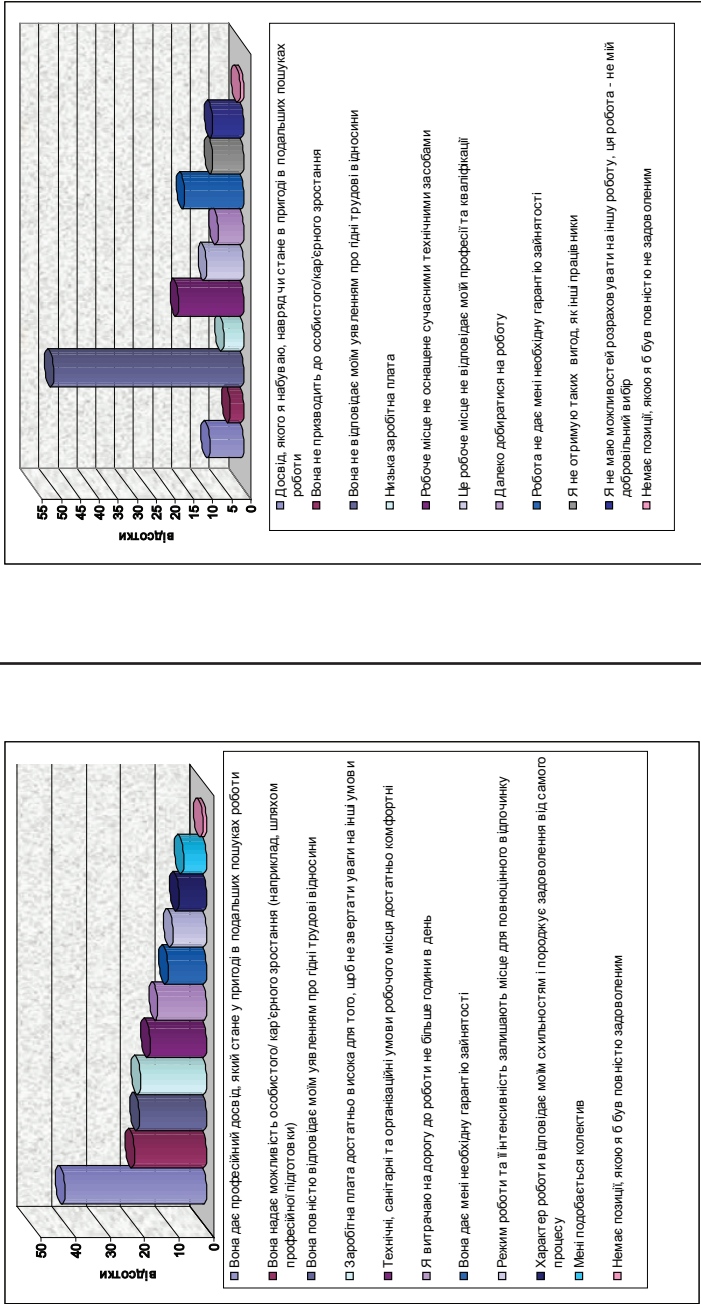

Рис. 2.22. Порівняння відповідей на питання: «Відчуття задоволеності роботою» та «Відчуття незадоволеності роботою»

Таблиця 2.22

Вплив віку респондентів на визначення ціннісних переваг, у %

Важливо:	15–19 років	20–24 років	25–29 років	30–35 років
Цікава робота	92,4	90,4	83,1	79,5
Можливість проявити ініціативу	72,4	74,3	61,9	65,1
Робота, де Ви відчуваєте, що можете чогось досягнути	85,9	84,6	77,1	75,0
Робота, що дозволяє здобувати нові професійні навички	86,6	82,0	78,6	75,3
Можливість брати участь у прийнятті важливих рішень	70,0	70,2	62,2	62,2
Перспективи кар'єрного зростання	86,3	81,2	72,4	64,4
Можливість підвищити кваліфікацію (навчання, стажування)	86,0	79,2	70,1	68,8
Можливість проявити себе, реалізувати свій потенціал	85,0	83,0	75,3	73,8

Поза всяким сумнівом, у більшості частини опитаних орієнтація на поєднання навчання з заробітками є результатом недостатньої матеріальної забезпеченості. Про це свідчить хоча б той факт, що серед тих, хто працює або працював коли-небудь під час навчального року, більшість респондентів (56%) підробляла не за спеціальністю, за якою вони навчалися, тобто не «на власне майбутнє», а через фінансові потреби. При цьому слід звернути увагу на те, що найбільше тих, хто підробляє, – серед молоді 20–24 років – 33,4%, тобто молоді студентського віку, а найбільша частка працюючих не за спеціальністю – 63,2% – серед наймолодших, 15–19-річних (рис. 2.19).

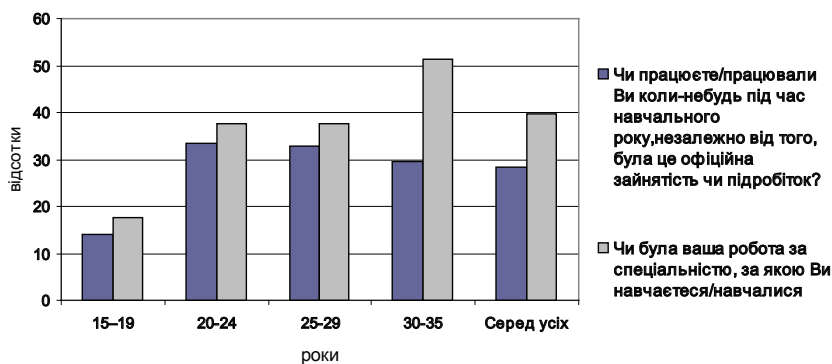

Рис. 2.19. Розподіл відповідей на питання щодо зайнятості (підробітку) під час навчання і відповідності цієї зайнятості спеціальності навчання

Орієнтація на працю бізнесмена (на підприємництво).

Як бачимо з рисунка 2.20, майже половина (45,5%) наших респондентів в ідеалі хотіли б працювати на себе, маючи власний бізнес/фермерське господар-

ство, тобто бути підприємцями. Ці дані подібні до результатів інших досліджень, зокрема В.П. Соколової й І.О. Щербакової, які вказують на те, що 70% студентів бачать себе в майбутньому власниками приватної фірми⁵³.

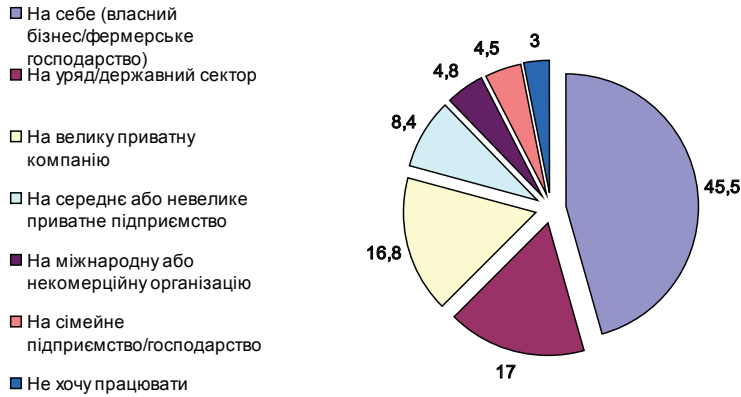

Рис. 2.20. Розподіл відповідей на питання: «В ідеалі Ви хотіли б працювати...?», % опитаних

Зазвичай цю схильність до підприємництва пов'язують з орієнтацією на цінність матеріального благополуччя, хоча не завжди це насправді так. Підприємництво обіцяє молоді втілення нових ідей і прогресивних задумів, самореалізацію і самоствердження, тому велика кількість молоді схильна до цього виду діяльності.

Цікаво, що у всіх вікових групах результати щодо цієї позиції майже ідентичні, тобто підприємцями виявили бажання бути і школярі, і студенти, і вже працюючі. У той же час щодо інших сфер у різних вікових групах наміри розходяться. Так, на уряд/державний сектор здебільшого бажають працювати більш старші представники молоді (20,9%), причому чим молодші, тим менше (10,1% – наймолодші), що можна пояснити незацікавленістю наймолодших змістом цієї роботи (нагадаємо, їх найбільше цікавить зміст праці і самостійність) та соціальними пільгами, які вона обіцяє.

Більшість респондентів хотіли б працювати у приватному секторі – якщо підсумувати кількість бажаючих працювати на велику приватну компанію, на середнє або невелике приватне підприємство, на сімейне підприємство/господарство і (з певним припущенням) на міжнародну або некомерційну організацію (34,5%). А якщо додати тих, хто хоче у підприємці, привабливість приватного сектору для молоді є беззаперечною.

Зовсім не хочуть працювати, як бачимо, 3% опитаних: чим старше, тим більше: від 1,7% у групі 15–19 років до 4,4 у групі 30–35 років. Можна припустити, що на останній групі вже позначилася так звана соціальна «втома», що накопичилася у нашому суспільстві.

⁵³ Соколов Е.В., Щербакова И.О. Ценностные ориентации постсоветского гуманитарного студенчества // Социологические исследования. – 2003. – № 1. – С.11.

Отримані результати свідчать про широку поширеність у молодіжному середовищі схильності до ділової активності і підприємницьких здібностей. З одного боку, це позитивний факт, тому що в Україні не вистачає кваліфікованих підприємців, особливо у малому бізнесі. Саме така орієнтація, особливо у сполученні зі схильністю до заняття бізнесом, сприяє заняттю людиною активної позиції в ринковому середовищі, до активної економічної поведінки.

З іншого боку, небезпечним є формування надлишку бажаючих займатися підприємницькою діяльністю, у порівнянні з потребами суспільства у кваліфікованих фахівцях, передусім у державному секторі – лікарях, інженерах і т. д.

Водночас виникає питання: чому ж серед молоді сьогодні не спостерігається реальної активності щодо підприємництва, якщо є стільки бажаючих з них стати підприємцем? Відповідь, на нашу думку, криється у суттєвих труднощах і ризиках, з якими доводиться стикатися підприємцю-початківцю, і загальні несприятливі умови для підприємницької діяльності в Україні. Молода людина, що вирішила зайнятися підприємництвом, усе починає з абсолютного нуля, їй потрібний стартовий капітал або майно, якого у неї немає.

Молоді підприємці – категорія особлива, і проблеми, які їм доводиться вирішувати, досить важкі. Тому тим з них, що мають перспективні проекти, необхідно надавати преференції й пільги на рівні законодавства, підтримку, виокремивши молодіжне підприємництво як окремий суб'єкт цієї підтримки. Отже, завдання владних органів – створити сучасне і якісне нормативне підґрунтя для належного функціонування молодіжного бізнесу.

Служба Держпідприємництва України останніми роками активізувала роботу щодо підтримки та розвитку підприємництва як координатор Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні та державної програми «Мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва», що спрямовані на створення умов для заохочення населення до відкриття власної справи⁵⁴. Службою проводяться й інші заходи, спрямовані на поліпшення загального бізнес-клімату. Але спеціальні програми або хоча б окремі їх складові, що передбачають спеціальні умови для молоді, яка стартує у бізнесі, нею не передбачено.

Орієнтація на кар'єру.

Побудова професійної кар'єри – ланцюжок з багатьох ланок, що починається практично з дитинства через формування поведінкових навичок у родині, школі і т. д.

Кар'єрні орієнтації наших респондентів – це третя за значенням група цінностей наших респондентів (табл. 2.25). Нині молоді люди вже не відкладають свою кар'єру в довгу шухляду, як було раніш, і в багатьох випадках починають працювати на перших курсах вузу. Тому у двадцять з невеликим років у них нерідко є по чотири-п'ять років досвіду. І цього буває досить, щоб обійняти управлінську посаду, про що свідчить досвід рекрутингових компаній. Позитивну роль грає розвиток стартапів, участь у яких дозволяє молоді спробувати себе в багатьох

⁵⁴ Інформація про заходи з покращення бізнес-середовища в Україні та підтримки підприємницької діяльності, надана Держпідприємництвом України.

ролях – від HR-фахівця до бухгалтера. Такі кадри становлять великий інтерес для компаній.

Відношення до професії.

У постіндустріальному суспільстві домінуючою цінністю професії є її інтерпретація як складової людського капіталу. Економічна культура людини прямо залежить від її професійної діяльності, від того, як вона займається цією діяльністю, чи любить вона її і т.д. У цій частині незамінною є професійна орієнтація молоді, що вибирає свій життєвий шлях. В умовах трансформації суспільства при кардинальній зміні системи цінностей, норм і відносин виникає необхідність вдосконалення адекватної моделі професійної орієнтації молоді. Першим кроком до цього може стати виявлення саме ціннісних детермінант, що обумовлюють характер і спрямованість розвитку особистості молододі людини.

Проте у сучасному суспільстві докорінно змінюється процес і структури професійного самовизначення. Раніше вибір професії здійснювався у випускних класах середньої школи і, як правило, – на все життя. Сьогодні старшокласники можуть здійснити тільки первинний професійний вибір, який стосовно процесу професійного самовизначення можна розглядати як «одиничний акт», адже в сучасних умовах молода людина, як правило, знаходиться в ситуації професійного вибору неодноразово.

Аналіз свідчить, що місце працевлаштування, особливо перше, молода людина здійснює стихійно, спираючись на власні можливості (рис. 2.21). При цьому найбільшу підтримку їй надають друзі і знайомі (39,2% усіх опитаних) і батьки (16,4%), а також особисті контакти, встановлені під час практики, коли вона навчалася (17,4%).

Характерною особливістю відповідей на питання: «Як Ви знайшли/отримали своє перше робоче місце?» є однорідність у розподілі відповідей на нього: у всіх вікових групах відсотки відповідей респондентів розділилися майже однаково. Це свідчить про те, що фактично за 20 років нічого суттєво не змінилося у механізмах пошуку і надання першого робочого місця: як і раніше професійна орієнтація молоді (невизначеність у виборі професії і подальшої сфери професійної діяльності) є слабкою, а навички індивідуального працевлаштування недостатні. При цьому молодь у більшості випадків не здатна самостійно розв'язати проблему працевлаштування, оскільки досить часто ідеалізує свої життєві перспективи і їй не вистачає інформації. А традиційно приписуваний молоді більш високий рівень освіти у порівнянні зі старшими поколіннями в сучасних умовах далеко не є безперечним. Часто великі молодіжні контингенти з'являються на ринку праці, не маючи не тільки практичного досвіду з обраної спеціальності, але й необхідних професійних знань, про що свідчать заяви роботодавців.

Рис. 2.21. Розподіл відповідей на питання: «Як Ви знайшли/отримали своє перше робоче місце?»

Молодь по-різному оцінює «престижність» тих чи інших професій в залежності від місця проживання: мегаполісах, обласних центрах і сільській місцевості. Для мегаполісів – це мистецтво, культура, бізнес; для обласних центрів – це сфера бізнесу, кар'єра керівника або держслужбовця; у сільській місцевості – професії дизайнера, архітектора, програміста, журналіста, перекладача, адвоката, юриста. Так, за результатами опитування та досліджень Київського молодіжного центру праці, професії, яким надає перевагу столична молодь, є юрист, економіст, програміст, спеціаліст у сфері маркетингу; найзатребуваніші професії – це продавець-консультант, страховий агент, програміст, бухгалтер, медичний представник, менеджери з продажу, менеджери по роботі з клієнтами, торговий представник, інженер, технолог⁵⁵.

Слід відзначити, що сьогодні більше як у чверті зайнятої молоді виконується робота цілком не збігається з професією, яку здобуто в професійній освітній установі. Наприклад, якщо в сфері обслуговування отримали освіту лише 6,1% опитаних нами молодих працівників, то працює серед них у цій галузі 20,0%. Це свідчить про те, що й досі, незважаючи на прийняті заходи, маємо серйозні недоліки професійної орієнтації молоді. Але це і проблема незатребуваності багатьох спеціальностей, по яких готують установи професійної освіти через гальмування розвитку економіки. Цю ситуацію змінить лише узгодження запитів ринку праці і ринку освіти, а також розширення високотехнологічного виробництва українських товарів і послуг.

Про стійкість *когнітивних інтересів* молоді можна судити за її орієнтаціями на подальше продовження освіти, на застосування новинок у роботі, а також про причини, що спонукають до їх застосування (рис. 2.22).

⁵⁵ Дані, надані Виконавчим органом Київської міської ради (Київська міська державна адміністрація), Департаментом освіти і науки, молоді і спорту.

Рис. 2.22. Розподіл відповідей на питання: «Що спонукає до застосування чогось нового (нові підходи, матеріали, погляди та технології) у своїй професійній діяльності?»

На жаль, наша молодь, як не дивно, досить слабо використовує певні нові підходи, «раціоналізаторські знахідки», нове обладнання або новітні матеріали, новинки інформаційних технологій як у своїй професійній діяльності на основному робочому місці, так і поза роботою і під час навчання. Радше хіба той факт, що ті, хто це все ж таки робить (20–27% залежно від місця застосування), пояснює це здебільшого «інтересом до всього нового, цікавістю» (57,1%) і прагненням професійного та інтелектуального росту (36,6%).

Щодо самостійного підвищення свого фахового рівня підготовки, картина виглядає більш оптимістичною (табл. 2.23).

Таблиця 2.23

Самостійне підвищення рівня фахової підготовки, у %

	Серед усіх	Розподіл за віком, років			
		15–19	20–24	25–29	30–35
1	2	3	4	5	6
Навчалися протягом останніх п'яти років					
Вміння керувати автотранспортом	25,0	15,1	25,8	31,8	24,6
Знання іноземної мови (мов)	20,2	35,7	24,7	13,0	12,8
Користування комп'ютером	48,6	61,2	51,0	44,7	41,8
Бухгалтерський облік	6,3	3,1	5,8	7,6	7,7
Самовдосконалення у сфері професійних інтересів	24,2	14,1	26,6	23,0	29,9
Самовдосконалення особистості (особистий розвиток)	27,5	32,0	28,1	23,3	28,0
Організація/розвиток бізнесу	5,2	5,0	4,8	5,7	5,1
Маркетинг	4,4	5,0	4,0	3,5	5,1
Податки	3,1	2,3	4,0	1,9	4,1

Продовження табл. 2.23

1	2	3	4	5	6
Навички користування програмним забезпеченням ПК	21,8	28,6	25,0	19,1	17,0
Інше (право, фінанси)	0,5	0,0	1,3	0,7	0,0
Нічого із зазначеного	21,1	13,3	18,2	23,2	26,9
Плануєте навчатися протягом найближчого року					
Вміння керувати автотранспортом	19,8	33,6	25,0	12,8	13,0
Знання іноземної мови (мов)	18,1	28,8	19,2	13,5	14,2
Користування комп'ютером	9,6	13,1	9,8	8,4	8,1
Бухгалтерський облік	4,8	5,8	4,4	4,5	4,8
Самовдосконалення у сфері професійних інтересів	21,7	23,0	21,3	18,3	24,3
Самовдосконалення особистості (особистий розвиток)	26,6	28,2	26,8	27,0	25,1
Організація/розвиток бізнесу	10,8	10,2	11,5	9,1	12,3
Маркетинг	4,9	6,6	3,7	5,3	4,4
Податки	4,3	4,1	3,9	4,3	4,8
Навички користування програмним забезпеченням ПК	14,1	21,6	15,5	10,0	12,0
Інше (право, фінанси, психотерапія)	0,8	0,0	1,1	1,3	0,4
Нічого із зазначеного	27,1	17,2	23,7	31,4	32,4

Як бачимо з таблиці, всього 21,1% респондентів не навчалися нічому протягом останніх п'яти років і лише 27,1% не планують чомусь навчатися протягом найближчого року. Інші респонденти збираються найближчим часом займатися самовдосконаленням особистості (особистим розвитком – 26,6%), самовдосконаленням у сфері професійних інтересів (21,7%), вивчати іноземну мову (18,1%) та набувати інші корисні вміння. Це свідчить про когнітивні цінності молоді, причому у всіх вікових, гендерних і освітніх (з незначною різницею) групах.

Досить суттєвим виявилось високе значення для молоді стабільності праці: як важливе розцінюють офіційне працевлаштування (запис у трудовій, офіційна зарплата) 89,2% респондентів, а гарантії збереження робочого місця – навіть 92,1% респондентів, причому найбільш значимий цей фактор – для наймолодших. Це пояснюється впливом недавньої кризи, досить високим рівнем молодіжного безробіття і труднощами молоді з працевлаштуванням, особливо на перше робоче місце.

Як виявилось, значення певних цінностей й інших окремих факторів економічних орієнтацій молоді залежать від її гендерної ознаки. Ми показуємо лише ті з цінностей, які найбільш різняться у дівчат і юнаків (табл. 2.24). Фактори, які ми не включили до таблиці, відрізняються у цьому розрізі несуттєво. Дівчата, як бачимо, більш вимогливі щодо умов праці, психологічного клімату у колективі, менш працелюбні, більш педантичні щодо джерел своїх доходів та критичні щодо соціальних реалій. У юнаків більш розвинуті прагнення до самостійності, до підприємництва.

Таблиця 2.24

Найсуттєвіші розбіжності у трудових орієнтаціях при гендерному розподілі респондентів, у %

Питання	За статтю		Різниця (чоловіки – жінки)
	Чоловіча	Жіноча	
Хотіли б працювати			
На себе (власний бізнес/фермерське господарство)	51,1	40,1	11,0
На уряд/державний сектор	13,5	20,5	-7,0
Не хочу працювати	1,7	4,3	-2,6
Наскільки для Вас особисто важливі нижченаведені умови роботи? Вважливо:			
Не дуже напружена робота	61,2	68,7	-7,5
Зручні години роботи	77,7	87,4	-9,7
Робота з людьми	52,8	64,7	-11,9
Сімейна, дружня атмосфера	71,6	79,9	-8,3
Забезпечення побутовими умовами на робочому місці (окремий стіл, стілець тощо)	73,6	86,3	-12,7
Забезпечення сучасною комп'ютерною технікою	67,6	73,3	-5,7
Офіційне працевлаштування (запис у трудовій, офіційна зарплата)	85,9	92,5	-6,6
Можливість працювати за гнучким робочим графіком	64,6	73,5	-8,9
Мати можливість працювати вдома, коли немає гострої необхідності бути присутнім на робочому місці	46,1	53,1	-7,0
Мати можливість повноцінно відпочивати (мати відпустку мінімум 24 робочі дні)	81,8	90,8	-9,0
Забезпечення соціальним пакетом (оплачувана відпустка, лікарняний, медична страховка тощо)	86,8	94,9	-8,1
Мати нормований робочий день	78,2	85,6	-7,4
Джерела особистого доходу (офіційні та неофіційні)			
Заробітна плата за основним місцем роботи	56,8	45,8	11,0
Доходи від індивідуальної, приватної діяльності	8,3	4,8	3,5
Доходи від додаткової зайнятості, приробітку	17,7	8,6	9,1
Соціальні виплати (пенсії, стипендії, допомога по безробіттю, допомога при народженні дитини, допла- ти малозабезпеченим сім'ям тощо)	19,6	35,1	-15,5
Матеріальна допомога інших членів родини, родичів, аліменти – враховуючи грошову та не грошову допо- могу	48,4	62,3	-13,9

Ціннісні орієнтації ми згрупували у фактори, щоб чіткіше визначити основні вектори їх сукупного впливу на трудову мотивацію молоді й дослідити головні цілі, які вони переслідують у процесі трудової діяльності. Такі згруповані орієнтації наочно визначають ключові характеристики трудової мотивації й спрямованість відповідних типів економічної поведінки молоді, у тому числі за віковими відмінностями, у сфері трудових відносин (табл. 2.25).

Таблиця 2.25

Угрупування цінностей у складі розрахованих факторів, у %

Групи цінностей	Серед усіх	Розподіл за віком, років			
		15–19	20–24	25–29	30–35
Матеріальні					
Високий рівень заробітної плати	97,7	98,5	97,6	97,8	97,2
Забезпечення соціальним пакетом	90,9	88,5	91,4	90,0	92,8
Термінальні (праця як цінність)					
Бачити результат своєї роботи, бути впевненим, що виконана робота комусь потрібна	82,1	84,4	83,7	79,9	81,1
Можливість проявити себе, реалізувати свій потенціал	78,6	85,0	83,0	75,3	73,8
Кар'єрно-професійні					
Можливість підвищити кваліфікацію (навчання, стажування)	75,0	86,0	79,2	70,1	68,8
Перспективи кар'єрного зростання	74,9	86,3	81,2	72,4	64,4
Можливість самостійно приймати рішення	66,9	72,5	71,4	61,9	64,1
Стабільність, гарантії зайнятості					
Офіційне працевлаштування (запис у трудовій, офіційна зарплата)	89,2	89,9	89,8	89,0	88,5
Умови праці					
Мати можливість повноцінно відпочивати (мати відпустку мінімум 24 робочі дні)	86,3	87,0	87,0	87,5	84,2
Мати нормований робочий день	81,9	81,3	82,2	79,9	84,0
Забезпечення побутовими умовами на робочому місці	80,0	83,9	79,7	80,0	77,7
Забезпечення сучасною комп'ютерною технікою	70,5	84,3	75,5	65,0	62,3
Можливість працювати за гнучким робочим графіком	69,1	65,8	66,2	70,4	72,4
Мати можливість працювати вдома, коли немає гострої необхідності бути присутнім на робочому місці	49,6	53,0	51,5	48,8	46,5
Соціально-психологічні					
Можливість працювати в команді	68,3	72,3	70,0	65,7	66,7
Сімейна, дружня атмосфера	75,8	78,5	78,4	72,6	74,7

Описуючи згруповані таким чином ціннісні орієнтації, ми тим самим характеризуємо економічний спосіб мислення людини, пов'язуючи його (економічне мислення) з включеністю у трудові відносини. Таким чином, аналіз цього мате-

ріалу разом із порівнянням відповідей на питання щодо відчуття задоволеності – незадоволеності роботою (рис. 2.18) дозволив нам дійти остаточних висновків щодо економічних (трудових) орієнтацій і рівня економічної культури української молоді.

Неясність і змінюваність норм і моделей поведінки у сучасному українському суспільстві зумовлює і певну «розмитість», нечіткість ціннісно-мотиваційної сфери молоді, її вагання із самовизначенням і суперечливі тенденції її економічних орієнтацій. Нерідко спостерігаються несумісні відповіді наших респондентів щодо тотожних факторів впливу на їхні орієнтації. Для економічної свідомості молоді характерна суперечлива подвійність уявлень у сприйнятті ринкових цінностей (індивідуалізм, прагматизм, прагнення до вигоди, праця як інструментальна цінність) і неринкових (колективізм, прагнення до справедливості й інше). Такий тип економічної свідомості визначає різний характер і напрямки економічної активності молоді як у трудовій сфері, так і в цілому у житті.

У цілому можна стверджувати, що диференціація економічних орієнтацій молоді має в основі саме дихотомію «матеріальні – постматеріальні цінності» і визначається передусім рівнем матеріальних і освітніх можливостей батьків, а також деякими суб'єктивними факторами.

Відміна старої системи життєвого супроводу молодих людей у сфері праці й зайнятості (розподіл випускників, шефство й наставництво, спеціальні програми й ін.) не призвело до формування нового, системного механізму підтримки їх трудової діяльності. Економічне виховання, одержане у середніх навчальних закладах, не готує їх до економічної реальності. Як наслідок – у самостійному житті виникають спочатку необґрунтовані економічні орієнтації і завищені домагання, потім – невизначеність і нерациональна економічна поведінка, нерідко фрустрація або неправові трудові практики.

Соціально-економічна ситуація в сучасній Україні потребує корекції молодіжної стратегії, спрямованої на формування професійної мотивації молоді й усунення негативних факторів, що деформують цінності праці.

2.5. ЗАЛУЧЕНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ПРОЦЕСІВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

За величиною потоків міграції, передусім трудової, Україна залишається серед лідерів на європейському континенті. За оцінками, з січня 2010 до червня 2012 року за кордоном перебувало 1,2 млн громадян з метою заробітку⁵⁶. З урахуванням мігрантів пенсійного віку і тих, хто виїхав раніше, кількість тих, хто мешкає за кордоном, оцінювалася у 2,1 млн осіб⁵⁷. Про масштаби міграції і серйозність намірів багатьох мігрантів свідчить той факт, що найбільше легальних дозволів на проживання у Європейському Союзі (ЄС) в 2011 році було видано саме українським громадянам (204 тис.)⁵⁸. Така потужна міграція викликає низку суперечливих наслідків, певною мірою позитивних для економіки і ринку праці України, але загалом негативних для загальної демографічної ситуації, рівня людського капіталу, пенсійного забезпечення, сімейних стосунків і виховання.

Молоді люди як суб'єкти міграції привертають окрему увагу. Хоча вони не складають більшості мігрантів, але частіше виявляють міграційні наміри. вона має більшу питому вагу тих, хто має міграційний досвід або наміри. Не говорячи про інші наслідки, підвищена міграція молоді здатна погіршити і так несприятливі демографічні і економічні тенденції старіння і відтворення населення, зменшення кількості і якості робочої сили і збільшення навантаження соціальних виплат. Тобто, дослідження і регуляція міграції молоді мають стратегічне значення для України.

Поширеність досвіду роботи за кордоном серед молоді.

Трудові мігранти представлені серед молоді не менше, ніж серед інших вікових категорій працездатного віку. Опитування показують навіть вищу питому вагу мігрантів серед осіб віком 18–34 років, але це може бути обумовлено як особливостями вибірки, так і тим, що мігранти старшого віку рідше повертаються до України. Наприклад, за даними опитувань УІСД/ЦСМ⁵⁹, проведених у 2008⁶⁰ і 2013⁶¹ роках, частка респондентів цього віку з досвідом трудової міграції склала 3,5 і 5,2% відповідно, тоді як серед усього дорослого населення – 2,8 і 3,6% (табл.2.26). Разом з тим, відмінність між частками мігрантів серед молоді і всього населення в обох випадках була статистично незначущою.

56 *Украинцы* откликнулись на зов родины: Количество граждан, выезжающих за рубеж на заработки, уменьшилось // Коммерсантъ. Украина. / [Электронный ресурс] – 29 травня 2013 року. – Режим доступу: <http://www.kommersant.ua/doc/2199654>

57 Позняк О. Соціальні наслідки Євроінтеграції України : Міжнародна міграція / О.Позняк. – К.: Фонд ім. Фрідріха Еберта. – 2012. – С. 2.

58 4th Annual Report on Immigration and Asylum (2012) – Brussels: – 17.6.2013. Режим доступу: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/immigration/general/docs/4th_annual_report_on_immigration_and_asylum_en.pdf

59 ІСД/ЦСМ – Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка і Центр «Соціальний моніторинг».

60 Опитування, проведене 8–20 грудня 2008 року в межах постійного моніторингу громадської думки населення України, що проводиться УІСД/ЦСМ. Було опитано 2097 респондентів за вибіркою, репрезентативною для дорослого населення України. Далі – моніторингове опитування УІСД/ЦСМ, 2008 рік.

61 Опитування, проведене 28 квітня – 5 травня 2013 року в межах постійного моніторингу громадської думки населення України, що проводиться УІСД/ЦСМ. Було опитано 2010 респондентів за вибіркою, репрезентативною для дорослого населення України. Далі – моніторингове опитування УІСД/ЦСМ, 2013 рік.

Таблиця 2.26

Порівняння питомої ваги трудових мігрантів серед усіх респондентів і окремих груп молоді, %

	Працювали за межами України впродовж 2007–2008 рр.	Працювали за межами України 30 днів або більше впродовж травня 2012 – травня 2013 рр.
Серед усіх опитаних	2,8	3,6
Серед молоді віком 18–34 роки	3,5	5,2
Серед молоді віком 18 – 29 років	3,2	5,3

Джерело: дані моніторингових опитувань УІСД/ЦСМ, 2008 р. і 2013 р.

Зрозуміло, якщо не обмежуватися тільки нещодавною трудовою міграцією, частка наявної молоді з таким досвідом вища. У 2010 році до неї належало 6% опитаних віком 15–34 роки⁶². Зауважимо, що приблизно половина з них працювала за кордоном менше, ніж півроку.

Врахування трудових мігрантів, які знаходилися за кордоном під час обстеження, також показує, що участь молоді у трудових міграціях навряд чи перевищує активність інших працездатних вікових груп.

Обстеження домогосподарств у 2008 році, проведене Держкомстатом (табл. 2.27), показало, що порівняно з усім населенням серед трудових мігрантів вища частка найбільш економічно активної категорії 25–49 років. Тобто, молоді люди від 25 до 34 років представлені серед мігрантів частіше, але теж саме можна сказати і про осіб віком 35–49 років. Наймолодша категорія (15–24 роки) представлена серед мігрантів менше, оскільки більшість її представників, очевидно, присвячують себе навчанню.

Таблиця 2.27

Трудові мігранти і населення України за віковими категоріями і статтю, у %

	Трудові мігранти (2005–2008 роки)			Населення України (станом на 1 січня 2008 року)		
	Всього	Жінки	Чоловіки	Всього	Жінки	Чоловіки
15-24 роки	15,3	12,0	16,8	23,4	22,2	24,8
25-29 років	14,2	12,3	15,1	11,6	11,1	12,1
30-34 роки	15,7	16,6	15,2	11,0	10,7	11,3
35-39 років	14,6	14,2	14,9	10,5	10,4	10,6
40-49 років	29,3	30,2	28,9	22,5	23,1	22,0
50-59 років	10,9	14,7	9,1	20,9	22,6	19,2
Разом	100	100	100	100	100	100

Джерело: Зовнішня трудова міграція населення України. – К.: Держкомстат України, 2009. – С. 29.

⁶² Обстеження «Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації», проведене у квітні 2010 року УІСД/ЦСМ на замовлення та за підтримки Інституту демографії та соціальних досліджень НАНУ, Українського центру соціальних реформ та Фонду народонаселення ООН. Було опитано 1812 осіб за вибіркою, репрезентативною для населення України віком 15–34 років. Далі – УІСД/ЦСМ, обстеження «Молодь України», 2010 рік.

Водночас, за даними цього дослідження, серед молодих мігрантів більша частка тих, хто планує повертатися до України – тобто тих, кого можна вважати незворотними демографічними втратами. Загалом частка таких заробітчанин оцінювалася у 17% (133,3 тис. осіб), тоді як серед молоді віком 25–29 років вона склала 23,1%⁶³. Загалом молодь віком 15–35 років склала серед небажаючих повертатися приблизно половину⁶⁴.

Іншими словами, хоча молоді люди не вдаються до трудової міграції помітно частіше, ніж індивіди старшого віку, вони менше налаштовані на повернення. Тому можна припустити, що їхня трудова міграція потенційно веде до більших демографічних втрат.

Варто зауважити, що молоді чоловіки їдуть працювати за кордон значно частіше, ніж жінки. Ця особливість стабільно зберігається протягом останніх років. Згідно з опитуваннями УІСД/ЦСМ, 6% молодих чоловіків працювали за кордоном протягом 2007–2008 років (пор. з табл. Х.1). У 2013 році також спостерігалася значна різниця між часткою трудових мігрантів серед хлопців і дівчат (7,3 та 3,1% відповідно)⁶⁵. Крім того, за даними обстеження Держкомстату 2008 року, частка молоді до 30 років трохи вища серед мігрантів-чоловіків (табл. Х.2).

Такий гендерний розподіл можна пояснити тим, що молоді чоловіки мають більше можливостей мігрувати, ніж молоді жінки, які часто народжують і виховують дітей. З іншого боку, жінки старшого віку порівняно з чоловіками мають більше шансів працевлаштуватися за кордоном⁶⁶.

Змістовних відмінностей серед трудових мігрантів за регіональним або поселенським розподілом та рівнем освіти нам знайти не вдалося, принаймні за даними опитувань УІСД/ЦСМ. Зокрема, не вдалося показати, що частка трудових мігрантів серед молоді вища на заході України або в сільській місцевості. Це може бути пов'язано як з малим обсягом доступної вибірки, так і з тим, що для молоді не зберігаються закономірності, виділені для мігрантів загалом.

Поширеність намірів на трудову міграцію і постійну еміграцію.

Перш ніж говорити про міграційні бажання і наміри, треба зауважити: чим більше в них впевненості і визначеності, тим менше вони поширені. Широкі маси населення, як і молоді зокрема, не проти попрацювати за кордоном або пожити там, але тих, хто це планує, помітно менше. Ті, хто має конкретні плани на найближчий час і щось робить для їх реалізації, складають максимум кілька відсотків. Зрозуміло, що навіть серед них не всі зможуть добитися результату – так само, як і серед решти знайдуться ті, хто раптово мігрує, не особливо це планувавши. Але саме категорію осіб з максимально чіткими намірами, які щось роблять для їхнього втілення, слід розглядати як потенційних мігрантів у першу чергу.

Так, у 2010 році 45% молоді віком 15–34 роки хотіли б тимчасово попрацювати за кордоном, якщо буде така можливість⁶⁷. Але планували це зробити удвічі менше респондентів (22%), а планували протягом найближчих 3 років – утричі

63 Зовнішня трудова міграція населення України. – К.: Держкомстат України, 2009. – С. 63.

64 Там само.

65 За даними моніторингових опитувань УІСД/ЦСМ, 2008 р. і 2013 р.

66 Зовнішня трудова міграція населення України. – К.: Держкомстат України, 2009. – С.29.

67 Дані УІСД/ЦСМ, обстеження «Молодь України», 2010 рік.

менше (12,9%)⁶⁸. Схожий показник отримано 2013 року, коли 13,8% респондентів віком 18–29 років планували поїхати працювати за кордон у найближчий рік⁶⁹.

Серед 12,9% опитаної молоді, що планували 2010 року трудову міграцію, приблизно половина міркувала про європейську країну призначення (табл. 2.28). В цьому вона відтворює патерни українських трудових мігрантів в цілому⁷⁰. Указаним патернам, проте, суперечить помітно менше бажання працювати в Росії – країні, де працює друга половина реальних заробітчан.

Таблиця 2.28

Бажані країни призначення для опитаної молоді (15–34 роки), яка планує у найближчі 3 роки поїхати за кордон на тимчасову роботу, у %

Росія	14
Центрально-Східна Європа (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина)	20
Інші європейські країни	38
США, Канада	19
Інші країни	4
Важко відповісти	5
Разом	100

Джерело: УІСД/ ЦСМ, обстеження «Молодь України», 2010.

Щодо намірів переїхати за кордон на постійне місце проживання. Загальне бажання жити за межами України у 2013 році висловили 36,7% респондентів віком 18–29 років, хоча щось роблять для цього суттєво менша частка молоді – лише 6,2% опитаних⁷¹. Останній показник адекватніше відображує можливі еміграційні втрати серед української молоді.

Серед практичних кроків, орієнтованих на підготовку до від'їзду в іншу країну, опитані назвали такі дії: переговори з роботодавцем, вивчення іноземної мови, накопичення коштів, набуття вищої освіти в іншій країні, підготовка документів на виїзд, пошук місця роботи закордоном, придбання житла в іншій країні, пошук знайомих, консультації тощо.

Зауважимо, що під час згаданого обстеження «Молодь України» 2010 року тільки 3,5% респондентів віком 15–34 роки сказали, що планують переїхати жити за кордон протягом наступних трьох років.

Наведені дані уможлиблюють ще кілька висновків. По-перше, бажання тимчасово попрацювати за кордоном і повернутися все ж є більш поширеним серед молоді, ніж намір переїхати за кордон на ПМЖ.

По-друге, поширеність міграційних намірів серед молоді стабільно вища, ніж серед населення загалом. Так, якщо у 2013 році серед молоді віком 18–29 років планували скору трудову міграцію 13,8%, то серед усього населення – тільки 7,4%. Відповідні частки тих, хто щось робить для переїзду за кордон, складають

68 Там само.

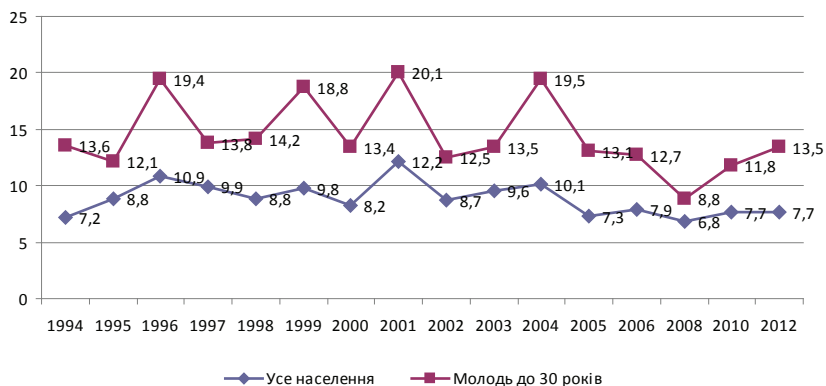
69 Дані моніторингового опитування УІСД/ЦСМ, 2013 рік.

70 Позняк О. Соціальні наслідки Євроінтеграції України : Міжнародна міграція / О.Позняк. – К.: Фонд ім. Фрідріха Еберта. – 2012.

71 Дані моніторингового опитування УІСД/ЦСМ, 2013 рік.

6,2 і 3,2%. Відмінності у поширеності міграційних планів між молоддю окремо і усім дорослим населенням статистично значуща на рівні $p=0,01$ ⁷².

За даними моніторингу «Українське суспільство», вища поширеність серед молоді міркувань про переїзд за кордон – стабільне явище (рис. 2.23). Молодь до 30 років виявляла бажання переїхати за кордон у 1,3–1,9 раза частіше, ніж населення загалом. Останній пік бажань припадає на 2004 рік, коли 19,5% опитаної молоді виявили таке бажання, після чого ці наміри впали до свого мінімуму у 2008 році (8,8%). Але, починаючи з 2010 року, знову спостерігається їхнє зростання, і в 2012 році 13,5% молоді припускали можливий переїзд за кордон.

Рис. 2.23. Динаміка частки опитаних, котрі хотіли б переїхати за кордон, %

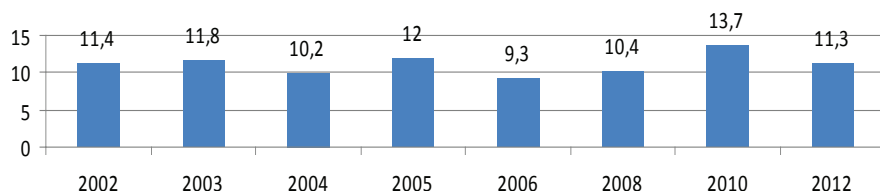
Джерело: масив даних моніторингу «Українське суспільство» ІС НАНУ, 1994–2012 роки.

Принаймні в частині тимчасової трудової міграції більша поширеність намірів серед молоді не узгоджується зі скромнішою часткою тих, хто ці плани реалізував. Швидше за все, молодь не так часто реалізує бажання працювати за кордоном, ніж старші особи працездатного віку.

Взагалі, слід зауважити: що більша поширеність міграційних намірів, ніж досвіду трудової міграції, не означає, що міграційні потоки зростуть найближчим часом. Очевидно, що далеко не всі бажаючі здійснять свої наміри. Згідно з даними Інституту соціології, частка осіб, що планували поїхати за кордон на тимчасові заробітки серед молоді 18–29 років, останніми роками стабільно коливалася на рівні 9,3–13,7% (рис. 2.24). Тому дані 2013 року, на наш погляд, свідчать про стабільність міграційних намірів. Отже, обсяги міграції молоді навряд чи зростуть найближчим часом.

Частка тих, хто хотів би переїхати за кордон, визначалася як ті, хто ствердно відповів на запитання: «Чи хотіли б Ви виїхати з населеного пункту, де Ви живете?», а на запитання: «Якби Ви надумали виїхати з Вашого населеного пункту, то куди?» давали відповіді: «До Росії/ До інших республік колишнього СРСР/ За кордон колишнього СРСР».

⁷² Дані моніторингового опитування УІСД/ЦСМ, 2013 рік.

Рис. 2.24. Частка опитаних віком 18–29, які ствердно відповіла на запитання: «Чи збираєтесь Ви у найближчий рік поїхати за кордон на тимчасові заробітки?», 2002 – 2012 роки, %

Джерело: масив даних моніторингу «Українське суспільство» ІС НАНУ, 2002–2012 роки.

Чинники міграційних намірів серед молоді.

Визначаючи чинники, пов'язані з намірами молоді тимчасово попрацювати за кордоном або переїхати жити до іншої країни, ми знову звернемося до дослідження «Молодь України» 2010 року і опитування УІСД/ЦСМ 2013 року. Найпопулярнішим мотивом молоді найближчим часом поїхати за кордон у 2010 році були вищі заробітки за кордоном (табл. 2.29). Він був у кілька разів більш поширеним, ніж труднощі знайти роботу як таку. Іншими словами, молодь бажала працювати за кордоном не через безробіття, а через помітно нижчі заробітки в Україні.

Таблиця 2.29

Відповіді молоді (15–34 роки), яка планує у найближчі 3 роки поїхати за кордон на тимчасову роботу, на запитання: «Чим обумовлена ваша позитивна установка на роботу за кордоном?», у %

Більшими заробітками за кордоном	80
Труднощами знайти роботу взагалі в Україні	22
Неможливістю вирішити житлову проблему	16
Труднощами знайти роботу за спеціальністю в Україні	11
Меншою інфляцією, більшою стабільністю грошей за кордоном	10
Соціальною і політичною незахищеністю громадян в Україні	9
Інше	2

Сума відповідей перевищує 100%, оскільки дозволялося обирати два варіанти.

Джерело: УІСД/ ЦСМ, обстеження «Молодь України», 2010.

Молодих людей, які збираються поїхати на тимчасові заробітки, порівняно більше у західних і північних областях України, а також у сільській місцевості (табл. 2.30).

Хлопці набагато частіше за дівчат планують поїхати за кордон працювати, відтворюючи гендерні відмінності серед реальних трудових мігрантів (табл. 2.31). Бажаючих попрацювати за кордоном більше серед наймолодшої повнолітньої категорії, 20–24-літніх. За рівнем освіти серед потенційних мігрантів порівняно більше тих, хто отримав загальну середню, і дещо менше осіб з повною вищою.

Таблиця 2.30

Поширеність планів поїхати у найближчі 3 роки за кордон на тимчасову роботу серед молоді різних регіонів і типів населених пунктів, у %

Серед усіх опитаних 15–34 років	12,9
<i>Розподіл за регіонами</i>	
Захід	22,4
Центр	11,5
Північ	22,1
Схід	5,4
Південь	14,5
АР Крим	4,3
м. Київ	11,4
<i>Розподіл за типом населеного пункту</i>	
Обласні центри	12,6
Інші міста	10,4
Села	16,9

Джерело: УІСД/ ЦСМ, обстеження «Молодь України», 2010.

Таблиця 2.31

Поширеність планів поїхати у найближчі 3 роки за кордон на тимчасову роботу серед молоді з різними соціально-демографічними характеристиками, у %

Серед усіх опитаних 15–34 років	12,9
<i>Розподіл за статтю</i>	
Чоловіча	17,1
Жіноча	8,8
<i>Розподіл за віковими категоріями</i>	
15–19 років	11,9
20–24 роки	16,6
25–29 років	12,5
30–34 роки	10,2
<i>Розподіл за рівнем освіти</i>	
Початкова або базова загальна середня освіта	9,2
Повна загальна середня освіта	17,1
Професійно-технічна освіта	15,0
Базова вища освіта	12,9
Повна вища освіта	10,4

Джерело: УІСД/ ЦСМ, обстеження «Молодь України», 2010.

Молоді люди частіше планують тимчасове працевлаштування за кордоном, коли їхнє домогосподарство складається з 5 чи більше осіб і коли в ньому немає дітей до 18 років (табл. 2.32). Також більшість потенційних молодих мігрантів ще ніколи не перебували у шлюбі і не мали власних дітей.

Таблиця 2.32

Поширеність планів поїхати у найближчі 3 роки за кордон на тимчасову роботу серед молоді з різними характеристиками родини, у %

Серед усіх опитаних 15–34 років	12,9
<i>Розподіл за кількістю членів родини, що живуть разом</i>	
1	16,9
2	10,3
3	10,6
4	13,7
5 і більше	16,8
<i>Розподіл за кількістю дітей до 18 років у родині</i>	
Жодної дитини	15,7
1 дитина	9,7
2 дітей	12,6
3 і більше дітей	17,6
<i>Розподіл за сімейним станом респондентів</i>	
Ніколи не перебував у шлюбі	16,0
Перебуваю в зареєстрованому шлюбі	10,1
Перебуваю в незареєстрованому шлюбі	8,6
Розлучений(-на)/ вдівець/ вдова	9,3
<i>Розподіл за кількістю власних дітей</i>	
Жодної дитини	15,7
1 дитина	8,3
2 дітей або більше дітей	10,7

Джерело: УІСД/ ЦСМ, обстеження «Молодь України», 2010.

Молодь, яка планує попрацювати за кордоном, не вирізняється за оцінками свого матеріального і соціального статусу серед усіх опитаних. Тобто бідність сама по собі, як і безробіття, не є важливим чинником молодіжних настроїв трудової міграції.

Наміри на тимчасову міграцію були приблизно однаково поширені серед молоді, що навчалася, працювала, суміщала ці дві речі, або не займалася ні тим, ні іншим. Проте були деякі відмінності серед працюючої молоді (враховуючи й тих, хто поєднує її з навчанням). Ті з них, хто планував трудову міграцію, були менш задоволені своєю роботою. Середня самооцінка задоволеності за шкалою від 0 до 10 складала 6,4 серед усієї працюючої молоді і 5,9 – серед тих із них, хто планував заробітки за кордоном (відмінність статистично значуща на рівні $p=0,01$). Плани

на міграцію пов'язані з передчуттям більш імовірної втрати роботи найближчим роком (табл. 2.33).

Крім того, серед безробітних молодих людей, які активно шукали роботу, частка тих, хто планує їхати на заробітки, значно вища і складає 26%.

Таблиця 2.33

Поширеність планів на тимчасову трудову міграцію серед молоді, що працює, залежно від самооцінки ймовірності втрати роботи у найближчий рік, у %

Цілком імовірно	18,3
Скоріше, ймовірно	21,8
Скоріше, неймовірно	11,5
Зовсім неймовірно	5,5
Важко відповісти	15,8
Серед усіх опитаних 15–34 років	12,9

Джерело: УІСД/ ЦСМ, обстеження «Молодь України», 2010.

У дослідженні «Молодь України» 2010 року також ставилося запитання, чи планують респонденти переїхати за кордон на постійне місце проживання у найближчі три роки. Усього 3,5% опитаних ствердно відповіли на це запитання. Це склало 63 особи, і тому лише окремі зв'язки з іншими показниками виявилися статистично значущими.

Бажаючих переїхати жити за кордон трохи більше серед киян і мешканців північних областей; також імовірно, що такі наміри популярніші серед жителів міст з населенням понад 100 тис. осіб (табл. 2.34).

Таблиця 2.34

Поширеність планів на переїзд за кордон на ПМЖ у найближчі три роки за територіально-поселенськими характеристиками, у %

Серед усіх опитаних 15–34 років	3,5
<i>Розподіл за регіонами</i>	
Захід	3,9
Центр	1,2
Північ	6,5
Схід	1,6
Південь	4,8
АР Крим	2,2
м. Київ	8,9
<i>Розподіл за типом населеного пункту</i>	
Обласні центри	4,9
Інші міста	3,3
Села	2,1

Джерело: УІСД/ ЦСМ, обстеження «Молодь України», 2010.

Ті, хто планують від'їзд, оптимістично оцінюють матеріальний стан сім'ї і власне соціальне положення (табл. 2.35). За статтю, віком, освітою, демографічними характеристиками родини статично значущої різниці не знайдено.

Таблиця 2.35

Порівняння самооцінок добробуту родини і власного соціального статусу

	<i>Серед тих, хто планує переїхати за кордон на ПМЖ у найближчі 3 роки</i>	<i>Серед усіх опитаних</i>
Середня самооцінка добробуту родини, за 7-бальною шкалою	4,0	3,8
Середня самооцінка соціального статусу, за 7-бальною шкалою	4,0	3,8

Джерело: УІСД/ ЦСМ, обстеження «Молодь України», 2010.

Через досить малу (на щастя) частку опитаних, які планують переїхати за кордон, складно порівняти цю категорію молоді з тими, хто хоче там тільки тимчасово попрацювати. Але й наведені дані дозволяють вважати, що вони відрізняються: перші мають вищий соціально-економічний статус й дещо інший територіальний розподіл.

Варто окремо вказати, що ті, хто бажають мігрувати, більше переважають серед молоді, яка хотіла б, але не може відкрити власну справу, оскільки заважають різні обставини. Причому це стосується як потенційних трудових мігрантів, так і можливих емігрантів на ПМЖ (табл. 2.36).

Таблиця 2.36

Поширеність міграційних намірів серед молоді з різним відношенням до підприємництва, у %

	<i>Планують тимчасово попрацювати за кордоном у найближчі 3 роки</i>	<i>Планують переїхати за кордон на ПМЖ у найближчі 3 роки</i>
Я вже підприємець	11,2	3,4
Хочу і найближчим часом стану підприємцем	18,1	10,5
Хочу, але заважають різні обставини	16,9	4,2
Не хочу	9,1	1,9
Важко відповісти	9,1	2,9
Серед усіх опитаних 15–34 років	12,9	3,5

Джерело: УІСД/ ЦСМ, обстеження «Молодь України», 2010.

В цілому опитана молодь вважала головними перешкодами для відкриття власного бізнесу відсутність первинного капіталу та недоступність кредитів (найпопулярніша причина), високі податки та складну економічну і політичну ситуацію (табл. 2.37). Але для потенційних трудових мігрантів нестача капіталу і доступних кредитів була ще більш важливою. Крім того, вони частіше вказували на

протидію керівників різних рівнів і відсутність можливостей вигідного збуту продукції. Потенційні молоді заробітчани обирали у середньому 2 основні перешкоди для відкриття власної справи, тоді як ті, хто не планував тимчасову міграцію, обирали 1,6 причини (відмінність статистично значуща на рівні $p < 0,001$).

Таблиця 2.37

Поширеність причин, котрі заважають створити власний бізнес, на думку респондентів, які не є підприємцями. Розподіл за наявністю міграційних намірів, у %

	Планують тимчасово попрацювати за кордоном у найближчі 3 роки	Планують перейти за кордон на ПМЖ у найближчі 3 роки	Усі опитані
Відсутність первинного капіталу та недоступність кредиту	73	67	60
Високі податки	32	43	27
Складна економічна і політична ситуація	30	37	26
Бюрократичні перепони	20	8	16
Недостатній рівень освіти	19	10	16
Нестача лідерських здібностей	9	10	11
Відсутність можливостей вигідного збуту продукції	11	7	6
Протидія керівників різних рівнів	9	5	4
Інше	2	3	2
Нічого	3	3	8

Сума у стовпчиках більша, ніж 100%, оскільки дозволялося обирати кілька відповідей.

Джерело: УІСД/ ЦСМ, обстеження «Молодь України», 2010.

Молоді люди, яким щось заважає відкрити власну справу, і хто водночас планує постійну еміграцію, також частіше за інших вказували на недоступність кредитів, зависокі податки і складну економічну і політичну ситуацію. Хоча на статистично значущому рівні (можливо, через замалу кількість потенційних емігрантів) сильнішою є тільки перешкода з боку податків (табл. 2.37).

Аналізувати причини, які, з точки зору респондентів, заважають їм це зробити, складно через малу вибірку. В даному випадку видно, що потенційні емігранти частіше вважають такою обставиною високі податки.

Опитування 2013 року не дає можливості настільки ж докладно подивитися на особливості молоді з міграційними намірами, щоб узагальнити можливу динаміку настроїв. Значно вищий процент потенційних трудових мігрантів виявився тільки серед мешканців західних областей – 20,7% порівняно з 13,6% серед молоді 18–34 років загалом⁷³.

⁷³ Дані моніторингового опитування УІСД/ЦСМ, 2013 рік.

Вища питома вага потенційних емігрантів на постійне місце проживання виявилась серед молоді центральних областей – 9,1% проти 4,9% відповідно. Відмінностей можливих мігрантів за статтю, віком, освітою і типом поселення не було знайдено⁷⁴.

На завершення підрозділу слід викласти результати двох фокус-груп, проведених у 2012 році з представниками молоді, які вже точно визначилися, що будуть переїжджати за кордон на ПМЖ⁷⁵. Нас цікавить мотивація учасників емігрувати. Її можливо звести до таких пунктів:

- За кордоном більше можливостей для самореалізації молоді, ніж в Україні. Конкретно йшлося про вищу ймовірність працевлаштування одразу після закінчення навчання, більшу підтримку ініціативи і знань.

- Поширена корупція в Україні, котра заважає як найматися на роботу, так і відкривати власну справу.

- Українська освіта порівняно із закордонною (передусім європейською), є менш якісною і практичною, при тому дорогою, а також не мотивує студентів краще навчатися.

- Складно самостійно отримати/заробити на житло.

Відповідаючи на запитання, що держава має робити, щоб у молоді було більше бажання залишатися в Україні, учасники передусім говорили про покращення можливостей знайти роботу після навчання і про можливість отримання бодай якого-небудь пристойного житла.

Поліпшити працевлаштування, на думку учасників, можливо:

- зобов'язавши підприємства мати хоча б одного нового спеціаліста;
- забезпечивши робочим місцем ще при вступі до університету, хоча б на один два роки, щоб отримати мінімальний досвід і стаж роботи;

- надати можливості стажувань, де можна було б отримати робочий досвід.

Щодо другого питання, найбільш красномовним було б навести цитату однієї з учасниць: *«Я б залишилася в моїй країні, якби після магістратури на роботі пообіцяли хоча б гуртожиток єврокласу»*. Говорилося також про те, щоб знизити відсоток по іпотечним кредитам, надавши можливість заробити житло чесною працею.

Втім, більшість молодих людей погоджувалася з тим, що необхідні принципові соціально-економічні зміни усього суспільства, передусім – подолання корупції і хабарництва, створення рівних умов для всіх. Соціально активній молоді критично не вистачає можливостей досягати всього самостійно через працю плюс справедливої соціальної підтримки тих, хто цього дійсно потребує. Тому можлива еміграція – одна з життєвих стратегій, яку обирає молодь, яка вважає себе ковалями власного щастя.

⁷⁴ Дані моніторингового опитування УІСД/ЦСМ, 2013 рік.

⁷⁵ Було проведено два фокус-групових інтерв'ю серед представників молоді, яка найближчим часом збирається переїхати за кордон на постійне місце проживання. Учасниками стали 15 осіб (4 чоловіки і 11 жінок) віком від 18 до 34 років, які мешкають у Києві. Інтерв'ю відбулися у жовтні 2012 року в межах дослідження «Молодіжна політика – 2012: чинники формування суспільно активної української молоді», проведеного Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка на замовлення молодіжної громадської організації «Всеукраїнська асоціація молодих науковців» і Державної служби молоді та спорту України.

2.6. ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДІЖНОГО РИНКУ ПРАЦІ

В умовах стрімкої глобалізації та технологічних змін на ринку праці з'являються нові можливості щодо продуктивної зайнятості і доходів. Разом з тим, для багатьох молодих людей працездатного віку відсутність перспектив отримати гідне робоче місце підвищує їхню вразливість у період переходу від дитинства до дорослого життя. Інвестування в освіту та професійне навчання будуть втрачені та змарновані, якщо молоді люди не отримають продуктивні робочі місця, які дадуть їм можливість забезпечувати себе, робити внесок у доходи своєї родини та платити податки. Тим не менш, у середньому, молоді жінки та чоловіки в два-три рази частіше стають безробітними порівняно з дорослими. Крім того, дуже часто вони працюють неприйнятно довший робочий час на неофіційних, непостійних та небезпечних робочих місцях, які характеризуються низькою продуктивністю, низькою зарплатнею та низьким рівнем охорони праці. Погані умови зайнятості на ранніх стадіях професійної кар'єри молодих людей можуть зашкодити їхній самооцінці та перспективам зайнятості і кар'єрного зростання у майбутньому.

Незважаючи на те, що Україна підписала низку міжнародних угод та законопроектів, які забороняють дискримінацію по відношенню до жінок на ринку праці, в нашій державі все ж таки відображаються вкрай застарілі стереотипні уявлення про реальні можливості жінок. Проблемною сферою залишається і оплата праці. Середній рівень оплати праці українських жінок становить сьогодні 30-35% середнього рівня оплати праці чоловіків. Гендерні проблеми загострюються, коли йде мова про молодь.

Оцінку рівня гендерної рівності серед молодих жінок та чоловіків на ринку праці можна здійснити за багатьма показниками. Так, ринок праці України характеризується високим ступенем залучення жінок і має відносно гендерно нейтральне регулювання. Участь жінок на ринку праці швидко зростала під час та після світових війн. На початку 70-х років у Радянському Союзі був досягнутий гендерний баланс. Однак в епоху СРСР традиційний розподіл оплачуваної та неоплачуваної праці не змінився і досі залишається традиційним. Через це жінки мають подвійне навантаження: участь на ринку праці нарівно з чоловіками та одночасне виконання більшої частини хатньої роботи. Подвійний тягар значно ускладнив жінкам можливості кар'єрного розвитку, особливо після проголошення Україною незалежності та під час економічного спаду через зменшення державних дотацій по догляду за дітьми.

Ринок праці України також характеризується відносно неофіційними та напівофіційними відносинами роботодавця та працівника. На практиці багато працівників взагалі працює без трудових угод, а решта має трудові угоди, які не покривають усіх умов працевлаштування. Поширені ситуації, коли заробітна плата, зазначена в офіційній угоді, є лише частиною реальної заробітної плати, і лівова частка зарплати виплачується у «конверті». Такі неофіційні відносини призводять до численних гендерних наслідків. По-перше, працівника, який має намір подати скаргу на несправедливе поводження, може зупинити страх втратити роботу, яка неформалізована чи формалізована частково. Такий послаблений захист непропо-

рційно впливає на жінок, оскільки саме вони, як правило, більше страждають від дискримінації та експлуатації на ринку праці, ніж чоловіки. По-друге, соціальні виплати, включаючи декретну відпустку, обчислюються на підставі офіційної заробітної плати, яка нижче за фактичну, неофіційну платню. У найгіршому випадку між робітником і роботодавцем взагалі немає офіційного контракту, наприклад, багато жінок дедалі частіше погоджуються працювати за усною домовленістю і часто отримують зарплату в конверті. Як наслідок, соціальні виплати втрачають свою привабливість.

Природа прояву гендерної нерівності на ринку праці носить об'єктивний і суб'єктивний характер. Якщо об'єктивний характер гендерної нерівності на ринку праці пов'язаний з сімейними і репродуктивними ролями жінки, то суб'єктивний характер цієї нерівності пов'язаний зі стереотипом роботодавців відносно того, що «жінка – менш конкурентоздатний працівник», причому ця оцінка не має нічого спільного з професійними характеристиками конкретної жінки. Тому перевагу при прийомі на роботу надають чоловікам, при звільненні першою йде жінка, кар'єрне зростання для неї нерідко обмежене. Народження і виховання дітей часто змушує жінок відкладати свої професійні настрої, що призводить до їх відставання у кар'єрному зростанні від однолітків-чоловіків.

Спостерігається тенденція до збереження незначних коливань у рівні економічної активності серед молодих жінок і чоловіків за віковими групами: найбільш активною групою є жінки і чоловіки віком 30–34 роки. Причому, найвищий рівень зайнятості населення спостерігався у чоловіків віком 30–34 років, а найнижчий – у жінок віком 15–24 років. Це природно, оскільки до цього віку молоді жінки й чоловіки закінчують навчання, як правило, створюють сім'ї й активно включаються до професійної діяльності. Слід вказати на те, що чоловіки випереджають жінок за рівнем економічної активності по кожній з вікових груп.

Таблиця 2.38

Рівень економічної активності молодих жінок і чоловіків, у %⁷⁶

Роки	Жінки				Чоловіки			
	15-24 років	25-29 років	30-34 років	Усього	15-24 років	25-29 років	30-34 років	Усього
2005	35,5	73,5	77,3	57	44,7	89,2	88,6	69,2
2009	36,5	72,3	77,7	58,1	47,1	88,6	89,6	69,2
2010	35,2	70,9	77,5	58,4	45,6	88,6	89,3	69,6
2011	36,6	69	75,2	58,5	46,5	90,1	90,9	70,7
2012	35	71	75,4	58,6	46,3	91,7	91,1	71,3

Джерело: Статистичний збірник «Жінки і чоловіки в Україні». – К., 2013. – С. 66.

Для розуміння структури економічної активності звернемося до даних соціологічних опитувань. Так, за результатами соціологічного опитування молоді проведеного УІСД ім. О.О.Яременка, виявилось, що майже чверть респонденток займаються переважно домогосподарством. Більш ніж третина молодих жінок

⁷⁶ Джерело: Статистичний збірник «Жінки і чоловіки в Україні», – К., 2013. – С. 66.

мають постійне місце роботи і працюють, серед чоловіків цей показник складає майже 50%. Студенти денної форми навчання серед молодих жінок і чоловіків складають відповідно по 18%. Аналогічно й серед тих, хто поєднує роботу з навчанням – по 3% відповідно. Немає гендерних розбіжностей й серед показників тих молодих жінок і чоловіків, хто закінчив навчання у ВНЗ I-II та ВНЗ III-IV рівнів акредитації й планує або подальше навчання, або працевлаштуватися (відповідно по 1,5 та 5 %). Якщо кількість молодих жінок з повною загальною середньою освітою та базовою середньою освітою співпадає з аналогічними показниками серед молодих чоловіків, то дипломованих молодих жінок, які закінчили ВНЗ III-IV рівнів акредитації, на 9% більше, ніж чоловіків.

Необхідно відмітити, що майже кожний п'ятий респондент серед опитаної молоді вказує та те, що у навчальному закладі, де проходило навчання, існували центри або відділи, які займаються подальшим працевлаштуванням та пошуком підробітку для учнів/студентів. Але переважно в навчальних закладах таких центрів/відділів не існує (на це вказали близько 60% молодих респондентів). В той же час, кожний четвертий учень/студент навіть не знав про такі центри/відділи. Серед респондентів, які вказали, що у навчальному закладі є центри/відділи, які займаються подальшим працевлаштуванням або пошуком підробітку для учнів/студентів їх навчального закладу, 44,6% чоловіків та 41,7% жінок зверталися до них з метою пошуку роботи або підробітку.

На стартові умови процесу працевлаштування випускників ВНЗ різної статі впливають такі чинники, а саме: відмінності у наявному освітньо-професійному потенціалі молодіжних гендерних груп, соціальні перешкоди як прояв соціально-економічних упереджень роботодавців стосовно кадрової політики, правове регулювання процесу працевлаштування випускників ВНЗ. Більшість молодих людей (і тут немає різниці у гендерних групах) перспектив знайти роботу одразу після навчання не бачать і впевнені у тому, що необхідно витратити багато часу на пошук роботи. Тих же молодих людей, які таких перспектив взагалі не мають, достатньо багато – третина серед опитаних. Оптимістів щодо пошуку першого робочого місця існує більше серед молодих чоловіків (6,8%), ніж серед жінок – 4,4 %.

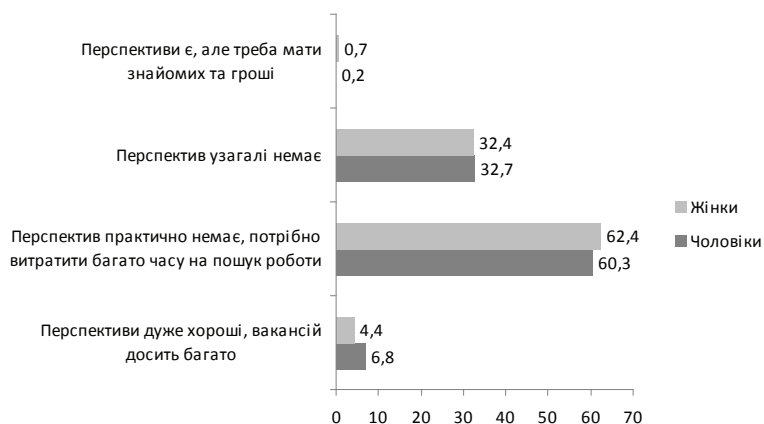
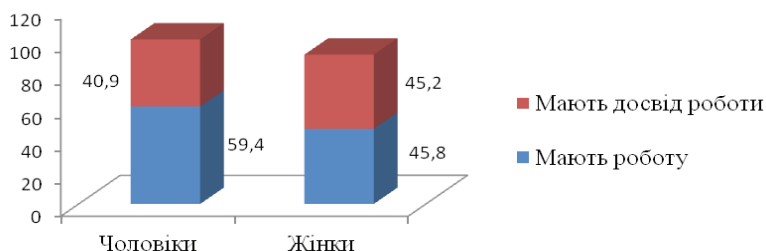

Рис. 2.25. Думка молодих жінок та чоловіків щодо перспектив знайти роботу після завершення навчання, у %

Високоосвічена молодь як особливий суб'єкт ринку праці знаходиться сьогодні серед найуразливіших у соціальному відношенні груп вітчизняного ринку праці, вона повною мірою відчуває на собі практично усі прояви гендерної дискримінації у поєднанні з віковою. Реалізувати свій освітньо-професійний потенціал у процесі працевлаштування найважче молодим жінкам, при цьому наявність вищої освіти не завжди є гарантією одержання ними бажаного місця праці. Так, за результатами вищезгаданого опитування, кількість тих молодих чоловіків, хто має попередній досвід роботи, є меншою (40,9%), ніж у жінок (45,2%). В той же час, працевлаштованих чоловіків у порівнянні із жінками більше майже на 14%.

Рис. 2.26. Розподіл молодих жінок та чоловіків за наявним досвідом роботи і працевлаштування, у%

Переважає більшість молодих людей зайняті на підприємствах торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (25,5% жінок та 19,9% чоловіків). Будівництво для молодих чоловіків є наступною сферою прикладання трудових зусиль, тут працює також 19% молодих чоловіків і лише 2% жінок.

Рис. 2.27. Галузь економічної діяльності підприємства, в якій працюють молоді жінки та чоловіки, у %

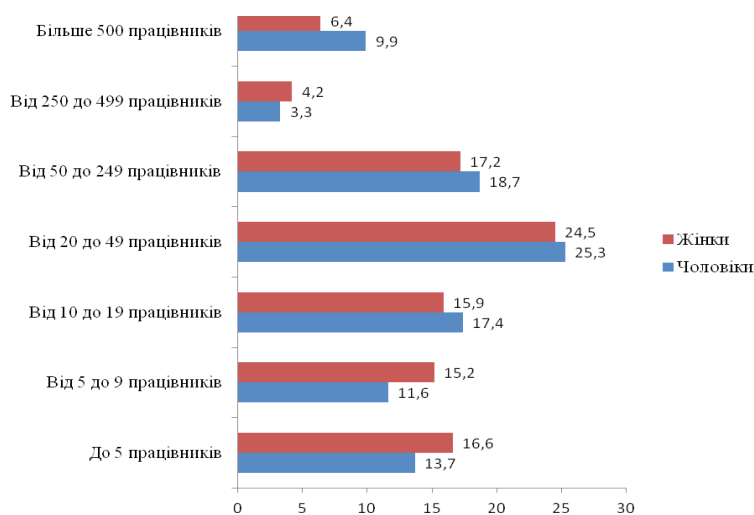

Рис. 2.28. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Скільки працівників зайнято на/у Вашому підприємстві/господарстві/виді діяльності?», у %

Якщо істотної різниці у забезпеченні гендерного балансу на малих, середніх та великих підприємствах не існує, то наповнення професійних груп за ознакою статі залишається разючим. Так, серед фахівців вдвічі переважає жінок (40%), ніж чоловіків (21,5%). Аналогічна ситуація й серед працівників сфери торгівлі та послуг. Інші професійні групи домінують за кількістю молодих чоловіків (рис. 2.29). Особливо це стосується кваліфікованих робітників із інструментом, де зайнята майже п'ята частина опитаних молодих чоловіків. Переважна більшість молодих жінок та чоловіків віддають перевагу зайнятості у якості штатного працівника на повну ставку (61,7% чоловіків та 68,1% жінок). Без юридичного оформлення, за усною домовленістю, працює кожен четвертий молодий чоловік та кожна п'ята молода жінка.

Рис. 2.29. Приналежність чоловіків та жінок віком до 35 років до професійних груп за видом діяльності, у %

За даними Державної служби статистики України, у структурі зайнятих протягом останніх трьох років спостерігалось зменшення питомої ваги найманих працівників та збільшення частки працюючих у секторі самостійної зайнятості. Серед працюючих за наймом переважали чоловіки (51,9%), а в секторі самозайнятості перевага жінок була незначною (50,6%).

Неформальна зайнятість становить стихійну основу перерозподілу робочої сили по видах діяльності, що зумовлюється зміною попиту на товари та послуги. Якщо в офіційному секторі ринку праці традиційні робочі місця скорочуються, а нові створюються по вузькому колу професій, то неформальний сектор більш гнучко і оперативно реагує на зміни ринкового попиту на товари та послуги, отже неформальна зайнятість стала своєрідним полігоном формування ринкової поведінки у сфері трудових відносин для значної частини економічно активних молодих громадян, джерелом забезпечення доходу, який дозволяє компенсувати негативні наслідки спаду виробництва. Так, за даними Державної служби статистики України, найвищий показник зайнятості у неформальному секторі економіки спостерігається серед молодих чоловіків віком 15–24 років, найменший – серед жінок вікової групи 25–29 років.

Таблиця 2.39

Рівень участі молодих жінок і чоловіків у неформальному секторі економіки,
у % до зайнятого населення відповідної вікової групи

	Усього	у т.ч. за віковими групами		
		15–24 років	25–29 років	30–34 років
Усе населення				
2005	21,5	29,1	18,1	17,2
2010	22,9	33,2	18,8	18,5
2011	23,1	32,6	19,8	18,4
2012	22,9	31,3	20	18,1
Жінки				
2005	21,7	28,7	17,8	16,9
2010	21,7	30,5	16,4	15,7
2011	22,2	31,3	17,5	16,7
2012	21,6	29,7	17,3	15,8
Чоловіки				
2005	21,2	29,4	18,4	17,6
2010	24,1	35,2	20,7	21
2011	24,1	33,6	21,5	19,8
2012	24	32,4	22,2	20,1

Домінування зайнятих чоловіків притаманне професійним групам, що належать до робітничих професій, а також законодавцям, вищим державним службовцям, керівникам, менеджерам (управителям). Міжнародна організація праці

розглядає показник питомої ваги жінок серед зайнятих у групі «Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)» як один з головних індикаторів рівних можливостей у трудових відносинах.

Аналіз структури державних службовців за статтю у 2012 р., за даними Державної служби статистики України, свідчить, що жінки віком до 35 років складають майже половину серед усіх зайнятих на держслужбі жінок, аналогічна ситуація спостерігається й серед молодих чоловіків.

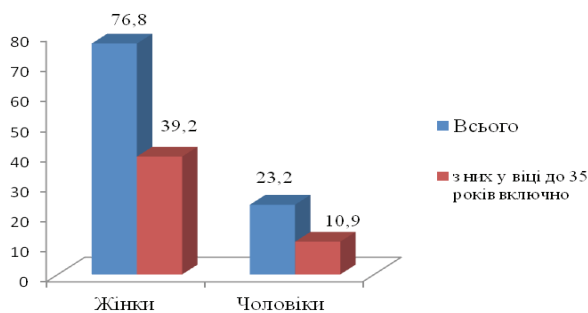
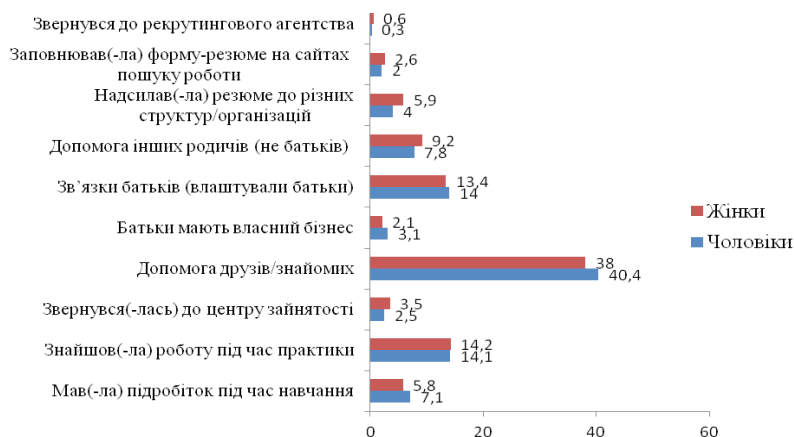

Рис. 2.30. Зайнятість молодих жінок та чоловіків на державній службі у 2012 р., у %⁷⁷

Законом України «Про зайнятість населення» № 5067-VI від 05.07.2012 р., який набув чинності з 1 січня 2013 р., розширено можливості для підвищення конкурентоспроможності молоді. Відповідно до статті 29 цього закону студенти останніх курсів професійно-технічних та вищих навчальних закладів мають право на стажування у роботодавців строком до шести місяців. Відтак до їхньої трудової книжки в обов'язковому порядку має бути внесено запис про проходження стажування. Це свідчитиме про набуття певного досвіду роботи.

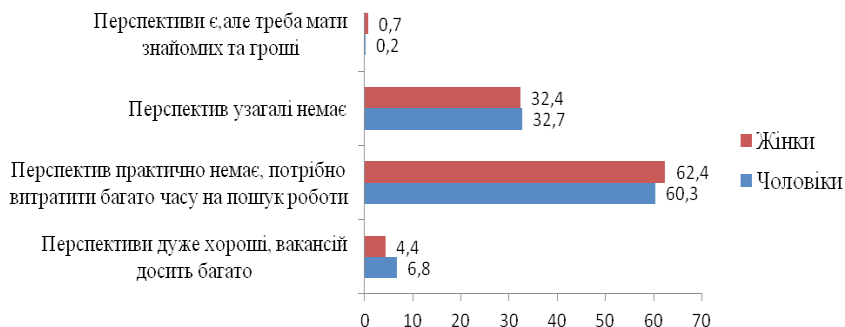
На сьогоднішній день дуже важливо імплементувати новий закон про зайнятість, прийнятий в межах виконання соціальних ініціатив Президента України. У цьому законі приділено значну увагу молодіжній зайнятості. Зокрема, посилено додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню окремих категорій молодих людей, які неконкурентоспроможні на ринку праці. Крім того, при наданні молодій людині першого робочого місця роботодавцю компенсуються фактичні витрати в розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну особу. Основною проблемою доступу молоді до робочих місць є відсутність досвіду роботи. Саме тому за новою редакцією закону студенти останніх курсів професійно-технічних та вищих навчальних закладів мають право на стажування у роботодавців на умовах строкового трудового договору до шести місяців. Відтак до їхньої трудової книжки в обов'язковому порядку роботодавець буде вносити запис про проходження стажування, що свідчитиме про набуття певного досвіду роботи.

⁷⁷ Там само. – с. 83.

Рис. 2.31. Канали пошуку молодими людьми першого робочого місця, у %

Перш ніж отримати своє перше робоче місце, молоді люди проходять співбесіди і дуже часто не в одній компанії або організації. Результати опитування УІСД ім. О.О.Яременка вказують на те, що кожний десятий респондент як жіночої, так і чоловічої статі проходив співбесіду у трьох компаніях/організаціях. Більше п'яти компаній/організацій довелося відвідати 5,7% чоловіків та 4% жінок. А переважна більшість опитаних молодих жінок та чоловіків у пошуках першого робочого місця обмежилися співбесідою на одному підприємстві/організації (59,8% та 61,6% відповідно).

Рис. 2.32. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Як Ви оцінюєте перспективи для молодих людей знайти свою першу роботу після завершення навчання?», у %

Останнім часом молоді люди, що навчаються, намагаються поєднувати навчання з роботою, навіть ті, хто займається на денній формі навчання. Причому, випереджають за активністю підрібітку молоді чоловіки (33,4%) у порівнянні з молодими жінками (23,5%). Вони здебільшого прагнуть працювати і під час канікул (для тих, хто навчається). В той же час, якщо молоді люди під час навчального року працевлаштовуються, то більшість молодих жінок (43,4%) прагнуть знайти роботу за спеціальністю у порівнянні із чоловіками (37,3% мали підрібіток на

роботі не за фахом). Відповідно, досвід роботи, який вони набувають, виявляється корисним для подальшої професійної діяльності молодих жінок та чоловіків.

Знаходячи перше робоче місце, інколи молоді люди не замислюються й не задаються питанням про те, чи оформлені вони офіційно, чи буде у трудовій книжці відповідний запис. З одного боку, молоді люди нехтують цим, пояснюючи, що ще напрацюють трудовий стаж, і не наполягають на записі, а з іншого – такою ситуацією користуються роботодавці, які влаштовують молодих жінок та чоловіків на роботу нелегально, не сплачуючи при цьому належних податків.

Перше робоче місце залишила за власним бажанням однакова кількість як молодих жінок, так і чоловіків (по 68% відповідно). А кожний п'ятий респондент (як серед жінок, так і чоловіків) звільнився з першого робочого місця за згодою сторін. На ініціативу роботодавця як причину звільнення вказали 7% молодих чоловіків та 6,1% жінок. Майже 40% молодих чоловіків та 30% молодих жінок (серед тих, хто звільнився з першого робочого місяця) не влаштовували умови праці. Ілюзорні уявлення про роботу, невміння самоорганізуватися, непорозуміння із керівництвом, недостатній рівень кваліфікації співробітника тощо є тими чинниками, що змушують молодих жінок та чоловіків залишати роботу. Але в рейтингу причин звільнення з першого робочого місця першу сходинку займає знаходження кращої роботи із більш високою зарплатнею. Це властиво як для жінок, так і чоловіків. А от одруження як причину звільнення вказують тільки жінки, таких виявилось серед опитаних 7%.

Статистичні дані свідчать про те, що загалом по Україні рівень безробіття чоловіків у 2012 р. (за методологією МОП) у 1,3 рази перевищує відповідний рівень серед жінок (8,5 проти 6,7). Причому, найвищі показники зафіксовані серед молоді віком 15–24 роки обох статей (16,1 – серед жінок та 18,1 – серед чоловіків).

Таблиця 2.40

Рівень безробіття жінок та чоловіків (за методологією МОП), за віковими групами, % до економічно активного населення⁷⁸

	2005		2009		2010		2011		2012	
	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки
Безробітне населення, усього	6,8	7,5	7,3	10,3	6,8	9,3	6,8	8,8	6,4	8,5
15-24	14,4	15,2	15,1	19,8	16,7	17,8	18,7	18,6	16,1	18,1
25-29	7,7	7,5	9,8	10,9	8,1	11,2	8,2	9,9	8	10,6
30-34	7,3	6,4	7,1	9,7	6,9	8,8	6,2	8,3	6,3	7,6

Нагальною проблемою залишається проблема поширення безробіття серед недавніх випускників навчальних закладів. Причин того, чому молоді жінки й чоловіки не можуть знайти роботу, багато, причому як об'єктивних, так і суб'єктивних. Серед них – невідповідність системи освітніх послуг кадровим потребам роботодавців, дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили,

⁷⁸ Там само. – с. 71.

низький рівень пропонованої зарплати, тіньова зайнятість, неконкурентоспроможність молоді на ринку праці через відсутність виробничого досвіду чи необхідного стажу роботи та ін. Низка ефективних механізмів для залучення молоді до трудової діяльності передбачена у новій редакції Закону України «Про зайнятість населення». Це – стажування на виробництві студентів ще під час професійного вишколу у навчальних закладах, відшкодування роботодавцям витрат зі сплати єдиного соціального внеску у разі створення нових робочих місць і забезпечення роботою безробітних, у т. ч. молодих фахівців першим місцем роботи, заохочення до ведення бізнесу, зокрема в агропромисловому секторі, державні преференції для випускників навчальних закладів, котрі готові розпочати трудову біографію з праці у сільській місцевості тощо.

Отже, суспільство повинно постійно опікуватися професійною підготовкою, навчанням і профорієнтацією молоді. Треба прогнозувати і планувати цю роботу з урахуванням потреб і попиту на конкретні професії зі сторони виробництва, бізнесу, управління і держави в цілому.

Результати опитування УІСД ім. О.О.Яременка свідчать, що серед тих молодих людей, хто не працює і не зареєстрований як безробітний у центрах зайнятості, втричі більше чоловіків (11,3%), ніж жінок (3,4%). Це пояснюється тим, що чоловіки, і не тільки молоді, неохоче йдуть у центри зайнятості з метою реєстрації. Вони віддають перевагу довготривалому очікуванню «кращої» роботи із високою зарплатнею, аніж погоджуються на реєстрацію чи роботу із зарплатою, яка нижче їхніх очікувань. Такий процес інколи може тривати декілька років, приводячи до повної втрати конкурентоспроможності на ринку праці.

У 2012 р. на Міжнародному кадровому порталі hh.ua стать бажаного працівника вказувалася у 7% вакансій. Найчастіше очікувану стать кандидата вказують у так званих традиційно «чоловічих» галузях ринку праці: «робочий персонал», «безпека», «інсталяція, сервіс», «транспорт, логістика» та «автомобільний бізнес». Проте є і суто жіночі: «домашній персонал», «бухгалтерія», «адміністративний персонал». На противагу, найменш гендерно сегрегованими є нові та динамічні професфери: «маркетинг, реклама, PR», «банки, інвестиції, лізинг», «мистецтво, розваги, мас-медіа», «консультування», «туризм, готелі, ресторани». У цих галузях стать кандидата на посаду не цікавить роботодавця. Так само для вакансій на початку кар'єри стать майже не має значення.

У 2012 р. переважно чоловіків роботодавці шукали у 4,4% вакансій. Тобто, в 1,7 рази частіше, ніж жінок. Чоловіча стать є найбажанішою у вакансіях із таких професфер як «безпека», «інсталяція та сервіс», автомобільний бізнес», «будівництво», «виробництво». У ТОП-10 «чоловічих» вакансій із затребуваною статтю претендента потрапила одна із найбільш престижних професфер – «вищий менеджмент». Тут чоловіки у 6 разів затребуваніші, ніж жінки. Чоловіки, на відміну від жінок, є більш бажаними з боку роботодавців кандидатами на престижні та високооплачувані посади. Чоловіки мають більше можливостей працювати понаднормово і більше часу можуть присвячувати побудові кар'єри. За жінками продовжує залишатися закріпленою більша частина хатньої роботи і догляду за дітьми. Аналогічна діяльність, навіть її оплачувана, виконується переважно жін-

ками. Чоловіки стереотипно сприймаються як основні годувальники у родині, тому вважається, що саме їм варто пропонувати кращу роботу і більшу зарплату.

У 2012 році на Міжнародному кадровому порталі hh.ua жінкам було запропоновано 2,6% вакансій. Їх шукають на посади, за якими закріплена «турбота, догляд» за суспільством, обслуговування його членів. До найбільш гендерно сегрегованих «жіночих» професфер відносяться «бухгалтерія», «адміністративний персонал», «спортивні клуби, фітнес, салони краси». Найбільш «жіночою» професферою роботодавці вважають «домашній персонал» (17% вакансій). Такі порівняно низькооплачувані професфери, як «державна служба», «медицина, фармацевтика», «наука, освіта» – також у ТОП-10 галузей ринку праці для жінок. Якщо певні професфери вважаються суто чоловічими, то суто жіночих галузей немає. Представників «сильної статі» роботодавці згодні бачити на будь-яких вакансіях, у тому числі і традиційно «дамських».

Цікавою є думка роботодавців стосовно причин, з якими переважно пов'язано існування поділу професій на «жіночі» та «чоловічі». Так, результати соціологічного опитування роботодавців «Дослідження участі жінок у складі робочої сили в Україні», що проводилося УІСД ім. О.О.Яременка у 2012 р., свідчить⁷⁹, що переважна більшість опитаних першопричиною називають відмінності фізіологічного характеру, що притаманні жінкам і чоловікам (85,5%). На обмеження щодо використання праці жінок у певних професіях вказують 46,2 % роботодавців, а майже третина респондентів такою причиною назвала вплив стереотипів щодо розподілу ролей жінок і чоловіків у суспільстві. На думку п'ятої частини опитаних, уподобання роботодавців при прийомі на роботу є також причиною поділу професій за гендерною ознакою (таку відповідь поділяють більшість роботодавців-чоловіків, аніж роботодавців-жінок) (табл. 2.41).

У роботодавців спостерігаються різні очікування до досвіду роботи від кандидатів різної статі. Від чоловіків-пошукачів очікують більшого досвіду роботи, ніж від жінок. Окрім того, чималий досвід роботи – вимога високооплачуваних вакансій, яких існує більше для чоловіків. Суттєвою проблемою є той факт, що роботодавці не хочуть брати на роботу початківців, які не мають досвіду роботи. Ускладнюється проблема й тим, що у навчальних закладах здебільшого не надається інформації щодо професійно-кваліфікаційних вимог до працівників різних професій, які потрібні та затребувані на рівні області, міста або району. Так, за результатами соціологічного опитування УІСД ім. О.О.Яременка, кожен четвертий молодий чоловік та кожна п'ята молода жінка таку інформацію отримували. Лише третина молодих респондентів знають про потреби на ринку праці та перспективи попиту на професію, якій навчаються. Необхідно, щоб навчальні заклади перебудовували свою роботу з організації виробничої практики. Для цього треба налагоджувати більш тісні зв'язки між навчальними закладами і виробництвом. Крім того, з третиною молодих людей проводилися консультації, бесіди щодо виявлення здібностей (схильностей) як допомога при обранні майбутньої професії, з рештою учнів таких консультацій та бесід проведено не було.

⁷⁹ Опитування проводилося з 3 по 12 вересня 2012 року в усіх областях України, АР Крим та місті Києві. Всього опитано 206 респондентів, які є роботодавцями.

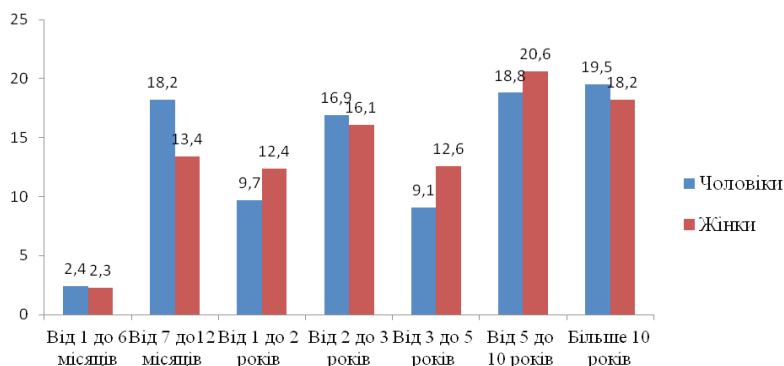
Таблиця 2.41

Розподіл відповідей респондентів на запитання: «З чим, на Вашу думку, пов'язане існування поділу професій на «жіночі» та «чоловічі»?»

Розподіл відповідей серед тих, хто вважає, що на ринку праці України існує поділ професій на «жіночі» та «чоловічі»

	Стать респондента				Серед усіх	
	Чоловіча		Жіноча		N	%
	N	%	N	%		
Відмінності фізіологічного характеру, що притаманні жінкам і чоловікам	55	84,6	69	86,3	124	85,5
Відмінності в рівні професіоналізму жінок і чоловіків	5	7,7	7	8,8	12	8,3
Відмінності в особистих настановах та мотиваціях жінок і чоловіків при виборі професій	18	27,7	25	31,3	43	29,7
Обмеження щодо використання праці жінок у певних професіях	29	44,6	38	47,5	67	46,2
Вплив стереотипів щодо розподілу ролей жінок і чоловіків у суспільстві	15	23,1	27	33,8	42	29,0
Уподобання роботодавців при прийомі на роботу	16	24,6	13	16,3	29	20,0

Служби зайнятості України надають підтримку безробітним і функціонують подібно до аналогічних служб у країнах ЄС. Зокрема, їх послуги включають профорієнтацію, допомогу в пошуку роботи, професійно-технічне навчання та керування фондом допомоги з безробіття. За даними Міністерства соціальної політики України, ці послуги надаються з урахуванням гендерних аспектів. Проте такий підхід не визнає, що жінки та чоловіки можуть опинятися в різних ситуаціях у період безробіття, наприклад, через необхідність поєднувати роботу і сімейні обов'язки. Окрім того, існує вірогідність того, що на практиці служби зайнятості по-різному ставляться до жінок і чоловіків, наприклад, пропонуючи різне професійно-технічне навчання з огляду на стать безробітного.

Рис. 2.33. Тривалість зайнятості молодих жінок та чоловіків на останньому місці роботи, у %

Репродуктивне здоров'я та умови праці, в яких працюють молоді люди, є невідкладними питаннями для вирішення у сфері охорони та безпеки праці. Молоді люди дуже часто отримують найбільш небезпечні та фізично важкі види роботи без належного навчання та заходів з безпеки. Молоді люди особливо вразливі і наражаються на ризики отримати найбільш небезпечні та небажані робочі місця, тоді як у період зростання рівня безробіття тільки такі робочі місця можуть бути наявними.

Правовий аспект означеної проблеми також залишається під питанням. Згідно із статтею 17 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права і можливості у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці». Зокрема, роботодавець зобов'язаний створювати умови праці, які дозволяли б жінкам і чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі; забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками; здійснювати рівну оплату праці жінок і чоловіків при однаковій кваліфікації та однакових умовах праці; вживати заходів щодо створення безпечних для життя і здоров'я умов праці, а також щодо унеможливлення випадків сексуальних домагань.

Під час виконання своїх професійних обов'язків виникають відчуття задоволеності чи незадоволеності роботою. Серед чинників, які формують відчуття задоволеності роботою для більшості молодих жінок і чоловіків (40% відповідей відповідно), відіграє те, що робота надає чудовий професійний досвід, який для багатьох молодих людей стане у нагоді при подальших пошуках роботи.

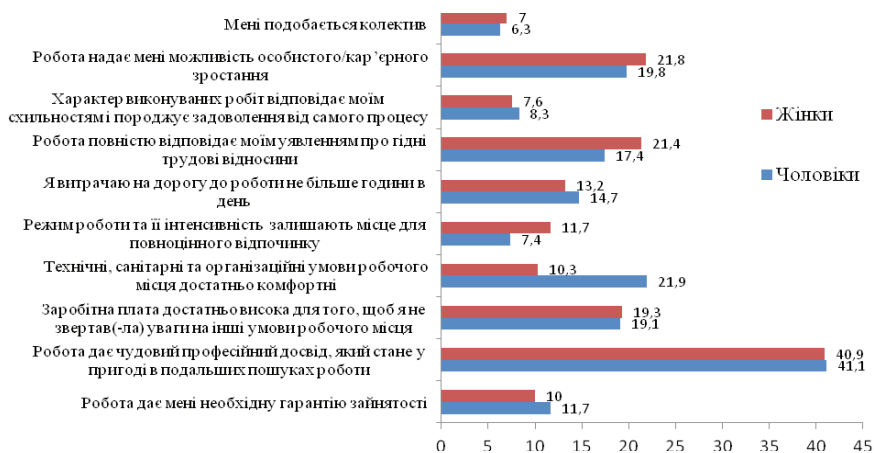

Рис. 2.34. Розподіл відповідей респондентів щодо задоволеності своєю роботою, у %

Серед причин, що спонукають молодих жінок та чоловіків до формування відчуття незадоволеності роботою, є невідповідність роботи уявленням про гідні трудові відносини (це думка 57,9% жінок та 43,4% чоловіків). На відсутність оснащення робочого місця сучасними технічними засобами вказують 17,8% молодих жінок та 16,7% молодих чоловіків. А от щодо низької заробітної платні та

позиції в тому, що досвід, який набувається на роботі, навряд чи стане у нагоді у подальших пошуках роботи, зафіксована одностайна думка у гендерному розрізі (відповіді як чоловіків, так і жінок коливаються на рівні 5 та 9% відповідно).

Рис. 2.35. Розподіл відповідей респондентів щодо незадоволеності своєю роботою, у %

Період переходу до робочого життя для молодих жінок більш тривалий та складний порівняно з молодими чоловіками. Як наслідок, рівень зайнятості робочої сили нижчий для молодих жінок порівняно з молодими чоловіками. Жінки можуть зазнавати дискримінації через загальне переконання про те, що як тільки вони одружаться та народять дітей, вони стануть менш продуктивними або покинуть роботу.

Таким чином, становище молодих жінок та чоловіків на ринку праці багато в чому визначається загальною економічною ситуацією та політикою уряду щодо зайнятості. Тому доцільно було б удосконалити нормативно-правове регулювання зайнятості молодих жінок та чоловіків, створити заходи, спрямовані на забезпечення працевлаштування молодіжного контингенту на ринку праці, що засноване на міжнародно-правових нормах і чинному законодавстві України. Держава повинна розробити і впровадити систему стимулювання тих роботодавців, які створюють робочі місця для випускників з урахуванням гендерного підходу або приймають їх на роботу, надають можливість пройти виробничу практику на підприємстві тощо.

Активні політики та програми на ринку праці можуть сприяти первинному та вторинному входженню молоді на ринок праці. Вирішальним є забезпечення доступу молодих жінок до зайнятості за умов впровадження активної політики та програм на ринку праці. Щоб сприяти зайнятості молодих жінок на ринку праці, необхідно також підсилити цю діяльність додатковими заходами, такими як забезпечення засобів та інфраструктури для догляду за дітьми.

Для створення ефективного та дієвого циклу зайнятості і продуктивності необхідно переглянути політику з питань гендерної і молодіжної зайнятості для вирішення проблем невідповідності освіти потребам ринку праці, проблем про-

фесійної сегрегації, а також для зміцнення професійного навчання і прогнозування потреб ринку праці.

Україні суттєво бракує політичних ініціатив, спрямованих на збільшення гендерної рівності на ринку праці. Активні ініціативи на ринку праці не враховують гендерні питання. Бракує ініціатив, спрямованих на зменшення гендерної різниці в оплаті праці або підтримки кар'єрного розвитку молодих жінок, а ініціативи, спрямовані на поєднання роботи і сімейного життя, залишаються поодинокими. Надання відпустки по догляду за дитиною батькові стало однією з небагатьох ініціатив, запроваджених нещодавно з метою підвищення гендерної рівності. Проте ця можливість не отримала достатньої інформаційної підтримки з боку уряду, а статистичні дані про її використання відсутні.

Незважаючи на досягнення українського законодавства у забезпеченні рівноправності чоловіків і жінок, фактично гендерна політика далека від реалізації, особливо щодо прав жінок у сфері зайнятості. Нерівність, як правило, виявляється у наданні роботодавцями переваги чоловікам у разі прийняття на роботу; збереженні робочого місця при скороченні штатів; нерівній заробітній платі. За сучасних умов економіки з ринком, що формується, спостерігається зміщення зайнятості до приватного сектору, роботодавці часто порушують права жінок, які мають малолітніх дітей. Це може виявлятися в залученні таких жінок до понаднормових робіт без додаткової оплати, а також у незаконних звільненнях. Є випадки, коли жінку, яка перебуває у відпустці по догляду за дитиною до трьох років, звільняють у зв'язку з невиходом на роботу впродовж більш як чотирьох місяців поспіль унаслідок тимчасової непрацездатності (ст. 40, п. 5). Це є як незаконним звільненням, так і порушенням конституційного права жінки на працю. У ст. 40 КЗпП йдеться про те, що звільнення працівника за ініціативою роботодавця не допускається в період перебування працівника у відпустці, а звільнення жінок, які мають дітей віком до трьох років, забороняється, окрім випадків ліквідації підприємства. Утім, факти такої дискримінації не оприлюднюються, а постраждали від цього жінки, як правило, не звертаються до профспілок на предмет надання їм допомоги у здійсненні своїх прав.

Вагомих результатів у подоланні гендерної нерівності можна досягти тільки за умов усвідомлення суспільством в цілому і кожною людиною зокрема, що інтелектуальний та професійний стан і розвиток людини не залежить від статі. Система гендерної нерівності обмежує можливості повною мірою реалізувати свій трудовий потенціал як жінкам, так і чоловікам. Тому необхідно застосувати всі можливі заходи для викорінення такого негативного явища суспільства, як гендерна нерівність у сфері зайнятості серед молодих людей.

2.7. МОЛОДЬ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ РЕСУРС МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Зростання впливу науки і нових технологій на соціально-економічний розвиток зумовлює створення економіки знань, впровадження інноваційної моделі розвитку економіки, переорієнтацію виробництва на випуск високотехнологічної продукції, що вимагає від працівників більш високої кваліфікації та підвищення освітнього рівня в цілому. З урахуванням цього можемо визначити інноваційний потенціал молоді як її готовність проектувати зміни у сфері думки або діяльності, що мають на меті зміни життя людей – незалежно від спрямованості, масштабів та наслідків таких змін. Виходячи з цього, оцінка інноваційного потенціалу молоді передбачає, по-перше, встановлення намірів щодо використання інновацій: в яких сферах життя готовність є, в яких її немає або вона низька, де молодь «бачить себе», де – ні. По-друге, це ступінь цільової визначеності. По-третє, – масштаби молодіжної експансії у сфері інновацій.

В Україні при збільшенні загальної чисельності працівників найвищої кваліфікації їхня чисельність в наукових організаціях зменшується. Отже, дедалі більше людей з вченими ступенями працюють за межами сфери наукових досліджень. Ці процеси викликані як продовженням відпливу вчених із наукових організацій, так і помітним прагненням представників бізнесових структур до здобуття вчених ступенів. Молодь не лишається осторонь цих процесів, частка фахівців вищої кваліфікації серед осіб до 40 років, зайнятих в економіці в цілому, збільшується швидше, ніж частка молоді серед дослідників, які мають наукові ступені (рис. 2.36).

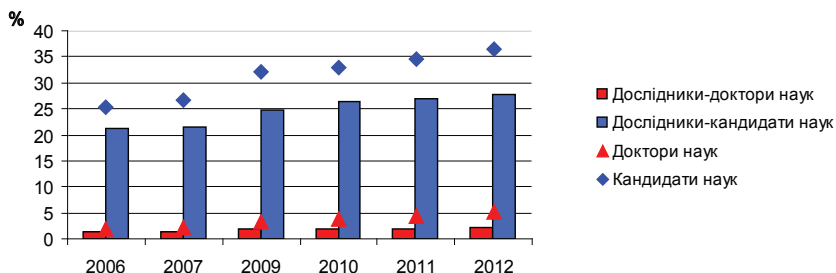

Рис. 2.36. Динаміка частки молоді серед спеціалістів з науковими ступенями серед дослідників та в загальній кількості фахівців вищої кваліфікації

Так, частка докторів наук віком до 40 років, зайнятих в економіці, збільшилась з 1,9% у 2006 році до 5,3% у 2012 році, причому частка молодих дослідників-докторів наук зросла з 1,3% тільки до 2,1% за той же період. Частка молодих кандидатів наук, які працюють в організаціях, що виконують наукові та науково-технічні роботи, також зростає меншими темпами, ніж частка цих спеціалістів, зайнятих в економіці в цілому. У зв'язку з тим, що упродовж останнього десятиліття обсяг фінансування вітчизняної науки з державного бюджету не перевищував 0,42% від ВВП, а в 2011 році досяг загрозливо низького рівня (0,29% від ВВП),

проблема вимивання з наукової сфери України її найбільш вразливого прошарку – молодих вчених стала ще більш гострою. Отже, можемо констатувати, що частка молоді серед фахівців вищої кваліфікації збільшується, однак наукові дослідження, які є базою інноваційного розвитку, не є для молодих людей пріоритетним напрямом застосування своїх можливостей, здібностей, талантів, реалізації здобутого освітнього потенціалу.

Освітній рівень населення країни, зокрема молодого покоління, є одним із важливих показників, від якого залежатиме напрям модернізації нашого суспільства. Аналіз розподілу молоді за рівнем освіти, проведений за даними опитування УІСД ім. О. Яременка у серпні-вересні 2013 року, показує, що збільшується частка осіб, які отримали повну вищу освіту. Так, якщо серед старшої вікової групи (30–35 років) повну вищу освіту здобули 42,5% опитаних, то серед молодих людей віком 25–29 років цей показник вже складає 46,5%. Базова освіта стає все більш важливою в умовах сучасної економіки, збільшує ефективність кожного окремого працівника. Більш того, часто працівники, які отримали лише початкову освіту можуть виконувати тільки прості завдання, їм набагато важче адаптуватися до складних виробничих процесів і методів, і, отже, вони роблять менший внесок у розробку чи використання інновацій. Нагромадження знань, інтелектуальний розвиток особистості забезпечує базу для майбутнього інноваційного розвитку економіки держави.

Слід підкреслити, що для ефективного формування інноваційного ресурсу держави важливим є не тільки формальне отримання вищої освіти, але й якість здобутої освіти, формування творчої, креативної особистості, ціннісні установки, які отримує молода людина у процесі навчання. На жаль, результати багатьох соціологічних досліджень, у тому числі вже згадуваного опитування УІСД ім. О. Яременка, свідчать, що інноваційний тип поведінки усе ще мало поширений серед молоді України (рис. 2.37).

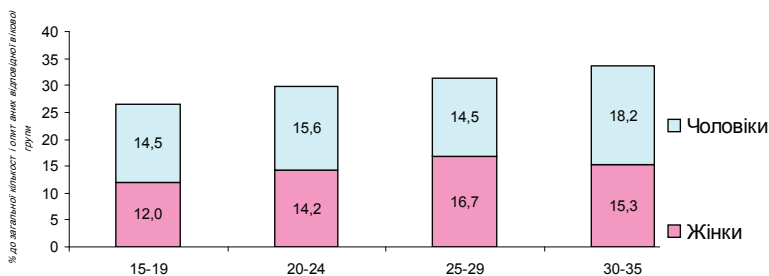

Рис. 2.37. Участь молоді в інноваційній діяльності

Так, тільки 30,6% опитаних молодих людей у своїй професійній діяльності беруть участь в інноваційному процесі. При цьому тільки з досвідом приходить усвідомлення важливості інноваційної діяльності. Так, якщо серед молодих людей віком від 15 до 19 років інноваціями займаються тільки 26,5%, то серед осіб віком 30–35 років – 33,5%. Дотепер у структурі зайнятого населення України значною залишається частка представників найпростіших професій (23,4% у 2012 р.). Натомість частка професіоналів та фахівців у структурі зайнятих залишається

невисокою (відповідно 14,8% та 11,2%). Збереження індустріальної структури зайнятості в Україні на протигагу інноваційній, що характерна для розвинених економік, ускладнює можливості переходу нашої країни до інноваційної моделі розвитку. Досить високий рівень освітнього потенціалу молоді мало впливає на інноваційний розвиток, що свідчить про його недостатнє використання.

За даними опитування УІСД ім. О. Яременка, сьогодні 31,2% молодих людей використовують інновації у своїй професійній діяльності за основним місцем роботи, така ж частка молоді – виконуючи додаткову роботу, а 44,2% осіб віком 15–35 років цікавляться інноваціями тільки поза роботою (рис. 2.38). З огляду на це, завданням державної політики у сфері освіти має стати формування у молодій людини усвідомлення того, що інноваційна діяльність та використання інновацій є важливими для успішного навчання та подальшої професійної діяльності.

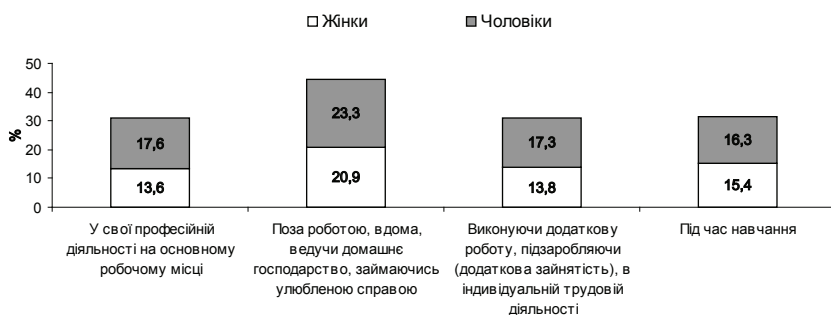

Рис. 2.38. Використання інновацій молоддю

Сьогодні провідну роль серед технологічних інновацій відіграє Інтернет. Як свідчать дані регулярного соціологічного дослідження ринку телекомунікаційних послуг, проведеного у жовтні 2012 року GfK Ukraine, молодь складає майже половину аудиторії Інтернету. Результати інших соціологічних досліджень також підтверджують той факт, що серед української молоді ІТ-грамотність вважається необхідним ресурсом у роботі та навчанні. Компетентність у сфері інформаційних технологій є особливо важливою для успішного працевлаштування. Так, за даними опитування УІСД ім. О. Яременка, 43,3% молодих людей вважають навички роботи на комп'ютері та в Інтернеті необхідними для своєї професійної діяльності.

Ринок праці сьогодні набуває все більшої гнучкості, усе частіше залучаючи фахівців, здатних працювати у віддаленому режимі, мобільність яких ґрунтується на використанні нових технологій. Як у країнах ЄС, так і в Україні, це, перш за все, працівники сфери інформаційних послуг.

Молодь найкраще розуміється на інформаційно-комунікаційних технологіях, легко сприймає технологічні інновації, тому саме на неї необхідно робити ставку в процесі розвитку пріоритетних високотехнологічних напрямків економічної діяльності. Разом з тим, в Україні з точки зору створення нових продуктів і послуг та формування навичок користування ними умови є менш сприятливими, ніж у Європі та США. За даними Всесвітнього економічного форуму, інноваційний потенціал України оцінюється у 3,2 бала (з максимальних 7), що відповідає

100-му місцю серед 148 країн; за показником якості науково-дослідних установ Україна займає 69-те місце, щодо витрат компаній на R & D – 112-те місце.

Існують й інші проблеми, пов'язані з формуванням відповідної інфраструктури для створення і використання інновацій: модернізація шкільного навчання, введення у повсякденну практику принципу навчання протягом усього життя, формування сприятливого для інноваційного підприємництва середовища та орієнтація фінансової системи та управлінців різних рівнів на сприяння реалізації нових ідей та ініціатив.

РОЗДІЛ 3. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ПІДТРИМКИ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ

3.1. ІНСТИТУЦІЙНІ СТРУКТУРИ І КООРДИНАЦІЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ

Державна молодіжна політика покликана сприяти самоорганізації та само-реалізації молоді, соціальній інтеграції молодих людей, розвитку їх громадянської активності, творчого та наукового потенціалу, запровадженню ініціатив у різних сферах діяльності, залученню до процесів реформування та модернізації українського суспільства, в тому числі соціально-економічної сфери, формуванню її відповідальності за сьогодення та майбутнє, запровадженню принципу співуправління, включенню молодих людей до участі в процесах прийняття рішень на всіх рівнях державно-громадського управління, прозорості виконавчих процедур та рівних можливостей.

В Україні створена розгалужена мережа інституцій – суб'єктів системи державного управління та державної політики у сфері молодіжної зайнятості, що надають молоді послуги з питань працевлаштування. Ключовими суб'єктами формування і реалізації державної політики з питань розвитку економічної активності молоді є Президент України, Верховна Рада України і Кабінет Міністрів України.

Під час виступу на Всеукраїнському форумі молоді 4 вересня 2012 року Президент України В.Ф. Янукович наголосив на тому, що завдання органів влади всіх рівнів – це якісне оновлення молодіжної політики, адже сучасна молодіжна політика повинна бути динамічною та відповідати вимогам часу. З метою практичної реалізації визначених пріоритетів в останні роки Президент України видав низку указів, які сприяли удосконаленню механізму реалізації державної молодіжної політики. Так, у своєму Указі «Про деякі заходи щодо сприяння вирішенню актуальних питань молоді» від 6 січня 2010 р. № 6/2010, до яких було включено і питання працевлаштування молоді, Президент України доручив уряду провести дослідження відповідності ринку освітніх послуг, зокрема з підготовки фахівців із вищою освітою, потребам ринку праці та формування державного замовлення на підготовку таких фахівців згідно з поточними і перспективними потребами ринку праці.

Вперше за історію незалежної України Указом Президента України від 27 вересня 2013 року була затверджена Стратегія розвитку державної молодіжної політики до 2020 року. Дана стратегія є цілісним, комплексним документом, що обумовлює спільні стратегічні зусилля держави, всіх її складових (суб'єктів процесу державотворення) в роботі з молоддю, молодим поколінням. Причому одним із головних напрямів визначено забезпечення зайнятості молоді на ринку праці. Реалізація Стратегії буде здійснюватися шляхом розроблення та затвердження в установленому порядку відповідних нормативно-правових актів щодо соціального становлення та розвитку молоді.

У складі Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади, відповідно до Закону України «Про комітети Верховної Ради України» від 4 квітня 1995 р. № 116/95–ВР, для здійснення за окремими напрямками законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій утворюються профільні комітети. Серед 29 комітетів Верховної Ради України сьомого скликання, утворених відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про комітети Верховної Ради України сьомого скликання» від 25 грудня 2012 р. № 11–VII, питаннями молодіжної зайнятості та молодіжного підприємництва, серед інших напрямів діяльності, опікуються щонайменше 4 комітети: Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму, Комітет з питань соціальної політики та праці, Комітет з питань науки та освіти і Комітет з питань підприємництва, регуляторної та антимонопольної політики. До предметів відання Комітету Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму належать державна політика у сфері сімейно-шлюбних відносин, державна політика сприяння становленню інституту сім'ї, допомоги сім'ям з дітьми, захисту безпритульних дітей, демографічна політика, державна молодіжна політика, фізична культура, спорт та спортивна діяльність, туризм і туристична діяльність; законодавство про курорти та рекреаційну діяльність.

З початку роботи Верховної Ради України сьомого скликання комітети продовжують роботу щодо вдосконалення законодавчого забезпечення державної політики у сфері молодіжної зайнятості та молодіжного підприємництва, а також забезпечення парламентського контролю за дотриманням законодавства України у зазначеному напрямі. Зокрема, Комітетом з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму підготовлено проект Закону про внесення змін до статті 1 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (щодо форм власності молодіжних центрів праці) (реєстр. № 2208). Зазначеним законопроектом пропонується надати право органам місцевого самоврядування створювати молодіжні центри праці. Комітетом з питань соціальної політики та праці було розглянуто проект Закону про внесення змін до Закону України «Про зайнятість населення» (щодо забезпечення стажування молоді та збільшення квот на працевлаштування громадян (молоді). Через існуючі неузгодженості й суттєві правові наслідки, які ускладнюють положення роботодавця, що не сприяє стимулюванню його активної участі у підвищенні рівня зайнятості неконкурентоспроможної категорії населення, проект закону був відхилений.

Комітет Верховної Ради України з питань науки та освіти розробив низку рекомендацій центральним та регіональним органам виконавчої влади, науковим установам, об'єднанням роботодавців щодо вирішення проблем підготовки кваліфікованих робітників та формування трудового потенціалу держави, що особливо стосується такої категорії молоді як випускники вищих та професійно-технічних навчальних закладів.

Що стосується системи центральних органів виконавчої влади, то забезпеченням процесу розбудови державного управління у сфері зайнятості молоді як владного механізму відповідної державної політики у системі центральних

органів виконавчої влади займаються Міністерство молоді та спорту України, Міністерство соціальної політики України, Державна служба зайнятості України, Міністерство освіти і науки України, Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва та ін.

Слід зазначити, що центральний орган виконавчої влади з питань державної політики у сфері молоді, фізичної культури та спорту за історію свого існування у незалежній Україні був реорганізований десять разів⁸⁰. На сьогодні головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у молодіжній сфері, сфері фізичної культури і спорту, визначено Міністерство молоді та спорту України (далі – Мінмолодьспорт України). Основними завданнями Мінмолодьспорту України є забезпечення формування та реалізації державної політики у молодіжній сфері, сфері фізичної культури і спорту, участь у формуванні та реалізації в межах своєї компетенції державної політики у сфері волонтерської діяльності. Важливим є закріплення на законодавчому рівні статус центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у молодіжній сфері та сфері фізичної культури і спорту, як координатора діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади з реалізації Стратегії розвитку державної молодіжної політики до 2020 року.

В апараті Міністерства молоді та спорту України питанням зайнятості молоді, у тому числі, займається департамент молодіжної політики та комунікацій. Його діяльність направлена на розвиток мережі та підтримку діяльності молодіжних центрів праці, підтримку руху молодіжних трудових загонів, сприяння зайнятості молоді з фізичними вадами та сільської молоді.

В системі підпорядкування Міністерству молоді та спорту України працюють молодіжні центри праці, які покликані відігравати важливу роль у сфері зайнятості і працевлаштування молоді. Діяльність молодіжних центрів праці зосереджена на вирішенні питань працевлаштування молоді, профорієнтаційній роботі, сприяння розвитку молодіжних ініціатив у трудовій сфері, перепідготовки та підвищення кваліфікації молоді.

В Україні працює 17 обласних, 2 міських у Києві та Севастополі, 4 районні, 10 міських молодіжних центрів праці та 100 студентських секторів працевлаштування у вищих навчальних закладах. Діяльність мережі молодіжних центрів праці щодо забезпечення зайнятості молоді та підтримки молодіжних підприємницьких ініціатив у трудовій сфері сприяла тому, що за 7 місяців

80 Державний комітет УРСР у справах молоді, фізичної культури та спорту (вересень 1990 – травень 1991 рр.), Міністерство у справах молоді та спорту (травень 1991 – липень 1996 рр.), Міністерство у справах сім'ї та молоді (липень 1996 – березень 1999 рр.), Державний комітет України у справах сім'ї та молоді (березень – грудень 1999 рр.), Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України (грудень 1999 – листопад 2001 рр.), Державний комітет України у справах сім'ї та молоді (листопад 2001 – лютий 2004 рр.), Міністерство України у справах сім'ї, дітей та молоді (лютий 2004 – серпень 2005 рр.), Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту (серпень 2005 – травень 2011 рр.), Міністерство освіти і науки, молоді та спорту (квітень 2011 – квітень 2013 рр.), Державна служба молоді та спорту України як ЦОВВ у підпорядкуванні МОНмолодьспорт (травень 2011 – липень 2013 рр.), Міністерство молоді та спорту України (липень 2013 р. – теперішній час).

2013 року було працевлаштовано 20 525 молодих людей і було надано близько 45 064 консультацій для молоді.

Проте ситуація з працюючими молодіжними центрами праці є неоднозначною. З одного боку, мережа центрів створена, згадки про розвиток даної мережі присутні у більшості нормативно-правових актів у молодіжній сфері, проте, на жаль, переважно це структури без фінансування та професійних кадрів. Така ситуація викликана об'єктивними причинами, головною з яких є відсутність дієвого механізму фінансування, що стало наслідком відсутності порозуміння між різними владними інституціями саме у питанні фінансування молодіжних центрів праці. Оскільки комбінований принцип їх фінансування, з одного боку, дає можливість центрам розраховувати не лише на фіксовану частину коштів, виділених з державного та місцевих бюджетів, а й залучати для своїх потреб спонсорські внески, гранти, а з іншого – ставить їх у залежність від підтримки та політики місцевих органів влади у сфері зайнятості молоді.

На сьогодні у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону України «Про внесення змін до статті 1 Закону України «Про сприяння становленню та розвитку молоді в Україні» (реєстр. № 2208). Метою законопроекту є визначення молодіжного центру праці як спеціалізованої установи не тільки державної, але й комунальної форми власності, що дає змогу органам місцевого самоврядування створювати і здійснювати фінансування діяльності таких центрів для вирішення питання працевлаштування молоді. Прийняття цього законопроекту стане реальним механізмом фінансової підтримки молодіжних центрів праці та підвищення ефективності їх роботи.

Діяльність Міністерства соціальної політики України у сфері молодіжної зайнятості на сьогодні регламентована у нормах положення щодо сприяння створенню умов для використання праці громадян, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці та розробці і внесенні у встановленому порядку пропозицій з питань зайнятості населення та його соціального захисту від безробіття, з питань професійного навчання, регулювання трудової міграції громадян України. З метою реалізації даних функцій у структурі центрального апарату Мінсоцполітики створені Департамент праці та зайнятості і Департамент сім'ї та дітей. Також Міністерству соціальної політики України підпорядковуються Державна служба зайнятості України та центри соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді, які опікуються працевлаштуванням категорій молоді, визначених законодавством про зайнятість населення.

Відповідно до покладених завдань, Державна служба зайнятості надає молоді допомогу в підборі підходящої роботи та забезпечує виконання Закону України «Про зайнятість населення», який набрав чинності з 1 січня 2013 року, щодо додаткових гарантій працевлаштування молодих громадян, а саме встановленого обов'язку роботодавцям забезпечити зайнятість молоді, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах і яка вперше приймається на роботу та інших соціально незахищених категорій населення у розмірі 5% середньооблікової чисельності штатних працівників за попередній календарний рік.

З метою запобігання безробіттю, скорочення терміну пошуку роботи, задоволення потреб роботодавців щодо своєчасного укомплектування вакантних місць, Державна служба зайнятості постійно запроваджує інноваційні методи інформування, використовуючи Єдину інформаційно-аналітичну систему служби зайнятості (ЄІАС), відповідні інформаційні сервіси, зокрема Інтернет-портал Державної служби зайнятості.

Одним із завдань Державної служби зайнятості є організація стажування студентів останніх курсів професійно-технічних та вищих навчальних закладів у роботодавців на умовах строкового трудового договору до шести місяців. Адже згідно з новою редакцією Закону України «Про зайнятість населення» до їхньої трудової книжки в обов'язковому порядку роботодавець буде вносити запис про проходження стажування, що свідчитиме про набуття певного досвіду роботи.

Таким чином, необхідно відзначити позитивні зміни у повноваженнях, формах і методах роботи Державної служби зайнятості та підпорядкованих центрів зайнятості у напрямі профорієнтаційної роботи. Зроблено перші кроки до впровадження загальнонаціональної стратегії профорієнтаційної роботи як комплексу взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізацію здатності до праці особи, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір або зміну професії та виду трудової діяльності.

У підпорядкуванні Мінсоцполітики, як і Мінмолодьспорту, також знаходяться інституції, які займаються розв'язанням питання зайнятості окремих категорій молоді і створені з метою реалізації політики у даній сфері, – це центри соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді. Центри повинні здійснювати соціальне обслуговування сімей, дітей та молоді, що передбачає серед інших заходів інформування з питань працевлаштування та сприяння в цьому. На сьогодні в Україні функціонує 27 регіональних, 171 міський, 34 районних у містах, 487 районних, 3 селищних, 15 сільських центрів. Центри соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді були першою створеною на державному рівні структурою такого типу, що сприяє вирішенню різних проблем молоді, яка мала нормативно-правове забезпечення та доволі значне бюджетне фінансування.

У 2012 році на виконання нових соціальних ініціатив Президента України В.Ф. Януковича та Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 року № 2558–ІІІ з метою посилення роботи щодо виявлення, оцінки потреб, надання соціальних послуг та здійснення соціального супроводу були розширені штатні розписи місцевих центрів, а саме введені посади соціальних працівників.

Міністерство освіти і науки України як головний орган у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах освіти і науки, інтелектуальної власності, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, інформатизації та ін. у своїй діяльності займається питаннями професійної орієнтації та підготовки молоді, яка навчається, та зайнятості випускників вищих та професійно-технічних закладів.

У Положенні про Міністерство освіти і науки України, затвердженому Указом Президента України від 25 квітня 2013 р. № 240/2013, немає прямих згадок про працевлаштування молоді, проте згідно з документом МОН створюються умови для здобуття громадянами повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої освіти, інклюзивного навчання та освіти протягом життя, наукових ступенів та вчених звань, що є запорукою подальшої зайнятості та економічної активності молоді й умовою її подальшої конкурентоспроможності на ринку праці. У цьому контексті важливими є функції відомства щодо розробки та затвердження освітніх стандартів з конкретних професій та формування щорічних пропозицій та доведення до підпорядкованих навчальних закладів державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних і робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб.

Відповідно до визначених повноважень у Міністерства освіти і науки є важелі щодо організації спільно з Мінсоцполітики та Державною службою зайнятості профорієнтаційної роботи на всіх її етапах: професійна орієнтація у середніх загальноосвітніх закладах з підготовки учнів до профільного та професійного самовизначення, професійне навчання молоді та безпосередньо професійна діяльність, щодо забезпечення відбору навчальних закладів для організації професійного навчання зареєстрованих безробітних, організації різних форм працевлаштування молоді у вільний від навчання час тощо.

Що стосується регіонального та місцевого рівня, відповідно до Законів України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. № 586–XIV та «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97–ВР питання молодіжної зайнятості належить до відання місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування відповідно. Згідно з Законом України «Про місцеві державні адміністрації» до повноважень місцевих державних адміністрацій належить реалізація державної політики в галузі молоді та забезпечення її зайнятості. Органи місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства мають сприяти створенню необхідних умов для виховання дітей, молоді, розвитку їх здібностей, трудового навчання, професійної орієнтації, продуктивної праці учнів, організації проведення громадських та тимчасових робіт для осіб, зареєстрованих як безробітні, а також учнівської та студентської молоді у вільний від занять час на підприємствах, в установах та організаціях. Для реалізації вищеперерахованих повноважень органи виконавчої влади на місцях та органи місцевого самоврядування утворюють у своїй структурі відповідні підрозділи з питань молодіжної політики, освіти і науки, соціального захисту населення, соціального захисту дітей тощо.

Одним із важливих питань у державній політиці щодо розвитку економічної активності молоді на сьогодні залишається питання здійснення координації у вирішенні найбільш загальних молодіжних проблем, досягнення співробітництва державних інституцій з неурядовими молодіжними організаціями і закладами, які безпосередньо опікуються вирішенням проблем молодого покоління. Нині цьому покликана сприяти Молодіжна рада при Кабінеті Міністрів України.

Сьогодні особливого координуючого значення набувають такі інструменти реалізації державної політики з питань розвитку економічної активності молоді, як державні цільові програми та інші нормативно-правові акти Президента України, Кабінету Міністрів України, в яких відповідальними за реалізацію заходів у даній сфері визначаються центральні органи виконавчої влади. Подібний підхід застосовується не тільки на державному, але й на регіональному та місцевому рівнях.

Отже, можна зробити висновок, що на державному рівні питанням зайнятості молоді опікуються органи як законодавчої, так і виконавчої влади, які роблять певні кроки до співпраці та координації своєї діяльності у певних напрямках щодо вирішення питання молодіжної зайнятості.

Разом з тим, маємо відзначити і певні недоліки у діяльності інституційних структур та координації у сфері молодіжної зайнятості. Перш за все, це недосконалість правового регулювання даного питання, неузгодженість дій та координації зусиль між різними відомствами, конкуренція між відомствами через повноваження, здійснювані функції та бюджетні кошти, яка впливає й на роботу підпорядкованих їм структур, низький рівень взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади та громадських об'єднань, які представляють інтереси молоді.

Поглянути на державну молодіжну політику очима молоді можуть допомогти результати соціологічного опитування «Формування економічної активності молоді України», яке проводилося Українським інститутом соціальних досліджень ім. О.О. Яременка у серпні – вересні 2013 р. у 24-х областях України, АР Крим та м. Києві серед молоді 18–35 років у рамках програми «Формування економічної активності молоді України», яка реалізується ВМГО «Рада молодих підприємців України» з метою аналізу включення молодого покоління до реалізації молодіжної політики в Україні, підвищення рівня обізнаності щодо економічних перспектив та створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості молоді.

Варто зазначити, що, за результатами опитування, близько половини респондентів (49,4%) фактично не відчують реалізації державної молодіжної політики в Україні. Оцінка реалізації державної молодіжної політики більшою мірою негативна (близько 70,0%):

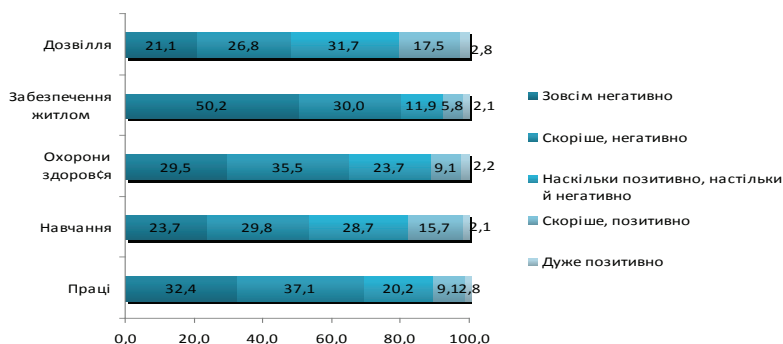
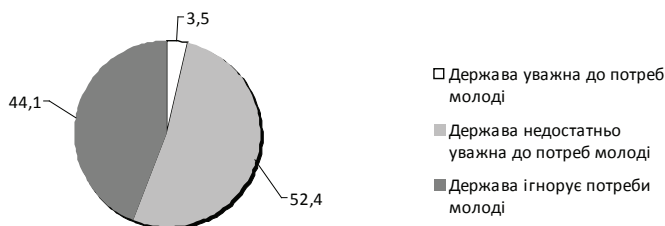

Рис. 3.1. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Як Ви оцінюєте діяльність органів влади щодо вирішення проблем молоді у сфері..?», у %

Зокрема це відображається у відповідях на запитання щодо діяльності владних органів у сферах праці, навчання, дозвілля, охорони здоров'я, забезпечення житлом, а потім, як підсумок, на запитання щодо оцінки ставлення держави до потреб молоді. Оцінки переважають здебільшого негативні. Найгірші вони для сфери забезпечення молоді житлом – 80,2% опитаних дають дуже чи просто негативні оцінки. Здебільшого негативні оцінки поширюються також на сфери праці (69,5%), охорони здоров'я (65,0%) та навчання (53,5%). Найкраще молоді респонденти ставляться до діяльності держорганів у сфері дозвілля – майже половина респондентів оцінює її як позитивну (рис. 3.1).

Схожий негативізм в оцінках спостерігається й у відповідях на підсумкове запитання щодо ставлення держави до потреб молоді (рис. 3.2):

Рис. 3.2. Розподіл відповідей на запитання: «Як Ви оцінюєте ставлення держави до потреб молоді?», у %

Так, близько 44% вважають, що держава ігнорує потреби молоді, а половина (52,5%) – що вона недостатньо уважна по потреб молоді.

Такі переконання респондентів істотно впливають на практику користування молоддю державними соціальними програмами. Хоч близько 56% респондентів знають про ту чи іншу державну соціальну програму, зовсім незначна частка має досвід користування цими програмами (в межах 1,1%–1,5%) (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Розподіл відповідей респондентів щодо поінформованості та досвіду користування державними соціальними програмами, у %

	<i>Знають про існування програми</i>	<i>Користувались програмою (серед респондентів, які знають про існування програм)</i>
Програма «Пільговий кредит»	42,4	1,2 (N=1064)
Програма «Доступне житло»	44,6	1,5 (N=1119)
Програма «Власні кошти»	29,4	1,4 (N=737)
Пільговий державний кредит для здобуття вищої освіти	32,0	1,1 (N=803)

Деяко парадоксальними виглядають основні причини неучасті в програмах. Так, близько 46% опитаних зазначило, що не мають такої потреби (табл.3.2). Зокрема, у сфері забезпечення молоді житлом не менше трьох четвертих від тих, кому не потрібні програми, зазначили, що вони незадоволені держполітикою у цій сфері. Виходить, що, з одного боку, молодь ніби все влаштовує (власне у сфері

забезпечення їх житлом), а з іншого – вона незадоволена державною політикою щодо неї.

Таблиця 3.2

Розподіл відповідей на запитання: «Чому Ви не користувались пільговими державними програмами?», серед тих, хто ніколи не користувався державними соціальними програмами, у %

Не було/немає такої необхідності	46,0
Вважаю, що доступ для цього мають лише ті, у кого є необхідні «зв'язки»	33,4
Я не підходив(-ла)/жу за офіційними умовами відбору	9,7
Боюсь, що ошукають	9,2
Не вірю в державні програми	0,8
Не маю стабільного заробітку	0,3
Великий відсоток кредиту	0,2
Противник кредитів	0,2
Недоступно, не вигідно для молоді	0,2

Задля пояснення цього парадоксу можна звернутись до деяких висновків, отриманих науковцями в Інституті досліджень соціального розвитку при ООН. Зокрема вони сутнісно розрізняють державні соціальні програми на адресні та універсалістські. Адресні (як і впливає з їхньої назви) спрямовані на якусь вразливу соціальну групу, на яку і розрахована державна допомога (як бачимо, саме до них і належить державна молодіжна політика в Україні). Універсалістські ж програми розраховані на всіх без винятку громадян, які можуть отримати допомогу від них за власним бажанням незалежно від приналежності до проблемних соціальних груп. І хоч, здавалося б, адресні соціальні програми є ефективнішими з точки зору раціональної витрати та економії державних ресурсів, вони містять ряд недоліків: складну процедуру доступу (необхідно довести свою приналежність до ураженої групи), ризик виникнення корупції (через складні бюрократичні процедури доступу). Таким чином, у підсумку ефективність адресних програм виявляється нижчою, а їх затратність для держави навіть подекуди вищою, ніж універсалістських. Кожен третій не користувався державними соціальними програмами через те, що вважає, що такі програми доступні лише тим, хто має певні «зв'язки» (табл. 3.2). Можна припустити, що це є сумарним наслідком недоліків адресних програм.

3.2. Державна політика, спрямована на покращення стану здоров'я молоді

Для покращення стану здоров'я молодого покоління, формування здорового способу життя системою охорони здоров'я в Україні здійснюється довготривала діяльність з врахуванням як аналізу сучасної ситуації в країні, так і міжнародного досвіду. Так, дослідження ситуації в існуючій системі первинної медико-санітарної допомоги педіатрами та сімейними лікарями показали її неможливість задовольнити всі медико-соціальні потреби підлітків в отриманні ними необхідного обсягу комплексної медичної допомоги.

В рамках програм співробітництва Дитячого Фонду ООН/ЮНІСЕФ в Україні з Урядом України (програма «Здоров'я та розвиток молоді» (1997–2001 рр.), програма «Профілактика ВІЛ/СНІДу серед молоді» (2001–2005 рр.), програма «ВІЛ/СНІД, діти та молодь» (2006–2012 рр.) сьогодні реалізується підпроект «Розвиток медичних служб, дружніх до молоді: «Клініка дружня до молоді». Головною метою «Клінік, дружніх до молоді» є забезпечення комплексної медико-психосоціальної допомоги підліткам та молоді з питань збереження здоров'я, обумовлених специфікою підліткового віку, на засадах добровільності, доступності та доброзичливості.

Завданнями «Клінік, дружніх до молоді» (далі – КДМ) є забезпечення комплексної медичної, соціальної та психологічної допомоги підліткам та молоді, що реалізується шляхом:

- надання інформаційно-консультативних послуг підліткам і молоді з питань збереження здоров'я;
- профілактики інфекцій, що передаються статевим шляхом, особливо ВІЛ-інфекції, незапланованої вагітності та ризикової поведінки;
- діагностики та лікування захворювань репродуктивної системи;
- комплексного супроводу відвідувачів КДМ, які, крім медичних, отримують психологічні, соціально-педагогічні та юридичні послуги на всіх етапах роботи з ними (за потребою).

Цільовою групою КДМ є діти віком 10–18 років та молоді люди до 24 років. При цьому особливу увагу привертають на себе підлітки та молодь груп ризику: ВІЛ-позитивні, «діти вулиці», молодь, залучена до секс-бізнесу, молодь з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, молодь, що зазнала насильства, молодь з обмеженими функціональними можливостями, молоді люди в стресовому стані, підлітки з малозабезпечених сімей тощо.

В 1998 році відповідно до Угоди між Урядом України та Дитячим Фондом ООН/ЮНІСЕФ та за підтримки ЮНІСЕФ було створено першу «Клініку, дружню до молоді» в Україні (на базі поліклініки дитячої лікарні №6 м. Києва).

Створена нормативно-правова база для роботи Клінік (спільний наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства охорони здоров'я України від 17.04.06 № 1209/228, накази МОЗ України від 02.06.2009 № 383 «Про удосконалення організації надання медичної допомоги підліткам

та молоді» та від 02.06.2009 № 382 «Про затвердження Тимчасових стандартів надання медичної допомоги підліткам та молоді»). Розроблено Посібник по наданню медико-соціальних послуг дітям та молоді на основі дружнього підходу, Керівництво з оцінки центру (відділення, кабінету) на відповідність статусу «Клініка, дружна до молоді», Керівництво з оцінки/переоцінки центру (відділення, кабінету) на відповідність статусу «Клініка, дружна до молоді». Робота здійснювалась у тісній співпраці Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту.

Діяльність КДМ базується на Принципах «дружнього підходу» до молоді, рекомендованих Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) і ВООЗ (2002 р.):

- *Доступність* – молоді має реальну можливість отримати послуги через спрощення процедури звернення, максимальне наближення до потреб молоді розкладу роботи, надання безоплатних, комплексних послуг тощо.

- *Добровільність* – створені умови для самостійного свідомого звернення молоді за послугами через інформування, залучення та розбудову мотивації.

- *Доброчисливість* – надання послуг молоді побудоване на розумінні й прийнятті вікових особливостей цільової групи, терпимості, повазі, конфіденційності, підтримці у висловленні власної думки та ставленні до користувачів послуг без осуду.

Аналіз діяльності центрів, відділень, кабінетів медичної допомоги підліткам та молоді «Клініка, дружна до молоді» у 2012 р. показав наступне.

Станом на 1.01.2012 року в Україні працює 120 КДМ (у 2011р.– 104). За підтримки ЮНІСЕФ створено 21 КДМ. Крім того, Дитячим фондом ООН/ЮНІСЕФ було підтримано відкриття двох інформаційно-ресурсних центрів у м. Києві та м. Севастополі.

Протягом 2012 року створено 16 нових «Клінік, дружніх до молоді». Підрозділи, які надають медико-соціальну допомогу підліткам та молоді, створені і працюють у 141 закладі охорони здоров'я як у тих, які надають допомогу лише дітям, так і в тих, які обслуговують все населення (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Заклади, які надають медико-соціальну допомогу підліткам та молоді в Україні, за типом і відомчою належністю, абс. кількість

Тип закладу	Відомство	Кількість
Педіатричні заклади охорони здоров'я	МОЗ	52
Центральні районні лікарні (все населення)	МОЗ	20
Інші заклади охорони здоров'я для дорослого і дитячого населення, в т.ч.:	МОЗ	67
- Центри первинної медико-санітарної допомоги	МОЗ	7
- Студентські лікарні/поліклініки	МОЗ	3
Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	Мінсім'ямолодь	2

Джерело: Дані МОЗ України.

У 2010 році 2 КДМ працювали в структурі ЦСССДМ.

Державною Програмою «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року передбачено довести рівень впровадження в амбулаторно-поліклінічних педіатричних установах системи надання послуг «Клініка, дружня до молоді» до 90%. На сьогодні в 33% (2011 рік – 29,1%) таких закладів створені та працюють центри (відділення, кабінети) медико-соціальної допомоги підліткам та молоді.

Станом на 01.01.2013 року з 120 існуючих КДМ сертифіковано на відповідність статусу «Клініка, дружня до молоді» – 85, що складає 70,8%. На сьогодні КДМ організовано вже в 25 регіонах України, крім Кіровоградської області. В цій області, за інформацією регіональних управлінь охорони здоров'я, планується відкриття КДМ впродовж 2013 року.

Головним у забезпеченні ефективної роботи КДМ є наявність підготовлених кваліфікованих кадрів. Продовжено навчання фахівців КДМ з питань надання медичної допомоги підліткам та молоді на основі «дружнього підходу». З урахуванням низки семінарів-тренінгів з питань «Надання медико-соціальних послуг підліткам та молоді. Добровільне консультування та тестування на ВІЛ» всього підготовлено для роботи в «Клініках дружніх до молоді» України 898 спеціалістів.

Міністерством охорони здоров'я запропоновано ректорам вищих медичних навчальних закладів та закладів післядипломної освіти включити до програми відповідних кафедр підготовку лікарів – педіатрів, лікарів загальної практики та сімейної медицини з питань стану здоров'я підлітків та розвитку медико-соціальних послуг «дружніх до молоді» в Україні. Така робота розпочата Національною медичною академією післядипломної освіти ім. П.Л.Шупика, Донецьким НМУ ім. М. Горького, Кримським ДМУ ім. С.І.Георгієвського, Дніпропетровською ДМА, Буковинським ДМУ, Вінницьким НМУ ім. М.І.Пирогова.

Протягом останніх трьох років вказана підготовка здійснюється кафедрою підліткової медицини ХМАПО та кафедрою дитячих і підліткових захворювань НМАПО ім. П.Л. Шупика. Так, в 2012 році кафедрою підліткової медицини ХМАПО проведено 6 циклів тематичного удосконалення «Медико-соціальна допомога підліткам», всього на циклах навчались 171 лікар-курсант.

Продовжено роботу національної тренерської команди серед спеціалістів, які безпосередньо працюють в КДМ, у кількості 12 тренерів. В 2012 році продовжено роботу над розробкою методичної та навчальної бази для тренерів, спеціалістів, які надають допомогу підліткам та молоді.

Робочими групами підготовлено посібник «Допомога в роботі з підлітками та молоддю» для впровадження його в роботу Центрів первинної медико-санітарної допомоги, Центрів планування сім'ї та «Клінік, дружніх до молоді»; посібник для тренерів «Медична допомога підліткам та молоді на основі дружнього підходу».

Продовжено роботу методично-організаційного моніторингового центру Національної дитячої спеціалізованої лікарні «Охматдит» з питань створення та діяльності як існуючих КДМ, так і всіх закладів охорони здоров'я України, що прийняли рішення щодо створення таких структурних підрозділів.

Відповідно до наказу МОЗ України від 28.10.2011р № 715 «Про подальше впровадження Розширеної Ініціативи «Лікарня, доброзичлива до дитини» в

Україні» в регіонах України розпочата реорганізація регіональних центрів підтримки грудного вигодовування в Регіональні організаційно-методичні моніторингові центри з метою координації в регіонах роботи щодо подальшого впровадження та розвитку Програм, направлених на охорону здоров'я матерів та дітей, та забезпечення їх ефективної роботи.

Укомплектованість кадрами складає 85%, при цьому кількість фізичних осіб в 2 рази перевищує наявність штатних посад – більшість фізичних осіб працює на 0,25/0,5 ставки, в основному, за сумісництвом працюють лікарі та психологи. Все ширше до роботи в КДМ залучаються спеціалісти ЦСССДМ (соціальні працівники, психологи, юристи). В КДМ працює 762 спеціалісти, 50% яких пройшли спеціальну підготовку на семінарах-тренінгах щодо надання медико-соціальних послуг на основі «Дружнього підходу» та на курсах з тематичного удосконалення з підліткової медицини.

Більше половини звернень до КДМ є первинними, дівчата вдаються до послуг дещо частіше за хлопців (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Кількість та структура звернень до КДМ, за статтю та порядком звернень, 2011–2012 рр.

Показники	2011		2012	
	абс.	%	абс.	%
Всього звернень, з них:	145833		179396	
Первинних:	85571	58,7	97790	54,5
Юнаки	31233	36,5	36395	37,2
Дівчата	54338	63,5	61395	62,8
Повторних:	60262	41,3	81606	45,5
Юнаки	22357	37,1	26758	32,8
Дівчата	37905	62,9	54848	67,2

Джерело: Дані МОЗ України

Загальна кількість звернень збільшилась на 18,7%. У структурі звернень повторні складають 45,5% (2011р. – 41,3%), але даний показник нижче від визначеного показника якості надання медичної допомоги для КДМ (50%). Аналіз повторних звернень засвідчує велику розбіжність у різних КДМ. Так, показник коливається від 57–58% в КДМ Житомирської, Миколаївської, Чернігівської областей (що свідчить про достатню якість надання медико-соціальної допомоги) до 11–16% в КДМ Закарпатської області (що можна пояснити тим, що клініка розпочала роботу недавно).

Серед клієнтів КДМ у 2012 році найбільша питома вага (59,7%) припадає на дітей підліткового віку 14–18 років – як основну цільову групу (що залишається на рівні 2011 року), серед них більше дівчат – 65,1%.

Переважна більшість клієнтів КДМ (81,8%) – мешканці міста. Питома вага сільського населення серед клієнтів КДМ збільшилась з 2011 р. незначно: з 16,8% до 18,5%, темпи створення КДМ в сільській місцевості залишаються низькими.

Лише у 8 регіонах України є КДМ в закладах охорони здоров'я, які надають допомогу жителям села (ЦРЛ, РЛ). Розподіл відвідувачів КДМ за місцем проживання і виглядає наступним чином (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Розподіл клієнтів КДМ за місцем проживання, 2011–2012 рр.

Місце проживання	Кількість відвідувачів			
	2011		2012	
	абс.	%	абс.	%
Місто	121375	83.2	146684	81,8
Село	24458	16.8	32629	18,05
Без певного місця проживання			83	0,05
Всього	145833		179396	

Джерело: Дані МОЗ України

Достатньо різноманітною є структура звернень залежно від причини, яка спонукала до цього молоду особу (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Кількість і структура індивідуальних звернень до КДМ за причинами, 2011–2012 рр., абс. кількість та %

Причини звернень		2011		2012	
		абс.	%	абс.	%
1		2	3	4	5
Всього		145833		179396	
З приводу захворювань, з них		75615	50,4	90072	50,2
1	Репродуктивна сфера:	34704	45,9	47028	52,2
1.1	Хвороби сечостатевої системи:	10540	30,4	16286	34,6
1.2	Запальні захворювання придатків матки	6438	18,6	7884	16,8
1.3	Розлади менструального циклу	7618	22	12723	27,1
1.4	ІПСШ	5906	17	7999	17,0
1.5	Інші	4202	12,1	3276	7,0
2	Розлади психіки та поведінки, з них:	10799	14,3	13239	14,7
2.1	Через вживання алкоголю	1651	15,3	2238	16,9
2.3	Через вживання наркотичних та інших психо-тропних речовин	1040	9,6	1927	14,6
3	Захворювання шкіри	10474	13,9	11866	13,2
4	Інші захворювання	19638	25,9	15022	16,68
З приводу консультувань, з них:		116241	79,7	145933	81,3
1	З контрацепції	28077	24,2	39973	27,4
2	З профілактики ВІЛ/СНІДУ	60334	51,9	77733	53,3
3	З приводу вагітності	6502	5,6	7995	5,5
4	З проблем загального психічного здоров'я	9116	7,8	16175	11,1

Продовження табл. 3.6

1		2	3	4	5
5	З проблем сексуальних відносин	14232	12,2	17877	12,3
6	З правових питань	1232	1,1	1635	1,1
7	З інших питань	12602	10,8	10571	7,2
Психологічна допомога		16719	11,5	22049	12,3
1.1	З приводу криз у взаємовідносинах з батьками, однолітками, сексуальним партнером, сексуального насилля	6237	37	11511	52,2
1.2	Інше	4085	24	5507	25,0
Звернення по телефону довіри		7668		7873	

Серед звернень переважають звернення з приводу потреби у консультації: питома вага клієнтів КДМ, яким надавалася консультативна допомога, склала в 2012 р. 81,3% (2011 р. – 79,7%). Кількість консультацій з приводу профілактики ВІЛ/СНІДу зростає, питома вага їх становить 53,3% (2011 р. – 51,9%), чому сприяє і впровадження проведення в КДМ добровільного консультування та тестування на ВІЛ-інфекцію (ДКТ), на другому місці – питання методів контрацепції, на третьому – щодо проблем сексуальних відносин у підлітковому віці. Загальна кількість відвідувань КДМ збільшилась на 18,7%: з 145833 в 2011 р., до 179396 у 2012 році, що свідчить про ріст інформованості про діяльність КДМ та потребу підлітків і молоді в отриманні таких послуг.

У КДМ 20 регіонів України запроваджено добровільне консультування та тестування на ВІЛ. Для цього було укладено Угоди про співпрацю між закладами охорони здоров'я, в структурі яких працюють КДМ, та центрами профілактики та боротьби з ВІЛ/СНІДом; пройшли навчання з питань ДКТ 236 спеціалістів (з них 164 – на семінарах-тренінгах, проведених МОЗ України за підтримки ЮНІСЕФ). В 13 із 18 регіонів України забір крові здійснюється в маніпуляційних кабінетах закладів, в структурі яких створена КДМ, що забезпечує високу доступність клієнтів до даного виду допомоги.

Всього охоплено передтестовим консультуванням 12 247 осіб, з них старше 18 років – 9470 (77,3%). Проведено тестування 3 341 особи, що складає 27,3% від загальної кількості охоплених передтестовим консультуванням. Забір крові в 96,8% випадків здійснювався в КДМ або в закладі, в структурі якого створена КДМ. Виявлено позитивні результати у 97 клієнтів або 2,9% від загальної кількості клієнтів, яким проведено тестування.

Здійснюється також інформаційно-просвітницька робота. За 2012 рік кількість осіб, охоплених різними формами профілактичної роботи, збільшилась на 12,6%. Індивідуальними формами профілактичної роботи охоплено 81,3% клієнтів КДМ (79,7% у 2011 році). Серед групових форм санітарно-освітньої роботи переважають бесіди. В розробці санітарно-освітніх матеріалів брали участь співробітники 50 КДМ.

Діяльність КДМ здійснюється за активного соціального партнерства з працівниками центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді відповідно до спіль-

ного наказу МОЗ України та Мінсім'ямолодьспорту від 17.04.06 р. №1209/228 «Про затвердження Порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді із закладами охорони здоров'я щодо надання медичної допомоги та соціальних послуг дітям та молоді». Взаємодія забезпечується на підставі укладених угод про співпрацю між закладами охорони здоров'я та центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Основними напрямками спільної роботи є:

- Здійснення інформаційно-просвітницької роботи з популяризації здорового способу життя, профілактики соціально небезпечних хвороб у навчальних закладах, гуртожитках.
- Проведення профілактичної роботи щодо запобігання інфекціям, які передаються статевим шляхом, у тому числі ВІЛ, у навчальних закладах міста та у гуртожитках.
- Організація та проведення комплексної профілактичної роботи мобільних бригад спільно зі спеціалістами «Клінік, дружніх до молоді» в сільських районах.
- Здійснення тренінгової роботи, спрямованої на збереження репродуктивного здоров'я та підготовку до усвідомленого батьківства; формування відповідальної поведінки у статевих та міжособистісних відносинах.
- Поширення соціальної реклами з пропаганди здорового способу життя, охорони репродуктивного здоров'я та профілактики соціально небезпечних хвороб у дитячому та молодіжному середовищі.
- Організація роботи консультативного пункту з метою надання психологічних, соціально-педагогічних, інформаційних послуг учнівській та студентській молоді.
- Направлення дітей та молоді за необхідності до «Клініки, дружньої до молоді».
- Підготовка волонтерів.
- Забезпечення роботи гарячих ліній «Телефону Довіри» з актуальних питань репродуктивного здоров'я та статевого виховання підлітків та молоді.
- Забезпечення соціального супроводу клієнтів «Клініки, дружньої до молоді», які опинилися у складних життєвих обставинах, за рекомендаціями лікарів КДМ та інших закладів охорони здоров'я.
- Організація та проведення інформаційно-просвітницьких акцій до Всесвітнього дня здоров'я, Міжнародного дня сім'ї, Всесвітнього дня непаління тощо.
- Спільна розробка, виготовлення, поширення методичних, інформаційно-рекламних та санітарно-освітніх матеріалів з питань збереження репродуктивного здоров'я, попередження захворювань, що передаються статевим шляхом тощо.
- Інформування дітей, молоді та їх батьків про надання медичної допомоги та соціальних послуг.
- Залучення державних та недержавних установ, громадських організацій, у тому числі міжнародних, до співпраці щодо впровадження та поширення принципів Дружнього підходу до молоді.

До надання медичних та соціальних послуг підліткам та молоді в умовах КДМ було залучено 128 спеціалістів ЦСССДМ (проти 105 в 2011р.). Спільно з

ЦСССДМ було проведено: круглих столів – 366, відеолекторіїв – 1716, лекцій – 4475, соціально-культурних акцій – 435, семінарів-тренінгів – 1967.

У 2012 році підготовлено та залучено до роботи в КДМ 1091 волонтера з числа учнів та студентів (2011 рік – 907).

Організаційно-методичне забезпечення та моніторинг впровадження заходів спільних проектів МОЗ України та ЮНІСЕФ з проблем охорони здоров'я дітей та матерів здійснює методично-організаційний моніторинговий центр Національної дитячої спеціалізованої лікарні «Охматдит».

Центр продовжує надавати методичну допомогу, інформаційні послуги з медичної, соціальної, психологічної роботи закладам охорони здоров'я та соціальним службам у справах сім'ї, молоді та спорту та іншим відомствам, які мають відношення до роботи з дітьми, молоддю та недержавними громадськими організаціями. Крім того, здійснюється розповсюдження інформації про різні види соціальних, медичних і психологічних послуг, що надаються мережею «Клінік, дружніх до молоді».

Центром забезпечується збір, узагальнення та аналіз інформації з регіонів щодо стану розвитку «дружніх до молоді» служб охорони здоров'я. Створено ресурс інформаційно-методичних матеріалів з питань розвитку «дружніх до молоді» медико-соціальних послуг (методичні папки, матеріали веб-сайту). За підтримки Дитячого фонду ООН/ЮНІСЕФ удосконалена веб-сторінка Центру.

Методично-організаційним центром у 2012 році було здійснено 65 моніторингових візитів до закладів охорони здоров'я з метою:

- надання організаційно-методичної допомоги з питань створення «Клінік, дружніх до молоді»;
- координації семінарів-тренінгів;
- оцінки/переоцінки закладів охорони здоров'я на відповідність статусу «Клініка, дружня до молоді» та «Лікарня, доброзичлива до дитини»;
- впровадження інноваційної інтегрованої моделі профілактики ВІЛ-інфекції, допомоги та підтримки молодих жінок групи ризику в Запорізькій області.

З метою покращання доступу підлітків та молоді України до інформації в 2012 році відповідно до угоди про співпрацю між НДСЛ «Охматдит» та ООО «Школа Онлайн Донецьк» продовжена робота щодо створення індивідуального сайту-візитівки для кожної «Клініки, дружньої до молоді» (КДМ) України. На сьогодні сайти-візитівки створені для 49 КДМ.

З 2010 року Державна служба України з питань протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та інших соціально небезпечних захворювань за підтримки Міністерства молоді та спорту України та Німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ) реалізує Національну інформаційну кампанію з метою профілактики ВІЛ – «Не дай СНІДу шанс!».

Зазначена інформаційна кампанія спрямована на профілактику ризикованої поведінки серед загального населення та поєднує засоби масових та персональних комунікацій, спрямованих як на загальне населення, так і на різні соціальні групи.

Реалізація кампанії включає в себе два типи стратегій:

- медійні стратегії – проведення масових заходів, залучення телебачення, друкованих ЗМІ та інтернет-видань;

- стратегії персональних комунікацій для окремих соціальних груп – кампанії з профілактики ВІЛ на робочих місцях, у тому числі інформування надавачів послуг у сфері охорони здоров'я тощо.

Першою хвилею кампанії «Зайдеш на каву?» стала серія інформаційних матеріалів та візуальної реклами, спрямованої на поширення ключових повідомлень щодо безпечної поведінки та зниження ризиків під час статевих контактів з використанням презервативів. В результаті роботи протягом 2010–2011 років охоплено 10 областей України.

Друга хвиля кампанії – «Збережи сім'ю, збережи життя!» – серія інформаційних матеріалів та візуальної реклами, спрямована на поширення ключових повідомлень щодо пропагування вірності своєму партнеру та пріоритету сімейних цінностей. Охоплення кампанією становило 4 області України.

Традиційно до Всесвітнього дня боротьби зі СНІДом в Україні проводиться масштабний партнерський концерт для молоді за участю зірок українського та світового шоу-бізнесу. Відомі особистості України наголошують на важливості профілактики, лікування та боротьби з ВІЛ-інфекцією/СНІДом.

«Будь лідером!» – окрема хвиля інформаційної кампанії з нагоди проведення в Україні фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу «ЄВРО 2012» з метою поширення ключових повідомлень щодо здорового способу життя. Обличчям кампанії став відомий в Україні та Європі футболіст Анатолій Тимощук. На час футбольного турніру у столиці України під Аркою Дружби народів діяло Європейське містечко, на одній з «вулиць» якого були локалізовані стенди Національної інформаційної кампанії «Не дай СНІДу шанс!» та встановлено футбольне міні-поле. За час роботи містечка більше тисячі киян та гостей столиці пройшли тестування на ВІЛ, тисячі відвідувачів містечка отримали вичерпну інформацію про інфекцію та шляхи її передачі, розвіяли найбільш суперечливі міфи щодо цього захворювання. Охоплено – 5 областей України.

Проект «Fair Play – Чесна Гра» охопив 280 шкіл Київської, Харківської, Львівської, Луганської, Полтавської областей й АР Крим. Майже 14 тисяч хлопців та дівчат віком від 10 до 17 років мали змогу долучитися до занять спортом, більше дізнатися про шляхи запобігання поширенню ВІЛ/СНІДу.

«Це мій вибір!» – третя хвиля інформаційної кампанії, до якої були залучені відомі в Україні та світі особистості, серед яких є спортсмени, діячі шоу-бізнесу та ТБ, зокрема Анатолій Тимощук, Денис Силантьєв, Андрій Гусін, Робер Пірес, Віктор Павлик, Олена Мозгова, Марія Яремчук, Соломія Вітвіцька.

Функціонує Національна лінія телефону довіри з проблеми ВІЛ/СНІД для населення (тел. 0-800-500-451), інформація про яку постійно присутня в матеріалах медійної кампанії. Телефонну лінію запроваджено з 2003 року, щорічно реєструються понад мільйон дзвінків-звернень.

3.3. Державна політика у сфері освіти і сприяння професійному становленню, професійній перепідготовці та підвищенню кваліфікації молоді

Однією зі складових діяльності держави у напрямку сприяння соціальному становленню та розвитку молоді є надання молоді якісних освітніх послуг та створення умов для її професійного становлення. Політика держави щодо сприяння професійному становленню, професійній перепідготовці та підвищенню кваліфікації молоді в Україні здійснюється шляхом професійної орієнтації та професійного навчання. Основні положення щодо визначення норм професійної орієнтації та професійного навчання містяться у Законі України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 р. № 5067–VI.

У Державному стандарті загальної середньої освіти і навчальних програмах для основної та старшої школи закладені можливості створення умов для всебічного розвитку особистості на засадах загальнолюдських та національних цінностей, забезпечення формування в учнів активної соціальної та громадянської позиції, сприяння їх включенню у життя суспільства. За останній рік розроблено та затверджено Типові навчальні плани для загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня (наказ МОНмолодьспорт від 4 квітня 2012 р. № 409) та навчальні програми загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня.

Відповідно до потреб економіки на сучасному етапі розвитку суспільних відносин особливої актуальності набувають питання ролі та місця професійно-технічної освіти. У професійно-технічних навчальних закладах навчається 426 тисяч учнів. У 2012 році підвищено розміри мінімальних академічних стипендій учням професійно-технічних навчальних закладів до 275 грн на місяць. У 2013 році призначено 30 стипендій Президента України переможцям Всеукраїнських конкурсів фахової майстерності серед учнів професійно-технічних навчальних закладів з професій: секретар керівника (організації, підприємства, установи), офіціант, кравець, тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва, столяр будівельний.

Актуалізується робота із забезпечення підвищення престижності робітничих професій. З метою підвищення якості навчання за робітничими професіями, підготовки конкурентоспроможних на ринку праці кваліфікованих робітників, розробляються та запроваджуються нові Державні стандарти з окремих робітничих професій.

Заплановано реалізацію Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки (постанова Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 р. № 495), метою якої є створення сприятливих умов для якісної підготовки робітничих кадрів згідно з пріоритетами державної соціально-економічної політики, орієнтованої на задоволення потреб особистості, суспільства і держави, а також забезпечення рівного доступу до професійно-технічної освіти. Орієнтовний обсяг фінансування Програми – 3 494,2 млн грн: 594,6 млн грн – за рахунок державного бюджету, 1672,8 млн – за рахунок місцевих бюджетів, 1 226,8 млн грн – за рахунок інших джерел.

До шляхів та способів розв'язання проблеми у цій сфері віднесено:

- об'єднання зусиль центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та об'єднань профспілок, організацій роботодавців, наукових установ, навчальних закладів, спрямованих на:
- забезпечення належної якості професійно-технічної освіти шляхом впровадження у навчальний процес державних стандартів з конкретних професій нового покоління, інформаційно-комунікаційних технологій, оснащення новим обладнанням, устаткуванням та технікою професійно-технічних навчальних закладів, видання сучасних підручників та наочних посібників з професійно-теоретичної підготовки;
- оперативність прийняття управлінських рішень щодо професійно-технічної освіти та її фінансового забезпечення;
- оптимізацію мережі професійно-технічних навчальних закладів шляхом утворення на їх базі сучасних навчальних закладів, орієнтованих на підготовку кваліфікованих робітничих кадрів для задоволення потреб економіки держави та ринку праці.

У вищих навчальних закладах України (далі – ВНЗ) вища освіта здобувається за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста та магістра. Щорічно з ВНЗ I – II рівнів акредитації випускається майже 100 тис. осіб, з ВНЗ III – IV рівнів акредитації – понад 500 тис. осіб. У 2012 році збільшено обсяг прийому студентів на навчання до ВНЗ за державним замовленням.

Державне замовлення на підготовку кадрів за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, порівняно з 2011 роком, всього було збільшено на 1251 місце. Зокрема, збільшено обсяг державного замовлення за такими напрямками підготовки: «електроніка» – на 33 %, «енергетика та енергетичне машинобудування» – на 14,5 %, «радіотехніка, радіоелектронні апарати та зв'язок» – на 25 %, «металургія та матеріалознавство» – на 64 %, «машинобудування та металообробка» – на 28 %, «хімічні технології та інженерія» – на 46 %, «авіаційна та ракетно-космічна техніка» – на 43,5 %, «транспорт і транспортна інфраструктура» – на 32 %.

Збільшено обсяг прийому до ВНЗ на навчання на професійно-кваліфікаційному рівні бакалавра за кошти державного бюджету з напрямів підготовки фахівців для ІТ-галузі, порівняні з 2011 роком, на 2609 місць (23,4 %). У 2012 році гармонізовано спеціальності сфери інформаційно-комунікаційних технологій з міжнародними стандартами підготовки ІТ-фахівців.

Загалом у 2012 році до ВНЗ України I – IV рівнів акредитації всіх форм власності та підпорядкування всього зараховано 398,4 тис. осіб, 55,3% з яких – за кошти державного та місцевого бюджетів. Крім того, у 2012 році підвищено розміри мінімальних академічних стипендій: студентам ВНЗ I – II рівнів акредитації – до 550 грн на місяць; студентам ВНЗ III – IV рівнів акредитації – до 730 грн на місяць. Також з 1 вересня 2012 року підвищено розмір соціальних стипендій для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та осіб з їх числа: учням професійно-технічних навчальних закладів – до 850 грн на місяць;

студентам ВНЗ I – IV рівнів акредитації – 1 760 грн на місяць. Крім того, з метою підтримки талановитої молоді у 2012 році надано 22 стипендії Верховної Ради України для найталановитіших молодих учених до 35 років.

До основних подій у напрямку вдосконалення системи вищої освіти слід віднести такі:

- для забезпечення подолання існуючого дублювання підготовки фахівців за окремими напрямами і спеціальностями протягом 2011 – 2012 років утворено 9 регіональних університетських центрів на базі 22 ВНЗ;
- удосконалено систему конкурсного відбору до університетів найбільш здібної молоді на основі зовнішнього незалежного оцінювання; у 2012 році усі ВНЗ здійснювали роботу в Єдиній державній електронній базі з питань освіти, що забезпечило прозорість, доступність, демократичність вступної кампанії;
- у 2012 році запроваджено у повному форматі Єдину державну електронну базу з питань освіти, за допомогою якої вступники мають можливість подавати електронні заяви на вступ;
- три вітчизняні університети (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Донецький національний університет) в 2012 році були представлені у міжнародному рейтингу університетів світу OS World University Rankings.

До пріоритетних напрямлень на навчання за державне фінансування віднесено технічну і природничу галузі освіти, зокрема це такі напрямки як ІТ-технології, біонанотехнології, інформаційно-комунікаційні технології, нанофізика, наноелектроніка, електротехніка, нові нетрадиційні джерела енергії, раціональне природокористування, розробка корисних копалин, металургія, машинобудування, авіаційна і ракетно-космічна техніка, атомна енергетика, хімічна технологія та інженерія тощо.

Пріоритетами реалізації державної молодіжної політики, визначеними Указом Президента України від 27 вересня 2013 року №532/2013 «Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року», визначено:

- формування державного замовлення відповідно до потреб ринку праці;
- налагодження співпраці роботодавців і навчальних закладів для формування навчальних програм, програм стажування та проходження навчальної практики, залучення роботодавців до планування навчального процесу;
- налагодження співпраці роботодавців і навчальних закладів для стажування студентської та учнівської молоді, укладення договорів про працевлаштування випускників на перше робоче місце.

З метою вирішення одного з ключових завдань системи вищої освіти – забезпечення відповідності змісту освіти тим вимогам, які пред'являються майбутньою професією, за останні два роки вдалося на сучасному рівні організувати співпрацю вищої освіти і роботодавців.

Важливим кроком на шляху удосконалення вітчизняної освіти стала розробка спільно з представниками роботодавців Національної рамки кваліфікацій, яка спрямована на забезпечення взаємозв'язку між сферою освіти і ринком праці. Визначення основ цієї системи здійснено у межах виконання положень Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» та постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій».

Національна рамка кваліфікацій створює основу для подальшої розробки спільно з роботодавцями галузевих рамок кваліфікацій, впорядкування Переліків напрямів і спеціальностей, за якими ведеться підготовка фахівців, Національного класифікатора професій, Класифікатора видів економічної діяльності.

Важливим завданням для забезпечення розвитку системи вищої освіти є розробка нового покоління стандартів вищої освіти, які мають більше орієнтуватися на оцінку компетенцій випускника, визначення рівня компетентності в цілому. У цьому напрямку реалізується пілотний проект освітніх стандартів з низки напрямів і спеціальностей вищої і професійно-технічної освіти в рамках спільного проекту Міністерства освіти і науки, групи підприємців, Конфедерації роботодавців.

Спільно з провідними закладами післядипломної педагогічної освіти розроблено навчальні програми підвищення кваліфікації працівників з урахуванням тривалості підвищення кваліфікації та профілю відповідно до галузевого спрямування.

Міністерством освіти і науки та регіональними органами управління освітою продовжується робота щодо створення навчально-практичних центрів із впровадження інноваційних виробничих технологій відповідних галузевих спрямувань за підтримки та сприяння соціальних партнерів (фірм «Хенкель Баутехнік Україна», «Кнауф Маркетинг Україна», «Бош» та інші). На сьогодні створено та діє 76 навчально-практичних центрів (у тому числі 5 створено у 2012 році), з яких: будівельна галузь – 51 (67% від загальної кількості); сфера послуг – 9 (12%); агропромисловий комплекс – 8 (10%); промисловість – 5 (7%); машинобудівна галузь – 3 (4%).

Показником ефективності функціонування системи вищої освіти в країні є затребуваність випускників ВНЗ на ринку праці, відповідність компетенцій молодих кадрів вимогам цього ринку. Створення більш сприятливих умов для професійного становища молоді має забезпечити Закон України «Про професійний розвиток працівників» від 12 січня 2012 року. Одним з важливих аспектів є визначення порядку підтвердження результатів неформального професійного навчання працівників центрами визнання результатів неформального професійного навчання, які утворюються у складі Державної служби зайнятості України. Розвиток неформального професійного навчання відкриває нові можливості для професійного розвитку молодих кадрів відповідно до потреб ринку праці, більш гнучкий механізм.

З метою підвищення професійного рівня молоді, сприяння її працевлаштуванню після завершення навчання та створення умов для здобуття учнями про-

фесійно-технічних і студентами вищих навчальних закладів у вільний від навчання час досвіду практичної роботи за обраною спеціальністю статтею 29 Закону України «Про зайнятість населення» передбачено можливість проходження студентами стажування на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання за професією (спеціальністю), за якою здобувається освіта. Порядок укладання договору про стажування студентів вищих та учнів професійно-технічних навчальних закладів на підприємствах, в установах та організаціях і Типова форму договору про стажування учнів професійно-технічних і студентів вищих навчальних закладів на підприємствах, в установах та організаціях затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2013 р. № 20.

Таблиця 3.7

**Структура і виконання видатків бюджету на виплату стипендій за 2010 – 2012 роки
(за інформацією Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України *)**

Показники	КЕКВ	Загальний фонд		Спеціальний фонд		Разом	
		план на рік з урахуванням внесених змін	касове виконання за рік	план на рік з урахуванням внесених змін	касове виконання за рік	план на рік з урахуванням внесених змін	касове виконан- ня за рік
2010							
Видатки - Усього	1	15 307 701 541,00	15 224 997 678,00	7 077 254 654,04	5 951 710 901,81	22 384 956 195,04	21 176 708 579,81
Стипендії	1342	966 223 000,00	965 433 196,45	498 141,89	451 367,82	966 721 141,89	965 884 564,27
2011							
Видатки - Усього	1	13 757 114 371,00	13 598 894 251,29	7 740 981 108,80	6 524 196 475,60	21 498 095 479,80	20 123 090 726,89
Стипендії	1342	223 659 400,00	223 626 554,69	61 584,00	52 584,00	223 720 984,00	223 679 138,69
2012							
Видатки та надання кредитів - Усього	1	16 684 579 200,00	16 288 870 096,44	8 720 645 370,84	7 381 444 862,37	25 405 224 570,84	23 670 314 958,81
Стипендії	1342	245 527 900,00	245 304 383,79	25 372,65	7 699,20	245 553 272,65	245 312 082,99

* У 2010 році – Міністерство освіти і науки України.

3.4. Державна політика і програми у сфері молодіжної зайнятості та сприяння молодіжному підприємництву

Державна політика у сфері молодіжної зайнятості і сприяння молодіжному підприємництву базується на конституційних положеннях, нормах молодіжного законодавства та нормативно-правових актах поза межами молодіжного сектору державного управління (сфери зайнятості, підприємництва, соціального захисту тощо). Найбільш значущими питаннями визначено такі: реалізація права на працю, вибір професійної діяльності, надання першого робочого місця молодим громадянам, що здобули освіту, професійне навчання (зокрема неформальне), організація громадських робіт, допомога безробітним тощо.

Відповідно до Конституції України кожна людина має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 43).

Як обов'язок держави Конституція України визначає право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (ст. 46).

У комплексі молодіжного законодавства та урядових програм України закладні принципи щодо підтримки економічної активності молоді містяться у Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», Законах України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», Державній цільовій соціальній програмі «Молодь України» на 2009 – 2015 роки.

Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» від 15 грудня 1992 р. № 2859–ХІІ, яка стала основою для вироблення державної політики щодо сприяння повноцінному розвитку молодих громадян України, передбачає, що державна молодіжна політика є системною діяльністю влади і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України.

До головних завдань державної молодіжної політики відповідно до Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», зокрема, належать:

- вивчення становища молоді, створення необхідних умов для зміцнення правових та матеріальних гарантій щодо здійснення прав і свобод молодих громадян, діяльності молодіжних організацій для повноцінного соціального становлення та розвитку молоді;
- допомога молодим людям у реалізації й самореалізації їх творчих можливостей та ініціатив;
- залучення молоді до активної участі в економічному розвитку України;

- надання державою кожній молодій людині соціальних послуг по навчанню, вихованню, духовному і фізичному розвитку, професійній підготовці.

- До числа принципів державної молодіжної політики зазначений документ відносить й такі, як:

- надання права і залучення молоді до безпосередньої участі у формуванні й реалізації політики та програм, що стосуються суспільства взагалі і молоді зокрема;

- правовий та соціальний захист молодих громадян, перш за все осіб, які не досягли 18 років, з метою створення необхідних стартових можливостей для їх повноцінного соціального становлення та розвитку;

- сприяння ініціативі та активності молоді в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

- Визначено головні напрями державної молодіжної політики в Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні». На перші місця поставлено такі пункти:

- розвиток і захист інтелектуального потенціалу молоді, поліпшення умов і створення гарантій для здобуття молоддю освіти, спеціальної професійної підготовки та перепідготовки;

- забезпечення зайнятості молоді, її правового захисту з урахуванням економічних інтересів, професійних і соціальних можливостей суспільства.

Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 5 лютого 1993 р. № 2998–ХІІ приділяє важливу увагу питанням праці молоді (ст. 7) та підтримки підприємницької ініціативи та діяльності молоді (ст. 8). Визначаючи питання праці молоді, зазначений законодавчий акт передбачає таке:

- держава гарантує працездатній молоді рівне з іншими громадянами право на працю;

- держава забезпечує працездатній молоді надання першого робочого місця на строк не менше двох років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби;

- молоді громадяни, які звернулися до державної служби зайнятості в пошуках роботи, одержують безплатну інформацію та професійну консультацію з метою вибору виду діяльності, професії, місця роботи, а також, у разі необхідності, проходять професійну підготовку і перепідготовку;

- держава сприяє створенню молодіжних центрів праці, а також молодіжних громадських організацій (агентства, біржі, бюро та інші) для забезпечення працевлаштування молоді, реалізації програм професійного навчання молоді та вдосконалення її професійної майстерності;

- квота робочих місць для працевлаштування молоді визначається місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в межах, встановлених Законом України «Про зайнятість населення»;

- працевлаштування молоді з інвалідністю здійснюється в межах нормативів робочих місць для забезпечення працевлаштування інвалідів, визначених згідно із Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»;

- Державна служба зайнятості разом з органами виконавчої влади, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надає учням, студентам та аспірантам денної форми навчання допомогу в працевлаштуванні у позанавчальний час;

- держава забезпечує умови для вторинної зайнятості молоді; органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до законодавства можуть встановлювати додаткові пільги щодо прибуткового податку з громадян студентам та учням, що працюють у складі студентських та учнівських трудових загонів на сільськогосподарських роботах чи на інших видах робіт, на підприємствах державної або комунальної форми власності;

- молодіжні центри праці, що діють відповідно до Типового положення, а також громадські молодіжні організації (агентства, біржі, бюро та інші) за наявності в них відповідного дозволу, виданого Державною службою зайнятості, сприяють працевлаштуванню молоді, у тому числі учнів, студентів, аспірантів, у позанавчальний час, надають послуги, пов'язані з профорієнтацією та підготовкою до роботи за новою професією;

- Державна служба зайнятості надає місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, молодіжним центрам праці, центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді інформацію про наявність вільних робочих місць (вакантних посад), у тому числі призначених для працевлаштування інвалідів.

У Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» знайшов своє визначення термін «перше робоче місце», який розуміється як місце роботи молодих громадян після закінчення будь-якого навчального закладу або припинення навчання в ньому, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової служби чи альтернативної (невійськової) служби (ст. 1).

Задля підтримки підприємницької ініціативи та діяльності молоді Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (ст. 8) передбачено таке:

- держава підтримує і сприяє розвитку підприємницької ініціативи та діяльності молоді;

- держава сприяє створенню молодіжних бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів для реалізації програми підготовки молоді до підприємницької діяльності, надання інформаційних та консультативних послуг. З цією метою розробляється та реалізується система заходів підтримки підприємництва молоді, включаючи довгострокове пільгове кредитування, забезпечення виробничими приміщеннями, страхування комерційного ризику тощо;

- органи місцевого самоврядування можуть встановлювати за рахунок коштів, що надходять до місцевого бюджету, пільгову плату та реєстрацію підприємств, створених молодими громадянами та молодіжними громадськими організаціями.

Відповідно до Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1 грудня 1998 р. № 281–XIV передбачається фінансова та інша матеріальна підтримка молодіжного сегмента третього сектору з боку органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, делегування повноважень щодо відповідних програм (проектів, заходів), що сприяє їх участі в реалізації заходів з розвитку економічної активності молоді в Україні.

У Державній цільовій соціальній програмі «Молодь України» на 2009 – 2015 роки, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 28 січня 2009 р. № 41, створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості молоді визначено одним із головних завдань. З цією метою передбачено таке:

- 1) проведення міжнародних, всеукраїнських та регіональних акцій, виставок, засідань за круглим столом, семінарів, тренінгів, форумів, надання консультацій, виробництво фільмів, роликів, поліграфічної продукції, спрямованих на:
  - проведення профорієнтаційної роботи серед молоді;
  - підтримку підприємницьких ініціатив молоді, в тому числі проведення Всеукраїнського конкурсу бізнес-планів підприємницької діяльності серед молоді;
  - вирішення питання зайнятості молоді, розв'язання проблеми безробіття молоді, зокрема її працевлаштування на перше робоче місце;

- 2) підтримка руху молодіжних трудових загонів.

Серед виконавців завдань названо Міністерство молоді та спорту, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київську та Севастопольську міські держадміністрації.

При визначенні ключових напрямів державної підтримки молоді на майбутній період різні аспекти проблеми економічної активності знайшли своє висвітлення у «Стратегії розвитку державної молодіжної політики до 2020 року», затвердженій Указом Президента України від 27 вересня 2013 р. № 532/2013. Серед пріоритетних шляхів забезпечення зайнятості молоді на ринку праці стимулювання роботодавців у наданні першого робочого місця; запровадження в навчальних закладах факультативних занять з організації власної справи та набуття підприємницьких навичок; здійснення заходів щодо сприяння зайнятості молоді, насамперед тієї, яка потребує соціального захисту; сприяння підприємницькій діяльності молоді, визначення механізмів її підтримки; запровадження системи підтвердження результатів неформального навчання молоді; сприяння професійній орієнтації учнів 8 – 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

В ухваленій урядом «Програмі сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року» (постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2012 року № 1008) було приділено увагу високому рівню безробіття в молодіжному середовищі, що пов'язувалося «насамперед з недостатньою мотивацією молоді в оволодінні робітничими професіями, незадовільними умовами праці та низьким рівнем професійної адаптації молоді на виробництві». Серед завдань щодо розв'язання проблеми, зокрема, визначалися й такі:

- стимулювання заінтересованості молоді у працевлаштуванні в сільській місцевості;

- удосконалення методів профорієнтаційної роботи з молоддю, підвищення мотивації заінтересованості молоді до оволодіння робітничими професіями;
- забезпечення систематичного інформування молоді щодо можливостей працевлаштування;
- розвитку системи забезпечення якості вищої та професійно-технічної освіти;
- розроблення та запровадження освітніх стандартів на основі компетентнісного підходу;
- поширення практики стажування студентів, учнів (слухачів) вищих та професійно-технічних навчальних закладів на підприємствах, в установах та організаціях;
- стимулювання заінтересованості роботодавців у працевлаштуванні на перше робоче місце за отриманою професією (спеціальністю) насамперед молоді та осіб з інвалідністю, осіб інших соціально вразливих верств населення;
- реформування молодіжних центрів праці з метою підвищення якості надання послуг молоді.

До плану заходів Програми увійшли такі молодіжні пункти:

- розробка і затвердження методики прогнозування потреби ринку праці у фахівцях та робітничих кадрах;
- запровадження нового механізму формування державного замовлення на підготовку кваліфікованих робітничих кадрів та фахівців з вищою освітою з урахуванням середньострокових прогнозів потреб економіки та соціальної сфери у кваліфікованих кадрах;
- удосконалення системи профільного навчання учнів старшої школи з урахуванням перспективних потреб ринку праці;
- удосконалення та забезпечення розвитку системи вищої освіти;
- складення з урахуванням потреб ринку праці переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців з вищою освітою;
- проведення моніторингу якості надання послуг професійно-технічними навчальними закладами, удосконалення структури організації професійно-технічної освіти;
- сприяння запровадженню дуальної системи підготовки робітничих кадрів у системі професійно-технічних навчальних закладів;
- сприяння організації стажування студентів, учнів (слухачів) вищих та професійно-технічних навчальних закладів на підприємствах, в установах, організаціях;
- розробка проектів актів про внесення змін до актів законодавства щодо удосконалення діяльності молодіжних центрів праці.

Державна політика у сфері підтримки підприємництва характеризується тим, що законодавча база у зазначеній сфері не містить окремих положень щодо створення певних преференцій для молодих підприємців. Актуальними питаннями для молодіжного підприємництва у Законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22 березня 2012 року є, зокрема, положення про розвиток інфраструктури підтримки малого

і середнього підприємництва, до якої належать бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, державна підтримка суб'єктів малого та середнього підприємництва у сфері підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу (зокрема створення та розвиток мережі бізнес-інкубаторів, розроблення та виконання освітніх програм, надання навчально-методологічної та науково-методичної допомоги тощо).

Необхідно зазначити, що на підтримку професійних досягнень молодих громадян спрямовано комплекс різноманітних заходів. До них належить й визначення лауреатів Премії Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді у розбудові України, яку вручають, зокрема, в таких номінаціях: за виробничі досягнення, за наукові досягнення, за творчі досягнення, за спортивні досягнення, за особисту мужність, за внесок у забезпечення розвитку молодіжного руху. Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про присудження Премії Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді у розбудові України» від 19 червня 2013 року № 420 у цих номінаціях відзначено 60 представників зазначених категорій молоді. 27 червня 2013 року відбулася урочиста зустріч Прем'єр-міністра України з лауреатами Премії за досягнення 2012 року.

До апробованих форм підтримки підприємницьких ініціатив молоді також належить Всеукраїнський конкурс бізнес-планів підприємницької діяльності серед молоді.

В регіонах реалізації програм та заходів щодо розвитку економічної активності молоді приділяється велика увага. Наприклад, у Херсонській області в 2011 – 2012 роках питання забезпечення молоді першим робочим місцем, стимулювання створення роботодавцями додаткових робочих місць для молоді, здійснення громадського контролю за працевлаштуванням молоді та створення належних умов адаптації у трудових колективах було включено до Регіональної угоди між облдержадміністрацією, обласною організацією роботодавців, профспілковими об'єднаннями області. Особливого значення набула домовленість щодо запровадження системи наставництва для молодих працівників.

У Харківській області реалізується комплексна освітня програма «Школа малого бізнесу» для молодих громадян, в рамках якої проведено понад 200 бізнес-семінарів із залученням понад трьох тисяч молодих людей. У вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації створені громадські центри зайнятості, в розпорядженні яких є база даних про наявні робочі місця та арсенал консалтингових послуг із питань майбутньої професійної діяльності. В Харківському національному університеті сільського господарства імені Петра Василенка, зокрема, створено бізнес-інкубатор, після закінчення навчання в якому студенти отримують сертифікат менеджера-підприємця. Центр працевлаштування студентів та випускників Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна як самостійний структурний підрозділ встановив партнерські зв'язки з міським центром зайнятості та регіональним фондом підтримки підприємництва.

У Рівненській області у 2012 році започатковано виплату премій голови обласної державної адміністрації кращим студентам вищих та учням професійно-технічних та загальноосвітніх навчальних закладів (кожна премія дорівнює трьом розмірам мінімальної заробітної плати). В області створено ради молодих еконо-

містів та менеджерів, які мають за мету сприяти підвищенню рівня освіти майбутніх фахівців та допомагати їм у майбутньому працевлаштуванні. Одним із завдань регіональних конкурсів на кращу дипломну роботу за галузями знань «Економіка і підприємництво», «Менеджмент і адміністрування» визначено створення умов для прискорення адаптації фахівця до умов та вимог виробництва. Переможці конкурсу отримують матеріальне заохочення.

Важливе значення для професійної орієнтації молоді відіграє використання сучасних засобів інформування в різних регіонах. Так, в Сумській області встановлені та працюють 277 профорієнтаційних терміналів у загальноосвітніх навчальних закладах. Заходи з використанням програмно-апаратного комплексу «Профорієнтаційний термінал» набули поширення в Донецькій області. У 681 загальноосвітньому навчальному закладі Донецької області встановлені програмно-апаратні комплекси для професійної орієнтації молоді. Щоквартально оновлюється їх інформаційне наповнення, яке спрямоване на мотивацію учнівської молоді до вибору професії, у т.ч. необхідних у високотехнологічних сферах промисловості.

Розвитку молодіжного підприємництва в ряді регіонів України сприятиме розпочатий у березні 2013 року проект «Підтримка розвитку академічних бізнес-інкубаторів в Україні», який здійснюється Дніпропетровським регіональним інститутом державного управління Національної академії державного управління при Президентові України та Вищою школою публічної адміністрації в Щецині (Республіка Польща) за підтримки Міністерства закордонних справ Польщі. Українські викладачі, слухачі та студенти ознайомилися з польським досвідом та запроваджують його в Києві, Львові, Одесі.

Отже, в Україні створено законодавчу базу, розроблено ряд програм, спрямованих на розвиток економічної активності молоді. Практична діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування забезпечує комплекс заходів з профорієнтації, працевлаштування молодих громадян, залучення їх до підприємницької діяльності. На державному, регіональному та місцевому рівнях здійснюється бюджетне фінансування зазначених програм, залучаються кошти з інших джерел фінансування. Проте необхідно визнати наявність проблем щодо розвитку економічної активності молоді, до яких належать:

- обмеженість норм прямої дії у молодіжному законодавстві щодо працевлаштування молоді та молодіжного підприємництва;
- недостатність механізмів реалізації положень законодавства щодо розвитку економічної активності молоді;
- недостатній рівень бюджетного та позабюджетного фінансування заходів з працевлаштування молоді;
- наявність в державних, регіональних та місцевих програмах декларативних положень, які не знаходять організаційного, фінансового, координаційного забезпечення;
- недостатній рівень контролю за виконанням та аналітичного супроводу молодіжних програм різного рівня;
- вплив негативних чинників, що характеризують соціально-економічну ситуацію в Україні тощо.

3.5. Розвиток системи соціальної підтримки і діяльність органів влади щодо залучення вразливих категорій молоді до економічної активності

Упродовж останніх десятиріч в Україні накопичено певний досвід формування та реалізації державної політики залучення до економічної активності вразливих категорій молоді. Національне законодавство та практика державної молодіжної політики відносять до соціально незахищених такі категорії:

- молодь у віці до 18 років;
- молодь, яка закінчила або припинила навчання у середніх загальноосвітніх школах;
- діти (сироти) від 16 до 18 років, які залишилися без піклування батьків;
- особи, яким виповнилося 15 років і які за згодою одного з батьків приймаються на роботу на спеціалізовані робочі місця;
- молодь у віці до 35 років, звільнена з установ, що виконують покарання.

Порядок застосування праці дітей визначається законодавством України про працю. Так, окрема глава Кодексу законів про працю України «Праця молоді» фактично присвячена врегулюванню питання праці неповнолітніх (гл. XIII, ст. 187 – 200). Нею встановлюється, що неповнолітні, тобто особи, що не досягли вісімнадцяти років, у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України.

Кодекс законів про працю України визначає, що для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягнення ними чотирнадцятирічного віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює.

У Кодексі законів про працю України закріплено такі положення щодо праці дітей:

- необхідність ведення спеціального обліку дітей, які не досягли 18 років, із зазначенням дати їх народження (ст. 189);
- необхідність проходження попереднього медичного огляду при прийомі на роботу усіх осіб молодше 18 років та обов'язковість щорічних медичних оглядів для них у подальшому до досягнення 21 року (ст. 191);
- заборона залучати працівників молодше вісімнадцяти років до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні (ст. 192);
- можливість встановлення знижених норм виробітку (ст. 193).

Питання оплати праці працівникам молодше вісімнадцяти років при скороченій тривалості щоденної роботи знайшло своє висвітлення у Кодексі законів про працю України наступним чином:

- заробітна плата працівникам молодше вісімнадцяти років при скороченій тривалості щоденної роботи виплачується в такому ж розмірі, як

працівникам відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи;

- праця працівників молодше вісімнадцяти років, допущених до відрядних робіт, оплачується за відрядними розцінками, встановленими для дорослих працівників, з доплатою за тарифною ставкою за час, на який тривалість їх щоденної роботи скорочується порівняно з тривалістю щоденної роботи дорослих працівників;
- оплата праці учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів, які працюють у вільний від навчання час, провадиться пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку. Підприємства можуть встановлювати учням доплати до заробітної плати (ст. 194).

Трудове законодавство дозволяє надавати відпустку працівникам віком до 18 років у зручний для них час, а в перший рік роботи – до настання шестимісячного терміну безперервної роботи на даному підприємстві, в установі, організації (ст. 195 Кодексу законів про працю України).

Питання бронювання робочих місць та професійного навчання неповнолітніх громадян так врегульовано в Кодексі законів про працю України:

– для всіх підприємств і організацій встановлюється броня прийняття на роботу і професійне навчання на виробництві молоді, яка закінчила загальноосвітні школи, професійні навчально-виховні заклади, а також інших осіб молодше вісімнадцяти років;

– районні і міські ради затверджують програми влаштування на роботу випускників загальноосвітніх шкіл, квоти робочих місць для працевлаштування молоді та забезпечують їх виконання всіма підприємствами, установами, організаціями;

– відмова у прийнятті на роботу і професійне навчання на виробництві зазначеним особам, направленим в рахунок броні, забороняється, така відмова може бути оскаржена ними до суду (ст.196).

Обмеження на звільнення працівників молодше 18 років передбачають, що власник або уповноважений ним орган не можуть зробити це без згоди служби у справах дітей, а в інших випадках мають винятковий характер і не допускаються без працевлаштування (ст.198 Кодексу законів про працю України).

Кодекс законів про працю України враховує особливий статус неповнолітнього громадянина та надає право батькам, усиновителям і піклувальникам неповнолітнього, а також державним органам та службовим особам, на яких покладено нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю, мають право вимагати розірвання трудового договору з неповнолітнім, у тому числі й строкового, коли продовження його чинності загрожує здоров'ю неповнолітнього або порушує його законні інтереси (ст. 199).

Відповідно до Кодексу законів про працю для неповнолітніх встановлюється скорочена тривалість робочого часу: для працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють в період канікул) – 24 години на тиждень. Тривалість робо-

чого часу учнів, які працюють протягом навчального року у вільний від навчання час, не може перевищувати половини вищевказаної максимальної тривалості робочого часу для осіб відповідного віку (ст.51).

У Законі України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402–III знайшло своє висвітлення питання «дитина та праця», якій присвячено окрему статтю (ст.21). Законом встановлено, що вік, з якого допускається прийняття дитини на роботу, становить 16 років. Діти, які досягли 15-річного віку, можуть прийматися на роботу, що не завдає шкоди їх здоров'ю і навчанню, за згодою одного з батьків або особи, яка замінює батьків. Для дітей, молодших 16 років, тривалість робочого часу обмежується відповідно до потреб їх розвитку та професійної підготовки. Час, витрачений дитиною за згодою власника або уповноваженого ним органу на професійну підготовку в межах встановленого законодавством робочого часу, зараховується як робочий час.

Зазначене питання в Кодексі законів про працю України визначено: «Не допускається прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років. За згодою одного з батьків або особи, що його замінює, можуть, як виняток, прийматись на роботу особи, які досягли п'ятнадцяти років» (ст. 188).

Закон України «Про охорону дитинства» забороняє залучення дітей до найгірших форм дитячої праці, участі у важких роботах і роботі зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах та до праці понад встановлений законодавством скорочений робочий час.

До найгірших форм дитячої праці законодавством про охорону дитинства віднесено:

- усі форми рабства або практика, подібна до рабства, зокрема продаж дітей та торгівля ними, боргова залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах;
- використання, вербування або пропонування дитини для зайняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи порнографічних вистав;
- використання, вербування або пропонування дитини для незаконної діяльності;
- робота, яка за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди фізичному або психічному здоров'ю дитини (ст. 21).

У Законі України «Про охорону дитинства», зокрема, містяться також такі норми:

- діти приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду за наявності письмового медичного висновку про відсутність протипоказань для участі у трудовій діяльності та в подальшому до досягнення 21 року щорічно підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам (ст. 21);
- участь у трудовій діяльності дітей-інвалідів та дітей з вадами фізичного та розумового розвитку забезпечується шляхом створення відповідної мережі робочих місць (ст. 21);

- з метою захисту своїх трудових прав діти, які працюють, можуть створювати професійні спілки або вступати до існуючих професійних спілок у порядку, встановленому законодавством України (ст. 21).

Знайшло своє місце в Законі України «Про охорону праці» й закріплення права на підприємницьку ініціативу дітей. Так, у ст. 22 («Право на зайняття підприємницькою діяльністю») зазначається: «Діти, які досягли 16-річного віку, мають право займатися підприємницькою діяльністю, можуть бути членами колективного сільськогосподарського підприємства та членами селянського (фермерського) господарства в порядку, встановленому законом».

Викладені в Законі України «Про охорону дитинства» положення щодо обмежень праці неповнолітніх знайшли своє відображення в Законі України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р. № 2694–ХІІ, в якому закріплена необхідність затвердження центральним органом виконавчої влади з питань державної політики у сфері охорони праці положення про порядок трудового і професійного навчання неповнолітніх професій, пов'язаних з важкими роботами і роботами із шкідливими або небезпечними умовами праці (ст. 11). Зазначене питання знайшло своє врегулювання у наказі Державного комітету України по нагляду за охороною праці «Про затвердження Положення про навчання неповнолітніх професій, пов'язаних з важкими роботами і роботами з шкідливими або небезпечними умовами праці» від 30 грудня 1994 р. № 130.

В Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342 в числі засадових положень державної політики щодо соціального захисту зазначеної категорії дітей названо забезпечення вільним вибором сфери професійної діяльності, яка б оптимально відповідала потребам та бажанням особистості такої дитини та запитам ринку праці (ст. 3). Документ передбачає необхідність встановлення мінімального стандарту щодо забезпечення гарантованого першого робочого місця, яке не може бути змінено за бажанням роботодавця протягом трьох років з моменту початку такої роботи, а в разі неможливості надання такого робочого місця – встановлення грошової компенсації на цей період, яка виплачується особі з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів (ст. 4).

Визначаючи питання працевлаштування дітей, Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» покладає такі завдання на місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування:

- бронювання робочих місць, забезпечення першочергового працевлаштування на наявні вакантні робочі місця;
- забезпечення тимчасової зайнятості шляхом залучення до оплачуваних громадських робіт у комунальному секторі та за договорами – на інших підприємствах, в установах, організаціях (ст. 23).

Відповідальність за працевлаштування вихованців закладів для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа покладається на місцеві державні адміністрації і на керівника закладу, де перебувала дитина.

Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» закріплена норма про надання Державною службою зайнятості разом з місцевими органами виконавчої влади, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді учням, студентам та аспірантам денної форми навчання із числа випускників закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також іншим особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, допомоги в працевлаштуванні у позанавчальний час (ст. 39-7).

З метою залучення організацій третього сектора передбачено, що молодіжні центри праці, а також молодіжні громадські організації з питань працевлаштування (агентства, біржі, бюро тощо) сприяють працевлаштуванню випускників закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у тому числі учнів, студентів, аспірантів, у позанавчальний час, надають послуги, пов'язані з профорієнтацією та підготовкою до роботи за новою професією (ст. 39-7 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»).

Цим же законом передбачається, що в питанні працевлаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, шефську допомогу відповідним закладам можуть надавати органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації незалежно від форм власності, профспілкові та інші громадські організації (ст. 39-2).

У Загальнодержавній програмі «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року від 5 березня 2009 р. № 1065–VI за напрямом «Боротьба з використанням дитячої праці» сформульовано такі завдання:

- розроблення та запровадження механізму взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, професійних спілок та організацій роботодавців, інших громадських організацій, до сфери діяльності яких належить здійснення заходів, спрямованих на боротьбу із застосуванням найгірших форм дитячої праці;

- забезпечення реалізації права дитини на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, що може бути небезпечною для її здоров'я, стати перешкодою у здобутті нею освіти чи завдавати шкоди фізичному, розумовому, духовному і моральному розвитку (розділ II пункт 4.6).

Певною мірою молодіжною нормою Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 р. № 875–XII можна назвати таку, що визначає, що «після закінчення навчального закладу інвалідам надається право вибору місця роботи з наявних варіантів або надається за їх бажанням право вільного працевлаштування» (ст. 24).

При цьому при відмові у прийнятті на роботу, ненаданні роботи за спеціальністю інваліду, направленому за розподілом після закінчення навчального закладу, або при недодержанні інших умов трудового договору і законодавства про працю підприємство, установа та організація, фізична особа, яка використовує найману працю, відшкодовує витрати на його проїзд до місця роботи і назад до місця, де

він проживає, а також витрати на проїзд супровідника, якщо він є необхідним (ст. 24 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»).

Розв'язання питань соціально-трудової реабілітації дітей-інвалідів з числа сиріт та позбавлених батьківського піклування Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342 покладає на Кабінет Міністрів України та місцеві державні адміністрації, які:

- забезпечують створення мережі спеціалізованих навчальних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що є інвалідами;
- забезпечують умови для здійснення освітньо-професійної підготовки за обраними спеціальностями дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування;
- забезпечують умови для здійснення особами із числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які є інвалідами, трудової діяльності або продовження навчання;
- розробляють заходи і гарантії медичної, трудової, соціальної реабілітації та адаптації дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа, які є інвалідами, дітей – жертв екологічних і техногенних катастроф.

Враховуючи спільність багатьох проблем для різних вікових груп інвалідів, можна твердити, що виконання вимог Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2012 р. № 706, забезпечує зростання чисельності молодих інвалідів, які провадять трудову діяльність. На це спрямовано заплановане вдосконалення законодавства щодо використання коштів на працевлаштування інвалідів шляхом самозайнятості, малого підприємництва, створення умов доступності, виконання нормативу робочих місць для працевлаштування інвалідів, створення умов праці з урахуванням програм реабілітації, покращення взаємодії державних установ, навчальних закладів тощо.

Виходячи з того факту, що жертвами злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, у більшості випадків є молоді громадяни, необхідно визначити важливість для цієї категорії населення України, закріпленого у Державній цільовій соціальній програмі протидії торгівлі людьми на період до 2015 року від 21 березня 2012 р. № 330, положення про надання їм послуг з працевлаштування, забезпечити які мають органи виконавчої влади, громадські та міжнародні організації.

Визнаючи гостроту проблеми захисту права на працю людей, які живуть з ВІЛ, їхніх рідних та близьких, у Законі України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» від 23 грудня 2010 р. № 2861–VI зазначено, що звільнення з роботи, відмова у прийнятті на роботу людям, які живуть з ВІЛ, на підставі їх ВІЛ-позитивного статусу, також обмеженням прав їх рідних та близьких на цій підставі забороняється, а неправомірні дії посадових осіб у зазначеній сфері можуть бути оскаржені до суду (ст. 16).

Визначивши в Законі України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17 березня 2011 р. № 3160 форми державної підтримки осіб, звільнених з міст позбавлення волі, українські законодавці зазначили, що загальну координацію соціального патронажу звільнених осіб віком до 35 років включно здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки, молоді та спорту (ст. 8). У документі визначено, що центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді забезпечують наступне:

- визначають потреби в наданні соціально-педагогічних, соціально-медичних, соціально-економічних, психологічних, юридичних та інформаційних послуг молодим особам, які відбули покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також звільненим від подальшого відбування зазначених видів покарань на підставах, передбачених законом, та забезпечують їх соціальне обслуговування;

- здійснюють у разі потреби їх соціальний супровід;

- сприяють здобуттю освіти, вирішенню питань трудового і побутового влаштування;

- здійснюють інші повноваження в цій сфері відповідно до закону (ст. 19).

Зазначимо, що під час реформування центральних органів виконавчої влади відбулося перепідпорядкування центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з молодіжного сектору державного управління до сфери відання структурних підрозділів з питань соціального захисту населення місцевих адміністрацій, виконавчих органів рад.

Відповідно до «Порядку взаємодії суб'єктів соціального патронажу звільнених осіб», затвердженого спільним наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства юстиції України від 7 листопада 2011 р. № 429/831/769/3279/5, у питанні працевлаштування молоді зазначеної категорії центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді: сприяють працевлаштуванню звільнених осіб, які є їх клієнтами, надають інформаційні послуги стосовно можливостей працевлаштування та механізмів пошуку роботи; надають (щомісяця до 15 числа місяця, наступного за звітним) відповідним районним, міськрайонним, міським і районним у містах центрам зайнятості інформацію за встановленою формою про непрацюючих звільнених осіб, які є їхніми клієнтами, з метою вирішення питання щодо їх працевлаштування, залучення до громадських робіт тощо.

У свою чергу органи праці та соціального захисту населення направляють до відповідних районних, міськрайонних, міських і районних у містах центрів зайнятості звільнених осіб у разі їх самостійного звернення для здійснення підбору роботи, проведення професійної орієнтації з метою вибору виду професійної діяльності.

На підрозділи Державної служби зайнятості відповідно до «Порядку взаємодії суб'єктів соціального патронажу звільнених осіб» покладаються такі завдання: забезпечення реєстрації та взяття на облік безробітних і звільнених осіб, які потребують працевлаштування; надання звільненим особам, які звернулись

за сприянням у працевлаштуванні, у тому числі за направленням органів праці та соціального захисту населення, центрів соціальної адаптації, соціальні послуг з пошуку роботи, інформаційних та консультаційних послуг, пов'язаних з працевлаштуванням, послуг з професійної орієнтації; співпраця з місцевими державними адміністраціями та виконавчими органами відповідних рад щодо встановлення квот для бронювання робочих місць на підприємствах, в установах, організаціях для працевлаштування звільнених осіб згідно із законодавством.

Аналіз діяльності центрів зайнятості в областях свідчить про те, що при працевлаштуванні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які закінчили навчання в професійно-технічних закладах, головний акцент робиться на бронюванні робочих місць. Так, у Харківській області завдяки персональному бронюванню у 2012 р. було працевлаштовано 85% осіб від загальної кількості. У Херсонській області того ж року до зазначеної діяльності було залучено 46 підприємств, які прийняли на перше робоче місце, окрім сиріт, і тих молодих людей, які завершили військову або невійськову (альтернативну) службу.

У регіонах України здійснюється комплекс заходів з реалізації державної політики щодо залучення вразливих категорій молоді до економічної активності.

Так, Київським міським центром сім'ї «Родинний дім» реалізується програма «Почни власну справу», спрямована на інформування щодо економічних, маркетингових та юридичних питань для молодих родин, жінок, які знаходяться в декретній відпустці та жінок, які бажають відкрити власний бізнес.

На виконання завдань Конвенції ООН про права інвалідів та з метою відновлення і підтримки фізичного та психічного стану дітей та молоді з функціональними обмеженнями, адаптації та інтеграції у суспільство, підтримки сімейного виховання дітей та молоді з інвалідністю в м. Києві створено центри соціально-психологічної реабілітації для дітей та молоді з функціональними обмеженнями. Три центри мають статус закладів (Дарницький, Деснянський, Подільський райони), 3 центри отримали статус соціальної програми (Дніпровський, Святошинський, Шевченківський райони). Впродовж 2012 р. на обліку центрів соціальних служб та центрів м. Києва реабілітації перебувало 2391 особа зазначеної категорії. Спеціалістами було надано 47 967 індивідуальних соціальних послуг та 63 481 групових. Результатом роботи центрів, зокрема, є сприяння у працевлаштуванні, соціальна підтримка, створення умов для розвитку творчого потенціалу дітей та молоді з інвалідністю.

Фахівці соціальної роботи районних у м. Києві центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді відвідують сім'ї, де проживають молоді люди з інвалідністю, яким повідомляється про соціальні послуги, реабілітаційні центри, їх право на працю, необхідність звертатися до центрів зайнятості.

З метою запобігання аморальній та протиправній поведінці, сприяння подальшій соціалізації, перерваній злочином і відбуванням покарання в місцях позбавлення волі, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді м. Києва здійснюється робота з молодими особами, звільненими від відбування покарання або умовно-достоєрово.

Протягом 2012 року за сприяння центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді працевлаштовано 1827 молодих осіб, які мали судимість за скоєння злочинів, у тому числі звільнені з місць позбавлення волі та засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. За аналогічний період 2011 р. забезпечено підтримку в працевлаштуванні 1636 осіб вищезазначеної категорії.

Одним із видів допомоги, що надається центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, молодим особам, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі або відбули покарання за скоєні злочини у місцях позбавлення волі, є допомога у відновленні або влаштуванні на навчання. Так, у м. Києві протягом 2012 р. допомогу у влаштуванні на навчання отримали 864 молоді особи, які мали проблеми з законом. У 2011 р. таку допомогу отримали 600 осіб.

У Тернопільській області з метою координації дій, спрямованих на виконання Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» щодо соціального захисту і підтримки молоді, яка втратила або не може знайти роботу, укладено угоду між обласним центром зайнятості та обласним центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Документ спрямовано на діяльність з профорієнтації, профпідготовки та працевлаштування молоді. У регіоні створено вісім студентських соціальних служб у вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації.

В Одеській області сприяння в працевлаштуванні визначено одним з найголовніших завдань діяльності чотирьох центрів наркозалежної молоді «Твоя перемога» («Шлях до творця», «Еверест», «Відродження», «Оазіс»). Таке ж завдання реалізує в регіоні комунальна установа «Обласний центр соціально-психологічної допомоги».

У Дніпропетровській області влітку 2013 р. було проведено 88 профорієнтаційних заходів у шкільних таборах, участь у яких взяли понад 4 тисячі дітей. Фахівці центрів зайнятості проводили зустрічі «Вибір професії – вибір майбутнього», інтерактивні заходи «Разом у світ професій», конкурси «Відкрий професію», «Професія моєї мрії», «Світ професій», інтелектуальні ігри «Професія по буквах» тощо. На базі мобільних центрів професійної орієнтації учасники заходів мали нагоду скористатись інформацією про підприємства міста та району, актуальні професії на сучасному ринку праці, самостійно попрацювати з описами професій, переглянути відеофільми про зміст професій та під час індивідуальних консультацій спеціалістів центру зайнятості отримати вичерпні відповіді на питання, що їх цікавили. Бажаючи мали можливість перевірити відповідність професійних намірів індивідуальним здібностям та пройшли профдіагностичне консультування.

Висвітлюючи позитивний досвід попередніх років у роботі з дітьми та молоддю з особливими потребами, яка бажає працевлаштуватись, необхідно згадати про практику укладання угод Державною службою соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з Національною Асамблеєю інвалідів України, яка визначила шляхи співпраці щодо розвитку соціальної роботи в Україні у напрямі надання соціальних послуг дітям та молоді з особливими потребами та їх сім'ям. Аналогічні угоди були укладені в регіонах (Вінницькій, Дніпропетровській, Запорізькій,

Луганській, Полтавській, Чернівецькій областях та у м. Києві). Тоді ж було підписано договір про співпрацю з Міжнародною благодійною організацією «Фонд Східна Європа», яким передбачено співпрацю в напрямку працевлаштування молоді з особливими потребами.

У Луганській області в рамках проекту «Кожен має право на працю: Партнерство задля покращення можливостей для зайнятості молоді з особливими потребами», який реалізувався Міжнародною організацією «Фонд Східна Європа», проведено обласний семінар для громадських організацій щодо підвищення їх професійного рівня, а також можливості надання послуг соціальної адаптації та професійної підготовки молоді з обмеженими фізичними можливостями.

З метою підвищення рівня поінформованості спеціалістів з профорієнтації молоді з інвалідністю про структуру й зміст профорієнтаційної роботи в рамках вищезазначеного проекту проведено:

- тренінгові програми для спеціалістів з соціальної роботи/соціальних служб з метою покращення якості, доступу та розширення спектру послуг, що надаються молоді з особливими потребами;
- тренінг з профорієнтації молоді з особливими потребами;
- тренінгові програми для представників Координаційної ради з питань працевлаштування та вторинної зайнятості молоді у сфері профорієнтації молоді з особливими потребами;
- засідання Координаційної ради з питань працевлаштування та вторинної зайнятості молоді і тренінг для її членів «Профконсалтинг. Підготовка професійних консультантів для молоді з інвалідністю».

Таким чином, аналіз нормативно-правової бази та досвіду діяльності органів державної влади та неурядових організацій свідчить про певні позитивні зрушення у вирішенні питання розвитку економічної активності найбільш вразливих категорій дітей та молоді. Проте наявність багатьох невирішених проблем у сферах зайнятості, соціальної підтримки інвалідів, захисту прав дітей, соціальної роботи з різними категоріями населення тощо потребує масштабних додаткових заходів з боку органів виконавчої влади та місцевого самоврядування для досягнення відповідних стандартів державної політики щодо сприяння економічній активності тих, хто потребує особливої уваги з боку держави та суспільства.

3.6. Розвиток партнерства держави і громадських організацій як важливий чинник сприяння участі молоді в економічному житті суспільства

Створення необхідних умов для діяльності молодіжних організацій віднесено до головних завдань державної молодіжної політики в Україні. В Україні легалізовано Міністерством юстиції України 232 молодіжні громадські організації з міжнародним та всеукраїнським статусом та 19 спілок молодіжних громадських організацій. До всеукраїнських молодіжних громадських організацій, діяльність яких пов'язана з питаннями підприємництва і працевлаштування молоді, належать: Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Асоціація молодих підприємців України», Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Українська Ліга молодих підприємців», Молодіжне об'єднання «Всеукраїнська спілка молодих підприємців та бізнесменів», Рада молодих підприємців України, Асоціація трудових об'єднань молоді України, Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Молодіжна Біржа Праці», Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Молодіжний центр працевлаштування».

Основною організаційною формою підтримки програм (проектів, заходів) громадських молодіжних організацій є конкурс, порядок проведення якого визначено у відповідній постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка» від 12 жовтня 2011 року № 1049.

Серед програм, розроблених всеукраїнськими молодіжними та дитячими громадськими організаціями, поданих на конкурс у 2012 році, значна частина орієнтована на сприяння працевлаштуванню, підприємницькій діяльності молоді. До таких проектів, програм можна віднести такі: Всеукраїнський фестиваль молодіжних трудових загонів «Ми працюємо славімо тебе, Україно!» (Асоціація трудових об'єднань молоді України), Захід з підтримки підприємницьких ініціатив молоді «Всеукраїнський конкурс «Молодий підприємець року – 2012» (Рада молодих підприємців України), Всеукраїнський зліт студентських та молодіжних трудових загонів (Асоціація трудових об'єднань молоді України), Виставка вакансій «Освіта. Робота. Підприємництво» (Демократична спілка студентів «Студентська платформа»), Програма сприяння розвитку молодіжного підприємництва «Молодіжне підприємництво» (Всеукраїнське молодіжне об'єднання підтримки вітчизняного виробника «Альтернатива»), Власна справа на селі (Українська соціал-демократична молодь), Моє перше робоче місце (Спілка робітничої молоді України), Проведення серії міжрегіональних семінарів для молоді «Розвиток молодіжного підприємництва у сфері туристичного та готельного обслуговування» (Всеукраїнська молодіжна хостел асоціація), Всеукраїнський тренінг «Подоласмо безробіття» (Українська ліга молодих підприємців), Школа підготовки організаторів та керівників молодіжних трудових загонів (Асоціація трудових об'єднань молоді України), Семінар-навчання «Проблеми працевлаштування молоді» (Молодь України за майбутнє), Проведення семінарів з питань правової куль-

тури молодих підприємців (Рада молодих підприємців України), Молодіжний економічний форум (Демократична спілка студентів «Студентська платформа»), Всеукраїнська навчально-практична конференція «Особливості працевлаштування жінок в Україні» (Молодіжне об'єднання жінок України), Організація курсів професійної підготовки в спеціальних закладах для сприяння працевлаштуванню неповнолітніх та молоді, які звільняються з місць позбавлення волі (Європейська інтеграція); Високотехнологічне працевлаштування молодих спеціалістів на єдиному ринку праці України в міжнародній мережі Інтернет шляхом підтримки і вдосконаленням порталу Intellect Job на новій Job Board технології (Всеукраїнська Рада молодих вчених та спеціалістів).

Значна увага у проектах, програмах, розроблених молодіжними громадськими організаціями, приділяється сприянню інтелектуальному розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу. Серед таких проектів є: Всеукраїнський форум «Ярмарок інтелектуального капіталу» (Українська Студентська Спілка); II Молодіжний інноваційний форум (Українська Студентська Спілка); Всеукраїнський форум соціальних інновацій (Соціальна ініціатива); Цикл акцій на підтримку формування креативного потенціалу молодого покоління України (Всеукраїнська асоціація молодих науковців); Молодим управлінцям – міжнародний досвід (Спілка молодих державних службовців України); Громадська підтримка впровадження Закону України «Про державну службу» (Спілка молодих державних службовців України); Школа інноваційного розвитку молодих вчених (Спілка молодих аграріїв України) тощо.

Переможцями цього Конкурсу у 2013 році стали такі ініціативи: Всеукраїнська виставка вакансій «Освіта. Робота. Підприємництво» (Демократична спілка студентів «Студентська платформа»); Літня школа-зліт «Праця людини – окраса і слава!» для представників студентського самоврядування щодо організації молодіжних трудових загонів при ВНЗ України (Демократична спілка студентів «Студентська платформа»); Всеукраїнський фестиваль молодіжних трудових загонів «Ми працею славимо тебе, Україно!» (Асоціація трудових об'єднань молоді України); Програма сприяння розвитку молодіжного підприємництва «Молодіжне підприємництво» (Всеукраїнське молодіжне об'єднання підтримки вітчизняного виробника «Альтернатива»); Формування економічної активності молоді України (Рада молодих підприємців України); Золотий кадровий резерв нації (Українська Студентська Спілка); Власна справа на селі (Українська соціал-демократична молодь); Всеукраїнська програма підтримки підприємницьких ініціатив молоді «Почни зі СТАРТАПу» (Молодіжне об'єднання «Всеукраїнська спілка молодих підприємців та бізнесменів»).

Питання працевлаштування, розвитку підприємництва, студентського самоврядування знаходять широке висвітлення серед проектів програм, розроблених громадськими організаціями відносно дітей, молоді, жінок і сім'ї на рівні обласних конкурсів. У 2013 році прикладом таких проектів є переможці обласного конкурсу проектів програм Донецької області: «Цикл заходів щодо адаптації випускників на ринку праці» (Асоціація випускників ДонДАУ); «Сталий розвиток органів студентського самоврядування» (Донецька міська молодіжна громадська

організація «Студентська рада ДДУУ»); Тренінги з бізнес-планування для мам, які виховують дітей з інвалідністю (Краматорська міська дитяча громадська організація «Центр дозвілля дітей-інвалідів «Дивосвіт»); Регіональна школа студентського самоврядування. Advanced (Донецька обласна молодіжна громадська організація «ДонБАРСС»); Регіональна школа студентського самоврядування. Basic (Донецька обласна молодіжна громадська організація «ДонБАРСС»); Зайнятість інвалідів (Красноармійська районна організація інвалідів); Обласний студентський портал працевлаштування (Донецька обласна організація «ДАСПО»); «Моя професія – моє майбутнє» (Донецька міська молодіжна громадська організація «Розвиток. Ініціатива. Партнерство»); Конкурс бізнес-проектів «Моя спеціальність – моє покликання» (Профспілкова організація студентів Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського); Конференція «Проблеми і перспективи працевлаштування» (Профспілкова організація студентів Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського).

Активним учасником співпраці з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з боку молодіжного руху є Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Асоціація трудових об'єднань молоді України» (АТОМ). Діяльність Асоціації спрямована на соціально-економічну та соціально-психологічну адаптацію молоді через сприяння її працевлаштуванню та вторинній зайнятості. АТОМ є одним із організаторів молодіжних трудових загонів. Так, у 21 регіоні працюють обласні осередки Асоціації, завдяки яким близько 70 тис. молодих людей щороку мають змогу попрацювати влітку у складі молодіжних трудових загонів. Робота в молодіжних трудових загонах орієнтована на сприяння розвитку особистісних, професійних й творчих здібностей, обранню професійної сфери. У 2000–2012 роках понад 2 мільйони молодих осіб взяли участь у діяльності загонів. Найбільшою популярністю користуються сільськогосподарські, реставраційні та будівельні роботи.

Серед постійних заходів, які проводяться у напрямку підтримки діяльності молодіжних трудових загонів, є щорічний Всеукраїнський фестиваль молодіжних трудових загонів «Ми працюємо славімо тебе, Україно!». Так, у 2012 році у фінальній частині даного заходу взяли участь представники з 21 області України, Уральського федерального округу Російської Федерації та роботодавці (понад 500 осіб).

Однією з основних структурно-організаційних форм, які забезпечують взаємодію молоді, молодіжних громадських організацій з органами державної влади у процесі створення умов соціального становлення та розвитку молоді, є консультативно-дорадчі органи з питань молоді. Важливим моментом функціонування подібних органів є їх спрямованість на розвиток засобів забезпечення активної участі молоді у моніторингу управлінських рішень, оцінці проблем молодіжного середовища, розробці проектів нормативно-правових актів, участі в прийнятті рішень щодо розв'язання цих проблем.

У 2012 році в Україні відбулися помітні зміни у структурній організації консультативно-дорадчих рад. Так, для посилення ролі молоді, молодіжних

організацій у механізмі формування та реалізації державної молодіжної політики у 2012 році було створено Молодіжну раду. Склад Ради сформований на основі відкритого конкурсного відбору, спрямованого на відбір найбільш талановитих, інтелектуально розвинених, соціально активних молодих людей, здатних знаходити шляхи вирішення питань соціально-економічного розвитку держави, формування молодого політичної еліти. Так, до складу Ради увійшли представники, керівники Всеукраїнських громадських організацій, діяльність яких пов'язана з питаннями працевлаштування молоді, реалізації професійних інтересів, розвитком студентського самоврядування.

Важливою складовою забезпечення партнерства держави і молодіжних громадських складових є координація і підтримка роботи органів студентського самоврядування.

У питанні підвищення ролі молоді в економічному житті суспільства потребує уваги такий аспект, як участь молодіжних громадських організацій у роботі профспілок. Така участь є одним із засобів впливу молоді на створення кращих умов побуту, праці.

Відображенням розвитку партнерства держави і громадських організацій у напрямку сприяння участі молоді в економічному житті суспільства є відповідний досвід регіонів. Так, у м. Київ у 2012 році було проведено ряд спільних заходів за підтримки Громадської ради з питань молодіжного руху та Коаліції організацій громадянського суспільства м. Києва. Так, зокрема, реалізовані такі заходи: ярмарок інтелектуального капіталу; II молодіжний інноваційний форум та тему: «Соціальне підприємництво»; Програма співпраці молодих чиновників та бізнесменів «Школа партнерства: бізнес + влада»; створення та розвиток проекту «Золотий кадровий резерв столиці»; фестиваль молодіжних трудових загонів; фестиваль соціальної активності для дітей та молоді «Я люблю Київ».

У Автономній Республіці Крим з метою сприяння активній участі молоді у соціально-економічному розвитку автономії, формування молодого політичної еліти та створення кадрового резерву для органів виконавчої влади АР Крим створено постійно діючий дорадчий орган – Молодіжний уряд при Голові Ради міністрів Автономної Республіки Крим. На виконання Програми Автономної Республіки Крим «Молодь Криму» на 2012 – 2016 роки щорічно проводиться конкурс проектів програм громадських організацій, що додатково заохочує молодь до активної участі у соціальному та економічному житті суспільства.

У Вінницькій області щороку управлінням у справах сім'ї та молоді облдержадміністрації з обласного бюджету здійснюється підтримка 10 соціальних проектів, розроблених молодіжними громадськими організаціями. З метою відзначення вагомих досягнень молоді у різних сферах суспільного життя області, заохочення її до активної участі у громадському житті щорічно проводиться Обласний конкурс «Молода людина року». Конкурс проводиться у 20-ти номінаціях. Щорічно переможцями і лауреатами конкурсу стають 60 молодих людей.

Вінницьким обласним відділенням Асоціації правозахисних організаторів студентів України за підтримки управління у справах сім'ї та молоді облдержадміністрації реалізовується масштабний проект «Студентське життя», який включає програму «Молодіжні трудові загони», «Міжвузівська студентська

оздоровча зміна», «Школа молодого профактивіста». У 2012 році в рамках проекту діяли 5 студентських молодіжних трудових загони (3 сільськогосподарські та 2 будівельні), в яких взяли участь 86 молодих людей. Будівельні загони працювали у Вінницькій області та були задіяні до проведення ремонтних робіт у гуртожитках. Середня місячна заробітна плата студентів, які працювали у будівельних загонах, становила 1750 грн. Сільськогосподарські трудові загони працювали у Херсонській, Харківській областях та АР Крим. Оплата праці здійснювалася за рахунок коштів замовника з розрахунку 100 грн/день, зміна тривала 29 діб. Роботодавцями забезпечено проживання, харчування та проїзд в один бік.

Спільно з громадською організацією «Погляд в майбутнє» реалізується програма «Зайнятість та творчий розвиток дітей та молоді», заходи якої допомагають дітям та молоді набувати необхідні професійні знання, уміння та навички, які в майбутньому допоможуть у професійній діяльності. Вінницькою обласною громадською організацією «Спілка підприємців «Стіна» реалізується програма підтримки молодіжного підприємництва «Центр стажування», яка створює умови для забезпечення молоді першим робочим місцем. В рамках програми розроблено та проведено семінари, тренінги, консультування та надано практичну допомогу молодим людям з питань започаткування та ведення бізнесу.

У Волинській області у 2012 році в рамках проведення конкурсу проектів програм, розроблених громадськими організаціями стосовно дітей, молоді, жінок та сім'ї (в т. ч. – конкурс соціального замовлення), профінансовано 14 проектів громадських організацій на загальну суму 175 тис. грн. Серед іншого ці проекти спрямовані на вирішення проблемних питань щодо працевлаштування молоді, в тому числі – соціально-вразливих категорій (студенти-сироти та молодь з обмеженими фізичними можливостями).

У напрямі розвитку партнерства держави і громадських організацій з питань участі молоді в економічному житті суспільства пропонується врахувати такі аспекти:

- при розробці регіональних та місцевих програм з питань молоді необхідно більше уваги приділити розширенню форм і методів використання молодіжного потенціалу у розвитку територій;
- потребує вдосконалення нормативно-правове, організаційне забезпечення механізмів підтримки молоді в реалізації її ініціатив;
- забезпечення поширення практики делегування державою громадським інститутам повноважень у сфері створення умов соціального становлення та розвитку молоді, зокрема, що стосується надання інформаційних, консультаційних послуг молоді з питань працевлаштування, ведення бізнесу тощо;
- запровадження щорічного визначення пріоритетної проблематики для подання на конкурс програм (проектів, заходів) молодіжних громадських організацій з урахуванням соціально-економічних особливостей територій;
- посилення підтримки молодіжних громадських організацій сільської місцевості та програм (проектів, заходів) молодіжних громадських організацій, які реалізуються у сільській місцевості;
- мотивування молодіжних громадських організацій до активізації діяльності стосовно профорієнтації, працевлаштування молоді.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Молодь виступає запорукою, резервом і рушієм розвитку будь-якої країни, її майбутнього. Вона є головним людським ресурсом, потенціалом економічного та інноваційного розвитку будь-якої держави. Будучи значною і перспективною частиною економічно активного населення й виконуючи притаманні їй важливі соціально-економічні функції, молодь виступає специфічним суб'єктом ринку праці, на шляху якого виникають значні перепони до продуктивної зайнятості. Це породжує цілу низку соціально-економічних проблем, насамперед найвищий рівень безробіття серед молоді порівняно з іншими віковими групами, збільшення серед молоді числа освічених, але безробітних, а також тих, які знаходяться поза навчанням, зайнятістю і професійною підготовкою.

Тому пріоритетним для прийняття рішень у сфері молодіжної політики має бути забезпечення молоді сприятливими стартовими можливостями на ринку праці. Без дієвої підтримки молодь, яка має проблеми щодо пошуку роботи або працює за мінімальну заробітну плату, в будь-який момент може опинитися в статусі економічної неактивності. Результатом такого розвитку подій буде збільшення соціально-економічних витрат, що в умовах демографічної та фінансової кризи суспільство не може собі дозволити.

Збереження та зміцнення здоров'я молоді, виховання здорового покоління – завдання, від вирішення яких значною мірою залежить стан виробничих сил країни в майбутньому, її оборонний, промислово-економічний, інтелектуальний потенціал. Стан здоров'я є чинником, який безпосередньо впливає на економічну активність молоді, зокрема на можливості отримання освіти і вибору професії, працездатність, мобільність, здатність удосконалюватися, навчатися впродовж життя, спроможність і мотивацію до соціальної реалізації.

Значення збереження здоров'я молоді посилюється в умовах прогресуючого старіння як населення в цілому, так і його працездатної частини (особливо на тлі скорочення їх чисельності).

Загальна тенденція погіршення стану здоров'я дітей і підлітків в останні роки в Україні, висока поширеність серед молоді соціально небезпечних та соціально значущих захворювань, вищий більш ніж у 2,5 раза порівняно з країнами Європейського Союзу рівень смертності у віці 15–29 років та більша значущість екзогенної патології (зовнішніх причин та інфекційних хвороб), надсмертність чоловіків у віці 15–34 роки (що досягає трьох разів, переважно від соціально зумовлених причин), а також розрив між визнанням цінності здоров'я і реальною поведінкою і способом життя молодих громадян України, свідчать про нагальність проблеми підвищення ефективності комплексної міжгалузевої політики у сфері формування і збереження здоров'я молодого покоління як необхідної умови подальшого соціально-економічного розвитку української держави.

При цьому зменшення кількості нових випадків ВІЛ-інфекції та стабілізація показника смертності від хвороб, зумовлених СНІДом, свідчить про правильність заходів державної політики з протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу в Україні.

В Україні здійснюється інтенсивна міжсекторальна діяльність, спрямована на збереження здоров'я молоді, за участі Міністерства охорони здоров'я та Міністерства молоді та спорту України, з залученням міжнародних і національних недержавних організацій за активного соціального партнерства всіх зацікавлених партнерів у рамках програм розвитку медичних служб, дружніх до молоді (Клінік, дружніх до молоді, далі – КДМ) для забезпечення комплексної медико-психосоціальної допомоги підліткам та молоді з питань збереження здоров'я, з врахуванням вікової специфіки та на засадах добровільності, доступності та доброзичливості. Аналіз діяльності зазначеної моделі показав, що загальна кількість відвідувань КДМ збільшується (за 2011–2012 рр. – на 18,7%, або з 145,8 тисяч до 179,4 тисяч відвідувань), що свідчить як про потребу підлітків та молоді в отриманні таких послуг, так і поширеність інформованості про діяльність КДМ.

В сучасній Україні існує нагальна потреба виховання ставлення молодого покоління до здоров'я як до природного капіталу, стан якого суттєво залежить від власної поведінки, усвідомлення цінності здоров'я не лише в загальнолюдському сенсі, а й як базової властивості людини в системі ринкових відносин.

З метою цілісного формування культури здоров'я молоді акцентувати увагу важливості як гарного стану здоров'я як детермінанти здійснення тієї чи іншої діяльності (фізичної, розумової) і реалізації в обраній професії, так і значущості здорового вигляду для формування привабливого іміджу, потрібного для гідного працевлаштування та для міжособистісного спілкування.

Зосереджувати зусилля медиків і педагогів на профілактичних програмах з формування здорового способу життя та підвищення власної відповідальності за здоров'я із залученням до їх організації самої молоді, а також представників громадських організацій, волонтерів.

Для забезпечення доступних, якісних та ефективних медичних послуг підліткам та молоді необхідно впроваджувати в діяльність КДМ проведення ДКТ, з подальшим здійсненням оцінки центрів, відділень, кабінетів медичної допомоги підліткам та молоді на відповідність статусу «Клініка, дружня до молоді» та моніторингом їх діяльності, забезпечувати підготовку спеціалістів для роботи в КДМ.

Діагностика рівня економічної культури української молоді, що здійснювалася за ціннісно-мотиваційним критерієм, показала наступне.

Економічна свідомість молоді є нестійкою, відбувається перманентний процес переоцінки нею реальної дійсності і, відповідно, міняються її ціннісні уявлення, формуються нові економічні орієнтації і в результаті економічні орієнтири дуже різноманітні. Відбувається плюралізація ціннісних очікувань і мотивів економічної, у першу чергу, трудової поведінки.

Формування економічної культури, економічної поведінки української молоді здійснюються під впливом взаємодії різноспрямованих суперечливих факторів. Такі ж складні, суперечливі зміни відбуваються в ціннісній ієрархії і трудовій мотивації української молоді: здебільшого вбік прагматизму, інструменталізації, але частково й на користь термінальної мотивації у сфері праці. Такі зміни пов'язані з різкою диференціацією можливостей молодих людей, передусім щодо соціального старту, відсутністю інтегруючих цінностей у цій сфері, спрямованіс-

тю на особистісні зразки економічної поведінки. На ринку праці домінує стихійний характер професійного самовизначення молоді.

Водночас швидко відбувається усвідомлення молоддю нової соціально-економічної ситуації, що відбивається в її ціннісних орієнтаціях і економічній поведінці. В українському суспільстві поступово утворюється досить представницька реферативна молодіжна група, яка є носієм і рушієм новітніх економічних стосунків, яка в достатній мірі адаптувалася до нових економічних умов, набула самостійності, нової ідентичності, і завдяки цій ідентичності інтегрувалася у нову, ринкову економічну дійсність. При цьому існує й протилежна група молоді, яка не в змозі успішно адаптуватися до сформованих економічних умов і потребує підтримки.

Соціально-економічна ситуація в сучасній Україні потребує корекції форм роботи з молоддю, спрямованих на формування професійної мотивації молоді і усунення негативних факторів, що деформують цінності праці. Така корекція має ґрунтуватись на поєднанні двох взаємозалежних сутностей: забезпеченні гідних умов життя для молоді через підтримку на належному рівні її базових, вітальних потреб та відповідного впливу на ціннісно-мотиваційну сферу молодих людей, розвиток її термінальної складової і постматеріальних інтересів.

Потрібні інструменти керування формуванням передусім професійної мотивації молоді і розробка відповідної методичної бази, адекватних потребам соціально-економічного розвитку. Доцільно розробити і впровадити державну програму підвищення престижу праці і статусу людини праці в українському суспільстві, яка б сприяла поширенню ідеалів творчої самореалізації в сфері праці, відновленню трудових цінностей, зростанню престижності окремих, затребуваних економікою, але непопулярних серед молоді професій, і т. д. Потрібно обґрунтувати систему мотивації молоді до праці у пріоритетних галузях, забезпечивши її зацікавленість у тих видах діяльності, які формують конкурентоспроможність української економіки. Роботу щодо формування економічної поведінки молоді слід спрямувати передусім на корекцію деформованого відношення до праці і створення ціннісно-орієнтованої трудової мотивації. Разом з тим, необхідно сприяти розвитку самоініціативи молоді, створюючи умови для її соціального і професійного старту, професійному самовизначенню, підтримуючи її у прагненнях до самореалізації.

Проблеми ідеологічного, політичного плану, головним чином, є похідними від економічних перспектив молоді. У перспективі ж молодь, відповідно до її очікувань, бажає мати достатні доходи, можливості для самореалізації, для кар'єрного та професійного зростання. Ці орієнтації здебільшого і визначатимуть її економічну поведінку в найближчі роки. У подальшій розбудові української економіки молодь буде брати участь настільки, наскільки вони будуть відкривати можливості успішного розширення діапазону ціннісних орієнтирів її свідомості і забезпечення її інтересів, передусім економічних.

Молодь є повноправним учасником трудових міграцій українців. Питома вага мігрантів серед осіб віком 18–34 років приблизно така сама, як і серед старших індивідів працездатного віку. У 2013 році частку мігрантів серед молоді

можна оцінити у 5,2%, проте цей показник не перевищував значущо частку мігрантів серед населення загалом. Водночас молоді мігранти помітно рідше планують повернення в Україну. Це дозволяє припустити, що тимчасова робота молоді за кордоном частіше може обернутися незворотною міграцією. Помітною особливістю є стійке переважання молодих чоловіків над жінками у структурі мігрантів.

Наміри молоді щодо здійснення як тимчасової трудової міграції, так і постійного переїзду за кордон, поширені більше, ніж безпосередній досвід. Міграційні наміри також більше поширені серед молоді, ніж серед населення в цілому. Але конкретні плани у поєднанні з діями спостерігаються помітно менше, ніж загальні бажання. Найближчим часом поїхати за кордон, щоб тимчасово попрацювати, хотіли б 13,8% молоді, опитаної у 2013 році. Судячи з інших досліджень, такий порядок поширеності планів тимчасово попрацювати за кордоном зберігається останні роки. Визначені плани найближчим часом переїхати постійно жити в іншу країну притаманні меншій кількості молоді. Зокрема, за даними 2013 року, їх виявило 6,2% опитаної молоді. Разом з тим, наміри далеко не завжди призводять до міграції. Є підстави вважати, що молодь реалізує відповідні наміри рідше, ніж працездатні особи більш старшого віку. В цілому не слід очікувати, що найближчим часом міграція молоді збільшиться.

Узагальнюючи причини, що спонукають молодих людей міркувати про міграцію за кордон, можна виділити кілька їх груп. По-перше, планує поїхати найближчим часом за кордон на заробітки передусім найбільш мобільна частина молоді з традиційних територій трудової міграції. Йдеться про мешканців з сіл, західних та північних областей, про вікову категорію 20–24 роки, молодих людей, які живуть у великих родин, але які не мають власної сім'ї і дітей. Також подібні наміри суттєво популярніші серед хлопців, що обумовлено в тому числі попитом на ринках некваліфікованої праці в країнах, які приймають українських мігрантів.

По-друге, вирішальними причинами, які навівають думки про міграцію, не є безробіття і бідність самі по собі. Вищі заробітки за кордоном сильніший мотив, ніж безробіття в Україні, а з самооцінкою добробуту зв'язку знайдено не було. Водночас серед працюючої молоді, яка бажає попрацювати за кордоном, нижча задоволеність поточною роботою і менша впевненість в тому, що її не буде втрачено найближчим часом. Дуже поширені міграційні настрої також серед безробітних, які, проте, роботу активно шукають. Крім того, частіше міркують про міграцію за кордон ті молоді люди, кому важко започаткувати власну справу в Україні через відсутність первинного капіталу, бюрократичні перепони, занадто високе оподаткування, складну економічну і політичну ситуацію.

Для налаштованих на еміграцію на ПМЖ безробіття і низький добробут мають ще менше значення, ніж неможливість реалізуватися в житті. Потенційні емігранти оцінювали свій добробут і соціальний статус вище, ніж молодь в середньому. Крім того, такі наміри більш поширені серед молоді Києва і північних областей, а також великих міст, в яких ситуація з наявністю роботи має бути дещо краща. Молоді люди, котрі остаточно вирішили переїжджати за кордон, кажуть, що не бачать можливостей отримати гарну роботу без «зв'язків» або протекції, вирішити житлове питання, незадоволені невідповідністю освіти вимогам праце-

давців, зневагою до прав людини, корумпованістю різних сфер суспільного життя, сумніваються в тому, що завдяки наполегливій праці можна забезпечити власний матеріальний статок. Причому загальною є зневіра у можливостях держави вирішити ці проблеми.

Підсумовуючи, слід зазначити, що трудова міграція і міграційні наміри (на тимчасову роботу і постійну еміграцію) притаманні не такій великій частині молоді і поки що не виявляють ознак зростання. Але міграційні наміри найбільш властиві мобільнішим і підприємливим молодим людям, які суттєво розчарувалися в можливості самореалізації в Україні, отриманні перспективної роботи і забезпеченні гідного майбутнього, а також в тому, що держава може щось з цим зробити. Слід також мати на увазі, що, виїхавши з України, молодь рідше планує повернення, ніж люди старшого віку. Отже, чутливими можуть видатися не так кількісні демографічні втрати в масштабах суспільства, як падіння якості людського капіталу.

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що сучасна оцінка молоддю державної політики щодо себе, є здебільшого негативною. Тому для покращення цієї ситуації в рамках державної молодіжної політики варто було б акумулювати більше ресурсів. З іншого боку, варто враховувати думку самої молоді, а особливо причини неучасті в конкретних соціальних програмах, до яких молоді люди зверталися. Зокрема, доцільним у цьому контексті видається поступовий перехід від вузько цільових адресних програм до більш широких універсалістських.

На основі здійсненого аналізу стану і економічної активності молоді в умовах трансформації українського суспільства, а також заходів державної політики щодо підтримки економічної активності молоді, розроблено низку пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення діяльності органів влади у сфері розвитку економічної активності молоді. У цьому контексті вважаємо за необхідне:

- розглянути питання щодо забезпечення діяльності на державному та регіональному рівнях координаційних рад з питань державної молодіжної політики, які забезпечать, зокрема, взаємодію центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, громадських організацій стосовно розв'язання проблем молоді;
- забезпечити узгодження діяльності центральних органів виконавчої влади, які займаються питанням зайнятості молоді, розвитку молодіжного підприємництва, визначення їх функцій у зазначеній сфері, враховуючи міжгалузевий та міжсекторний напрям діяльності;
- Мінекономрозвитку розробити перелік пріоритетних галузей економіки для створення нових робочих місць для молоді;
- розглянути питання щодо здійснення моніторингу обсягів використання для працевлаштування молоді відповідної квоти, встановленої статтею 14 Закону України «Про зайнятість населення»;
- Міністерству соціальної політики України щороку вносити відповідні пропозиції щодо формування показників державного бюджету стосовно забезпечення реалізації Закону України «Про зайнятість населення» у частині статей 14, 24 і 26, які стосуються молоді;

- розробити нормативно-правову базу щодо використання та розповсюдження віддаленого робочого місця особливо для молоді із особливими потребами. Врегулювати питання щодо соціального захисту працівників, які виконують роботу на дому та внести до Закону України «Про зайнятість» положення, які регулюють питання «віддаленої роботи»;
- розповсюдити практику використання освітніх ваучерів для перепідготовки молодих фахівців на спеціальності, що є найбільш дефіцитними на українському ринку праці, або будуть такими в найближчому майбутньому;
- при проведенні Конкурсу програм, розроблених Всеукраїнськими молодіжними та дитячими громадськими організаціями, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка, передбачити виділення серед інших окремого напрямку «Сприяння розвитку економічної активності молоді»;
- передбачити розвиток дистанційних освітніх програм та неформальної освіти з підвищення кваліфікації молодих працівників;
- забезпечити організаційно-правові механізми розвитку мережі молодіжних центрів праці на обласному, міському та районному рівнях як комунальних закладів з відповідним фінансуванням;
- розробити та затвердити нормативно-правовий акт про порядок взаємодії молодіжних центрів праці та центрів зайнятості щодо проведення роботи з працевлаштування, професійної орієнтації, інформування та консультування молодих громадян тощо;
- визначити в нормативно-правових актах терміни «молодий підприємець», «молодіжне підприємництво»;
- при розробленні та ухваленні загальнодержавної програми розвитку малого та середнього підприємництва в Україні передбачити виділення у ній окремого розділу «молодіжне підприємництво»;
- запровадити моніторинг стану розвитку молодіжного підприємництва в Україні;
- забезпечити щорічне проведення Всеукраїнського конкурсу «Молодий підприємець року», передбачивши засоби заохочення переможців на місцевому, регіональному та державному рівнях;
- розробити короткотермінові навчально-практичні факультативні курси з основ підприємництва (включаючи базові знання і навички з обліку, документообороту, оподаткування) для старших класів загальноосвітніх шкіл, середніх спеціальних закладів, а також для клієнтів Державної служби зайнятості (разом з відповідною службою);
- розробити програми з навчання професійних навичок для молодих жінок з метою підвищення їх конкурентоздатності при пошуку роботи в різних (в тому числі в нетрадиційних для жінок) галузях зайнятості;
- проводити серед молодих жінок, що шукають роботу, інформаційні заходи з підвищення обізнаності стосовно захисту трудових прав та офі-

ційних можливостей відшкодування збитків тим, хто зазнав порушення своїх прав;

- впроваджувати гнучкі форми зайнятості з метою вирішення проблем безробіття жінок, пошуку нових джерел робочої сили та оптимізації її використання з урахуванням гендерного підходу;
- розробити механізм підвищення престижу професійної діяльності у сфері досліджень і розробок, з метою досягнення адекватного рівня оплати праці в науці (в т.ч. за рахунок розширення позабюджетного фінансування досліджень і розробок) та створення необхідних умов для залучення і закріплення молодих наукових кадрів, професійного зростання та самореалізації дослідників у вітчизняній науці;
- впроваджувати в діяльність «Клінік, дружніх до молоді» (КДМ) проведення добровільного консультування та тестування на ВІЛ-інфекцію з подальшим здійсненням оцінки центрів, відділень, кабінетів медичної допомоги підліткам та молоді на відповідність статусу «Клініка, дружня до молоді» та моніторингом їх діяльності;
- розробити програму оптимізації внутрішньої трудової міграції молоді України з працenaдлишкових до працедефіцитних регіонів;
- забезпечити право отримання першого робочого місця в Україні особам, які навчалися в інших країнах за спеціальними програмами;
- запровадити практику обов'язкового соціального страхування молодих трудових мігрантів перед їх виїздом за кордон;
- передбачити стимули громадським об'єднанням, діяльність яких спрямована на надання соціальних та консультативних послуг молодим освітнім та трудовим мігрантам, які повертаються на Батьківщину.

УЧАСТЬ МОЛОДІ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ: ЕКОНОМІЧНА АКТИВНІСТЬ

ЩОРІЧНА ДОПОВІДЬ ПРЕЗИДЕНТУ УКРАЇНИ,
ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ, КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ПРО СТАНОВИЩЕ МОЛОДІ В УКРАЇНІ
(ЗА ПІДСУМКАМИ 2012 РОКУ)

СТАТИСТИЧНИЙ ДОДАТОК

СТАТИСТИЧНІ ДАНІ ПРО СТАНОВИЩЕ МОЛОДІ, РЕАЛІЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Таблиця 1

**Чисельність постійного населення у віці 15–24 та 14–35 років
в Україні у 1990–2013 рр.**

(за даними Державної служби статистики України)

(на 1 січня)

Рік	Всього населення, тис. осіб	З них – у віці			
		15–24 роки		14–35 років	
		всього, тис. осіб	% від усього населення	всього, тис. осіб	% від усього населення
1990	51556,5	6935,2	13,5	16208,8	31,4
1991	51623,5	7002,9	13,6	16173,5	31,3
1992	51708,2	7055,0	13,6	16147,2	31,2
1993	51870,4	7118,7	13,7	16161,7	31,2
1994	51715,4	7146,1	13,8	16049,4	31,0
1995	51300,4	7159,6	14,0	15867,3	30,9
1996	50874,1	7164,5	14,1	15683,0	30,8
1997	50400,0	7131,7	14,2	15490,6	30,7
1998	49973,5	7117,9	14,2	15421,3	30,9
1999	49544,8	7202,0	14,5	15362,7	31,0
2000	49115,0	7275,9	14,8	15328,5	31,2
2001	48663,6	7325,5	15,1	15370,2	31,6
2002*	48240,9	7381,2	15,3	15380,3	31,9
2003	47823,1	7457,8	15,6	15438,4	32,3
2004	47442,1	7478,6	15,8	15453,2	32,6
2005	47100,5	7455,7	15,8	15438,2	32,8
2006	46749,2	7366,7	15,8	15407,5	33,0
2007	46465,7	7266,8	15,6	15295,0	32,9
2008	46192,3	7103,1	15,4	15136,4	32,8
2009	45963,4	6829,9	14,9	14944,1	32,5
2010	45782,6	6541,1	14,3	14760,0	32,2
2011	45598,2	6252,4	13,7	14547,4	31,9
2012	45453,3	5924,0	13,0	14287,6	31,4
2013	45372,7	5637,3	12,4	14038,8	30,9

* За даними Всеукраїнського перепису населення на 5 грудня 2001 року.

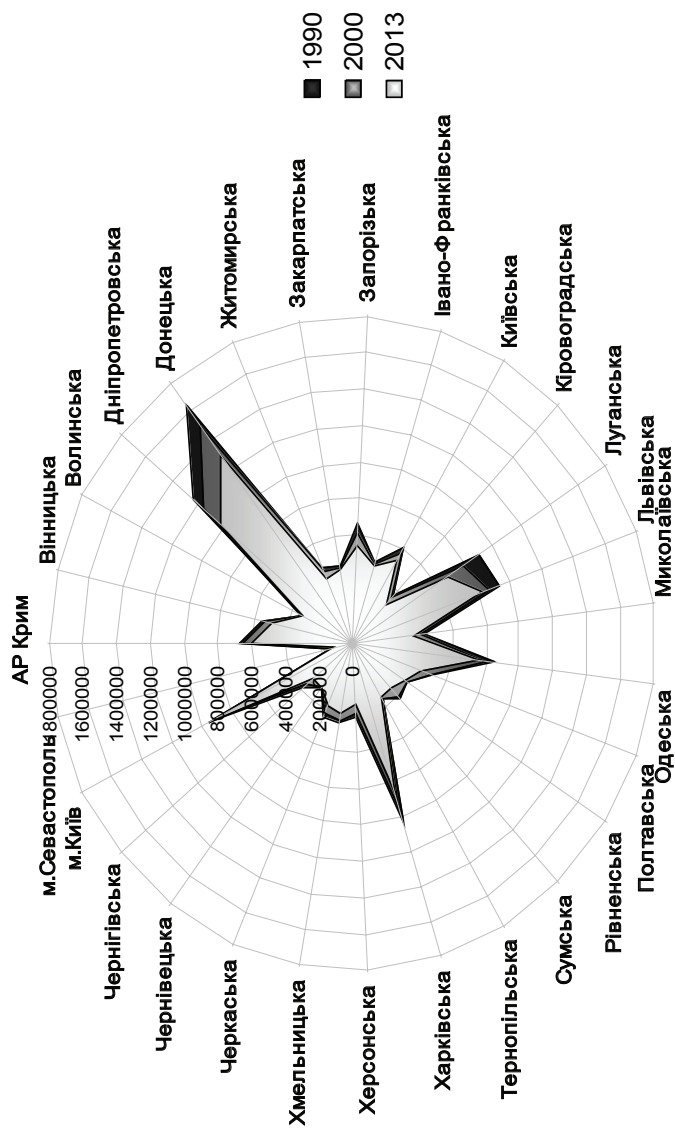

Рис. 1. Динаміка чисельності постійного населення у віці 14–35 років за регіонами України (на 1 січня, осіб)

Таблиця 2

Питома вага осіб у віці 14–35 років у загальній чисельності постійного населення в Україні та регіонах*(за даними Державної служби статистики України)**(на 1 січня, %)*

	1990	1995	2000	2005	2010	2013
Україна	31,4	30,9	31,2	32,8	32,2	30,9
АР Крим	32,2	31,4	31,3	32,9	32,1	30,5
Вінницька	28,5	28,9	29,4	30,8	30,7	29,8
Волинська	31,8	31,8	32,1	33,7	33,5	32,6
Дніпропетровська	31,9	31,2	31,3	32,9	32,0	30,5
Донецька	30,9	30,0	30,3	32,1	31,3	29,8
Житомирська	29,8	29,6	30,0	31,3	31,3	30,5
Закарпатська	34,7	34,0	34,0	35,1	34,7	33,4
Запорізька	31,8	31,1	30,9	32,2	31,3	29,8
Івано-Франківська	32,9	32,4	32,1	33,5	33,4	32,6
Київська	31,0	30,6	31,1	32,2	31,6	30,6
Кіровоградська	29,0	29,4	29,6	30,8	30,3	29,2
Луганська	31,0	30,0	30,2	32,1	31,4	29,9
Львівська	34,2	32,8	32,5	33,6	33,4	32,5
Миколаївська	31,8	31,3	31,5	32,9	32,3	30,9
Одеська	32,3	31,7	32,2	33,7	33,1	31,8
Полтавська	29,0	29,4	29,7	31,2	30,8	29,6
Рівненська	32,9	32,5	32,6	34,1	33,8	32,8
Сумська	29,2	29,2	29,6	31,1	30,7	29,5
Тернопільська	30,4	30,6	31,0	32,4	32,4	31,8
Харківська	32,2	31,4	31,9	33,8	32,8	31,4
Херсонська	32,4	31,7	31,6	32,8	32,1	30,8
Хмельницька	29,4	29,6	29,7	30,8	30,7	29,7
Черкаська	28,4	28,7	29,0	30,5	30,2	29,2
Чернівецька	32,6	32,3	32,5	33,9	33,9	33,1
Чернігівська	27,1	27,0	27,7	29,4	29,6	28,7
м. Київ	35,9	34,4	35,8	37,8	36,3	33,7
м. Севастополь	32,4	31,7	31,9	33,7	32,3	30,3

Таблиця 3

Розподіл одружених за віком подружжя в Україні у 1990 – 2012 роках
(за даними Державної служби статистики України)

	1990				1995				2000				2005				2010				2012	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
Усього	482753	482753	431731	431731	431731	431731	274523	274523	274523	332143	332143	305933	305933	305933	278276	278276	305933	305933	278276	278276	278276	278276
у т.ч. у віці, років																						
до 18	4033	46512	3650	46965	1122	19639	467	12421	295	8108	234	3781										
18 - 19	27057	124001	28739	105171	12184	51160	10937	47250	7131	30507	5669	26311										
20 - 24	250132	166085	215277	152433	117651	106250	123511	139990	97899	125366	81389	108964										
25 - 29	89160	52518	79868	45561	63671	37901	91599	57893	95362	69301	91000	68809										
30 - 34	38224	30213	35711	25404	25849	17283	38930	26066	42540	29078	40647	28855										
35 - 39	20195	17512	21290	17287	15558	10857	19541	13319	22061	15224	21547	15209										
40 - 44	13618	11884	13759	11761	10616	8630	13914	10002	12432	8657	12413	8704										
45 - 49	7993	7838	9601	8734	7512	6849	10539	8716	9286	6947	8228	6201										
50 - 54	11190	10262	5710	5245	5743	5069	7708	6417	7327	5412	6677	4944										
55 - 59	5698	4973	7417	6298	3427	2982	5324	4217	4607	3391	4272	3031										
60 і понад	15442	10943	10709	6872	11190	7903	9673	5852	6993	3942	6200	3467										

Таблиця 4

Народження, шлюби і розлучення в Україні у 1990–2012 рр.
(за даними Державної служби статистики України)

	Кількість на- роджених, тис. осіб	Частка дітей, народжених жінками, які не перебу- вали у зареєстрованому шлюбі, %	Кількість зареєстрованих шлюбів, тис.	Кількість зареєстрованих розлучень, тис.
1990	657,2	11,2	482,8	192,8
1991	630,8	11,9	493,1	200,8
1992	596,8	12,1	394,1	222,6
1993	557,5	13,0	427,9	219,0
1994	521,6	12,8	399,2	207,6
1995	492,9	13,2	431,7	198,3
1996	467,2	13,6	307,5	193,0
1997	442,6	15,2	345,0	188,2
1998	419,2	16,2	310,5	179,7
1999	389,2	17,4	344,9	175,8
2000	385,1	17,3	274,5	197,3
2001	376,5	18,0	309,6	181,3
2002	390,7	19,0	317,2	183,5
2003	408,6	19,9	371,0	177,2
2004	427,3	20,4	278,2	173,2
2005	426,1	21,4	332,1	183,5
2006	460,4	21,1	355,0	179,1
2007	472,7	21,4	416,4	178,4
2008	510,6	20,9	322,0	166,8
2009	512,5	21,2	318,2	145,4
2010	497,7	21,9	305,9	126,1**
2011	502,6	21,9	355,9	61,9**
2012	520,7	21,4	278,3	49,8**

** Інформація наведена за даними органів державної реєстрації актів цивільного стану без урахування розірвань шлюбів, здійснених у судовому порядку (відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 1 липня 2010р. № 2398-VI).

Довідково: За даними Державної судової адміністрації України у 2012 році в Україні судами першої інстанції було розглянуто 117896 справи про розірвання шлюбу позовного провадження із задоволенням позову та 805 справ про розірвання шлюбу окремого провадження із задоволенням заяви.

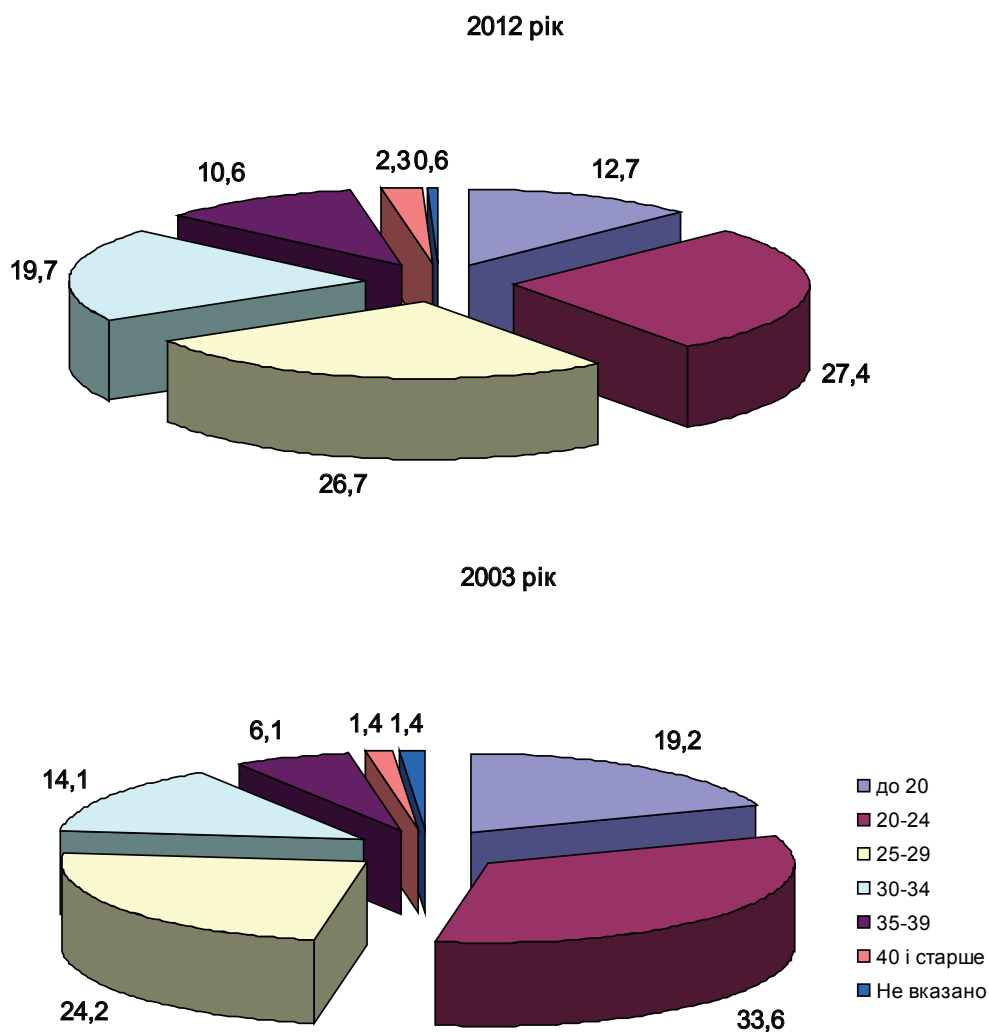

Рис. 2. Структура позашлюбних народжень за віковою групою матері в Україні у 2003 і 2012 роках

Таблиця 5

Чисельність позашлюбних народжень у матерів віком до 35 років в Україні та регіонах у 2012 році

(за даними Державної служби статистики України)

	Кількість народ- жених у матерів, які не перебували у зареєстрованому шлюбі, осіб	У тому числі за віком матері, років				
		до 15	15-19	20-24	25-29	30-34
Україна	111607	150	14000	30573	29777	21943
АР Крим	6524	3	589	1791	1845	1370
Вінницька	3494	6	474	898	909	702
Волинська	1540	0	172	398	396	319
Дніпропетровська	10102	9	1204	2930	2682	1983
Донецька	11242	8	1251	3203	3220	2188
Житомирська	3573	2	524	927	870	734
Закарпатська	3999	47	931	1124	928	559
Запорізька	5616	3	692	1625	1514	1040
Івано-Франківська	1919	1	311	468	475	374
Київська	4124	3	503	1104	1110	790
Кіровоградська	3576	2	553	1075	914	618
Луганська	5500	3	643	1634	1563	1052
Львівська	2320	6	301	537	544	522
Миколаївська	4123	4	632	1254	1028	743
Одеська	7830	14	1168	2308	1961	1321
Полтавська	3556	4	408	991	983	688
Рівненська	1656	2	203	373	443	350
Сумська	2816	3	321	809	788	556
Тернопільська	970	5	141	229	242	207
Харківська	6932	8	716	1840	1864	1483
Херсонська	4054	4	579	1205	1066	732
Хмельницька	2589	3	352	684	693	518
Черкаська	3317	3	448	961	899	619
Чернівецька	1456	4	225	358	393	272
Чернігівська	2517	3	290	669	664	548
м.Київ	5305	0	295	937	1502	1441
м.Севастополь	957	0	74	241	281	214

Таблиця 6

Коефіцієнти народжуваності за віком матері в Україні у 1990–2012 роках
(за даними Державної служби статистики України)

(на 1000 жінок відповідного віку)

	Коефіцієнти народжуваності за віком матері								Сумарний коефіцієнт народжуваності**
	15-49*	15-19*	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49*	
1990	53,3	59,1	161,7	87,7	41,6	15,1	3,4	0,1	1,844
1991	51,2	60,3	156,9	82,4	37,9	13,9	3,1	0,1	1,773
1992	48,2	60,5	147,8	76,5	34,6	12,5	2,8	0,2	1,674
1993	44,6	58,4	135,5	72,2	32,0	11,7	2,4	0,2	1,563
1994	41,4	57,0	126,1	67,8	29,6	10,9	2,4	0,2	1,470
1995	38,9	55,1	119,1	65,7	27,5	9,9	2,1	0,1	1,397
1996	36,8	51,5	114,2	62,8	26,6	9,3	1,9	0,1	1,332
1997	34,9	46,2	108,6	61,4	26,4	9,4	1,9	0,1	1,270
1998	33,1	41,5	103,3	59,2	26,2	9,1	2,0	0,1	1,207
1999	30,8	35,0	95,8	56,8	25,9	8,7	1,9	0,1	1,121
2000	30,6	32,1	94,9	57,8	26,5	8,7	1,9	0,1	1,110
2001	30,0	29,2	90,7	58,7	27,6	9,0	1,9	0,1	1,085
2002	31,2	29,2	91,3	62,7	30,2	9,8	1,9	0,1	1,126
2003	32,7	29,0	92,3	67,1	33,0	10,9	2,0	0,1	1,172
2004	34,3	29,6	93,4	70,6	35,4	12,2	2,2	0,1	1,218
2005	34,4	28,6	88,8	71,7	37,7	13,3	2,3	0,1	1,213
2006	37,5	29,5	92,2	79,4	42,7	15,5	2,5	0,1	1,310
2007	38,8	30,3	92,2	81,3	45,4	16,8	2,9	0,1	1,345
2008	42,4	32,0	97,5	87,8	51,1	19,7	3,3	0,2	1,458
2009	43,1	31,2	94,8	89,0	54,1	21,5	3,8	0,2	1,460
2010	42,5	28,8	90,1	87,9	55,1	22,3	4,2	0,2	1,445
2011	43,6	28,1	89,9	89,2	58,0	24,6	4,6	0,2	1,459
2012	45,1	27,0	88,8	94,7	61,9	26,4	5,1	0,3	1,531

* До цих груп відповідно включено число народжених у матерів віком до 15 і старше 49 років.

** На одну жінку.

Таблиця 7

Розподіл захворювань дітей віком 0–17 років за класами хвороб в Україні*

(за даними Державної служби статистики України)

(кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань)

Назва класів хвороб відповідно до МКХ-10	2000	2008	2009	2010	2011	2012
Усі захворювання	12502383	11103276	11411571	11757741	11525482	11040936
у тому числі:						
деякі інфекційні та паразитарні хвороби	614783	472333	440416	413202	473541	447505
новоутворення	26481	26243	26449	27083	27471	28828
хвороби крові, кровотворних органів та окремі порушення із залученням імунного механізму	175569	143465	135586	133598	126479	119645
хвороби ендокринної системи, розладу харчування, порушення обміну речовин	313891	185387	183198	175900	164244	155034
розлади психіки та поведінки	71539	50717	47815	46923	45606	42577
хвороби нервової системи	184653	182822	179993	177795	179246	169639
хвороби ока та придаткового апарату	434668	379937	381279	380330	387372	379189
хвороби вуха та соскоподібного відростка	383357	331346	327065	342291	346055	339716
хвороби системи кровообігу	92592	81324	84439	86544	88981	82980
хвороби органів дихання	7562564	7089841	7483775	7847792	7608290	7216295
хвороби органів травлення	527042	435397	435714	425456	409025	400342
хвороби шкіри та підшкірної клітковини	734403	617010	603265	603561	590160	592365
хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини	325272	251986	247678	255762	248626	240539
хвороби сечостатевої системи	279080	249534	243132	246370	237311	229211
вагітність, пологи та післяпологовий період	11583	9114	7928	6571	6128	5574
окремі стани, що виникають у перинатальному періоді	127145	88608	82010	75876	72712	69775
уроджені аномалії (вади розвитку), деформації і хромосомні порушення	54966	45872	47317	47317	50123	49066
симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені під час лабораторних та клінічних досліджень, не класифіковані в інших рубриках	57085	19818	19423	17700	17220	16108
травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин	525710	442522	435089	439970	446892	456548

* Інформація наведена за системою МОЗ України.

Таблиця 8

Рівень захворюваності дітей віком 0–17 років за класами хвороб в Україні*

(за даними Державної служби статистики України)

(кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 000 дітей віком 0–17 років включно)

Назва класів хвороб відповідно до МКХ-10	2000	2008	2009	2010	2011	2012
Усі захворювання у тому числі	114403	134488	140300	146200	144295	138340
деякі інфекційні та паразитарні хвороби	5626	5721	5415	5138	5929	5607
новоутворення	242	318	325	337	344	361
хвороби крові, кровотворних органів та окремі порушення із залученням імунного механізму	1607	1738	1667	1661	1583	1499
хвороби ендокринної системи, розладу харчування, порушення обміну речовин	2872	2245	2252	2187	2056	1943
розлади психіки та поведінки	655	614	588	583	571	533
хвороби нервової системи	1690	2214	2213	2211	2244	2126
хвороби ока та прилеглого апарату	3977	4602	4688	4825	4850	4751
хвороби вуха та соскоподібного відростка	3508	4013	4021	4256	4332	4257
хвороби системи кровообігу	847	985	1038	1076	1114	1040
хвороби органів дихання	69202	85875	92009	97583	95253	90418
хвороби органів травлення	4823	5274	5357	5290	5121	5016
хвороби шкіри та підшкірної клітковини	6720	7473	7417	7505	7389	7422
хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини	2976	3052	3045	3180	3113	3014
хвороби сечостатевої системи	2554	3022	2989	3063	2971	2872
вагітність, пологи та післяпологовий період**	217	227	200	168	158	144
окремі стани, що виникають у перинатальному періоді***	33188	18182	16161	15137	14645	13732
уроджені аномалії (вади розвитку), деформації і хромосомні порушення	503	556	582	588	628	615
симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені під час лабораторних та клінічних досліджень, не класифіковані в інших рубриках	522	240	239	220	216	202
травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин	4811	5360	5349	5471	5595	5720

* Інформація наведена за системою МОЗ України. ** На 100 000 дітей віком 0–17 років. *** На 100 000 дітей віком до 1 року.

Таблиця 9

Захворюваність дітей і молоді на окремі хвороби
(за даними МОЗ України)

Роки	Туберкульоз				Злоякісні новоутворення				Сифіліс				Гонейкова інфекція			
	абсолютні числа		на 100 тис. населення		абсолютні числа		на 100 тис. населення		абсолютні числа		на 100 тис. населення		абсолютні числа		на 100 тис. населення	
	0-17 років вклячно	15-34 років вклячно	0-17 років вклячно	15-34 років вклячно	0-17 років вклячно	15-34 років вклячно	0-17 років вклячно	15-34 років вклячно	0-17 років вклячно	15-34 років вклячно	0-17 років вклячно	15-34 років вклячно	0-17 років вклячно	15-34 років вклячно	0-17 років вклячно	15-34 років вклячно
2000	1467	9729	13,2	68,7	1370	4507	12,3	31,8	2364	30707	21,2	216,8	1516	20835	13,6	147,1
2001	1492	10958	13,9	77,0	1274	4519	11,8	31,7	1914	25571	17,8	179,6	1390	19688	12,9	138,3
2002	1459	12695	14,2	90,8	1161	4473	11,3	32,0	1404	20462	13,6	146,3	1068	18415	10,4	131,7
2003	1408	13407	14,3	95,1	1197	4560	12,2	32,3	1099	17209	11,2	122,1	1003	16997	10,2	120,6
2004	1381	14124	14,5	99,8	1165	4597	12,3	32,5	996	15115	10,5	106,8	823	15882	8,7	112,2
2005	1342	14543	14,7	102,5	1053	4545	11,5	32,0	807	12599	8,8	88,8	696	14859	7,6	104,8
2006	1362	14427	15,5	102,0	972	4512	11,0	31,9	604	9974	6,9	70,5	521	12544	5,9	88,7
2007	1224	13771	14,3	97,9	1001	4631	11,7	32,9	502	8586	5,9	61,0	399	11099	4,7	78,9
2008	1161	13507	13,9	96,9	947	4542	11,4	32,6	389	6872	4,7	49,3	325	9978	3,9	71,6
2009	1109	12925	13,5	93,6	972	4551	11,9	33,0	287	5302	3,5	38,4	257	8718	3,1	63,1
2010	981	11928	12,1	87,5	989	4649	12,2	34,1	220	4181	2,7	30,7	191	7788	2,4	57,2
2011	937	11557	11,7	86,1	1016	4710	12,7	35,1	175	3381	2,2	25,2	202	7214	2,5	53,8
2012	954	11273	12,0	85,5	1001	4851	12,6	36,8	143	2703	1,8	20,5	171	6671	2,1	50,6

Таблиця 10

Інфіковані вірусом імунодефіциту людини в Україні за 2000–2012 роки
(за даними МОЗ України)

Роки	ВІЛ-інфіковані (нові випадки)			
	абсолютні числа		на 100 тис. населення	
	0–17 років включно	15–34 років включно	0–17 років включно	15–34 років включно
2000	1061	4700	9,5	33,2
2001	1354	5140	12,6	36,1
2002	1794	6218	17,4	44,5
2003	2227	6877	22,6	48,8
2004	2420	8432	25,5	59,6
2005	2603	9131	28,5	64,4
2006	2939	10571	33,4	74,8
2007	3563	11232	41,7	79,9
2008	3774	11912	45,3	85,4
2009	3789	12179	46,3	88,2
2010	4130	12181	51,1	89,4
2011	4076	12328	50,9	91,9
2012	4113	11550	51,6	87,6

Таблиця 11

*Розподіл померлих за віковими групами та причинами смерті у 2012 р.
(за даними Державної служби статистики України)*

	Усього осіб	У тому числі у віці, років			
		15–19	20–24	25–29	30–34
Усього померлих:	663139	1405	3622	6450	9793
Деякі інфекційні та паразитарні хвороби	13922	36	281	1048	2081
Новоутворення	92896	107	244	459	794
Хвороби крові й кровотворних органів та окремі порушення із залученням імунного механізму	296	8	16	6	6
Ендокринні хвороби, розлади харчування та порушення обміну речовин	2529	12	24	46	70
Розлади психіки та поведінки	1565	1	22	72	90
Хвороби нервової системи	5847	78	138	226	297
Хвороби ока та його придаткового апарату	3	0	1	0	0
Хвороби вуха та соскоподібного відростка	39	0	2	0	0
Хвороби системи кровообігу	436444	66	240	655	1304
Хвороби органів дихання	17109	28	80	217	384
Хвороби органів травлення	27719	22	142	498	1119
Хвороби шкіри та підшкірної клітковини	593	0	3	16	16
Хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини	585	8	10	12	19
Хвороби сечостатевої системи	3167	7	35	49	55
Вагітність, пологи та післяпологовий період	66	6	11	19	18
Окремі стани, що виникають у перинатальному періоді	2312	0	0	0	0
Природжені вади розвитку, деформації та хромосомні аномалії	1843	35	46	37	36
Симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені під час клінічних і лабораторних досліджень, не класифіковані в інших рубриках	14491	24	69	112	152
Зовнішні причини смерті	41713	967	2258	2978	3352

Таблиця 12

Чисельність дітей, усиновлених протягом року
(за даними Державної служби статистики України)

Рік	Чисельність дітей, усиновлених протягом року	Із них:				Загальна чисельність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на кінець року
		громадянами України		іноземними громадянами		
		з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	з числа дітей, які проживають з одним із батьків і усиновлені вітчизном (мачухою)	з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	з числа дітей, які проживають з одним із батьків і усиновлені вітчизном (мачухою)	
2000	7692	2043	3449	2200	...	...
2001	7593	1999	2922	2672	...	...
2002	6925	1760	2824	2341	...	...
2003	6345	1635	2468	2187	55	96112
2004	5596	1492	2023	2058	23	97590
2005	5241	1419	1666	2110	46	97829
2006	4318	1477	1707	1092	42	102912
2007	5229	1784	1744	1670	31	102924
2008	5261	2066	1578	1587	30	103542
2009	5274	2374	1449	1428	23	100787
2010	4865	2247	1369	1202	47	98119
2011	4416	2114	1298	970	34	95956
2012	4079	2016	1225	806	32	92865

Таблиця 13

Окремі інтернатні заклади та заклади соціального захисту для дітей*
(за даними Державної служби статистики України)

(на кінець року)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування**								
Кількість закладів	54	55	53	51	78	77	72	64
В них – дітей***	11954	10553	9145	7926	10697	10135	9269	7933
Дитячі будинки								
Кількість закладів	109	114	115	225	114	113	107	94
З них – системи МОН	105	110	111	110	111	110	104	91
В них –дітей***	6434	6119	5918	5486	5154	4771	4332	3458
З них системи МОН	6341	6025	5818	5378	5070	4686	4244	3371
Будинки дитини системи МОЗ								
Кількість закладів	48	48	48	49	48	48	48	45
В них дітей***	5200	4946	4398	3951	3704	3666	3507	3200
Будинки-інтернати системи Мінсоцполітики								
Кількість закладів	56	56	56	55	55	55	55	55
В них – вихованців	7475	7304	7158	7125	6937	6879	6888	6799
Притулки для дітей***								
Кількість закладів	96	95	95	94	90	88	87	66
В них – вихованців****	23674	21221	20593	17780	14242	11978	11107	7298

* Дані МОН, МОЗ, Мінсоцполітики.

** Починаючи з 2009 р. до кількості шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, включені дані про спеціальні школи-інтернати для дітей у них.

*** У загальній чисельності дітей, які знаходяться у закладах, крім сиріт, враховані діти, що мають батьків.

**** Перебували протягом звітнього року.

На кінець 2012 р. у 740 дитячих будинках сімейного типу перебувало 4932 вихованця, у 3856 прийомних сім'ях – 6819; у 62 центрах соціально-психологічної реабілітації протягом року перебувала 5631 дитина.

Таблиця 14

**Кількість дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування,
та кількість усиновлених**
(за 2000–2005 роки – дані Міністерства освіти і науки України,
за 2008–2012 роки – Мінсоцполітики України)

	2003	2004	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Загальна кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на кінець року	96112	97590	97829	102924	103542	10078	98119	95956	92865
Кількість дітей, усиновлених протягом року – усього громадянами України	6345	5596	5241	5229	5261	5274	4865	4416	4079
З числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	1635	1492	1419	1784	2066	2374	2247	2114	2016
З числа дітей, які проживають з одним із батьків і усиновлені вітчимою (мачухою)	2468	2023	1666	1744	1578	1449	1369	1298	1225
Іноземними громадянами з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	2187	2058	2110	1670	1587	1428	1202	970	806
З числа дітей, які проживають з одним із батьків і усиновлені вітчимою (мачухою)	55	23	46	31	30	23	47	34	32

* Показник введено у звітність з 2003 р.

Таблиця 15

*Рівень зайнятості населення за статтю, місцем проживання та віковими групами, % до загальної кількості населення відповідної вікової групи
(за даними Державної служби статистики України)*

	Усього	У тому числі за віковими групами, років						Праце- здатного віку
		15–24	25–29	30–39	40–49	50–59	60–70	
2011 рік								
Все населення	59,2	33,9	72,4	78,1	79,8	62,0	24,1	66,5
Жінки	54,5	29,8	63,4	73,6	79,4	56,1	22,0	63,5
Чоловіки	64,4	37,9	81,2	82,6	80,3	69,5	27,4	69,3
Міські поселення	57,6	30,4	72,8	78,8	80,0	59,8	15,9	66,1
Сільська місцевість	63,0	41,3	71,4	76,3	79,5	67,6	42,1	67,5
2012 рік								
Все населення	59,7	33,7	73,8	78,8	80,0	62,2	24,0	67,1
Жінки	54,8	29,3	65,3	73,6	79,0	56,5	21,7	63,8
Чоловіки	65,2	37,9	82,0	84,0	81,1	69,3	27,4	70,3
Міські поселення	58,5	30,5	74,3	79,5	80,3	60,5	17,0	66,9
Сільська місцевість	62,7	40,3	72,5	76,9	79,5	66,4	39,8	67,4

Таблиця 16

*Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, місцем проживання та віковими групами, % до кількості економічно активного населення відповідної вікової групи
(за даними Державної служби статистики України)*

	Усього	У тому числі за віковими групами, років						Праце- здатного віку
		15–24	25–29	30–39	40–49	50–59	60–70	
2011 рік								
Все населення	7,9	18,6	9,2	7,3	6,4	5,1	0,1	8,6
Жінки	6,8	18,7	8,2	6,1	5,7	4,2	0,1	7,8
Чоловіки	8,8	18,6	9,9	8,4	7,0	6,0	0,0	9,2
Міські поселення	8,0	20,2	9,2	7,3	6,2	5,2	0,1	8,6
Сільська місцевість	7,5	16,1	9,1	7,3	6,7	5,0	0,0	8,5
2012 рік								
Все населення	7,5	17,3	9,5	6,7	6,2	5,3	0,1	8,1
Жінки	6,4	16,1	8,0	6,0	5,8	4,1	0,1	7,2
Чоловіки	8,5	18,1	10,6	7,3	6,7	6,5	0,0	8,9
Міські поселення	7,6	18,9	9,5	6,6	6,0	5,2	0,1	8,1
Сільська місцевість	7,4	14,6	9,4	7,1	6,8	5,5	0,0	8,3

Таблиця 17

Фінансування освіти в Україні
(за даними Державної служби статистики України)

	Загальні видатки зведеного бюджету, млн грн	Видатки у % до		Видатки на окремі підгалузі у % до видатків на галузь	Загальні видатки зведеного бюджету, млн грн	Видатки у % до		Видатки на окремі підгалузі у % до видатків на галузь
		Загальних видатків	ВВП			Загальних видатків	ВВП	
	2000 рік				2010 рік			
Всього	48148,6	100,0	100,0	X	377842,8	100,0	100,0	X
З них: На освіту – всього	7085,5	14,7	4,2	100,0	79826,0	21,1	7,4	100,0
У тому числі: дошкільну	789,0	1,6	0,5	11,1	10238,3	2,7	0,9	12,8
Загальну середню	2564,6	5,3	1,5	36,2	32852,4	8,7	3,0	41,2
Професійно- технічну	429,1	0,9	0,3	6,1	5106,2	1,4	0,5	6,4
Вищу	2285,5	4,7	1,3	32,3	24998,4	6,6	2,3	31,3
	2005 рік				2011 рік			
Всього	141989,5	100,0	100,0	X	416853,6	100,0	100,0	X
З них: На освіту – всього	26801,8	18,1	6,1	100,0	86253,6	20,7	6,6	100,0
У тому числі: Дошкільну	2940,7	2,0	0,7	11,0	11831,6	2,8	0,9	13,7
Загальну середню	11158,8	7,4	2,5	41,6	35234,5	8,5	2,7	40,8
Професійно- технічну	1749,9	1,1	0,4	6,5	5305,4	1,3	0,4	6,2
Вищу	7934,1	5,7	1,8	29,6	26619,6	6,4	2,0	30,9
	2009 рік				2012 рік*			
Всього	307399,4	100,0	100,0	X	335752,9	100,0	100,0	X
З них: На освіту – всього	66773,6	21,7	7,3	100,0				
У тому числі: Дошкільну	8325,2	2,7	0,9	12,5	72680,4	21,6	7,0	100,0
Загальну середню	27640,7	9,0	3,0	41,4				
Професійно- технічну	4108,0	1,3	0,4	6,2	10371,8	3,1	1,0	14,3
Вищу	20966,3	6,8	2,3	31,4	30466,1	9,1	2,9	41,9

* На 01.10.2012 р.

Таблиця 18
Розподіл чисельності учнів, слухачів та студентів навчальних закладів України за міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО)
 (за даними Державної служби статистики України)

Назва ступеня освіти за МСКО	Код ступеня освіти за МСКО	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
Допоміжкове навчання	0	968034	973535	976781	996481	1031701	1080882	1137488	1194546	1213890	1272745	1354394
Початкова освіта/Перший етап базової освіти	1	2047085	1960512	1850734	1945715	1753689	1647847	1573458	1531943	1540282	1563396	1584382
Перший етап середньої освіти/Другий етап базової освіти	2	3425454	3251458	3068479	2698222	2611426	2493102	2367061	2227918	2289065	2101546	1989192
Другий етап середньої освіти	3	1389180	1392475	1378631	1344605	1284837	1215634	1131463	1060639	843907	824165	909924
Післясередня, не вища освіта	4	178674	175667	173465	187690	185266	176445	172073	171395	182607	175587	152461
Перший етап вищої освіти	5A	1548049	1686912	1843831	2026726	2203830	2318553	2372462	2364541	2245200	2129835	1954789
	5B	561265	582855	592917	548466	505331	468029	441336	399332	354226	361453	356768
Другий етап вищої освіти	6	25362	26454	28326	29683	31181	32666	33915	34820	35578	36214	35823

Таблиця 19

Дошкільні навчальні заклади
(за даними Державної служби статистики України)

<i>Рік</i>	<i>Кількість закладів, тис.</i>	<i>В них місць, тис.</i>	<i>Кількість дітей у закладах, тис.</i>	<i>Охоплення дітей закладами, відсотків до кількості дітей відповідного віку</i>
1990	24,5	2277	2428	57
1991	24,4	2243	2268	55
1992	23,8	2216	2063	51
1993	23,2	2189	1918	49
1994	22,3	2101	1736	47
1995	21,4	2014	1536	44
1996	20,2	1856	1342	41
1997	18,4	1770	1172	38
1998	17,6	1638	1103	38
1999	17,2	1216	1055	39
2000	16,3	1117	983	40
2001	15,7	1077	968	41
2002	15,3	1060	973	48
2003	15,0	1053	977	49
2004	14,9	1040	996	50
2005	15,1	1056	1032	51
2006	15,1	1063	1081	53
2007	15,3	1084	1137	54
2008	15,4	1110	1195	54
2009	15,5	1121	1214	53
2010	15,6*	1136**	1273	56
2011	16,1***	1171****	1354	57*****
2012	16,4	1204	1428	59

* З них – 0,9 тис. закладів не працювали.

*** Не враховані місця у дошкільних закладах, що не працювали протягом року або більше з будь-якої причини.

*** З них – 0,8 тис. закладів не працювали.

**** Не враховані місця у дошкільних закладах, які не працювали протягом року або більше з будь-якої причини.

***** Дані попередні.

Таблиця 20

Загальноосвітні навчальні заклади, на початок навчального року; тис.
(за даними Державної служби статистики України)

Рік	Кількість закладів	Кількість учнів у загально-освітніх навчальних закладах	Кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах		Випуск учнів загальноосвітніми навчальними закладами		Кількість учителів
			денних	вечірніх (змінних), екстернатних, хто навчається заочно	закінчили школу II ступеня (одержали свідоцтво про базову загальну середню освіту)	закінчили школу III ступеня (одержали атестат про повну загальну середню освіту)	
1990/91	21,8	7132	6939	193	696	406	537
1991/92	21,9	7102	6918	184	699	409	543
1992/93	22,0	7088	6918	170	683	393	565
1993/94	22,1	7096	6937	159	674	375	579
1994/95	22,3	7125	6972	153	654	355	576
1995/96	22,3	7143	7007	136	639	361	596
1996/97	22,2	7134	7016	118	657	374	585
1997/98	22,1	7078	6970	108	670	378	571
1998/99	22,1	6987	6876	111	724	408	573
1999/00	22,2	6857	6743	114	737	434	576
2000/01	22,2	6764	6647	117	720	475	577
2001/02	22,2	6601	6486	115	738	505	568
2002/03	22,1	6350	6237	113	724	508	561
2003/04	21,9	6044	5936	108	720	526	551
2004/05	21,7	5731	5626	105	675	519	547
2005/06	21,6	5399	5301	98	649	515	543
2006/07	21,4	5120	5026	94	595	485	537
2007/08	21,2	4857	4768	89	561	467	531
2008/09	21,0	4617	4533	84	546	427	524
2009/10	20,6	4495	4421	74	317	391	522
2010/11	20,3	4299	4228	71	566	364	515
2011/12	19,9	4293	4225	68	480	215	509
2012/13	19,7	4222	4160	62	441	329	510

Таблиця 21

Професійно-технічні навчальні заклади*
(за даними Державної служби статистики України)

<i>Рік</i>	<i>Кількість закладів</i>	<i>Кількість учнів, тис.</i>	<i>Прийнято учнів, тис.</i>	<i>Підготовлено (випущено) кваліфікованих робітників, тис.</i>
1990	1246	643,4	380,5	376,7
1991	1251	648,4	377,4	338,1
1992	1255	647,2	367,9	307,1
1993	1185	629,4	340,8	307,0
1994	1177	572,8	286,0	288,4
1995	1179	555,2	300,5	277,3
1996	1156	539,7	304,2	274,8
1997	1003	528,1	311,2	264,5
1998	995	529,0	304,2	259,2
1999	980	527,7	307,3	263,5
2000	970	524,6	307,3	266,8
2001	965	512,3	309,1	278,8
2002	962	501,9	311,0	282,4
2003	953	493,1	311,2	275,6
2004	1011	507,3	327,6	283,4
2005	1023	496,6	314,2	286,6
2006	1021	473,8	303,7	289,3
2007	1022	454,4	299,2	285,1
2008	1018	443,6	288,1	269,6
2009	975	424,3	249,9	239,4
2010	976	433,5	282,9	247,4
2011	976	409,4	241,7	240,1
2012	972	423,3	241,8	202,1

*Дані за 1990–1994 рр. наведені по ПТНЗ Міністерства освіти і науки України (МОН); починаючи з 1995 р. – включають заклади МОН та інших міністерств (відомств).

Таблиця 22

**Підготовка кваліфікованих робітників у професійно-технічних
навчальних закладах**

(за даними Державної служби статистики України)

	1995	2000	2006	2007	2009	2010	2011	2012
Кількість закладів								
На кінець року – всього, одиниць	1179	970	1021	1022	975	976	976	972
у тому числі:								
МОНмолодьспорт України	1161	966	1016	1017	971	971	971	967
інші міністерства (відомства)	18	4	5	5	4	5	5	5
Чисельність учнів, слухачів на кінець року – всього, осіб	555159	564629	473751	454352	424313	433538	409423	423279
у тому числі в закладах:								
МОНмолодьспорту України	552085	523399	472006	452547	423127	431475	407465	421409
інших міністерствах (відомствах)	3070	1234	1745	1805	1186	2063	1958	1870
Прийнято за рік – всього, осіб	300549	307265	303651	299246	249874	282914	241682	241834
у тому числі в заклади:								
МОНмолодьспорту України	298440	306686	302635	298210	249341	281784	240741	240870
інші міністерства (відомства)	2109	579	1016	1036	531	1130	941	964
Випущено за рік – всього, осіб	277343	266757	289275	285057	239355	247364	240133	202125
у тому числі закладами:								
МОНмолодьспорту України	274865	266263	288348	284235	239011	246476	239208	201192
іншими міністерствами (відомствами)	2478	494	927	822	344	888	925	933
Чисельність учнів, слухачів у розрахунку на 10000 населення	108	107	102	98	92	95	90	93

Таблиця 23

**Кількість вищих навчальних закладів та студентів у них,
на початок навчального року**
(за даними Державної служби статистики України)

Навчальний рік	Кількість закладів		Кількість студентів у закладах, тис.	
	I–II рівнів акредитації	III–IV рівнів акредитації	I–II рівнів акредитації	III–IV рівнів акредитації
1990/91	742	149	757,0	881,3
1991/92	754	156	739,2	876,2
1992/93	753	158	718,8	855,9
1993/94	754	159	680,7	829,2
1994/95	778	232	645,0	888,5
1995/96	782	255	617,7	922,8
1996/97	790	274	595,0	976,9
1997/98	660	280	526,4	1110,0
1998/99	653	298	503,7	1210,3
1999/00	658	313	503,7	1285,4
2000/01	664	315	528,0	1402,9
2001/02	665	318	561,3	1548,0
2002/03	667	330	582,9	1686,9
2003/04	670	339	592,9	1843,8
2004/05	619	347	548,5	2026,7
2005/06	606	345	505,3	2203,8
2006/07	570	350	468,0	2318,6
2007/08	553	351	441,3	2372,5
2008/09	528	353	399,3	2364,5
2009/10	511	350	354,2	2245,2
2010/11	505	349	361,5	2129,8
2011/12	501	345	356,8	1954,8
2012/13	489	334	345,2	1824,9

Таблиця 24

**Кількість осіб, які навчалися у навчальних закладах
у розрахунку на 10 тис. населення**
(за даними Державної служби статистики України)

	1990/91	1995/96	2000/01	2005/06	2006/07	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13
У загальноосвітніх навчальних закладах	1373	1391	1372	1151	1098	1001	978	939	941	927
У професійно-технічних навчальних закладах	127	108	107	106	102	96	92	95	90	93
У вищих навчальних закладах:										
I–IV рівнів акредитації	316	300	392	578	597	599	565	544	506	477
I–II рівнів акредитації	146	120	107	108	100	87	77	79	78	76
III–IV рівнів акредитації	170	180	285	470	497	512	488	465	428	401
Співвідношення чисельності студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації до чисельності учнів, слухачів професійно-технічних навчальних закладів	2,5	2,8	3,7	5,5	5,9	6,2	6,1	5,7	5,6	5,1

Таблиця 25

Кількість прийнятих студентів та випущених фахівців з вищих навчальних закладів, на початок навчального року
(за даними Державної служби статистики України)

Навчальний рік	Прийнято студентів, тис.		Випущено фахівців, тис.*	
	I–II рівнів акредитації	III–IV рівнів акредитації	I–II рівнів акредитації	III–IV рівнів акредитації
1990/91	241,0	174,5	228,7	136,9
1991/92	237,5	173,7	223,0	137,0
1992/93	212,6	170,4	199,8	144,1
1993/94	198,9	170,0	198,0	153,5
1994/95	194,0	198,0	204,3	149,0
1995/96	188,8	206,8	191,2	147,9
1996/97	183,4	221,5	185,8	155,7
1997/98	166,2	264,7	162,2	186,7
1998/99	164,9	290,1	156,9	214,3
1999/00	170,1	300,4	156,0	240,3
2000/01	190,1	346,4	148,6	273,6
2001/02	201,2	387,1	147,5	312,8
2002/03	203,7	408,6	155,5	356,7
2003/04	202,5	432,5	162,8	416,6
2004/05	182,2	475,2	148,2	316,2
2005/06	169,2	503,0	142,7	372,4
2006/07	151,2	507,7	137,9	413,6
2007/08	142,5	491,2	134,3	468,4
2008/09	114,4	425,2	118,1	505,2
2009/10	93,4	370,5	114,8	527,3
2010/11	129,1	392,0	111,0	543,7
2011/12	105,1	314,5	96,7	529,8
2012/13	99,8	341,3	92,2	520,7

* На кінець 1990, 1991, ..., 2010 рр.

Таблиця 26

**Прийом студентів до ВНЗ України I–II рівнів акредитації
за джерелами фінансування їх навчання**
(за даними Державної служби статистики України)

	Усього прийня- то, осіб	у тому числі за рахунок коштів:		
		державного бюджету	місцевих бюджетів	органів державної влади, фізичних та юридичних осіб
1995	188795	135423	15634	37738
2000	190077	76281	19188	94608
2001	201243	74624	21227	105392
2002	203665	74813	21451	107401
2003	202537	75431	22426	104680
2004	182224	64063	22215	95946
2005	169223	60187	22950	86086
2009	93389	35547	23063	34779
2010	129102	43179	24451	61472
2011	105086	38635	22909	43542
2012	99807	37654	22883	39270
У % до підсумку:				
1995	100,0	71,7	8,3	20,0
2000	100,0	40,1	10,1	49,8
2001	100,0	37,1	10,5	52,4
2002	100,0	36,7	10,5	52,8
2003	100,0	37,2	11,1	51,7
2004	100,0	35,1	12,2	52,7
2005	100,0	35,6	13,5	50,9
2009	100,0	38,1	24,7	37,2
2010	100,0	33,4	18,9	47,7
2011	100,0	36,8	21,8	41,4
2012	100,0	37,7	23,0	39,3

Таблиця 27

**Прийом студентів до ВНЗ III–IV рівнів акредитації
за джерелами фінансування їх навчання
(за даними Держкомстату України)**

	Усього прийнято осіб	у тому числі за рахунок коштів:		
		державного бюджету	місцевих бюджетів	органів державної влади, фізичних та юридичних осіб
1995	206843	152425	984	53434
2000	346359	134170	1364	210825
2001	387058	137429	2953	246676
2002	408639	146707	2943	258989
2003	432452	153120	3045	276287
2004	475222	163554	3445	308223
2005	503034	171904	3982	327148
2009	370522	165152	4315	201055
2010	392012	173916	4876	213220
2011	314530	145113	3830	165587
2012	341290	169811	4326	167153
У % до підсумку:				
1995	100,0	73,7	0,5	25,8
2000	100,0	38,7	0,4	60,9
2001	100,0	35,5	0,8	63,7
2002	100,0	35,9	0,7	63,4
2003	100,0	35,4	0,7	63,9
2004	100,0	34,4	0,7	64,9
2005	100,0	34,2	0,8	65,0
2009	100,0	44,6	1,1	54,3
2010	100,0	44,4	1,2	54,4
2011	100,0	46,2	1,2	52,6
2012	100,0	49,8	1,3	48,9

Таблиця 28

Основні показники діяльності аспірантури в Україні *
(за даними Державної служби статистики України)

	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість закладів, що мають аспірантуру, на кінець року, одиниць	496	507	521	525	530	524	521
Чисельність аспірантів на кінець року, осіб	29866	32497	33344	34115	34653	34192	33640
Прийнято за рік, осіб	9711	10286	10189	10470	10626	10306	9916
Випущено за рік, осіб	6417	7154	7343	7929	8290	8578	8499
у тому числі з захистом дисертації:							
осіб	1171	1517	1623	1826	1954	2079	2157
відсотків	18,2	21,2	22,1	23,0	23,6	24,2	25,4
Науково-дослідні інститути							
Кількість закладів, що мають аспірантуру, на кінець року, одиниць	259	263	276	276	277	275	270
Чисельність аспірантів на кінець року, осіб	4969	5237	5347	5410	5246	5140	4923
Прийнято за рік, осіб	1577	1590	1604	1615	1574	1529	1418
Випущено за рік, осіб	1165	1252	1220	1307	1359	1307	1304
у тому числі з захистом дисертації:							
осіб	107	111	105	143	152	151	165
відсотків	9,2	8,9	8,6	10,9	11,2	11,6	12,7
Вищі навчальні заклади							
Кількість закладів, що мають аспірантуру, на кінець року, одиниць	237	244	245	249	253	249	251
Чисельність аспірантів на кінець року, осіб	24897	27260	27997	28705	29407	29052	28717
Прийнято за рік, осіб	8134	8696	8585	8855	9052	8777	8498
Випущено за рік, осіб	5252	5902	6123	6622	6931	7271	7195
у тому числі з захистом дисертації:							
осіб	1064	1406	1518	1683	1802	1928	1992
відсотків	20,3	23,8	24,8	25,4	26,0	26,5	27,7

* Без врахування аспірантів із зарубіжних країн.

Таблиця 29

Кількість здобувачів наукових ступенів доктора, кандидата наук і вченого звання старшого наукового співробітника віком до 35 років, атестаційні справи яких надійшли до МОН у 2012 р.
(за інформацією Міністерства освіти і науки України)

Галузь науки	Доктори наук		Кандидати наук		Старші наукові співробітники	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
Фізико-математичні	3	0	129	92	2	2
Хімічні	0	0	45	51	1	1
Біологічні	0	0	33	83	3	2
Геологічні	0	0	12	6	0	0
Технічні	10	3	432	235	16	6
Сільськогосподарські	0	0	67	66	8	3
Історичні	1	2	76	105	4	0
Економічні	7	18	245	619	5	10
Філософські	1	1	28	63	0	0
Філологічні	0	1	30	210	0	0
Географічні	0	0	13	27	2	0
Юридичні	5	4	225	277	16	12
Педагогічні	0	0	60	225	1	2
Медичні	5	3	162	222	2	2
Фармацевтичні	1	0	8	28	0	0
Ветеринарні	0	0	15	19	3	0
Мистецтвознавство	0	0	13	28	0	1
Архітектура	0	0	4	7	0	0
Психологічні	0	1	20	64	1	2
Військові	0	0	0	0	1	0
Соціологічні	1	2	4	11	0	0
Політичні	3	0	34	58	2	0
Фізичне виховання і спорт	1	0	24	21	0	0
Державне управління	1	2	27	34	0	0
Культурологія	0	1	2	9	0	0
Соціальні комунікації	0	0	3	25	0	0
Всього:	39	38	1711	2585	67	43
Разом:	77		4296		110	

Таблиця 30

Чисельність аспірантів та докторантів в Україні
(за даними Державної служби статистики України)

	<i>Кількість аспірантів *</i>	<i>Кількість докторантів *</i>
1991/92	13 596	503
1992/93	13 992	592
1993/94	14 816	765
1994/95	15 643	927
1995/96	17 464	1 105
1996/97	19 227	1 197
1997/98	20 645	1 233
1998/99	21 766	1 247
1999/00	22 300	1 187
2000/01	23 295	1 131
2001/02	24 256	1 106
2002/03	25 288	1 166
2003/04	27 106	1 220
2004/05	28 412	1 271
2005/06	29 866	1 315
2006/07	31 293	1 373
2007/08	32 497	1 418
2008/09	33 344	1 476
2009/10	34 115	1 463
2010/11	34 653	1 561
2011/12	34 192	1 631
2012/13	33640	1814

*В усі роки – на початок навчального року, а в 1991, 2009, 2010, 2011 рр. – на кінець року.

Таблиця 31

**Чисельність аспірантів та докторантів станом на 1 січня 2013 року,
за віком**

(за даними Державної служби статистики України)

	<i>Всього</i>	<i>Із них – у віці</i>				
		<i>20–24 роки</i>	<i>25–29 років</i>	<i>30–34 роки</i>	<i>35–39 років</i>	<i>40 років і старші</i>
Аспіранти	33640	12737	13441	3760	1954	1748
з них навчаються в аспірантурі:						
НДІ	4923	1498	2060	690	327	348
ВНЗ	28717	11239	11381	3070	1627	1400
Докторанти	1814	–	57	374	543	840
з них навчаються в аспірантурі:						
НДІ	336	–	16	82	86	152
ВНЗ	1478	–	41	292	457	688

Таблиця 32

*Чисельність аспірантів станом на 1 січня 2013 року,
за віком та регіонами
(за даними Державної служби статистики України)*

	Всього	Із них – у віці				
		20–24 роки	25–29 років	30–34 роки	35–39 років	40 років і старші
Україна	33640	12737	13 441	3 760	1954	1 748
АР Крим	646	233	248	63	45	57
Вінницька	556	208	202	80	45	21
Волинська	462	180	175	63	24	20
Дніпропетровська	1564	743	546	152	60	63
Донецька	1748	677	664	198	116	93
Житомирська	383	131	144	62	23	23
Закарпатська	321	172	132	9	5	3
Запорізька	898	252	353	118	95	80
Івано-Франківська	634	297	214	58	43	22
Київська	415	119	213	40	24	19
Кіровоградська	222	78	73	36	16	19
Луганська	1082	308	421	166	97	90
Львівська	2688	1330	969	230	98	61
Миколаївська	270	96	115	31	11	17
Одеська	2217	991	765	201	116	144
Полтавська	668	290	247	72	31	28
Рівненська	265	100	101	33	20	11
Сумська	567	212	187	87	46	35
Тернопільська	411	132	171	69	27	12
Харківська	3837	1408	1667	414	192	156
Херсонська	326	125	114	36	28	23
Хмельницька	412	137	149	61	36	29
Черкаська	524	173	206	85	36	24
Чернівецька	305	105	145	34	12	9
Чернігівська	288	79	107	48	27	27
м. Київ	11742	4076	5051	1295	670	650
м. Севастополь	189	85	62	19	11	12

**Чисельність докторантів станом на 1 січня 2013 року,
за віком та регіонами
(за даними Державної служби статистики України)**

	Всього	Із них – у віці				
		20–24 роки	25–29 років	30–34 роки	35–39 років	40 років і старші
Україна	1814	–	57	374	543	840
АР Крим	31	–	2	7	8	14
Вінницька	16	–	1	6	3	6
Волинська	21	–	2	2	2	15
Дніпропетровська	62	–	1	10	25	26
Донецька	74	–	3	25	20	26
Житомирська	21	–	1	6	3	11
Закарпатська	3	–	–	–	3	–
Запорізька	61	–	5	12	23	21
Івано-Франківська	17	–	–	5	6	6
Київська	23	–	2	5	13	3
Кіровоградська	9	–	–	2	–	7
Луганська	76	–	3	13	26	34
Львівська	101	–	–	11	26	64
Миколаївська	22	–	–	6	–	16
Одеська	95	–	3	17	26	49
Полтавська	21	–	–	4	9	8
Рівненська	4	–	–	–	1	3
Сумська	18	–	1	8	6	3
Тернопільська	15	–	–	1	7	7
Харківська	225	–	4	51	62	108
Херсонська	15	–	–	4	6	5
Хмельницька	23	–	–	7	6	10
Черкаська	28	–	2	5	10	11
Чернівецька	32	–	1	9	10	12
Чернігівська	3	–	–	1	–	2
м. Київ	791	–	24	156	242	369
м. Севастополь	7	–	2	1	–	4

Таблиця 34

Чисельність дослідників за науковими ступенями, віком та регіонами, 2012 р.
(за даними Державної служби статистики)

	Чисельність дослідників			Мають науковий ступінь			
	Всього	3 нх – віком		Доктора наук		Кандидата наук	
		до 29 років включно	30–39 років	Всього	до 29 років включно	30–39 років	Всього
Україна	68597	11336	13588	4484	-	93	15865
АР Крим	931	112	164	72	-	1	283
Вінницька	375	47	88	10	-	1	77
Волинська	173	41	61	1	-	-	17
Дніпропетровська	5520	1194	1052	135	-	4	662
Донецька	5129	1007	1071	165	-	5	650
Житомирська	178	32	49	4	-	-	37
Закарпатська	422	62	90	23	-	-	120
Запорізька	1386	262	310	10	-	-	85
Івано-Франківська	444	76	123	5	-	-	29
Київська	1501	243	320	76	-	5	312
Кіровоградська	309	84	84	3	-	-	25
Луганська	862	139	161	27	-	1	74
Львівська	3138	424	625	214	-	1	1019
Миколаївська	703	120	131	16	-	1	81
Одеська	2092	331	374	151	-	-	505
Полтавська	718	108	203	38	-	-	198
Рівненська	154	32	31	4	-	-	22
Сумська	756	162	151	13	-	-	86
Тернопільська	154	26	47	1	-	-	26
Харківська	11245	1666	2312	629	-	11	2608
Херсонська	531	112	136	21	-	3	87
Хмельницька	96	19	23	1	-	-	25
Черкаська	444	68	96	6	-	-	57
Чернівецька	386	102	99	18	-	1	94
Чернігівська	301	40	55	9	-	1	51
м. Київ	29889	4732	5628	2781	-	58	8433
м. Севастополь	760	95	104	51	-	-	202
					-	-	11
							22

Таблиця 35

Чисельність дослідників за науковими ступенями, віком та регіонами, 2012 р.
(за даними Державної служби статистики)

	Чисельність дослідників			Мають науковий ступінь					
	Всього	3 нх – віком		Доктора наук			Кандидата наук		
		до 29 років включно	30–39 років	Всього	до 29 років включно	30–39 років	Всього	до 29 років включно	30–39 років
Україна	68597	11336	7574	4484	–	93	15865	739	3684
Природничі науки	26790	3896	3007	2766	–	46	8655	361	2013
Технічні науки	29228	5462	245	752	–	3	3205	72	514
Гуманітарні науки	2034	245	149	195	–	4	720	59	205
Суспільні науки	4653	732	1171	463	–	28	1469	98	448
Наукові установи та вузи, що мають багато-галузовий профіль	5892	1001	1237	308	–	12	1816	149	504

Таблиця 36

Розподіл докторів та кандидатів наук, зайнятих в економіці України, за віком
(за даними Державної служби статистики)

	1995		2000		2005		2009		2010		2012	
	Докторів наук	Кандидатів наук	Докторів наук	Кандидатів наук	Докторів наук	Кандидатів наук	Докторів наук	Кандидатів наук	Докторів наук	Кандидатів наук	Докторів наук	Кандидатів наук
Всього:	9 759	57 610	10 339	58 741	12 014	68 291	13 866	81 169	14 418	84 000	15 592	88 057
з них у віці:												
до 30 років	1	1 104	2	1 815	–	3 908	2	6 870	3	5 884	7	6 203
31–40 років	270	11 463	232	9 305	220	12 234	463	19 198	529	21 752	812	25 788
41–50 років	1 826	17 426	1 698	16 654	1 713	16 662	2 032	17 167	1 977	16 969	2 147	17 532
51–55 років	1 461	8 003	1 658	9 365	1 689	9 103	1 964	9 822	1 925	9 869	2 011	9 608
56–60 років	2 604	12 097	1 639	7 398	2 076	8 926	2 358	9 191	2 295	9 081	2 451	9 016
61–70 років	2 671	6 488	3 778	12 201	4 272	14 102	4 102	13 180	4 099	13 013	4 176	12 183
Понад 70 років	926	10 29	1 332	2 003	2 044	3 356	2 945	5 741	3 590	7 432	3 988	7 727

Таблиця 37

**Чисельність докторів та кандидатів наук, які зайняті в економіці України,
за віком та регіонами, 2012 р.**

(за даними Державної служби статистики)

	Мають науковий ступінь					
	доктора наук			кандидата наук		
	всього	до 30 років	31–40 років	всього	до 30 років	30–39 років
Україна	15592	7	812	88057	6203	25788
АР Крим	398	-	20	2328	124	615
Вінницька	228	-	17	1607	119	432
Волинська	89	-	14	1031	81	360
Дніпропетровська	962	1	48	5327	292	1327
Донецька	921	-	49	5487	348	1493
Житомирська	108	-	9	1031	106	314
Закарпатська	163	-	8	937	58	237
Запорізька	375	-	29	2655	167	828
Івано-Франківська	245	-	14	1676	154	564
Київська	181	1	8	1268	91	363
Кіровоградська	60	-	5	781	46	268
Луганська	325	-	26	2338	162	650
Львівська	1066	-	37	6401	492	1985
Миколаївська	159	-	11	1102	76	279
Одеська	871	-	38	4789	320	1255
Полтавська	257	-	21	1820	111	535
Рівненська	109	-	3	1124	80	333
Сумська	172	-	15	1406	118	437
Тернопільська	243	-	26	1819	155	682
Харківська	2179	2	118	12230	860	3704
Херсонська	141	-	6	1049	70	306
Хмельницька	140	-	11	1466	108	519
Черкаська	159	-	9	1317	96	466
Чернівецька	233	-	15	1389	139	513
Чернігівська	92	-	9	912	43	264
м. Київ	5585	3	243	23902	1745	6907
м. Севастополь	131	-	3	865	41	153

Таблиця 38

**Розподіл докторів та кандидатів наук, які зайняті в економіці України,
за віком та галузями наук, 2012 р.**
(за даними Державної служби статистики)

	Мають науковий ступінь					
	доктора наук			кандидата наук		
	всього	до 30 років	31–40 років	всього	до 30 років	31–40 років
Україна	15592	7	812	88057	6203	25788
Природничі науки	7148	2	225	31495	1514	8118
Технічні науки	3399	–	90	19635	987	4128
Гуманітарні науки	1777	–	90	11529	929	3722
Суспільні науки	3268	5	407	25398	2773	9820

Таблиця 39

Розподіл докторів та кандидатів наук, які виїхали за кордон, за віком
(за даними Державної служби статистики)

	1995		2000		2005		2009		2010		2012	
	докторів наук	кандидатів наук	докторів наук	кандидатів наук	докторів наук	кандидатів наук	докторів наук	кандидатів наук	докторів наук	кандидатів наук	докторів наук	кандидатів наук
Всього:	59	184	26	125	8	45	5	26	8	31	5	51
З них у віці:												
до 30 років	–	3	–	4	–	2	–	–	–	3	–	–
31–40 років	2	50	1	40	–	15	–	13	–	17	–	1
41–50 років	15	57	7	45	1	18	–	4	2	6	–	20
51–55 років	11	19	4	15	3	7	1	4	–	1	2	12
56–60 років	15	30	3	10	1	–	1	4	4	1	–	10
61–70 років	14	18	9	7	3	–	3	1	–	3	1	6
Понад 70 років	2	7	2	4	–	3	–	–	2	–	2	1

Таблиця 40

Розподіл кількості державних службовців-жінок за віком та категоріями посад на 31 грудня 2012 року

(за даними Державної служби статистики України)

	Кількість жінок, осіб	З них – у віці, років (у % до загальної кількості за відповідною категорією)					
		до 35 включно	від 36 до 45	від 46 до 55	від 56 до 59	від 60 до 64	від 65 і старше
Усього:	210 888	51,1	26,0	21,9	0,9	0,1	0,0
Керівники:	50 617	26,4	35,3	36,3	1,9	0,2	0,0
з них – мають категорії посад:							
першу	39	20,5	30,8	28,2	12,8	5,1	2,6
другу	343	18,7	28,0	46,6	5,0	1,5	0,3
третю	1 526	18,1	34,5	42,5	4,6	0,4	–
четверту	4 691	24,8	32,4	38,9	3,5	0,5	0,0
п'яту	16 401	25,7	34,2	38,1	1,7	0,2	0,0
шосту	27 617	27,6	36,6	34,3	1,4	0,1	0,0
Спеціалісти:	160 271	58,9	23,0	17,4	0,6	0,1	0,0
з них – мають категорії посад:							
другу	42	45,2	35,7	14,3	2,4	–	2,4
третю	2 618	46,8	30,9	20,4	1,9	0,0	–
четверту	1 594	61,7	22,8	14,3	1,2	–	–
п'яту	20 975	62,6	21,8	14,5	0,8	0,2	0,0
шосту	64 709	59,8	21,9	17,7	0,5	0,0	0,0
сьому	70 333	57,4	24,1	17,9	0,5	0,0	0,0

Таблиця 41

**Розподіл кількості державних службовців-жінок за віком та регіонами
на 31 грудня 2012 року**
(за даними Державної служби статистики України)

	Кількість жінок, осіб	З них – у віці, років (у % до загальної кількості за відповідною категорією)					
		до 35 включ-но	від 36 до 45	від 46 до 55	від 56 до 59	від 60 до 64	від 65 і стар- ше
Україна	210 888	51,1	26	21,9	0,9	0,1	0
АР Крим	8 365	54,5	23,6	21,1	0,7	0	–
Вінницька	7 032	48,5	28,2	22,5	0,8	0	–
Волинська	4 768	48,3	28,8	22,4	0,5	0	–
Дніпропетровська	11 839	49,6	27,6	22,1	0,7	0	–
Донецька	15 657	55,6	23,4	19,9	1	0,1	0
Житомирська	6 581	48,2	27,8	22,9	1	0,1	–
Закарпатська	4 684	50,4	25,6	23,1	0,9	–	–
Запорізька	7 710	50,1	24,6	24,4	0,8	0,1	–
Івано-Франківська	5 656	55,4	23,9	19,9	0,7	0	–
Київська	8 302	53,7	24,7	20,4	1,1	0,1	–
Кіровоградська	5 584	46,5	29,8	23,2	0,5	–	–
Луганська	9 094	49,6	25,9	23,7	0,8	0	–
Львівська	8 987	51,4	25,4	22,2	0,8	0,1	–
Миколаївська	6 185	49,5	27,6	22,2	0,6	0,1	–
Одеська	9 266	54,9	24,1	20	0,9	0,1	–
Полтавська	6 872	48,1	28,3	23,1	0,5	0	–
Рівненська	5 384	51	27	21,1	0,9	0	–
Сумська	5 739	47,7	27,5	23,9	0,7	0,1	–
Тернопільська	4 987	48,6	27,7	23,2	0,5	–	–
Харківська	11 105	50,7	25,9	22,8	0,5	0	–
Херсонська	5 375	48,2	26,7	24,5	0,6	0	–
Хмельницька	5 858	53,6	26	20	0,5	–	–
Черкаська	5 784	49,8	28,5	20,9	0,8	0,1	–
Чернівецька	3 670	55,1	24,9	18,7	1,1	0,1	–
Чернігівська	6 727	46,4	29	23,8	0,7	0	–
м.Київ	27 441	51,6	24,7	21,7	1,7	0,3	0,1
м.Севастополь	2 236	59,2	20,7	18,5	1,4	0,1	–

Таблиця 42

Розподіл кількості державних службовців-чоловіків за віком та категоріями посад на 31 грудня 2012 року

(за даними Державної служби статистики України)

	Кількість чоловіків, осіб	З них – у віці, років (у % до загальної кількості за відповідною категорією)					
		до 35 включно	від 36 до 45	від 46 до 55	від 56 до 59	від 60 до 64	від 65 і старше
Усього:	63 851	47,0	20,4	19,1	12,7	0,7	0,0
Керівники:	24 433	25,8	25,9	27,3	19,7	1,2	0,0
з них – мають категорії посад:							
першу	249	4,4	24,9	34,1	29,7	6,0	0,8
другу	740	15,5	27,2	30,0	23,2	3,9	0,1
третю	2 074	15,7	24,5	30,2	26,5	3,0	0,1
четверту	4 175	20,5	26,1	29,0	22,5	1,9	0,0
п'яту	6 887	29,3	25,2	25,9	18,8	0,8	–
шосту	10 308	28,9	26,5	26,6	17,4	0,6	–
Спеціалісти:	39 418	60,2	16,9	14,1	8,4	0,3	0,1
з них – мають категорії посад:							
другу	58	25,9	25,9	20,7	12,1	1,7	13,8
третю	1 254	44,3	22,2	18,7	13,4	1,1	0,2
четверту	795	56,9	18,6	14,3	9,8	0,4	–
п'яту	7852	60,0	16,0	14,3	8,9	0,6	0,2
шосту	16 450	57,8	16,9	15,7	9,2	0,3	–
сьому	13 009	65,1	16,9	11,4	6,5	0,1	–

Таблиця 43

*Розподіл кількості державних службовців-чоловіків за віком та регіонами
на 31 грудня 2012 року*

(за даними Державної служби статистики України)

	Кількість чоловіків, осіб	З них – у віці, років (у % до загальної кількості за відповідною категорією)					
		до 35 включ- но	від 36 до 45	від 46 до 55	від 56 до 59	від 60 до 64	від 65 і стар- ше
Україна	63 851	47,0	20,4	19,1	12,7	0,7	0,0
АР Крим	2 085	52,2	18,1	18,2	11,0	0,4	0,0
Вінницька	2 773	45,8	22,0	19,7	11,7	0,8	–
Волинська	1 687	44,5	21,6	21,7	11,9	0,3	–
Дніпропетровська	2 765	52,4	20,9	15,9	10,5	0,3	–
Донецька	2 821	52,1	18,6	16,6	11,9	0,7	–
Житомирська	2 172	42,0	21,3	22,2	13,7	0,8	–
Закарпатська	1 779	46,7	19,8	18,7	14,4	0,4	–
Запорізька	1 679	47,2	21,2	18,1	13,3	0,2	–
Івано-Франківська	1 928	48,5	18,2	19,9	12,8	0,6	–
Київська	2 145	51,0	19,5	18,7	10,4	0,5	–
Кіровоградська	1 670	45,6	23,2	18,9	12,0	0,2	–
Луганська	2 003	46,9	17,2	20,6	14,7	0,6	–
Львівська	2 993	47,0	21,3	19,4	12,0	0,3	–
Миколаївська	1 515	51,2	20,5	15,7	12,1	0,4	–
Одеська	2 609	53,5	18,9	15,7	11,2	0,7	–
Полтавська	1 898	41,7	20,8	23,5	13,9	0,2	–
Рівненська	1 731	49,5	18,5	20,2	11,5	0,3	–
Сумська	1 741	39,7	21,6	22,8	15,5	0,3	–
Тернопільська	2 001	42,7	20,2	22,3	14,5	0,2	–
Харківська	2 561	47,4	21,2	18,6	12,2	0,5	–
Херсонська	1 458	50,3	18,8	18,2	12,2	0,5	–
Хмельницька	2 185	50,8	21,3	17,8	9,6	0,5	–
Черкаська	1 708	47,4	21,8	18,7	11,7	0,4	–
Чернівецька	1 596	52,8	18,4	16,5	12,0	0,3	–
Чернігівська	2 143	44,9	22,2	19,8	12,7	0,3	–
м.Київ	11 800	43,0	20,8	19,6	14,8	1,7	0,2
м.Севастополь	405	53,3	16,8	16,0	13,1	0,2	0,5

Таблиця 44

Надання житла молодим сім'ям та одинакам за регіонами України

	Кількість молодих сімей, які перебували на квартирному обліку на кінець року					Кількість молодих сімей, які одержали житло та поліпили свої житлові умови				
	1995	2000	2005	2010	2012	1995	2000	2005	2010	2012
Україна	114196	91449	112645	111722	104769	1983	1403	1697	940	689
АР Крим	4999	4224	5944	5572	5068	9	44	61	63	46
Вінницька	2141	2175	3572	4323	4144	3	12	37	—	1
Волинська	2608	1918	4264	4872	4114	26	26	11	11	6
Дніпропетровська	9019	6539	5134	5214	4609	62	150	173	88	56
Донецька	8870	8046	6814	9101	8351	65	176	366	195	203
Житомирська	4099	3054	2756	3288	3308	92	21	64	39	54
Закарпатська	221	218	857	856	1373	2	0	31	20	9
Запорізька	3809	3696	3394	4000	3055	373	17	55	23	5
Івано-Франківська	3009	747	1119	1243	1256	41	12	9	12	2
Київська	7978	5660	5109	5278	5707	147	28	25	25	6
Кіровоградська	2187	1990	1710	1000	1017	36	26	37	4	3
Луганська	5374	2090	2907	3413	3512	210	115	217	149	119
Львівська	2097	2302	4609	5203	5212	20	68	5	7	1
Миколаївська	2082	4622	3438	3048	3000	84	56	20	57	7
Одеська	1858	2504	3839	2883	2967	28	21	23	43	34
Полтавська	2808	2044	2279	2094	2304	260	49	16	18	13
Рівненська	3228	2017	2161	2462	2416	3	24	18	41	7
Сумська	7790	5598	14200	8389	8191	64	52	24	18	4
Тернопільська	2515	2456	2877	2387	378	13	0	2	1	-
Харківська	5040	2260	2796	3775	5820	65	74	49	50	32
Херсонська	1355	1378	2914	2818	963	0	14	16	12	-
Хмельницька	4992	5302	5637	6434	6233	29	46	25	16	13
Черкаська	3615	4127	4637	4138	3949	11	97	72	10	24
Чернівецька	236	993	1164	2122	2020	0	0	12	3	-
Чернігівська	2526	1403	1551	2036	2093	60	52	35	13	15
м. Київ	19367	13854	15543	14521	12574	273	222	291	22	29
м. Севастополь	273	232	1420	1252	1135	7	1	3	—	-

Таблиця 45

Видатки Зведеного бюджету України на окремі соціально-культурні заходи
(за даними Державної служби статистики України)

Рік	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012
у % до загальної суми видатків								
Освіта – усього	14,7	18,9	19,5	19,5	21,5	21,1	20,7	21,6
у тому числі:								
Дошкільна	1,6	2,1	2,3	2,3	2,7	2,7	2,8	3,1
Загальна середня	5,3	7,9	8,3	8,1	8,9	8,7	8,5	9,1
Професійно-технічна	0,9	1,2	1,2	1,2	1,3	1,3	1,3	1,3
Вища	4,7	5,6	5,6	5,9	6,8	6,6	6,4	6,3
Духовний та фізичний розвиток – усього	2,3	2,4	2,5	2,5	2,7	3	2,6	2,7
у тому числі:								
Культура і мистецтво	1,3	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6
Засоби масової інформації	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Фізична культура і спорт	0,5	0,6	0,7	0,7	0,9	1,1	0,7	0,8
Охорона здоров'я	10,2	10,9	11,7	11,8	11,8	11,8	11,6	11,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	12,4	28,1	21,4	25,4	25,4	27,6	25	25,3

Таблиця 46

Діяльність закладів культури України
(за даними Державної служби статистики України)

<i>Рік</i>	<i>Кількість професійних театрів</i>	<i>Кількість відвідувань театрів за рік, млн</i>	<i>Кількість концертних організацій</i>	<i>Кількість відвідувань концертних організацій за рік, млн</i>	<i>Кількість музеїв</i>	<i>Кількість відвідувань музеїв за рік, млн</i>
1990	125	17,6	44	15,0	214	31,8
1991	130	15,0	43	12,6	225	20,8
1992	127	15,1	44	9,6	275	16,3
1993	131	12,4	49	10,0	295	18,0
1994	132	10,2	52	6,6	305	18,2
1995	136	8,3	53	7,3	314	17,4
1996	130	6,9	53	4,8	324	16,5
1997	130	5,6	55	4,2	358	14,9
1998	132	5,6	57	3,5	367	14,8
1999	131	5,6	57	3,9	369	15,0
2000	131	5,7	61	3,8	378	16,0
2001	129	5,9	61	4,6	386	17,1
2002	131	6,2	67	6,6	376	17,5
2003	135	6,1	71	4,0	394	17,6
2004	133	6,0	77	4,9	422	18,5
2005	135	6,2	78	4,4	437	18,9
2006	137	6,3	81	4,1	445	20,2
2007	138	6,6	79	4,2	458	21,1
2008	138	7,0	77	4,0	478	21,9
2009	136	6,2	77	3,8	499	20,8
2010	140	6,6	83	4,2	546	21,7
2011	133	6,7	82	4,1	570	21,8
2012	132	6,7	88	4,6	592	22,4

Таблиця 47

*Діяльність закладів культури України
(за даними Державної служби статистики України)*

<i>Рік</i>	<i>Кількість масових та універсальних бібліотек, тис.</i>	<i>Бібліотечний фонд, млн прим.</i>	<i>Кількість демонстраторів кіно/відео/фільмів, тис.</i>	<i>Кількість відвідувань кіносеансів за рік, млн</i>	<i>Кількість клубних закладів, тис.</i>	<i>Кількість місць в них, млн</i>
1990	25,6	419	27,2	552	25,1	6,5
1991	25,3	410	25,0	416	24,7	6,4
1992	25,3	401	22,3	211	23,9	6,2
1993	24,4	388	20,5	127	23,5	6,0
1994	24,2	379	17,9	56	23,3	6,0
1995	23,8	370	16,1	36	23,0	5,9
1996	23,3	364	13,3	14	22,4	5,9
1997	21,5	356	10,8	7	21,5	5,6
1998	21,1	350	9,0	5	20,9	5,5
1999	20,9	347	7,8	5	20,7	5,5
2000	20,7	343	6,9	6	20,4	5,4
2001	20,4	338	6,0	7	20,2	5,3
2002	20,4	339	5,3	9	19,9	5,2
2003	20,3	336	4,1	10	19,6	5,1
2004	20,0	333	3,6	10	19,4	5,1
2005	19,8	330	3,3	10	19,1	5,0
2006	19,8	324	3,2	12	19,0	4,9
2007	20,8	345	3,0	18	18,9	4,8
2008	20,6	352	2,4	11	18,8	4,8
2009	20,1	338	2,2	11	18,7	4,8
2010	19,5	326	2,2	9	18,6	4,7
2011	19,3	317,6	2,2	15	18,5	4,7
2012	19,2	315,1	1,7	15,7	18,5	4,7

Таблиця 48

Випуск книжок, журналів та газет в Україні
(за даними Державної служби статистики України)

Рік	Випуск книжок (друкованих одиниць)		Випуск журналів та інших періодичних видань		Кількість газет (видань)		Середньодобовий обсяг мовлення, годин	
	кількість видань, друкованих одиниць	тираж видань, млн примірників	кількість видань, друкованих одиниць	річний тираж, млн. прим.	кількість видань, друкованих одиниць	середній разовий тираж, млн прим.	теле- мовлен- ня	радіо- мовлення
1990	7046	170	185	166	1787	25	...	...
1991	5857	136	194	95	1891	27	...	...
1992	6389	130	321	16	1695	24	...	...
1993	5002	88	522	33	1757	40	60,1	112,4
1994	4752	52	461	19	1705	20	100,3	118,2
1995	6109	68	604	24	1877	21	152,3	155,0
1996	6084	52	717	20	2206	23	214,2	209,8
1997	6308	51	817	20	2520	34	182,5	226,7
1998	7065	44	1009	57	2659	48	209,9	318,7
1999	6282	22	1374	40	2551	39	223,6	352,9
2000	7749	44	1242	52	2667	48	218,8	346,6
2001	10614	50	1653	60	2727	53	231,6	339,1
2002	12444	48	1923	84	3045*	87	237,7	344,0
2003	13805	39	2246	130	2891*	75	240,7	349,6
2004	14790	53	2385	124	3014*	88	271,1	354,5
2005	15720	54	2182	132	2974*	80	313,7	364,9
2006	15867	54	2301	138	2918*	90	455,8	399,1
2007	17987	56	2420	237	2885*	61	519,1	433,0
2008	24040	58	2422	270	2647*	59	541,2	435,5
2009	22491	49	2515	256	2499*	55	490,5	386,5
2010	22557	45	2822	338	2347*	55	443,8	361,8
2011	22826	47	2886	316	2266	51	417,2	355,4
2012	26036	62	2945	368	2343	53	1078,5	376,2

* Включно додатки, які розповсюджуються окремо (згідно з методологією ЮНЕСКО).

Таблиця 49

**Школи естетичного виховання, які перебувають у сфері управління
Міністерства культури і туризму України**
(за даними Міністерства культури і туризму України)

	Кількість шкіл, одиниць				В них – учнів, тис. осіб			
	2000/01	2005/06	2010/11	2012/13	2000/01	2005/06	2010/11	2012/13
Всього шкіл	1495	1486	1477	1473	295,7	313,4	339,2	343,8
Дитячі музичні школи	1036	966	892	880	194,1	185,4	184,5	183,3
Вечірні школи загальної музичної освіти	2	2	2	2	0,5	0,7	0,7	0,7
Дитячі художні школи	130	124	125	121	18,5	20,1	23,9	23,6
Середні художні школи	1	2	1	2	0,5	0,6	0,1	0,6
Дитячі школи мистецтв	307	370	432	443	77,6	101,7	124,2	129,8
Дитячі хореографічні школи	9	12	10	10	1,9	2,3	2,2	2,3
Дитячі школи хорового співу	6	6	9	9	0,9	0,9	1,4	1,4
Середні спеціальні музичні школи	4	4	6	6	1,7	1,7	2,2	2,1

Таблиця 50

Діяльність закладів фізичної культури і спорту в Україні
(за даними Державної служби статистики України)

	2000	2005	2010	2011	2012
Кількість осіб, що займаються спортом, усього з них:	1014911	1265956	1218362	1276917	1271593
У дитячо-юнацьких спортивних школах, спеціалізованих дитячо-юнацьких школах олімпійського резерву та школах вищої спортивної майстерності	633980	723727	619758	609701	606254
Інвалідів	7169	17342	19738	19230	18683
Жінок	247222	322902	290267	292153	300035
Кількість осіб, що займаються всіма видами фізкультурно-оздоровчої роботи, усього:	4105054	5030943	4918331	4951946	4876904
у тому числі у загальноосвітніх навчальних закладах	1914177	2037429	1520243	1515577	1496792
у професійно-технічних навчальних закладах	129489	167580	134605	127715	123761
у вищих навчальних закладах I і II рівнів акредитації	156214	210021	208012	221023	212437
у вищих навчальних закладах 3 та 4 рівня акредитації	174581	299993	399517	380841	348777
на підприємствах, в установах, організаціях в режимі робочого дня та у вільний від роботи час	1390181	1760229	1400258	1349066	1387921
в організаціях за місцем проживання громадян	233551	390547	834899	852084	827808
Із загальної кількості:					
Жінки	1250958	1598754	1723415	1774358	1695794
Інваліди, що займаються реабілітаційно-оздоровчою роботою	22069	33464	43267	42380	39197
Кількість дитячо-підліткових фізкультурно-спортивних клубів за місцем проживання, одиниць	1251	1585	1036	924	891
Кількість осіб, що займаються в дитячо-підліткових фізкультурно-спортивних клубах за місцем проживання	143306	185971	122335	95063	94978
Кількість учнів і студентів, віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи, усього:	454863	377924	515765	569426	571827
У тому числі:					
в загальноосвітніх навчальних закладах	310347	227849	335755	391327	395274
в професійно-технічних навчальних закладах	30810	25884	27996	30959	33448
в вищих навчальних закладах I і II рівнів акредитації	48615	44430	46168	47217	45781
в вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації	65091	79761	78010	69096	68951

Таблиця 51

**Кількість легалізованих молодіжних організацій в Україні,
на кінець року**

(за даними Державної служби статистики України)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	2529	3429	4035	4617	5105	5644	6057	6411	6747	7180	7555	7935	8072
АР Крим	120	147	173	195	221	258	275	288	291	290	310	311	318
Вінницька	70	86	112	132	148	160	167	177	182	194	205	238	249
Волинська	74	81	109	134	144	162	174	193	198	211	223	232	260
Дніпропетровська	169	226	248	279	303	323	329	343	357	372	394	412	430
Донецька	266	348	410	449	506	527	559	579	600	624	689	718	732
Житомирська	120	160	188	213	230	247	249	268	273	292	300	312	254
Закарпатська	123	147	171	182	189	204	199	210	216	228	236	251	259
Запорізька	107	153	176	199	218	233	248	257	276	300	313	319	329
Івано-Франківська	107	111	128	149	164	194	218	229	241	251	258	277	288
Київська	64	83	97	125	150	171	186	217	238	259	282	297	295
Кіровоградська	75	107	124	152	164	177	185	188	192	199	202	217	223
Луганська	73	110	149	168	197	222	233	236	255	266	273	280	283
Львівська	207	264	277	301	317	349	382	409	430	463	492	515	530
Миколаївська	70	100	119	149	167	183	195	211	229	238	247	255	260
Одеська	43	87	95	115	135	198	219	236	239	252	270	277	286
Полтавська	45	86	102	112	121	141	150	163	168	179	197	238	251
Рівненська	70	90	117	149	170	188	206	218	243	261	279	292	301
Сумська	59	87	96	108	129	160	187	202	219	250	264	282	287
Тернопільська	76	79	92	111	118	127	141	147	158	170	185	193	214
Харківська	117	212	238	266	307	344	371	387	402	417	426	440	436
Херсонська	39	74	90	105	118	134	149	158	164	190	192	203	204
Хмельницька	61	74	90	104	120	130	155	168	182	207	214	224	231
Черкаська	53	93	121	138	151	163	172	185	212	214	225	228	233
Чернівецька	59	86	89	99	105	109	111	117	121	130	133	141	147
Чернігівська	76	89	135	156	160	176	197	203	211	238	234	253	236
м. Київ	163	217	244	266	289	292	322	343	364	395	418	433	438
м. Севастополь	23	32	45	61	64	72	78	79	86	90	94	97	98

Таблиця 52

**Кількість легалізованих студентських організацій в Україні,
на кінець року**

(за даними Державної служби статистики України)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	242	323	345	352	375	389	391	396	406	408	423	436	427
АР Крим	17	17	17	18	17	17	19	16	17	16	16	16	16
Вінницька	6	7	9	9	9	11	13	13	13	13	13	13	13
Волинська	6	5	5	5	5	5	5	5	5	5	6	6	7
Дніпропетровська	12	12	13	16	17	17	15	15	15	15	17	17	17
Донецька	20	35	37	46	44	46	48	48	50	50	51	52	53
Житомирська	2	3	3	3	4	6	6	6	6	6	6	6	6
Закарпатська	24	25	26	27	28	30	24	25	26	27	30	30	30
Запорізька	9	15	18	19	21	17	18	18	17	17	17	17	17
Івано-Франківська	8	9	10	12	13	16	17	17	17	17	17	20	17
Київська	5	7	7	8	9	8	9	9	12	12	11	11	6
Кіровоградська	15	14	15	15	15	17	17	17	18	18	18	18	18
Луганська	9	9	12	12	12	12	12	10	7	7	7	8	8
Львівська	25	23	21	21	21	21	21	23	23	24	23	23	23
Миколаївська	6	6	6	7	7	7	7	7	7	7	7	8	8
Одеська	8	12	14	16	17	23	23	25	26	28	31	33	33
Полтавська	3	5	5	5	5	9	9	9	10	10	11	11	11
Рівненська	-	5	6	5	6	6	6	6	6	6	6	6	6
Сумська	1	3	3	3	3	9	11	11	11	12	12	13	13
Тернопільська	8	9	9	9	10	12	12	12	12	12	12	13	13
Харківська	18	37	39	37	40	33	33	33	34	35	35	35	32
Херсонська	2	3	3	5	5	4	2	2	4	2	2	2	2
Хмельницька	4	4	6	6	6	6	6	8	8	8	8	9	9
Черкаська	6	7	8	9	9	9	9	9	8	8	9	9	8
Чернівецька	4	7	7	7	7	7	7	8	10	10	10	11	11
Чернігівська	1	1	1	1	1	3	5	5	5	5	5	6	7
м. Київ	21	41	43	29	41	33	32	34	34	33	36	36	36
м. Севастополь	2	2	2	2	3	5	5	5	5	5	7	7	7

Таблиця 53

**Кількість легалізованих дитячих організацій в Україні,
на кінець року**

(за даними Державної служби статистики України)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	1011	1110	1251	1397	1488	1577	1618	1660	1694	1713	1776	1832	1857
АР Крим	86	87	92	94	94	99	99	95	93	91	92	93	92
Вінницька	12	12	14	18	22	27	30	39	39	42	43	51	55
Волинська	12	10	13	17	21	25	27	29	29	29	32	37	39
Дніпропетровська	58	74	94	108	117	122	103	106	108	115	122	127	131
Донецька	143	146	162	174	184	198	196	193	193	200	209	203	207
Житомирська	27	37	41	48	51	51	50	54	58	58	56	56	43
Закарпатська	14	14	15	17	20	21	19	18	21	25	27	26	28
Запорізька	37	48	58	61	60	64	67	69	69	70	70	74	75
Івано-Франківська	18	16	19	19	19	21	18	19	22	22	24	26	23
Київська	33	35	45	50	60	62	68	71	72	79	84	86	106
Кіровоградська	25	34	38	45	47	50	53	55	56	57	58	60	64
Луганська	45	58	68	86	92	99	103	101	104	106	107	110	113
Львівська	52	54	52	55	58	60	62	63	65	65	70	74	77
Миколаївська	11	14	21	31	43	43	48	51	50	50	54	58	60
Одеська	42	41	47	49	54	74	75	79	81	85	91	94	97
Полтавська	38	43	46	48	48	51	52	54	58	60	60	61	63
Рівненська	28	29	32	50	51	50	52	54	55	39	43	46	45
Сумська	30	32	31	32	33	40	46	51	50	51	51	52	54
Тернопільська	13	12	13	15	17	18	22	22	24	26	27	27	27
Харківська	21	40	43	48	50	61	58	59	61	60	67	72	69
Херсонська	35	35	51	58	62	60	73	72	72	71	70	70	72
Хмельницька	12	15	17	23	24	23	25	27	31	33	35	40	41
Черкаська	27	35	36	37	44	45	44	47	51	50	52	54	58
Чернівецька	11	10	10	10	12	13	12	13	13	12	12	12	13
Чернігівська	61	61	62	59	56	55	63	62	60	60	57	55	37
м. Київ	99	94	106	120	124	120	128	133	134	131	137	142	142
м. Севастополь	21	24	25	25	25	25	24	24	25	26	26	26	26

Таблиця 54

**Кількість неповнолітніх, засуджених за скоєння злочинів,
за видами злочинів**

(за даними Державної судової адміністрації України)

(осіб)

	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усього:	16745	20016	17556	13939	11170	10078	8555	10883	8686	9010
Умисні вбивства (та замахи)	147	257	109	106	156	109	91	94	23	33
Умисні тяжкі тілесні ушкодження	155	233	253	211	205	202	155	134	94	86
Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини	х	—	—	2	1	0	1	1	2	—
Зґвалтування (та замахи)	276	106	86	76	68	68	67	46	35	29
Крадіжки	9967	13809	10078	6299	4641	4162	3752	6802	5602	5975
Грабіж	1895	1655	2734	2951	2449	2114	1763	1342	1022	963
Розбій	594	655	673	740	713	515	486	391	263	195
Шахрайство	57	81	182	232	195	154	105	151	81	104
Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту	х	х	849	801	789	700	618	511	469	489
Хуліганство	1302	1475	831	797	567	630	428	386	274	267
Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення	316	681	850	830	651	637	538	446	426	471
Інші	2036	1064	911	894	735	787	552	579	395	398

